

ЛАТИФ МАҲМУДОВ

СИРЛИ ХАТ

*Ҳикоялар
ва
пъесалар*

Тошкент
Ўзбекистон ЛКСМ
Марназий Комитети
«Ёш гвардия» нашриёти
1981

М 37 Маҳмудов Латиф.

Сирли хат. Ҳикоялар ва пьесалар.— Т., «Еш гвардия», 1981.—256 б.

Маҳмудов Латиф. Таинственное письмо: Рассказы и пьесы.

Ўз 2

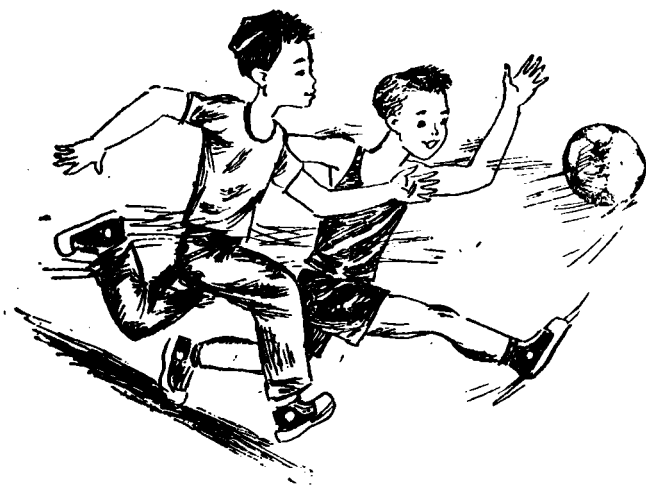
Болалар ёзувчиси Латиф Маҳмудов ўзининг «Шўх дарёнинг сири», «Болалар шодлиги», «Қопга яширинган одам», «Эски дуторнинг сири» каби роман ва қиссалари, ҳикоялар тўпламлари билан китобхонларга яхши таниш. Мазкур асарларда болаликнинг бетакрор завқли онлари самимий тасвирланади, меҳнатсеварлик, ростгўйлик каби фазилатлар улуғланади.

Қўлингиздаги тўпلام ёзувчининг энг яхши ҳикоялари ва пьесаларидан жамланди.

© «Еш гвардия» нашриёти, 1981

Дикоялар

ОЛТИН ҚУЛЛАР

Ҳар куни хиёбондан ўтаман. Азим туп чинор, сада қайрағоч тағларидаги офтоб кўрмайдиган скамейкаларда бирпас дам олмай кета олмайди киши. Биров китоб ўқийди, биров ботаётган қуёшнинг олтин иплари илашиб қолган терак учларига боқиб хаёл суради, биров ўтган-кетганга шунчаки лоқайд қараб ўтиради, хуллас, қидирган одамингизни хиёбонда кўрасиз, шунақа жой бу ер. Куз келиши билан скамейкалар бўшаб, хазон супуриб юрган қоровул чол-у, йўлкаларда тилларанг баргларни сачратиб қувлашмачоқ ўйнаётган болалар қолади, холос.

Кеч куз эди. Ишдан кейин ҳувиллаб қолган хиёбондан ўтиб қолдим. Йўлдан сал наридаги сайҳонда кичкина бола чўққайиб олган, бир тўп бола эса овозининг борича унинг тепасида шовқин солишади. Ажабланиб тўхтадим. Нима гап? Уришяптими десам, йўқ, уришаётганга ўхшамайди. Чунки ўртадаги боланинг овози чиқмаяпти. Ҳайрон бўлиб сайҳонга бурилдим. Чумчуқдек чуғурлашиб турган болалар мени кўриб ҳар томонга тўзиб кетишди. Кичкина бола эса ўрнидан туриш уёқда турсин, ҳатто менга қайрилиб қарамади ҳам.

— Нима қилиб ўтирибсан?— дедим энгашиб.

Бола секин бошини кўтарди. Унинг мунчоқдек қоп-қора кўзлари жиққа ёш эди. Упкаси тўлиб ҳадеб энтикар, пучуқ бурни, қулоқлари эса худди биров чертгандай совуқдан қип-қизариб кетган. Мен ҳам индамай ёнига чўккаладим. Бола анчагача индамади. Ниҳоят, ўзига келди шекилли, кичкина қўлларини бир-бирига ишқаб, куф-куфлаб қўйди.

— Уришдими?— деб сўрадим секин.

Бола бош чайқади.

— Бўлмаса нега йиғладинг?

Бола гапириб берди: ўтиб кетаётса, кўчада бир туп кўчат ётган экан. Биров суғуриб ташлаганми ё битта-яримта аравадан тушиб қолганми, шунини бирор ерга экиб қўймоқчи бўлиб қараса на бел бор, на кетмон. Сайхоннинг юмшоқроқ жойини не машаққат билан қаламтарошида кавлаётган экан, хиёбонда қувлашмачоқ ўйнаб юрган болалардан бири кўчатни олиб қочибди, иккинчиси шохини синдириб от қилиб минибди. Кейин ҳаммаси болани ўртага олиб калака қилиб турганининг устига мен келиб қолибман. Ҳамма гап шу. Қуйиб-пишиб гапираётган боланинг мунчоқдек кўзларига қараб турарканман, ғалати бир ҳис бутун вужудимни яйратиб юборди-ю, болага жуда ёрдам бергим келиб кетди. Бу чўлтоқ супурги тутадими, йўқми, мен учун ҳозир бунинг аҳамияти йўқ эди. Кўчатни экиб бўлишимиз билан бола тезгина хайрлашди-да, кичкина қўлларини куф-куфлаганча чапдаги кўчага бурилиб кетди.

Бунини қаранг, бўламан деса ҳеч гап эмас экан. Ен-верида дов-дарахт йўқлигигами, ўша чўлтоқ супурги икки-уч йилда авж олиб, гуркираб кетди. Утган ҳам қарайди, кетган ҳам. Бир кунини сайхонга келтирилган ғишт уюмларига, сада танасига тироғлик уч-тўрт қоғоз қоп цементга кўзим тушиб юрагим туздай ачишиб кетди.

— Э, аттанг,— деб юбордим ўзимни тутолмай,— шундай сада кесиладиган бўпти-да. Нима қилиясиз, уста?

— Морожнийхона, ошна,— деди қўли-қўлига тегмай ғишт тераётган уста,— хотиржам бўлинг, сада жойида қолади.

Одам қўли тегди-ю, ташландиқ бўлиб ётган сайхон ҳам гавжум бўлди-қолди. Ҳордиқ кунлари ё ншдан эрта

чиққанимда олис бўлишига қарамай, қизимни етаклаб шу ерга келадиган бўлдим. Гир айланган стол-стулчалар, ўртада эса баҳайбат зонтикдек атрофга қуюқ соя ташлаб турган сада! Назаримда, шахарнинг ҳеч ерида бунақа гаштли жой бўлмаса керак.

— Ада, бу дарахтни ким эккан?— деб сўраб қолди бир куни қизим морожний еб ўтириб.

Айтиб бердим.

— Оти нима эди ўша болани?

— Отими? Бунни қара, қизим, ўшанда сўраш эсимга келмабди.

— Мен биламан,— деди у кўзларини ўйнатиб,— ана, ёзиб қўйибди-ку!

Садага қарадим. Қимдир дарахтнинг танасига «Ҳасан» деб ўйиб ёзибди. Жиққа ёшга тўлган мунчоқдек кўзлар, қаламтарош билан не машаққатда ер ўйган ўша миришкор, кичкина қўллар кўзимга кўриниб кетди. Йўқ, бу унинг иши эмас. Унинг қўлидан келмайди бу иш. Кўчат экиб лаззатини татиб кўрмаган бирор ичи қора ўз номини ўйиб кетган! Уша куни ҳам алам қилиб, ҳам ачиниб келдим-у, шу-шу морожнийхонага бормай қўйдим. Доим ўша ёзув эсимга тушса, кўнглим ғаш бўларди.

Орадан уч-тўрт йил ўтиб кетди. Бир куни саданинг яқинидан ўтиб кета туриб тўхтаб қолдим: пакки билан ўйилган пўстлоқ аллақачон битиб, ичиқоранинг отидан ному нишон ҳам қолмаган эди.

Ҳар куни хиёбондан ўтаман. Морожнийхона олдига келганда беихтиёр тўхтаб, саданинг мовий кўкда сирли шовиллашига қулоқ соламан. Назаримда, якка туп сада ўзига ҳаёт берган ўша кичкина, олтин қўлларни удуглаб куйлаётгандай бўлади.

НОК

Бу ерга келганимизга уч-тўрт ой бўлди. Мен ҳам, ойм билан дадам ҳам янги уйга, қўни-қўшниларга аллақачон ўрганиб кетдик. Бироқ, бувим эса, худди ширин нарсасини йўқотиб қўйган одамдек, туриб-туриб эски ҳовлини қўмсаб қолади-ю, ўзини қўйгани жой тополмай:

— Ҳой, болам,— дейди ялиниб,— эски маҳаллага бир бориб келсакчи-а?

Бу гап менга ёқмайди.

— Қизиқсиз-а, буви,— дейман,— эски маҳалла қолдими.

Шунда бувим бирдан бўшашиб:

— Эшикнинг олдидаги нок турганмикин, а?— дейди ва нима деб жавоб беришимни олдиндан билгани учун гапимни ҳам эшитмай уйга хомуш кириб кетади. Бувимга ҳайронман. Кўчаётганимизда бошқа нарсалар қолиб нокка ачинган. Мен-ку, нокни эсласам юрагим ғаш бўлади. Кесилиб кетсин деб юраман. Бироқ, кесилганми, йўқми, кўзим билан кўрай десам, эски маҳаллага ҳеч йўлим тушмайди. Бувимнинг хомушлиги баҳона бўлди-ю, кийиндим, бувимнинг олдига кириб:

— Қани, юринг,— дедим.

Шу топда бечора бувимнинг ёш боладек қувониб кетганини бир кўрсангиз эди.

Мана, иккаламиз автобусда эски маҳаллага кетяпмиз. Бувим ўз-ўзидан жидмаяди, ойнадан бош чиқаради, илҳақ бўлиб ниманидир қидиради. Мен эса қани энди, нок кесилиб тўнка-пўнкасини ҳам бульдозер қўпориб ташлаган бўлса, деб боряпман. Мен сизга айтсам, бундай дейишимнинг сабаби бор.

Эшигимиз олдида бир туп нок бор эди. Шохлари девор оша ҳовлимизнинг ярмини эгаллаб, қуюқ соя ташлаб турарди. Дадам чилангарликдан атайлаб темир каравот ясатиб остига қўйиб берган эди. Доим ўша ерда овқатланардик. Мен бўлсам бутун ёз маза қилиб нокнинг тагида ётардим. Айни нок пишиғи эди. Мактабимизда ёзувчи Ҳаким Назирнинг «Чиранма ғоз» пьесасини саҳналаштираётгани эдик. Мурод ролини мен ўйнайдиган бўлдим. Ун беш кун деганда пьесани тайёрладик. Мактабимизга ота-оналарни, ёзувчини ҳам таклиф

қилдик. Эртага томоша деган куни аллавақтгача ухлаёлмай юлдузларга қараб ётдим. Тонгга яқин кўзим илинган экан, пешанамга тушган аллақандай муштан додлаб ўрнимдан туриб кетдим. Қарасам, ёстиғимнинг устида бир дона нок думалаб ётибди.

Энг ёмони шу бўлдики, хаш-паш дегунча чап кўзим кўкариб, қовоқларим шишиб чиқди. Бунақа башара билан саҳнага эмас, кўчага ҳам чиқиб бўлмас эди. Уша куни ҳеч қаёққа бормаи, аламимдан думалаб ётдим. Виқор билан кўкка бўй чўзган нокнинг «бопладимми» дегандек шовиллашига чидаёлмай, деворга чиқдим му каттакон бир шохини арралаб ташладим. Шох кесилиб қарсиллаб ерга тушганда, уйдан бувим югуриб чиқди.

— Нима қилдинг, болам,— деди титраб-қақшаб ва секин остонага ўтирди.

...Уша куни дадамнинг койиганини ҳисобга олмаганда бутунлай аламимдан чиққан эдим-у, мана, ҳозир жуда олисда чайқалиб турган нокни кўриб, кўзимга оғриқ киргандай бўлди, бувим эса қадрдон ҳамроҳини қайта топгандай:

— Қара, болам,— деди мамнун илжайиб,— турибди-я, турибди.

Автобусдан тушдик.

Жин кўчалардан, пахса деворлардан ном-нишон қолмаган. Қатор-қатор янги уйлар, баъзилари битган, баъзилари иккинчи-учинчи қаватгача кўтарилган. Тумшуғи ҳавога санчилган кўтарма кранлар тақа-тақ тўхтаган, ҳамма овқатдан сўнг нокнинг қуюқ соясида ҳордиқ чиқарар эди.

Биз ҳам бувим билан бир чеккада ўтириб дам олдик.

Ишчилардан бири ботинкасини ечиб, шимини тиззача қайирди. Шипиллаб нокнинг устига чиқиб, силкитган эди, нок дув этиб тўкилди. Қий-чув кулги билан қизлар нокни териб ўртага қўйишди. Мен ҳам олдимга тушганларини чўнтакка урдим. Нок қоққан киши пастга қараб:

— Бўлдими,— деди.

— Ҳа,— чувирлашишди қизлар.— Эртага ҳам қолсин.

У оҳиста туша бошлади ва худди мен кесиб ташлаган жойга келганда назаримда беихтиёр тўхтагандек бўлди. Мен ўзимни алланечук сездим. У эса, дарахтнинг

кесилган ерига қараб, пешанасини тириштирди, нимадир деб бошини чайқади, ғала-ғовурдан эшитолмадим, сўнг сирғалиб пастга тушди. Бувимга билдирмай секин нокка қарадим. Узим ҳам энг чиройли шохини олиб ташлаган эканман, шу топда нок бир қаноти синган бургутни эслатарди! Уша воқеа бувимнинг эсига тушиб қолишидан чўчиб:

— Буви,— дедим нок чайнаб,— нега шу нокни яхши кўрасиз-а?

Бувим эса ҳадеганда жавоб бермади. Кўзлари ярим юмуқ, алланарсаларни эслаб илжаяди, ўз-ўзидан лаблари пичирлайди.

— Буни,— дейди ниҳоят хаёл билан,— буни... раҳматлик буванг эккан. Одамларга эккан. Ана шу тагида ўтирган одамларга эккан, болам.

Мен нима дейишимни, нима қилишимни ва қаерга қочишимни билмай қолдим!

Азим туп нок эса жазирамадан одамларни бағрига чорлаб, гўё бувимнинг гапларини тасдиқлагандек, тепамизда сирли шовуллар эди!

БИР ПУД ТОШ

Вали водопровод тагида чапиллатиб юзини юваётган эди.

— Ҳа, нечук эрта турдинг,— деди ажабланиб онаси.— Энди уйғотмоқчи эдим.

— Бугун культпоход бор,— деди Вали белидан сочиқни ечиб, артинаётиб,— чой тайёрми? — деб сўради сўнг.

— Ҳозир, болам. Сен кийиниб чиққунча чой тайёр бўлади.

Онаси шошиб самоварга тараша солиб юборди. Вали уйга кирди. Қопток тепавериб тумшуғи олатароқ бўлиб кетган ботинкасини хафсала билан мойлади. Ёқаси гулли кўйлагини, фақат байрамлардагина киядиган костюм-шимини кийиб чиққунча онаси нонушта тайёрлаб қўйган эди. У шоша-пиша чойини ичди-ю:

— Қани, ойи?— деди папкасини қўлтиқлаб.

Онаси дастурхон тагидан танга олиб узатди, Валининг қовоқ-тумшуғи осилиб кетди.

— Шуми?

— Ҳа?!

— Бунингиз нима бўлади.

— Яна морожний еб, касал бўлиб келасан.

— Йўқ, ойи,— деди Вали,— энди морожний есам, қўлимда иситиб ейман.

Онаси бош чайқаб нимадир деди. Вали эшитмади. У аллақачон кўчага чиқиб олган эди. Ҳар куни қўнғироққа аранг етиб келадиган Вали бугун ҳаммадан аввал синфда ҳозир бўлди. Бирин-кетин болалар кўривнишди. Шу кунги тўрт соат дарс Валига тўрт йилдек узоқ туюлди. Охирги соатга келиб шунақа юраги сиқилдики, ҳатто партадоши Салпма: «Мунча типирчилайсан», деб туртиб ҳам қўйди.

Дарс тугади.

Болалар кинога йўл олишди. Бироқ бир нарса Валининг эсига тушиб ноилож орқага қайтди. Шошганидан сиёҳдонини партанинг устида қолдирган экан. У бўм-бўш синфга кирганда Салима ёлғиз, кўзларини бир нуқтага тикканча паришонҳол ўтирарди.

— Ҳа?— деди Вали.

— Узим,— деди Салима ва ўрнидан турди. У чўнтакларини ковлади. Китоб-дафтарларини олиб қўйиб,

папкасини ағдариб қоқиб кўрди, сўнг яна жойига ўтирди.

— Йўқолибди,— деди аста ўзига-ўзи гапиргандай,— тушиб қолибди.

— Нима?

— Пул.

— Э, шунга хафа бўлиб ўтирибсанми, бугун бўлмаса эртага борасан-да. Ҳали бу кино бир ҳафта қўйилармиш.

— Йўқ, унга эмас, йўқ,— Салима худди томоғига бир нарса тиқилгандай қилт этиб ютинди,— оймларга дори олишим керак эди.

— Шунақами?— деди Вали ва жуда ғалати бўлиб беихтиёр чўнтагига қўл солди-ю, гўё қўлига танга эмас, бир пуд тош илиниб қолгандай тортиб ололмай туриб қолди. Шамол ғувиллаб деразанинг бир қанотини очиб-ёпди. Ташқарида кимдир «Вали, ухлаб қолдингми», деб қичқирди. Вали бирдан ҳушёр тортиб Салимага қаради. У бошини қўйи солганича миқ этмай ўтирарди. Ким билади, борди-ю, шу пайт Салима бошини кўтариб Валига қараганда унинг қўли бояги бир пудли тошдан қутулиб, чўнтагидан енгилгина чиқа қолармиди. Аммо Салима бошини кўтармади. Вали юрагининг аллақаерига соя ташлаб турган ноҳушликдан қутулмоқчи бўлиб, тезроқ бу ердан чиқиб кетгиси келди. У Салиманинг қараб қолишидан қўрққандек секин сиёҳдонини олди-да, оёқ учида юриб эшикка чиқди.

Баҳор ҳавоси жуда ажойиб-да! Эрталабки булутни шамол тўзитиб юборувди. Вали кинога кириб кетаётганда ҳаво очиқ эди. Мана энди булут босиб келиб, яна ҳаммаёқни ўраб олди-ю, битта-битта томчилай бошлади.

Вали ивиб кетмай деб тезгинна ўртоқлари билан хайрлашди. Муюлишда морожний будкаси бор. Худди шу ердан ўтиб кетаётиб, Вали ойисининг гапини эслаб негадир кулиб қўйди ва морожний будкасига бурилди. Битта «эскимо» олиб зарини оча бошлаган ҳам эдики, шивалаб турган ёмғир қурғур худди ўчакишгандай шатир-шутур қўйиб юборди. Вали ҳеч қаерга қочолмай кўчанинг ўртасида довдираб қолди. Бирдан кўзи қаршидаги тўрт қаватли бино эшигининг соябонига тушди ва ўшанинг панасига югурди. Яхши ҳам вақтида қочиб қолди, бўлмаса кўчанинг ўртасида бошига газета ёпи-

ниб келаётган анави кампирга ўхшаб, ивиб кетарди.

Соябон тагида туриб «эскимо»ни еб бўлгунча жала ҳам ўтиб кетди. Баҳор-да, баҳор. Шунақа бўлади ўзи. Ҳаво бир ёқдан ёғса, бир ёқдан очилиб кетаверади.

— Вали!— деб кимдир хаёлини бўлди.

Вали ялт этиб ёнига ўгирилди. Олдида бир қўлида зонтик, бир қўлида кичкинагина тугунча, рўмолга ўралиб олган Салима турарди. Буни қарангки, ёмғирнинг ваҳимаси билан Салиманинг шу уйда туриши Валининг хаёлига ҳам келмабди...

— Ҳа,— деди гўлдираб Вали,— кўзингга нима қилди?

Салима ерга қараб ҳадеганда жавоб бермади.

— Ойим... юрак ўйноқлари тутиб қолувди,— деди ниҳоят энтикиб,— дадам ҳозир касалхонага олиб кетдилар. Ушоққа кетяпман.

Вали бақрайганча индолмай қолди. Кафтида морожний эмас, лахча чўғ ушлаб тургандек, бирдан морожнийни тушириб юборди. Морожний тарновнинг сувига қўшилиб лойқаланиб оқаётган ариққа тушиб кетди. Вали ҳушини йиғиб ёнига қараганда Салима зонтигини тутиб, аллақачон кўчанинг нариги бетига ўтиб олган эди.

Ёмғир тингач, сийрак булут орасида офтоб йилт этди. Ҳар ер-ҳар ерда яширинган йўловчилар ҳам бирин-кетин кўриниб қолишди. Вали битта-битта юриб уйига қараб кетди.

Эшикни онаси очди.

— Хайрият-эй,— деди Валини кўриб,— жалада қолдингми деб ич-этимни еб ўтирган эдим. Бу ҳавога ишониб бўладими, болам. Киймасанг ҳам плашингни қўлингда ҳаммавақт олиб юр. Керакли юкнинг оғирлиги йўқ. Мен ҳам шошиб чиқиб кетиб, оз бўлмаса жалада қолувдим. Яхшиям анави... қиз, оти ҳам эсимдан чиқибди, ёзда тобинг қочиб ётганинда келувди-ку!

— Салимами?— ҳайрон бўлиб сўради Вали.

— Ҳа, ҳа, ўша. Уйининг олдида учратиб қолиб, тез зонтикни оласиз, бўлмаса бу жалада ивиб, касал-бўлиб қоласиз, деб туриб олди. Қизим, ўзингга ҳам керак бўлиб қолар, десам уйда яна битта зонтик бор, деди. Барака топкур жуда ажойиб қиз экан-да!

Вали ровонга кирганда қозиққа осиб қўйилган зонтикдан чак-чак сув төмарди. Бу унга Салиманинг киприкларидан оқаётган ёш томчиларини эслатди.

Боя қўлларига илинган бир пуд тош ҳозир икки елкасидан босиб тургандек, Вали бошини эгди.

КОПТОК

Боғнинг этагида эски тўнка бор. Устига чиқиб китоб ўқиб ўтирган эдим, девордан Турди мўралади.

— Мурод, юр, тўп ўйнаймиз.— Турди деворга миниб олиб ялина бошлади.— Ке, хўп дея қол. Оббо, мунча энди ялинтирмасанг.

Турдининг галати одати бор: бир ялинишга тушди-ми, бўлди, елимдай ёпишади-олади. Уйга кирсанг уйга киради, кўчага чиқсанг кўчага чиқади, хуллас, хўп демагунингча кетингда эргашиб юраверади.

Ноилож ўрнимдан турувдим, Турди:

— Сен кўчага чиқавер, мен коптокни олай!— деди ва сакраб пастга тушиб кетди.

Қўшнимизнинг мен тенги Мунира деган қизи бор. У ойим билан кўчада гаплашиб турган экан. Ойимнинг ичкарига киришини кутдим. Қарасам, уларнинг гапи ҳали-вери адо бўладиган эмас. Билинтиймай, секин чиқиб кетишнинг ҳеч иложи йўқ. Бошим қотиб турган эди, ойимнинг хўрсинганини эшитиб, эшикка яқин бордим.

— Қизим тушмагур-эй,— деди ойим Мунирани койиб,— касал одамнинг кўнгли нозик бўлади. Ойинг мошкичири егиси келган экан, менга айта қолсанг бўлмасмиди? Ҳеч уятчанглигинг қолмади-қолмади-да.

Ойим Мунира билан бошлашиб ошхонага ўтиб кетди. Мен лип этиб кўчага чиқдим. Турди тўпни қўлтиқлаб, пойлаб турган экан. Кўп ўтмай Мунира қўлида бир нарсани қўлтиқлаганча физиллаб ёнимиздан ўтиб кетди.

Кўчада иккаламиздан бошқа бола йўқ эди. Дарвозабонсиз ўйин ўйинми, ҳафсалам пир бўлди.

— Ке, Мунирани чақирайлик,— дедим.

Турди қўл силқиди.—

— Қизиқсан-а, қиз бола билан тўп ўйнаб бўлармишми?

— Волейбол секциясига қатнаб юради-ку.

— Қатнаса нима бўпти?— деб Турди гапимни бўлди.— Қатнашса қатнашаверади-да. Ҳар ким ўз ҳунарини қилиши керак. Қиз бола ош пиширади, ўғил бола тўп тепади, билдингми?

Қим тўпни баландга чиқаришга ўйнадик. Коптокни бир гал Турди, бир гал мен тепдим. Турди тепганда

мен, мен тепганда Турди илиб олди. Герлаб-пишиб роса ўйнадик. Бир маҳал Турди коптокни чапақайлаб тепиб юборган эди, копток девордан ошиб, тўппа-тўғри Мунирларнинг ҳовлисига тушиб кетди.

Турди Мунирларнинг эшигини очди-ю, ҳайрон бўлиб останада туриб қолди. Кейин худди биров маймун ўйнатаётгандек хиринг-хиринг кула бошлади. Нима гап экан, деб олдига бордим. Қия очиқ эшикдан ичкарига мўраласам, Мунира орқасини ўгириб ўчоқнинг олида турибди.

Нега Турдининг кулгиси қистади, ҳайронман.

— Яхшилаб қарасанг-чи,— деди Турди биқинимга туртиб.— Копток тўппа-тўғри қозонга тушибди!

Энди мен ҳам Турдига қўшилиб кулдим. Ешланиб кетган кўзларимизни арта-арта яна ичкарига қарасак, Мунира бошини қуйи солганича ҳамон ўша жойда қимир этмай турибди.

— Ҳайрон бўляпти,— деди пичирлаб Турди.

Мунира энгашиб коптокни олди. Бирпас хомуш қараб турди-да, жаҳл билан бизнинг ҳовлимизга улоқтириб юборди. Қозондаги нарсани челақка ағдариб, уйга кириб кетди. Назаримда Мунира ўксиб йиғлаётгандай бўлди. Орадан қанча вақт ўтганини билмайман, бир маҳал қарасам, кўзлари қип-қизариб Мунира уйдан чиқди. Чиқди-ю, эшикка қараб кела бошлади. Турди орқасига қарамай қочиб қолди. Мен ҳам унинг кетидан югурдим.

— Қойил бўлди-а!— деди Турди эшикни ёпаётиб,— сени ҳам кўрмадим, Мурод?

— Йўқ.

— Қойил! Мана, кўрасан, кечаси билан битта ухламай ўйлаб чиқади-ю, бари бир тополмайди.

— Сизди,— дедим,— ҳа, деявер. Сизгани аниқ.

— Бекор айтибсан.

— Бўлмаса нега коптокни бизникига улоқтирди, хўш?

— Эси борми уни!— деди Турди қўлини силтаб.— Дуч келган томонга отаверади-да. Ке, шунга ҳам ташвишми, нима бўпти, копток тушиб бошини ёрибдими? Боя қозоннинг тепасида туриши эсимга тушса, кулгидан ўзимни тутолмайман.

Унга нима, Мунира мендан кўрди, бу аниқ. Турдидан шубҳаланганда коптокни уникига улоқтирган бў-

ларди. Шунинг учун Турди пинагини бузмаяпти-да. Бўл-
маса гап сотиш юрагига сигармиди?

Жаҳлим чиқди.

— Қўлингга копток тушса бўлди. Кўрга ўхшаб уёқ-
буёққа қарамай тепаверасан. Нима қилиб қўйдинг?
Ойиси касалхонада, қозондаги мошкичири ўшанга эди.

— Жўрттага қипманми?— деди Турди пўнғиллаб.—
Ўйинга қизиқиб кетганимдан ўнг оёғим деб чап оёғим
билан тепиб юборибман. Нима, ойиси касалхонада бўл-
са, касалхонада овқат бермайдими?!

— Нега бермас экан?!

— Бўпти-да.

— Гап овқатда эмас,— дедим жаҳлим чиқиб,— ка-
сал одам ғалати бўларкан. Қишда касал бўлганимда
шунақа ҳам гилос егим келганки, ҳатто ойимнинг зира-
ги ҳам кўзимга гилос бўлиб кўриनावерган.

— Менга қара,— деди Турди,— бўлар иш бўлди. Бе-
корга ўйлайвергандан нима фойда.

— Албатта, сенга нима?— Муниранинг қизариб кет-
ган кўзларини эслаб юрагим орқамга тортиб кетди.—
Балки ойиси қизим овқат олиб келар, деб эшикка қа-
раб ўтиргандир.

Турди оёғининг тагида ўрмалаб юрган чумолиларга
қараганча жим бўлиб қолди. Анчадан кейин:

— Мурод, ке, қўй,— деди секингина.— Бир коса
мошкичири бўлса ё сен, ё мен ойимга айтсак, пишира-
ди-беради. Олиб чиқиб берамиз, вассалом.

Бу таклиф менга маъқул тушди.

— Келишдикми? Бўпти!— деди Турди ўрнидан ту-
риб.— Бор, коптокни олиб чиқ. Бир ўйнайлик, жуда
диққинафас бўлиб кетдим.

Коптокни олиб чиқдим. Бу гал ҳафсаласизлик билан
бир-икки тўп тепган бўлдик. Шу пайт Турдининг ойиси
чақириб қолди. Мен ҳам уйга кириб кетдим. Ўзимни
чалғитиш учун у-буга уриниб кўрдим. Йўқ. Юрагимнинг
ғашлиги кетмади.

Ошхонага кирдим. Ойим қозонга гуруч солаётган
эканлар.

— Ойи, нима овқат?

— Ош, болам.

— Ҳар кун ош экан-да.

— Ҳа?!

— Мошкичири қила қолсангиз бўлмасмиди?

Ойим койиб берди.

— Сенга нима бўлди, нима қилиб берай, деб ўн марта сўрадим-а. Шуни эртароқ айта қолсанг бўлмас-миди?!

Шалпайиб, ошхонадан чиқдим. Майли, Турдининг ўзи тўғрилайди. У менга ўхшаган эмас: Бир ялинса борми, ойисини кўндириши турган гап.

Яна боғнинг этагидаги тўнкада кўм-кўк осмонда арғимчоқ солиб ўтаётган турналарни томоша қилиб ўтирдим. Кўп ўтмай эски шиппагини судраб Турди чиқди.

— Бўлмади,— деди ёнимга ўтириб,— ойим манти туғиб қўйган экан.

«Қўлингдан келмаса, керилиб нима қилардинг», демоқчи эдим, шусиз ҳам Турдининг хафа бўлиб чиққанини кўриб, индамадим. Турди бурнини тортиб қўйди. Биламан. Бир нарсадан хафа бўлса доим шунақа қилади.

— Ке, бундай қиламиз,— деди Турди кўзлари чарақлаб,— хўп десанг, бас!

Турди шоша-пиша таклифни ўртага ташлади. Эшитдим-у, Турдининг калласига қойил қолиб, тўнкадан сакраб турдим.

Турди югурганича уйга чиқиб кетди. Ойим ҳовлида самоварга тараша солаётган экан. Мен ошхонага кириб, илгакдаги гўштдан кесиб олдим. Пиёз билан ёғ олиб, ошхона тоқчасидаги эски пакетга ўраб қўлтиғимга қистирдим-да, ойим ровонга ўтиши билан боққа кирдим. Кўп ҳам кутдирмай Турди гуруч билан мош олиб чиқди. У:

— Кўча эшик берк. Мунира қулфлаб кетибди,— деди.

— Девордан ошиб тушамиз,— дедим дангал.— Биз, ахир, ўғирлик қилгани тушаётганимиз йўқ-ку.

— Тўғри айтасан!

Деворга нарвон қўйиб, ҳовлига ошиб тушдик.

— Буни қара,— деб Турди югуриб бориб қозоннинг тувоғини очди,— қозонни ювиб қўйибди. Челақни қарачи, боя овқатни ўшанга ағдарган эди. Қанчалигини кўрайлик, биз ҳам ўшанча пиширамиз.

— Ҳеч нарса йўқ!— дедим челақка қараб,— икки косача сув бор. Қизиқсан-а, овқатни челақка солиб қўярмиди, увол бўлмасин, деб мол-полга берган.

— Рост айтасан,— деди Турди. Кейин қаламтароши-

ни олиб, кўзлари ачиса ҳам финг демай пиёз тўғрай бошлади,— сен ўтин ёр!

Мен болтани олиб, ўчоқ олдида ётган каттакон ғўланй ёрдим, роса ярим соат уннаб, зўрға олов ёқдик.

Овқат касал учун пиширилаётганини назарга олиб, қозонни яна бир марта тозалаб ювмоқчи бўлдик. Шунча қидирсак ҳам қозон сочиқ тополмадик.

— Тагин қиз бола-я,— деди Турди,— уят! Битта қозон сочиқ тайёрлаб қўймагандан кейин нимаси қиз бола!

— Кел, вақтни ўтказиб ўтирмай, анови пакет билан артиб қўя қолайлик.

— Ол-а! Биларкансан?— Турди бирпас қозоннинг тепасида ўйланиб турди-да, кейин шартта бошидан дўпписини олиб, менга берди.— Манави билан арта қол. Ташлаб юбормоқчи эдим.

Мен Турдининг мардлигига қойил қолдим.

Қозонга ёғ солдик.

— Сен қозонга қараб тур,— деди Турди ўчоққа ўтин қалаб,— ёғдан тутун чиқиши билан нарсаларни соласан.

Бир қўлимга гўшт, бир қўлимга пиёз олиб, қозоннинг тепасида турдим.

— Олдин нимани солай, пиёзними, гўштними?

— Шуни ҳам билмайсанми,— Турди кўзларини ишқалай-ишқалай бошини кўтарди,— уни солсанг ҳам бўлади, буни солсанг ҳам. Лекин хато қилмаслик учун иккаловини баб-баравар солганинг маъқул!

Шу пайт тўсатдан кўча эшик очилиб, бир сетка нарса билан Мунира кириб келди.

Мен ҳам, бир палён ўтин ушлаб турган Турди ҳам худди сурат олдираётган одамдек қотиб қолдик.

— Ҳа, бу ерда нима қилиб юрибсанлар?!

Мунира ҳайрон бўлиб олдимиизга келди-да:

— Бу нимаси?— деб сўради қозонни кўрсатиб.

— Овқат,— деди Турди бурнини тортиб,— бояги овқатингнинг ўрнига.

— Нима? Нима деяпсан? Қанақа овқат. Мен ҳали ҳеч нарса пиширганим йўқ. Бозорга бориб келдим, энди овқат қиламан.

— Бояги-чи?— дедим ҳайрон бўлиб.

— Нима бояги!.. Ҳа... Боя қозон юваётган эдим. Кўзларингга қараб ўйнасаларинг бўлмайдими?

Мунира сеткани девордаги михга илди-да, шоша-пиша ўчоқдаги оловни торта бошлади.

— Ҳой, Мурод, нега қараб турибсан? Гўшти сол, ёғ ёниб кетади.

Мен шошиб қолиб гўшти ҳам, пиёзни ҳам баб-баравар ташлаб юбордим.

Кейин иккаламиз шоша-пиша кўчага югурдик.

— Тентак!— деди Турди пешанасига шақ этиб уриб,— вақтимиз бекор кетди.

— Шу ғалва бўлмаганда роса тўп ўйнаган бўлардик,— дедим ачиниб,— ке, ҳалиги... Мунирани ҳам чақирамиз.

— Майли,— деди Турди,— қиз бола билан тўп ўйнаб бўлмайди-ку, лекин ўйинга қиз бола аралашса, одам кўзига қараб ўйнаса керак.

ЗАЙНАБ ХОЛА

Мақтабга келсам Солиннинг қовоғидан қор ёғиб ўтирибди. Нима гап десам, у индамайди. Ҳадеб уҳ тортади. Кўзларини пирпиратиб, хўрсиниб-хўрсиниб қўяди. Бир гап бўпти, шекилли, деб секин ёнига ўтирдим.

— Гапир, нима бўлди?

— Нима бўларди,— деди Соли жаҳл билан,— яна анави... Зайнаб хола билан уришиб қолдим. Боя кўзлари ола-кула бўлиб кетимдан синфга кирибди. Қўлида пол ювадиган латга. Ҳа, десам, манавини ол, йўлакни арт, дейди. Артмасанг тунов куни Шокир иккаловининг қилган айбонини директорга айтаман, дейди. Қўрққанымдан ғинг демай артдим. Болалар роса майна қилиб кулишди. Зайнаб хола бундай кейин синфга оёғинини артиб кирасан, деб минғиллаб чиқиб кетди. Шокир дейман, шу илгариги уборшицанинг қадрига етмаган эканмиз-да. Бечоранинг бори ҳам, йўғи ҳам билинмас эди. Синфларни наридан-бери тозалаб кета қоларди.

— Рост.

— Бу бўлса... Сенга ҳам бир марта пол арттиргани эсингдами?

— Эсимда.— Ушанда мен ҳам худди Солиннинг аҳволига тушган эдим.— Қўй дединг-да, бўлмаса роса таъзирини берардим.

— Бекор қилган эканман,— деди Соли афсусланиб ва муштини қисиб деразадан ташқарига қаради. Қўнғироқ чалинди. Ҳовлида ўйнаб юрган болалар синфга ёпирилиб кириб, жой-жойига ўтиришди. Дарс бошланди.

Зайнаб холанинг Солига пол арттиргани туриб-туриб менга ҳам алам қила бошлади. Тавба! Шу кампирга ҳайронман. Худди уй-жойи йўқдек эртадан-кечгача мактабда. Бўш қолса, синфма-синф юриб болаларни тергайди. Битта-яримтанинг тугмаси, узилган бўлса, ҳамманинг олдида қадаб беради. Бошяланг ҳовлига чиқсанг, қалпоғингни кий деб уришади. Биров билан нима иши бор, ундан кўра бир чеккада пайпоғини тўқиб ўтирса-чи. Бу ҳам майли. Майда-чуйда бўрми, болаларнинг чўнтагидан тушиб қолган михми, кўзига пима кўринса териб юради: исроф бўлармиш. Уйдан пачоқ самовар карнайини олиб келганимда, эртасига

ойимга обориб берган. Металломнинг аҳамиятига тушунса, шунақа қилиб ўтирадимиз? Спортга ҳам қарши. Яхмалак учсанг, калишинг йиртилади, деб супурги олиб қувади. Дўстликни-ку, кўргани кўзи йўқ. Бир куни Герцен билан Огарев ҳақида қизиқ китоб ўқиб қолдим. Ўқиб чиқ, деб Солига ҳам бердим. Эртасига дарсдан кейин қолиб, ўла-ўлгунча дўст бўлишга қасам ичдик. Эсдалик учун исмимизни партага ёзиб қўймоқчи бўлдик. Қаламтарош билан роса бир соат парта ўйдик. Бир маҳал қарасак, кўзини бақрайтириб тепамизда Зайнаб хола турибди. Соли иккаламиз ура қочиб қолдик. Эртасига кўрсак, хола ўйган еримизга қора мой суриб қўйибди. Анчагача бировга айтиб қўяди, деб қўрқиб юрдик. Йўқ, айтмади. Мана, ўшани директорга айтман, деб Солини роса қўрқитибди. Бугун Солини лақиллатиб пол арттирган бўлса, эртага мендан ўч олиши турган гап.

— Ке, бир бопламайликми-а? — деди секин Соли.

— Ҳали дарсдан кейин қол,— пичирладим қулоғига. Соли бошини қимирлатиб «хўп» деди.

Дарсдан кейин атайлаб синфда қолдик. Идоранинг ёнида кичкина ҳужрача бор. Зайнаб холанинг супургисидан тортиб, челагигача, бутун ашқол-дашқоли ўша ерда туради.

— Ҳужрада ўтирибди шекилли,— деди Соли ҳужрадан кўз узмай,— қара, печкасининг карнайидан тутун чиқяпти, кўряпсанми?

— Кўряпман.

— Роса гупиллатиб ёқяпти.

— Кампирларнинг ҳаммаси шунақа: иссиқни яхши кўришади.

— Анави туяга ўхшаган булутга қара. Карнайидан чиқаётган тутун қўшилиб, борган сари катталашиб кетяпти,— Соли ташвишланиб қолди,— ҳозир осмонни бутунлай қоплаб олади. Роса жала қуяди, кўрасан.

Бирдан юрагимда шубҳа уйғонди. Ялт этиб Солига қарадим. У ҳам менга қараб турган экан, кўзларимиз тўқнашди-ю, бир-биримизнинг фикримизни сўзсиз тушуна қолдик.

— Жўрттага қияпти,— деди Соли секин.

Анчагача деразадан мўралаб ўтирдик. Тутун бир пайиб, бир кўпаяди. Кўпайганда булутга қўшилиб кета-

Ўтгани аниқ сезиларди. Ҳадеб ҳовлига қараб ўтираве-
риб зерикиб кетдик. Соли оғзини катта очиб эснади.
Мени мудроқ босди.

— Ке, бўл, нима қиламиз,— дедим Солини туртиб,—
бунақада тонг отгунча ўтираверамиз. Қара, қоронғи
бўлиб қоляпти.

— Ҳаво булут бўлгани учун сенга шундай туюляп-
ти, ҳали эрта,— деди Соли ва тўсатдан хиринглаб ку-
ла бошлади,— ҳужранинг эшигини беркитиб кетамиз,
ичида қолсин. Эрталаб битта-яримтаси келиб очар-а,
нима дейсан?

Бу фикр менга ҳам маъқул бўлди. Соли билан ол-
динма-кейин синфдан чиқдик. Мен Солининг папкаси-
ни ушлаб турдим. Соли бориб ҳужранинг иллагини
секин солиб келди. Кўчага чиқиб орқамизга қарамай
қочдик. Ярим йўлга борганда ҳаллослаб тўхта-
дик.

— Секинроқ юр, бунча чопасан.— Соли орқасига қа-
раб қўйди,— ҳеч ким йўқ-ку.

— Кўряпман, ҳеч ким йўқ. Нега ўзинг чопасан?

— Сен чопганинг учун чопдим-да,— Соли хахолаб
кулиб юборди.— Ташқарига чиқолмай хуноб бўлиб
ўтиргандир-а?

— Энди эрталабгача ҳужрада ўтириб чиқади.

— Ўзидан кўрсин,— Соли жаҳл билан қўл силта-
ди,— илгариги уборшицага ўхшаган бўлганда, ҳозир
уйида маза қилиб сутга нон бўктириб еб ўтирган бўлар-
ди. Тўғрими?

— Тўғри.

— Кўрасан, энди ишини қилиб бўлиб, ҳужрасига
ҳам кирмай дарров уйига кетадиган бўлади!

Уйга келдик. Солининг ойси кўчада турган экан.
Нега кечга қолдинг, деб уришиб берди. Мен уйга кириб
кетдим. Чойимни ичиб Солиларникига ўйнагани чиқ-
сам, у ҳам менинг олдимга чиқмоқчи бўлиб турган
экан. Катта кўчада футбол ўйнадик. Қоронғи тушиб
тўпни кўриб бўлмай қолганидан кейин уй-уйимизга тар-
қадик. Овқатланиб дарсга ўтирдим. Жўнгина битта ма-
салани деб роса бошим қотди. Ярим соат уннаб чиқа-
ролмадим. Диққатим ошиб кетди. Солиларникига чиқ-
дим. У хуноб бўлиб ўтирган экан, бирга ишламоқчи
бўлдик. Соли қўлига китоб олиб, масалани ўқий бош-
лади.

— Поезд соатига... Шокир, одам сувсиз қанча чидаши мумкин?

— Билмадим.

— Бир билмаймизми-а?

— Майли.

Соли дадасининг олдига кириб билиб чиқди: бир неча кун экан. Кўнглимиз жойига тушгандай бўлди. Яна масалага киришдик. Бироқ масалани ўқиган сари юрагим сиқилиб кетаверди. Нимага бунақа бўляпти, ҳайронман. Соли бўлса, нима ўқитганини ўзи тушунмайди. Ташқарида бир нарса тиқ этса, дик этиб ўрнидан туриб кетади. Масалани йиғиштириб қўйиб, анчагача жим ўтирдик. Алланарса чирсиллаб ойнага тегди. Олисдан момақалди роқ гумбурлади.

— Ёмғир ёғяпти,— деди Соли жимликни бузиб,— ёмғирдан кейин одатда қўзиқорин чиқади.

— Ўтган йили походга чиққанамиз эсингдами?

— Хўп қўзиқорин терган эдик-а,— Соли эслаб кетди,— иккаламиз ўшанда қўзиқоринга роса тўйган эдик.

— Шу... Зайнаб хола қовуриб берган эди.

Ташқарида ёмғир борган сари зўрайиб, шамол дарахтларнинг яланғоч шохларини бир-бирига уриб қарсиллатарди. Нариги уйнинг эшиги қия очик. Ойиси айвонда иш тикипти. У ташқарида ёмғир қуяётганидан беҳабардек ўзи билан ўзи банд. Соли деразага суянганича икки кўзини ташқаридан узмайди. Аҳён-аҳён менга қараб бурнини тортиб қўяди.

— Бунақа ёмғирга тунука том бўлса-а, Шокир,— деди Соли ниҳоят тилга кириб.

— Ҳужранинг томи лой том,— дедим бирдан ҳушимга келиб. Бироқ ўзимнинг гапимдан ўзим чўчиб юрагим ғалати бўлиб кетди,— бу йил сувалганмиди?

— Э, суваганда тепасидамидим.

— Ҳа, мунча зарда қиласан!

Назаримда бир нарса чакиллаб томаётгандай бўлди. Шипга қарадим. Йўқ, ҳеч нарса йўқ. Кўзим тиниб, қулоғим шанғиллаб кетди. Ўрнимдан турдим.

— Мен чиқай.

— Қаёққа?

— Қаёққа бўларди, уйга.

— Утира тур, дарс қиламиз, ҳали эрта-ку.

— Сен ҳам ёт, мен ҳам ётай. Ухлаганда одам ҳеч нимани сезмайди. Бирпасда тонг отади.

Уйга чиққунимча ҳаммаёғим ивиб кетибди. Дарров ечиниб, кўрпага кира қолдим. Ойим ҳам эрта ётганимга ҳайрон бўлиб, чироқни ўчира қолдилар. Анчагача кўзимни юмиб ётдим. Икки-уч у ёнимдан-бу ёнимга ағдарилдим. Кўзимни очдим. Яна юмдим. Уйқум келавермагач, туриб ўтирдим. Ташқарида ёмғир тингани йўғ-у, шамол сал пасайди. Уй жим. Фақат ойимнинг нафас олиши, алланарсанинг чиқ-чиқи қулоққа чалинди. Нима экан, деб ўйлаб кетдим. Топдим, девордаги соат экан. Қизиқ. Соатнинг чиқиллаши нимагадир ўхшайди. Нималигини ўйлаб, ҳеч тополмай турган эдим, бирдан Солиларнинг уйида шипга қараганим эсимга тушиб кетди. Қўрққанимдан, ойи, деб юбордим. Ойим чўчиб уйғониб, чироқни ёқдилар.

— Шокир, нима бўлди? Нега ухламай ётибсан?

— А... ҳалиги, бурга чақди шекилли.

— Туф-туф-е, жонимни чиқариб юбординг. Чиннидай ўринда бурга нима қилади, ёт.

Ойим чироқни ўчириб ётди. Мен ҳам кўзимни юмдим. Ойининг олдида бир нарса қитирлай бошлади. Мушук бўлса керак. Мушук қизиқ жонивор, уйга киритмасанг, одамдай эшик тақиллатади. Бу ҳам майли. Томдан орқасини ўгириб ташласанг ҳам оёғи билан тушади! Ўрнимдан туриб, мушукни олиб кирай, деб эшикка чиқсам Соли турибди. Бошига костюмини ёпиниб олган. Дир-дир титрайди. Қўрқиб кетганимдан:

— Э, сенмисан,— дебман.

— Нима бало, кармисан, боятдан бери қитирлатавериб қўлларим қонаб кетди.

— Мен... мушук деб ўйлабман. Нега тақиллатмадинг?

— Ойинг уйғониб қолишидан қўрқдим.

— Нимага чиқдинг?

— Шокир, мен... касал бўлиб қолганга ўхшайман,— деди Соли йиғламсираб,— худди ичимга мушук кириб олиб тимдалаётганга ўхшайди. Сен ухлабмидинг?

— Йўқ.

— Мен ҳам. Назаримда худди биров узоқдан «эшикни оч» деб бақираётганга ўхшайверди.

— Ҳаммасига сен сабабчисан, нима, бир марта йўлакни артганинг билан белинг синиб қолармиди? Мен ҳам артганман. Қайтага ўшандан кейин ойимга қарашадиган бўлдим.

— Ҳамма айбни менга тўнкайверма! Ўзинг-чи?

— Жим! Нега бақирасан? Бўлди, бўлди, иккаламиз айбдормиз, бўлдимми?

— Ҳой, ким бу?!— ичкаридан оймнинг товуши эшитилди.

— Мен ойи,— дедям эшикдан бошимни тиқиб,— Соли... қалам сўраб чиқибди.

— Ярим кечада қаламга бало борми, товба, ичкарига кир, шамоллаб қоласан.

— Хўп, ойи, ҳозир кираман,— Соли оймнинг товушини эшитиб қўрққанидан бурчакда писиб турарди,— бўл, нима қиламиз?

— Нима қилардик. Борамиз! Бунақада иккаламиз ҳам жинни бўлиб қоламиз,— деди Соли.— Ҳозир ойингдан Шокир бизникига чиқсин, бирга дарс тайёрлаймиз, деб сўрайми, қалай?

— Сен-чи, сен нима қиласан?

— Сен менинг дадамдан Соли бизникига чиқсин, ма-сала ишлаймиз, деб жавоб оласан.

— Хўш, кейин-чи?

— Ҳали ҳам тушунмадингми,— деди Соли хуноб бўлиб,— ойинг сени бизникида деб ўйлайди, дадам мени сизларникида деб ўйлайди. Бирпасда «ғир» этиб мактабга бориб келамиз.

— Қойилман мияннга!— деб юбордим Солининг қўлларини маҳкам ушлаб.

Ойимдан жавоб олиш унча қийин бўлмади-ю, бироқ Солиларникига чиққанда иш чатоқ бўлишига оз қолди. Иккаламиз дадаси ётган хонага кирдик. Дадаси ширин уйқуда экан. Йўталиб кўрдим, уйғонмади. Кейин секин кўрпани тортган эдим, чўчиб тушди.

— А... Ким... бу?

— Мен... мен, Шокирман... Ассалому алайкум.

— Э, саломинг бошингда қолсин, бу нима қилиқ, уйингга чиқ!

Қочиб ҳовлига чиқиб кетдим. Кетма-кет Соли чиқди.

— Жавоб олдингми?

— Ҳа.

— Хайрият,— дедим ўзимга келиб.

— Айб ўзингда. Секинроқ уйғотмайсанми. Дадамнинг юраги ёмон. Салга чўчиб тушади. Қани, юр кетдик.

Кўчага чиқишимиз билан ёмғир тинди. Олдимиздан

пальтосининг ёқасини кўтарган йўловчи шошиб ўтиб кетди.

— Бу ишимиз қойил бўлди-а, Соли?

— Бўлмаса-чи!— Соли юриб эмас, югуриб борарди.

Менинг ҳам юрагимдаги ғашлик йўқолиб, борган сари ўзимни енгил ҳис қила бошладим.

— Шокир, агар хўп десанг, ҳужрадан чиққанидан кейин уйига олиб бориб қўяйлик.

— Нега йўқ дер эканман. Вой, қизиқсан-а, албатта олиб бориб қўйиш керак. Лекин, Соли-чи...

— Ҳа, гапир?

— Жаҳлинг чиқмайдими?

— Йўқ.

— Тўғриси... Зайнаб хола ёмон кампир эмас. Бечора, одамнинг устида ўлиб бўлади.

— Рост.— Солининг кўнгли бўшашиб кетди.— Тугмам узилганда доим қадаб бериб юрарди. Гапнинг очиғи-чи, шу, худди ўзимнинг ойимни хафа қилиб қўйгандай бўляпман.

— Мен ҳам!

Қоровул сезиб қолмасин деб, мактаб ҳовлисига девордан ошиб тушдик. Аста-секин бориб ҳужранинг эшигини тақиллатдик. Жим. Илгагини очиб, қўрқа-писа ичкарига кирдик. Чироқни ёқиб қарасак ҳеч ким йўқ. Иккаламиз ҳам ҳайрон бўлганча бир-биримизга тикилиб қолдик. Дераза берк, қаёққа кетиши мумкин? Солидан сўрасам, елкасини қисади. Юрагим тарс ёрилиб кетай деди.

— Ҳужрада ўтирганини кўрганмидинг?

— Ким билади. Қараганимда ўтиргандай бўлувди.

— Юр, уйига борамиз?

— Кўрганмисан?

— Мактаб орқасидаги жин кўчанинг бошида.

Келган йўлимиздан қайтиб яна кўчага чиқдик. Жин кўчани яримлаб қолган эдикки, олиндаги уйнинг деразасидан хирагина шуъла кўринди. Олдинма-кейин югуриб бордик. Соли тўнка бўлди, мен устига чиқиб ичкарига қарадим.

— Борми?— ҳовлиқиб сўради Соли.

— Бор!— дедим. мен. Зайнаб хола бурнига кўзойнагини илиб алланарса тикиб ўтирарди. Кейин мен тўнка бўлдим, Соли елкамга чиқди.

— Буни қара, шу маҳалда эринмай бўр халта тикиб ўтирибди-я,— деди Соли пастга тушиб.

Орқага қайтдик.

— Демак, бўш ҳужрани беркитиб қўйган эканмизда,— дедим ярим йўлга етганимизда Солига қараб.

— Ҳужранинг илмоғини илиб қўйганимиз яхши бўлган экан,— деди Соли бир оз ёришиб,— негаки, барибир ўзи ҳам кетаётганида илиб қўярди-да! Тўғрими, Шокир?

«Тўғри» демоқчи эдим деёлмадим, негадир тилим бормади.

Уйга яқинлашганимизда осмоннинг бир чеккаси очилиб яримта ой кўринди.

БОЛАЛАР ШОДЛИГИ

Совхоз марказини тусмоллаб бораётган эдим. Канал ёқасида отлиқ кўринди. Йўл сўрай деб орқага қайтдим. Отлиқ қўл силкиганимни кўриб тўхтади. Шом қоронғилиги чўлни босиб келарди. Ҳалигина қонталаш уфқда судралиб юрган бир парча булут самони бутунлай қоплаб олган. Аччиқ куз шамоли на кўз очиради, на бир қадам силжитади. Қолган-қутган чўп-хасларни, қовжираган янтоқларни юлиб-юлқиб аллақаерларга судраб кетади-ю, дам ўтмай яна йўл-тўсади. Ҳар хуруж қилганда ташлаган қадамим мўлжалга тушмай қалқиб бораётган эдим, йўловчи инсофга келиб отни мен томонга бурди. Бу йигирма беш ёшлардаги зуваласи пишқи, кўзларидан ўт чақнаган жувон эди.

— Йўлни чапга солинг, муллака,— деди у. Кейин ми, англай олмадим-у, ҳарқалай сайилга чиққан одамга ўхшайсиз-а. Ҳавони қаранг, қуяман деб турибди, қоп-моп берайми?

Жувон кийнимнинг юпунлигига ачиндими, кесатдим, англай олмадим-у, ҳар қалай сайилга чиққан одамга ўхшатгани малол келиб гапига жавоб бермадим. У қоронғи бўшлиққа тикилиб турди-да, фавқулодда бир чаққонлик билан менга энгашиб ниманидир кўрсатди. Қўл чўзган томонга қараб ҳеч нарса кўролмай турганимда жуда олисда бир нарса йилт этиб учгандай бўлди.

— Кўрдингизми? Уша чойхона. Мўлжалга олиб бо- раверасиз.

Жувон келган томонига от қўйиб кетди. Костюмининг ёқасини кўтариб йўлга тушдим. Энди шамолга тескари юрганимдан қадамим енгиллашиб қолган эди. Битта қадам ташлаб битта тепамга қарайман. Чўяндай қорайиб турган осмон назаримда борган сари настлашиб икки елкамдан босиб тушаётгандай. Ишқилиб қуймаса бас. Асли райондагиларнинг гапига кирмай бекор қилган эканман. «Кеч бўлиб қолди, машина топишингиз қийин» дейишганда вақт ганимат деб йўлга чиқаверган эдим. Бу ҳам майли. Қайтишимда ола кетаман, деб тайёр плашни меҳмонхонага ечиб келаманми. Йўл кўрмай мулла бўлмайсан, деб шуни айтади-да. Муздек бир нарса юзимни жазиллатиб шилиб ўтди. Юрагим орқам-

га тортиб, ялт этиб осмонга қарадим. Ёмғир томчилай бошлади. Нима қилишимни билмай қолдим. Аллақаёқдан от туёғининг дупурлагани эшитилди. Орқамга қараб, кўнглим бир оз таскин топди. Бояги аёл орқамдан от чоптириб келаётган экан. У бир оз нарида тўхтаб алланарсани буклаб ирғитди.

— Муллака, ўжарлик қилмай манавини ёпиниб олинг. Бўлмаса бўлка нондай ивиб кетасиз.

Қопни илиб олгунимча бўлмай тепамда момақалди-роқ чуноғам қарсиллади: осмон торс ёрилди, дедим. От ҳуркиб жувонни суриб кетди. Хаёлимда чўл остин-устун бўлди-ю, мени ҳам гир айлантириб ташлади. Ўнгим билан чапимни ажратолмай қолдим. Эс-ҳушимни аранг йиғиб югурай дейман, шатирлаб келган ёмғир қани кўз очирса. Ёмғир эмас — сел. Икки қадам нарини кўриб бўлмайди. Шамол аралаш ўкираётган жала дам қаршимдан уриб орқамга қалқитиб юборади, дам ёнбошимга ўтиб аллақаерларга судраб кетмоқчи бўлади. Ҳар ўкирганда қулоғим битиб, кўзим тиниб кетади. Бирпасда уст-бошим жиққа ҳўл бўлди. Баданимга силқиб сув ўтди. Ўзимни кучли тўлқин суриб ташлаган чўп-дек ожиз сезиб серрайиб туриб қолдим.

Чамаси ярим соатлардан сўнг жала сийраклашиб алаҳи тинди. Чоки кетган булут орасидан хира юлдуз милтиради. Қийим-бошим баданимга чиппа ёпишиб қолибди. Ҳаммаёғимдан чак-чак сув томади. Тишим-тишимга тегмай ёнверимга аланглаб жувон кўрсатган чироқни топиб олдим. Чироқ боягидан ёруғроқ шуъла сочгани учунми, назаримда, яқинроқ туюлса ҳам талай йўл юриб пастак чойхонанинг эшигини қоқдим. Қоронғи зулматни тешиб менга йўл кўрсатиб турган чироқ эшик тепасидаги фонус экан.

Увоққина чол эшик очди.

— Ота, идорани кўрсатиб юбормайсизми?

— Ҳўп, болам.

Чол елкасига чопонини илиб чиққан жойда:

— Болам,— деди,— ишингиз жила тиғиз эмасми?

— Йўқ, ота. Нима эди?

— Жала ҳийла уринтириб қўйган кўринади сизни.

Шу ерда қола қолсангиз-у, эрта билан ўзим бошлаб борсам. Идора ҳам талай йўл.

— Майли, ота, малол келмаса.

— Бе, нима деяпсиз. Қани ичкарига кириг.

Чол эшикни зичлаб ёпди-да:

— Мановинга ўралинг,— деди чопонини ечиб,— ҳозир чой қўяман. Отамлашиб чой ичамиз. Ўзим ҳам самоварни ёпиб энди кетсамикин деб турсам, жала қўйиб берди. Кетишимни ҳам, кетмасимни ҳам билмай диққинафас бўлиб ўтирган эдим, кўп яхши бўлди, гаплашиб ётамиз.

Чол дарров ҳокандозга тараша қалаб олов қилди. Бўш яшиқдан бирини тўнтариб:

— Қани яқинроқ ўтиринг,— деди.

Костюмимни ечиб эшик ёнидаги михга илдим. Ҳали ҳам ундан чакиллаб сув томарди. Чопонга ўралиб, бағримни оловга тутаман, қани танамга иссиқ ўтса. Роса бўладиганим бўлган экан ўзи.

— Очиқ машинада келганга ўхшайсиз, болам.

— Машина қаёқда, ота,— дедим,— шунча йўл босиб машина тугул эшак арава ҳам учратмадим.

— Ҳа, ҳа, кечга томон машина бўлмади, айтмоқчи,— деди чол ташвишланиб,— йўл берк. Сув кўприкни бузиб кетибди. Ҳамма ўша ерда. Кўприк билан овора.

Бир чойнак чойдан кейин ичим илиб, танамнинг титроғи тўхтади. Чол яна чой дамлагани тиззасини уқалаб ўрнидан турди. Мен ҳам яшиқни жойига қўйиб сўрига чиқдим. Чол белидаги қийиқни ечиб олдимга ёзди. Битта патнусда иккита нон, тўрт чақмоқ қанд, битта пиёлада асал қўйиб, чойни янгилаб пойгакка чўккалади.

— Мана шу асалдан чойга солинг,— деди пиёлани олдимга суриб,— совуқнинг заҳрини олади. Эрталабгача ҳеч нарса кўрмагандек бўласиз-қўясиз. Олинг. Аммолекин идорага бормаганингиз жуда яхши бўлди-да, болам. Бари бир ҳеч кимни тополмасдингиз. Директор ҳали ҳаммани оёққа турғазиб олиб чиқиб кетган. Мактаб каналнинг нариги ёғида. Эрталабгача кўприк тузалиши керак. Бўлмаса совхознинг ярим боласи ўқишга бо-ролмай қолади.

Алланарса чирсиллаб деразага тегди. Олис-олисда момақалдироқ кучсиз гумбурлади.

— Яна бошлади, сабил,— деди чол ва деразадан ташқарига қараб қўйди,— болам, ўрнингизни солиб берай. Мен ҳали-вери ётмайман. Сиз дам олинг.

Жала ўлгур тоза ҳам жонимни олиб қўйган эканми:

— Майли, ота,— дея қолдим.

Бир уйғонганимда чол ухламаган эди. Нима бало

бўлиб яна кўзим илинибди-ю, ўликдай қотибман-қолибман. Орадан қанча ўтганини билмайман. От туёғининг дупур-дупури, аёл кишининг жаранглаган товушидан уйғониб кетиб, бошимни кўтарган эдим, ичкарига чол кирди.

— Болам, уйғотиб юбордимми сизни?

— Йўқ, йўқ, ота, ўзим ҳам энди турмоқчи эдим.

— Директор келган экан,— деди чол,— кўприк тузалибди. Тунда бир йўловчи ўтгай эди, шу олдингизга келдим, йўқми, деб хавотир олган экан, йўқ, хотиржам бўлиб кетди.

Деразадан ташқарига қарадим. Оқариб қолган чўл этагида қорайиб бир нуқта кўринди-ю, шу заҳоти уфққа сингиб кетди. Кўп ўтмай деразанинг тагидан бир-бирини қувишиб икки қизалоқ ўтди. Уларнинг қўнғироқдек кулгиси буткул уйқумни қочириб юборди. Ўрнимдан туриб ташқарига чиқдим.

Ҳаво очиқ эди. Мовий кўкда фақат битта хирагина юлдуз ўчай-ўчай деб турибди. Жуда олисда, чўл гардишида худди гугурт қутисидек бўлиб машина ўрмалаб ўтди. Қизалоқлар ўша томонга қараб борарди. Уларнинг орқасидан беихтиёр қараб қолдим: беташвиш, беозор, шод болалик. Шу болалик деб, одамларнинг чўл довулларига қалқон бўлиб тунни тонгга улаб чиққанидан бу қизалоқлар хабардормикан?

АНИҚЛАШ КЕРАК

Ҳали дарс бошланишига ярим соат бўлишига қарамай, синф болалар билан лиқ тўлган эди. Улар йиртилган деворий газетани олишиб, жим туришарди. Ҳамма ҳайрон. Ким қилдийкин-а?

— Бу танқид қилинганларнинг иши!

— Рост...— деди Раҳмат.

Газетада нон кавшаб ўтирадиган Асқару синфда ланка ўйнайдиган Турғун танқид қилинган эди. Қайси бири йиртган экан?— Насиба ўйлай бошлади.

— Асқар бўлмаса керак,— деди жимликни бузиб Раҳмат.— Бўйи етмайди, пакана у.

— Балки стул қўйиб чиққандир?

— Йўғ-э.

— Қаердан биласан, ахир?..

— Тўхта-тўхта,— деди Раҳмат.— Биласанми, буни Турғун қилган. Аввало, у ҳаммадан новча. Қолаверса, кеча газетани ишлаётганимда эшикнинг орқасида хўм-райиб турган эди.

Насиба, ростми, дегандек Раҳматга қаради.

— Боплаб таъзирини бериш керак,— деди кимдир,— зўр бўлса ўзига, қачонгача чидаймиз!

— Тўғри,— унга қўшилди Жамила, Турғуннинг партасини кўрсатиб.— Манавини қаранглар, ҳаммаёққа пакки билан ёзиб ташлабди. Болалар Жамила кўрсатган партани ўраб олишди. Ҳақиқатан, партанинг икки четига қаламтарош билан ўйиб «Т», «К» деб ёзилган эди.

Насиба титраб кетди.

— Уялмайсанми, Жамила? Нега бир партада ўтириб индамайсан!

— Ҳо, керак бўлса, ўзинг гапир! Қалтак егим келатгани йўқ.

Шу маҳал тарақлаб дераза очилди. Ҳамма орқасига қаради. Ичкарига тумшуғи тор чарм ботинка кирди, кейин Турғуннинг тиржайган юзи кўринди. Жамила лип этиб Раҳматнинг орқасига ўтиб олди:

— Синфнинг эшиги йўқми? Ойнадан ошмасанг,— деди у Раҳматнинг елкасидан бошини чиқариб.

Турғун партадан бир ҳатлаб Жамилага яқинлашди.

— Нега газетани йиртдинг?— деди Насиба Турғун-

ни тўсиб. Турғун Насибанинг сочига қўл чўзган эди, Раҳмат унинг қўлини маҳкам ушлаб олди.

— Сендан сўраяпти!

Турғун ер остидан Раҳматга олайиб қўйди:

— Нега танқид қилади бўлмаса!

— Ўзингдан кўр,— деди Насиба.— Ноҳақ танқид қилибманми?

— Ноҳақ, ноҳақ, мен атиги уч марта дарсдан қочганман. Сен бўлсанг, доим шунақа қилади, деб ёзибсан.

— Папирос чекканинг ҳам ёлғонми?

— Ёлғон.

— Буни ўз кўзим билан кўрганман!

Синфга ўқитувчи кириб келди. Ҳамма тинчланиб, жой-жойига ўтира бошлади. Турғун Насибанинг олди-дан ўта туриб, тишини ёғирлатиб қўйди:

— Шошмай тур, типратикан.

Турғуннинг хатти-ҳаракатини зимдан кузатиб турган ўқитувчи шошмасдан йўқлама қила бошлади. Кейин журнални ёпиб, бир четга олиб қўйди-да, синфга назар ташлади. Ҳар куни хурсанд ўтирадиган болаларнинг негадир бугун қовоқлари солиқ.

— Нима гап ўзи?— деб сўради ўқитувчи.

Болалар воқеани гапириб беришди.

— Қилаётган ишинг пионернинг иши эмас. Мен сенинг шунақа эканлигингни билмаган эканман,— деди ўқитувчи Турғунга ва болалардан сўради:— Энди нима қилмоқчисизлар?

— Эртага отряд йиғилишида муҳокама қилмоқчимиз,— деди Насиба ўрнидан туриб.

— Жуда яхши. Мени ҳам чақиринглар. Синф раҳбари сифатида мен ҳам кирай.

Эртасига тўсатдан Насиба мактабга келмади. Отряд советининг раиси йўқлиги учун йиғилиш қолдирилди.

Дарсдан кейин болалар залда шахмат мусобақасида қатнашаётган эди, Жамила келиб қолди.

— Бордингми,— Раҳмат шошиб-пишиб сўради,— нима гап?

— Қасалхонада эмиш.

Болалар Жамилани ўраб олишди.

— Кеча Насиба дам олмоқчи бўлиб каравотга ётибди. Энди кўзи илинган экан нимадир шитир этибди. Қараса, папкасининг ичидан илон чиқиб келаётган эмиш.

Насиба дод демоқчи бўлибди-ю, овози чиқмапти. Илон тап этиб ёнига тушибди. Шундан кейин... шундан кейин гапиролмай қолибди.

— Йўғ-э...— Раҳматнинг оғзи очилиб қолди.— Ростданми?.. Шу ростми-а?

Орага жимлик чўкди. Бурчакда турган Турғун қўлидаги болғачани тушириб юборди. Ҳамма чўчиб унга ўгирилди. У совуқда қолган боладек дағ-дағ титрар, юзи бўздек оқариб кетган эди.

У бирдан отилиб ташқарига чиқиб кетди. Болалар унинг кетидан қараб қолишди...

Эртасига Раҳмат билан Жамила касалхонага боришди. Эшик олдида ўтирган кампир икковига ичкаридан бир жуфт халат олиб чиқди:

— Манавини елкаларингга солиб олинглар. Ҳув, тўғридаги палатада. Узоқ ўтирманглар, хўпми?

Жамила палата эшигини очиши билан Насиба югуриб чиқди. Иккала дугона қучоқлашиб кўришишди. Раҳматга қўл узатди.

— Соғайиб қолдингми? Қачон чиқасан?— деб сўради Раҳмат.

Жамила унинг биқинига туртиб шивирлади:

— Эсингни едингми, қанақа қилиб гапиреди?

Раҳмат қизариб кетди. Шошганидан олиб келган «Ун беш ёшли капитан» китобини Насибага узатди. Насиба китобнинг у ер-бу ерини варақлаб қайтиб берди. Кейин халатининг ён чўнтагидан қоғоз-қалам олиб, алланарсаларни ёзди-да, Раҳматга узатди.

«Ҳали Турғун тўртта китоб ташлаб кетди. Шунинг ўзи етади...» овозини чиқариб ўқиди Раҳмат. Кейин ажабланиб Жамилага қаради. Жамила ҳам бу гапдан ҳайрон бўлиб қолган эди.

Улар Насибанинг олдидан чиққанларида қоғозга ўралган алланарсани қўлтиғига қистириб касалхонага шошилиб кириб кетаётган Турғунни кўришди. Раҳмат уни чақирмоқчи бўлган эди, Жамила, қўй деб тўхтатди.

Насибанинг касалидан кейин болалар Турғунни мактаб ҳовлисида кам учратадиган бўлиб қолишди. У илгаригидек қизларнинг сочидан тортмас, ҳатто танаффусда ҳам ташқарига чиқмай, бир нуқтага тикилганича нималарнидир ўйлаб ўтирарди. Кеча Жамила унинг қошлари ўртасига тушиб турган сочидан тортиб: «Тар-

тибли бўлиб қолибсанми», деган эди, Турғун қизариб кетди.

Орадан икки ҳафта ўтди. Бир куни дарс энди бошланганда югуриб Турғун кириб келди. У чопганиданми ё қаттиқ ҳаяжонланганиданми тез-тез нафас оларди.

— Насиба гапирди, ўз қулоғим билан эшитдим...— у ҳолсизланиб эшикка суянди,— ўша ердан келяпман. Эртага... мактабга бораман,— деди.

Шу топда Турғун Жамиланинг кўзига жуда яхши кўриниб кетди.

Уқитувчи секин ўрнидан туриб Турғуннинг олдига борди:

— Бу хабаринг билан ҳаммамизни хурсанд қилдинг, бундан кейин дарсга кечикма, ўтир,— деди. Кейин болаларга қараб жиддий қўшиб қўйди: — Ҳар ҳолда жонли бурчакдаги сув илони қандай қилиб Насибанинг папкасига кириб қолганини аниқлаш керак.

ЖАМИЛА

Мурод бир бурда нон билан товоқнинг тагидаги қаймоқни сидириб оғзига солди, кейин похол шляпасини кийиб кўчага чиқиб кетаётган эди, ошхонадан бувиси чақириб қолди.

— Муроджон!

— Нима, буви!

— Қаёққа, болам?

— Тоғамнинг олдига.

— Ҳай-ҳай, шу иссиқда-я. Қўй, болам, шаҳар бола-си нозик бўлади, офтоб уриб қолмасин. Урикнинг таги-га шолча солиб, дамнинг олиб ёт. Кечқурун тоғанга овқат олиб борасан. Хўпми, болам?

Муроднинг қовоғи осилиб кетди... У бувисини яхши кўрарди-ю, бироқ ҳадеб ёш болага ўхшатаверишини ёқтирмасди. Рост-да, ўзингиз ўйлаб кўринг, онаси шундан-шунга ёлғиз ўзини ишониб юборса-ю, бувиси «офтоб уради» деб кўчага чиқармаса алам қиладими, йўқми. Албатта алам қилади-да. Асли станциядан тўппатўғри тоғасининг олдига ўтиб кетаверса бўларкан. Кеч-гача қовун полизни айланиб, кечқурун кела қоларди. Мурод шартта эшикни очиб чиқиб кетай ҳам деди. Она-сининг «Худа-беҳудага бувингни хафа қилаверма», деб тайинлаганини эслаб, зўрға орқага қайтди. Айвонга чиқиб қалпоғини устундаги михга илди-да, тиззасини маҳкам қучоқлаганча тумтайиб ўтириб олди. Бир коса ширчай кўтариб ошхонадан бувиси чиқди.

— Ма, нон тўғраб ичиб олгин, болам.

Мурод ҳафсаласизлик билан дастурхондаги бурда-сурда нондан тўғради-да, бир-икки қошиқ ичган бўлди. Бувиси бир айланиб келганда ҳам Муроднинг авзойи ўзгармаган эди.

— Ҳа, зерикмадингни, болам?

— Нега зерикарканман.

— Жўрақулни чақириб берайми, ўйнайсанми?

— Жўрақулингиз ким?

— Қўшнимнинг ўт-олов бир ўғли бор. Уша,— бувиси деворга яқин борди-да, чақира бошлади:— Жўрақул, ҳо, Жўрақул!

— Нима?— девор орқасидан қиз боланикига ҳам, ўғил боланикига ҳам ўхшамаган товуш эшитилди.

— Баққа чиқ, Муроджон ўртоғинг келган.

Кўп ўтмай, устарада қирилган боши офтобда йилтиллаб турган, қоп-қора кўзлари катта-катта бола девордан мўралади. У Муродга анграйиб қараб турди-да, кейин ўзини тутолмай ҳиринглаб кула бошлади.

— Нега куласан?— Муроднинг жаҳли чиқиб кетди.

— Ўзинг боя станцияда нима қилдинг?

— Нима қилибман?

— Қоровул чол қулоғингдан роса чўзиб тортдимми?

Мурод қизариб кетди. Ялт этиб бувисига қаради. Хайрият, бувиси ошхонада куйманишиб юрган экан, эшитмади.

— Тўхта, мен ҳозир кўчадан айланиб чиқаман.

Жўрақул тишининг оқини кўрсатиб тиржайганча тушиб кетди.

Тавба! Станцияда ҳеч ким йўқ эди-ку, қаёқдан кўра қолдийкин? Э, бўлди, бу ўша — Муродни қутқариб қолган бола. Девордан қараши билан кўзига иссиқ кўринган эди-я! Қаерда кўрганийкинман, деб ўйлаб турганида ҳиринглаб энсасини қотирди-да. Бўлмаса дарров танирди. Гапнинг рости, шу бола бўлмаганда, бояги чол Муроднинг қулоғини таг-туғи билан суғуриб олган бўларди.

...Поезд Мурод тушган станцияда беш минутча тўхтаб юриб кетди. Куннинг иссиқлигидан еру кўк ловиллайди. Водопровод жўмрагидан жилдираб тушаётган сув ҳам илиб қолган. Мурод ярим белигача ечиниб, водопроводнинг тагига тушди-да, роҳатланиб ювина бошлади. Қоровул чол унга бир қараб қўйди, байроқчаларини белига қистириб, иссиқдан зорлана-зорлана ичкаридан устига дока ёпилган каттакон қафас кўтариб чиқди. Қафасни эшик тепасидаги илгакка илиб, кириб кетди. Мурод бўйнини чўзиб шунча қараса ҳам нималигини кўролмади. Секин эшик тирқишидан мўраласа, чол каравотда кўзини юмиб ётибди. Мурод бўш яшиқдан иккитасини судраб келиб бир-бирига мингаштирди. Кейин унинг устига чиқди. Энди докани оча бошлаган эди, яшиқ яхши ўрнашмаган экан, тойиб кетди. Мурод ўзини ўнгламоқчи бўлиб беихтиёр қафасга ёпишди. Бироқ қўли қафаснинг эшикчасига тегиб очилиб кетди. Мурод йиқилиб тушди. Шу пайт нимадир пар этиб осмонга кўтарилди. Ичкаридан чол югуриб чиқди. Бу орада эшак минган бир бола ўтиб қолди-ю, орага тушди. Бор гап

шу. Мурод нима бўлганига ақли етмай, кўнгилсиз воқени ярим йўлдаёқ унутган эди. Мана, Жўрақул қайтадан ҳаммасини эсига солди. Муроднинг юраги сиқилди. Шу топда негадир Жўрақул кўзига жуда-жуда ёмон кўриниб кетди. Ҳатто Жўрақул ичкарига кирганда ҳам қайрилиб қарагиси келмади.

— Юр, эшакка минамиз.

Мурод индамади. Жўрақул ҳайрон бўлиб, айвоннинг четига ўтирди.

— Э, ўшанга ҳам хафа бўлиб ўтирибсанми? У аллақачон қайтиб келган.

— Нима?

— Нима бўларди, қирғий-да.

— Қафасдаги қирғиймиди?

— Ҳа, ўзиям қирғиймисан қирғий-да. Бутун қишлоқда бунақаси йўқ.

— Қайтиб келмаган бўлса-чи?

— Вой, қизиқ экансан-ку. Қўлга ўргатилган қирғий бўлади-ку, қайтиб келмайдими? Е уйига учиб келган, ё қафасида ўтирибди. Ишонмасанг юр, бориб кўрамиз.

— Бувим чиқармаяптилар.

— Нега?

— Офтоб тегармиш.

Жўрақул дик этиб ўрнидан туриб ошхонага кириб кетди. Анчадан кейин бувиси билан бошлашиб чиқди.

— Майли, бора қол, болам,— деди бувиси Муродга, кейин Жўрақулга тайинлади,— сояда ўйнанглар, хўпми, Жўрақул?

— Хўп!

Улар кўчага чиқишди. Қуёш сойнинг нариги бетидagi мирзатеракларнинг учига ўтгани билан ҳали куннинг тафти қайтмаганди. Дим. Терак барглари сўлғин, қилт этган шабадага махталдек кўринарди. Соё бўйида учтўртта мол ўтлаб юрибди. Соё ёқалаб машина ўтиб кетди.

— Совхознинг янги машинаси,— деди Жўрақул.— Аттанг, буёққа келмади-да, катайса қилардик. Мурод, сен шу ерда тура тур, эшакни олиб чиқай.

Жўрақул уйдан эшак етаклаб чиқди. Яғири чиқиб кетган шимини тиззасигача қайириб, югуриб келиб эшакка минди. Мурод яёв бормоқчи бўлди, Жўрақул кўнмай орқасига миндирди. Жилов бўшаши билан эшак йўл ёқалаб юриб кетди.

— Ургатилган!— деди Жўрақул,— пилдирашини қара! Дадавой аканинг эшигига бориб таққа тўхтади. Ем еб ўрганиб қолган.

— Дадавой ака ким?

— Қулоғингдан чўзган чол-да. У станция қоровули. Бир қизи бор, худди ўзи. Жаҳли бурнининг учида туради,— Жўрақул эшакнинг бир мақомда пилдираб боришидан завқланиб кетиб, хиргойи қила бошлади.— Ёрим кетаман дейди, кетгизгани қўймайман,— у белидан маҳкам қучоқлаб хомуш бораётган Муродга ўгирилиб қаради-да, жим бўлиб қолди. Анчадан кейин бирдан кулиб юборди.

— Нега куляпсан?— деб Муроднинг жаҳли чиқиб кетди.

— Э, сенга кулаётганим йўқ. Ҳали эрталаб станцияга кетаётсам, Дадавой аканинг қизи сой бўйида китоб ўқиб ўтирибди. Сал берироқда эшакдан тушиб секин орқасидан бордим. Овозимнинг борича «ваҳ» десам, шалоп этиб сойга йиқилиб тушса бўладими?

Муроднинг энсаси қотди. Мунча мақтанасан, демоқчи бўлди-ю, бироқ индамади. Жўрақул Муроднинг индамай қулоқ солиб бораётганини кўриб, очилиб кетди. Эшакни станцияда бир боладан иккита сапчага алишиб олганини, кейин бола алданиб қолганини билиб, ҳар куни эшакни сўраб уйига келгани борми, вайсаб борди. Сойга яқин қолганда эшак таққа тўхтади. Жўрақул оёғи билан эшакнинг қорнига тепиб кўрди, қўли билан яғринига шапатилаб урди, қани эшак юра қолса, бўлмади, ахири ерга тушишди.

— Ана, айтмадимми,— деди Жўрақул тизгинни Муродга тутқазиб. Кейин тўғридаги кўк эшикни гурсийлатиб ура бошлади.

— Жамила, ҳой Жамила?

— Нима?— ичкаридан қиз боланинг жаҳл аралаш товуши эшитилди.

— Ем олиб чиқ. Эшак тўхтаб қолди.

— Ҳар куни ем олиб чиқиб малайманми? Бир Олапарни қўйиб юбораман, додингни беради.

— Кўрдингни?— деди Жўрақул Муродга қараб.— Жаҳли бурнининг учида туради.

Жўрақул яна эшикни тақиллатди. Бироқ Жамила миқ этмади. Бу Жўрақулга алам қилиб кетди. Олазарак бўлиб деворга қаради. Бўлмади, ошиб тушса, Олапар-

ни қўйиб юборади. Бирпас ниманидир ўйлаб қолди, сўнг танаси деворга ёпишиб турган толга тирмашиб чиқди-да, ҳовлига тортилган арқонни ечиб юборди. Бир дор кир ер билан битта бўлди. Жўрақул аламдан чиқиб пастга тушганда, ичкаридан Жамиланинг ҳўнграб, йиғлагани эшитилди. Муроднинг эти жимирлашиб кетди. Қўлидаги тизгинни улоқтириб кетиб қолмоқчи бўлди-ю, бироқ Жамилага ачинди.

— Яхши бўлмади, Жўрақул. Бечора не ҳасратда ювган.

Жўрақул Муроднинг қўлидан тизгинни оларкан:

— Ярим челақ ем олиб чиқиб берса, бир жойи ка-маярмиди,— деб пинғиллади.

Муроднинг зардаси қайнаб кетди.

— Ие, сеники қизиқ экан-ку. Бермаса зўрликми?

— Э, нега ёнини олиб қолдинг. Ҳаммаси сени деб бўлди-ку!

— Мени-я?

— Ҳа, сени. Қирғийни ким қўйиб юборди, сен. Оҳ, жойига учиб келганмикин, деб йиғлаб ўтирган ҳам сен... Мен аҳмоқ олиб бориб кўрсата қолай, хотиржам бўлсин, деб иссиқда лўкиллаб юрибман.

Мурод ҳам, Жўрақул ҳам бир-бирига қараб жимиб қолишди. Ёиқ этиб эшик очилди. Ичкаридан кўзлари йиғидан қизариб кетган Жамила чиқди.

— Қирғий учиб келган. Уйда. Инида ўтирибди!

— Ана, айтмадимми!— Жўрақул Муродни туртиб қўйди,— ўргатилган бўлгандан кейин қаёққа борарди. Учиб жойига келади-да. Қани, юр Мурод, кўриб чиқамиз. Жамила, Олапаринг боғлиқми?

— Киравер,— деди Жамила йўл бошлаб.

Қизнинг бирдан ўзгариб, Жўрақулга қилаётган муомаласи Муродни ажаблантирган эди, йўқ, бунда гап бор экан. Жўрақул остонадан ҳатлаши билан Жамила тақ этиб эшикни ёпиб олди.

— Ҳа, қўлга тушмас экансан!— Жамила қувончидан қийқириб юборди. Мурод нима бўлганига тушунолмай, бориб эшикнинг калит соладиган тешигидан қаради. Жўрақул ҳовлининг ўртасида турибди, қулоғи калта, эшакдай баҳайбат ит эса эшик тагида чалқанча ётибди. Жўрақулга қараб аҳён-аҳёнда ириллаб қўяди.

— Қочаман деб овора бўлма,— деди Жамила,— почангдан олади.

— Э, ҳазилингни қўй. Анавини эшик тагидан ол, чиқиб кетай.

— Сен билан ҳазиллашишга вақтим йўқ,— Жамила ошхонага кириб кетди. Жўрақул секин деворга қараб келаётган эди, ит ўрнидан туриб боланинг оёғи тагига ётиб олди. Жўрақул худди сурат олдираётган кишидай қотиб қолди. Ошхонадан қоп кўтариб Жамила чиқди.

— Ма, ҳамма кирларни йиғиб ол.

— Э, бор-э!

— Йиғмайсанми? Олапар!

Ит отини эшитиб ириллади. Жўрақул жаҳл билан тупроққа қорилиб ётган кирларни қопга тиқа бошлади. Ит тумшугини оёқларининг орасига олиб кузатиб ётди. Жўрақул ҳамма кирни қопга солиб бўлиб, кўчага йўналган эди, Олапар яна эшикнинг олдига ётиб олди.

— Қаёққа?— деб сўради Жамила.

— Бўлди-да, яна нима дейсан?

— Қопни кўтар! Жамила Жўрақулга бир кулча совун тутди.— Сойга борасан.— Жўрақулнинг кўзлари олайиб кетди.

— Ҳой, индамаганга ҳаддингдан ошаверма. Бир соламан.

— Қўлингни кўтар-чи, Олапар узиб олади.

Ит отини эшитиб яна ириллади. Жўрақулнинг дами ичига тушиб кетди. Жаҳл билан совунни олиб қопни орқалади.

— Ўзинг юрмайсанми?

— Мен нима қиламан,— деди Жамила эшикни очиб,— ўзинг бориб ювиб келасан.

Жўрақул кўчага чиқаман-у қопни улоқтириб қочаман, деб ўйлаб, Жамиланинг бормаганига ичида суюниб қўйди. Олапар буни сезгандай кўчага олдинроқ чиқиб турди. Жўрақул остонада турганича қизга, итингни олиб қол, деб ялинди ҳам, дўқ қилди ҳам бўлмади. Кутиб туравериш жонига тегди шекилли, ит қопнинг бир четидан тортган эди, Жўрақулнинг эси чиқиб кетди.

— Қўрқма, кўп гап сотмай тезроқ юр деяпти,— Жамила кулди,— агар ҳозир бормасанг, индамай почангдан олади, жаҳли ёмон.

— Тўхтаб тур,— Жўрақул муштини ўқталиб қўйди.— Қўлимга тушасан-ку, қулоғингнинг тагига солмасам, Жўрақул отимни бошқа қўяман. Юр, Мурод.

— Мурод бормаиди.

— Муродда нима ўчинг бор?— деб бақирди Жўрақул.

— Муродда ўчим йўқ, фақат илтимосим бор,— деди Жамила секин.— Толга чиқиб арқонни боғлаб тушади. Кўча чангитганларинг етар. Анави эшагингни эгасига элтиб беради. Мен унга уйини тушунтираман.

Жўрақул дод деб юбораёзди. Кўзлари ёниб турган Олапарга қараб аранг ўзини босди. Қопни кўтариб, индамай сойга кетди. «Қирини қоп-попи билан сойга оқи-зиб юбораман», деб ўйлади Жўрақул ва секин ёнига кўз қирини ташлади. Олапар Жўрақулдан кўз олмай, думини ликиллайтиб келарди. Жўрақул барзанги итдан қутула олмаслигини тушунди.

Мурод арқонни толга боғлаб, эшакни эгасига топшириб келди ҳам Жўрақулдан дарак йўқ эди. Хавотир олиб бориб келмоқчи бўлганди. Жамила тўхтатди.

— Қўявер, халақит берма, бориб келдим. Гупиллатиб кир юваяпти. Юр, қирғийни кўрасанми?

Мурод Жамилага шубҳаланиб қараган эди, Жамила хахолаб кулиб юборди.

— Қўрқма, Олапар ҳозир Жўрақул билан банд.

Улар ичкари кириб кетишди. Талай вақтдан сўнг кўчага чиқишганда, олисда боши ерга тегай-тегай деб қоп орқалаган Жўрақул кўринди. Ёнида Олапар, у Жўрақулдан кўз олмай думини ликиллайтиб келяпти. Мурод Жўрақулга ачиниб, қопини олмоқчи эди, ит олдига солиб қувиб берди.

— Яқинлашма, Мурод!— деди Жўрақул инқиллаб,— бу ит эмас бир бало экан, бирпас дам олдирмади-я, энди дам олай десам, бурнимнинг тагида ириллайди.

Мурод четга ўтиб, Жўрақулнинг орқасидан кела бошлади. Жамила эшикни очди. Жўрақул индамай ҳовлига кириб қопни айвонга ирғитди.

— Ол!

— Ия, бунга яхшилаб сиқмабсан-ку!— Жамила қопни очиб, кирни титкилай бошлади.— Энди яхшилаб сиқиб, дорга ёй!

— Ёймайман,— деди Жўрақул йиғламсираб.

— Бақирма, қандоқ бўлса, ўшандоқ қилиб қўясан. Ўнгача санайман. Агар қилмасанг, ўзингдан кўр. Бир, икки...

— Мурод қарашиб юборсин.

— Майли, Мурод, қарашиб юбора қол,— деди Жа-

мила. Жўрақулнинг қавариб кетган қўлларига қарао ачинганидан, қўй мен ўзим ёя қоламан, деб юборишига ҳам сал қолди-ю, лекин ўзини тутди. Айвоннинг зинасига ўтирганича тишини-тишига қўйиб кузата бошлади. Мурод билан Жўрақул ҳамма кирни сиқиб дорға ёйиб бўлишгач, 'Олапар думини ликиллатиб уйчасига кириб кетди. Жўрақул Жамилага 'бир хўмрайиб қаради-да, Мурод билан бошлашиб кўчага чиқди.

— Урардим-у, яқинда онаси ўлган,— деди Жўрақул,— ҳамма ишни ўзи қилади.

— Бечорага қийин экан.

— Қийин ҳам гапми?— Жўрақул орқасига қараб тўхтади. Эшик олдида Жамила қараб турарди. Жўрақул ғалати бўлиб кетди. Мурод ҳам. Иккаласи нима қилишини билмай, ҳайрон бўлиб туришган эди, Жамила иккиланиб қолишганини кўриб уларнинг ёнига ўзи келди.

— Жўрақул,— деди ерга қараб,— ура қол. Урмасам отимни бошқа қўяман, деб қасам ичгансан. Биладан, бари бир айтганингни қиласан. Пайт пойлаб ўч оласан.

Жўрақул қизариб кетди. Бир нима демоқчи бўлди-ю, гапиролмай бошини қуйи солди.

— Бўлмаса, отингни... бошқа қўя қол,— деди Жамила,— Жўрақул эмас, Жўра бўла қолсин-а?— Жамила югуриб кириб кетди. Жўрақулга Жамиланинг гапи ёқиб кетдими, беихтиёр жилмайди.

— Юр, кетдик,— деди Мурод,— кечга қоламиз.

— Қаерга?

— Қовун полизга. Уйнаб келамиз.

Муроднинг бувиси кўчада пойлаб турган экан.

— Ҳой болам, қаёқларда тентираб юрибсан, борадиган бўлсанг тезроқ бормайсанми. Тоғангни овқати совиб қолди.

ТУҒРИ ГАП ЯХШИ ЭКАН

Дарс қилишга эриниб, коптокни қўлтиқлаб кўчага чиқдим. Ҳеч ким йўқ. Кўчанинг у бошидан-бу бошига копток тепавериб зерикдим. Битта-яримта шерик топай деб нариги маҳаллага ўтсам, у ерда ҳам болалар кўринмади. Ҳафсалам пир бўлиб қайтиб келаётган эдим, муюлишдаги эшикдан кичкина бир қиз бола чиқиб қолди. Шунисига ҳам суюниб:

— Бери кел,— дедим дарров.

Қизча бармоғини оғзига солиб ағрайиб турди-да, қўлимдаги коптокни кўриб, олдимга югуриб келди.

— Отинг нима?— дедим.

— Раъно.

— Бу ерда нима қилиб юрибсан?

— Меҳмонга келганман.

— Оббо меҳмон-е!— дедим. Гапим жуда ёқиб кетди шекилли, қизча оғзининг таноби қочиб илжайди. Энди мақсадга ўтсам бўлаверади дедим-у, йўлкадан икки дона фишт кўчириб йўлнинг икки четига тиккайтириб қўйдим.

— Манави дарвоза!— дедим. Қизча яна бармоғини оғзига солиб бақрайиб турган эди:

— Тушундингми?— дедим елкасига туртиб.

— Ҳа.

— Яхши. Қани ўртага тур,— дедим коптокни қўлимга олиб, ҳа, нега қараб турибсан?

— Эшиги қани буни?

— Вой, эшиги сен-да!

Қизча кўзларини пир-пир учуриб менга ваҳима билан қаради-ю, орқасига қарамай қочиб қолди. Жонҳолатда кетидан қувдим. Эшикнинг олдидан аранг тутиб келиб дарвозага турғизиб қўйдим. Куйиб-пишиб ўн беш минут футбол нималигини тушунтирганимдан кейин бир оз ўйнагани рози бўлди. Шимимнинг почасини қайириб олиб, коптокни тепа кетдим. Копток қизнинг бир у ёнидан дарвозага киради, бир-бу ёнидан. Эси паст қиз коптокни ушлаш ўрнига чўнқайиб олиб, қўллари билан юзини яширади. Шундай бўлса ҳам ўйинга қизиқиб кетиб: «Дунёда дарслардан ашула-ю, ўйиндан футбол бўлса», дейман ўзимга-ўзим. Бир маҳал коптокни дарвозага яқинроқ келтириб красницкийчасига бир тепган

эдим, аҳмоқ копток чўққайиб ўтирган қизчани ўзи билан бирга юмалатиб дарвозага олиб кириб кетса бўладими. Қизча чинқириб юборди. Мен орқамга қарамай қочдим. Уйга етиб келиб ҳам анчагача қўрқиб ўтирдим. Назаримда, худди кўча эшикдан қизчанинг ота-онаси кириб келаётгандай бўлаверди. Шу куни на масала ечолдим, на она тилини қўлимга ололдим. Бунинг устига кечаси билан тиканга думалагандай бўлиб чиқдим. Эрталабга яқин туш ҳам кўрибман: қўшни маҳалланинг кўчасида бир талай нотаниш болалар билан футбол ўйнаётган эмишман. Бир маҳал шундоқ дарвозанинг олдига келиб қолган тўпни тепаман десам, ўнг оёғим йўқ бўлиб

қолганмиш. Қизча бўлса ариқ бўйидаги чинорнинг учи-га чиқиб олиб, ҳадеб менга тилини кўрсатармиш.

Эртасига қовоқларим шишиб, мактабга келганимда аллақачон дарс бошланган эди. Рухсат сўраб синфга киришим билан:

— Уй вазифанг тайёрми?— деб сўраб қолди ариф-метика ўқитувчимиз Ғулом ака.

— Йўқ,— дедим ғулдураб.

Орқада ўтирган болалардан бири пиқ этиб кулди. Кимдир кесатиб чуқур хўрсинди. Синфдагиларнинг икки кўзи менда эди. Бунинг устига Ғулом ака ўрнидан туриб шундоқ рўпарамга келди-да:

— Хўш, сабаби борми?— деб сўради. Довдираб қо-либ:

— Албатта бор,— дедим. Аммо нима деб баҳона қи-лишни ўйлаб ҳам кўрмаган эдим.

— Қани, қани, эшитайлик-чи?— деди Ғулом ака.

Папкани бир у қўлтиғимга оламан, бир бу қўлти-ғимга оламан, қани бирор нарса деб тилим айлана қол-са. Ниҳоят ғўлдирай-ғўлдирай.

— Шунақа бўлиб қолди, Ғулом ака,— дедим,— дарс тайёрлаб ўтирган эдим. Кўчада биров чинқирди. Дера-зани очиб қарасам, барзангидай бола кичкина бир қиз-чани копток билан уриб йиқитиб юборган экан. Еш бо-лани урадиган сенмисан, деб отилиб чиқдим у кетидан қувиб кетдим.

Елгон ҳам қуйилиб келаверди. Хийла ўзимни тутиб олиб, энди буюғини ўйлаб топай дедим-да, секин бола-ларга қарасам ҳаммаси оғзини очиб ўтирибди.

— Шунақа,— дедим,— кетидан қувлаб кетавердим, кетавердим йўқ, ахир қўлга туширдим. Ўзи ҳам менга иккита келадиган бола экан. Қўлини орқасига қайириб тўппа-тўрри мактабга олиб бордим. Шу билан овора бўлиб кетиб... масалани ишлаш эсимдан чиқиб қопти.

Ғулом ака негадир бошини чайқаб қўйди-да, ўтир дегандай ишора қилди. Утиришим билан Шокир парта-нинг тагидан қўлимни маҳкам қисиб «қойилман», деб қўйди.

Қўнғироқ чалиниши билан болалар мени дув этиб ўраб олишди. Шокир бўлса, жон-ҳолимга қўймай ҳам-масини деворий газетага ёзиб берасан, деб туриб олди. Эртасига дарсдан кейин эса қўлимдан судраб, отряд

оталиққа олган боғчага олиб бораман деган эди, кўнмадим.

- — Бекор айтибсан,— деди Шокир ўжарлик қилиб,— биз бугун «Пионер — кичкинтойларнинг ҳимоячиси», деган темада сбор ўтказмоқчимиз. Гапириб берасан!

Болаларни, қолаверса ялиниб-ёлвораётган Шокирни кўзим қиймай майли дея қолдим.

✓ Боғчадагилар бизни тантана билан кутиб олишди. Ҳали хаёлимни бир жойга тўплаб улгурмаган ҳам эдим, Шокир менга сўз берди. Бир маҳал чурвақаларнинг ўртасига турволиб роса қизишиб гапираётган эдим, кимдир чийиллаб, «вой, катта одам ҳам ёлғон гапирадими», деса-я! Қарасам, чап кўзи кўм-кўк мўматалоқ бўлиб кетган ўша дарвозабон қизча Раънохон болалардан ажралиб менга қараб келяпти.

Деразадан тушиб қочдимми, эшикданми, билмайман. Йиғламоқдан бери бўлиб уйга югуриб борарканман, эртага нима дейман, Фулом аканинг кўзига қандоқ қарайман, деб ўйлардим. Асли бошга қилич келса ҳам тўғри гапирган яхши экан.

БОЧКА

Тўйчи ғалати бола. Бир нарсани сезса, бўлди, ҳадеб сўрайверади-сўрайверади. Ҳаммасини билиб олгандан кейин икки-уч кун миқ этмай юради. Бир маҳал қарасанг, ясамоқчи бўлган нарсангни ўзи ясаб қўйган бўлади. Нега тайёрга айёр бўласан, десанг, гапингга жавоб бермай, кўзини лўқ қилиб тураверади. Энди бир иш қиладиган бўлсам, унга сира айтмайман.

Мактабдан келиб, бобомнинг ҳовузчага ташлаб қўйган новдасидан олдим. Ошхонага кириб ичидан занжирлаб олдим.

— Рустам,— деди кимдир.

Ҳайрон бўлиб эшик тирқишидан қарадим. Ариқ бўйида синглим-Доно мушукчасининг бўйнига лента тақиб ўтирибди. Бошқа ҳеч ким йўқ. Менга шундоқ туюлди шекилли, деб қўя қолдим. Бир нарса «тақ» этиб елкамга тушди. Қарасам — данак. Қулоғимнинг тагида кимдир ҳиринглаб кулди. Чўчиб бошимни кўтарган эдим, мўрнинг оғзида Тўйчи мўралаб ўтирган экан.

— Нима керак сенга?

— Ҳи... ҳи... ҳеч нарса,— деди у тишининг оқини кўрсатиб.

— Нега бировнинг томида ўтирибсан.

— Утирсам, ейилиб қоладими?

— Бор-эй, сен билан айтишиб ўтираманми,— деб индамай ишимни қилавердим. У гапга солмоқчи бўлиб роса уринди, туршак ташлади, бир чўнтак данак ҳам бермоқчи бўлди. Бари бир нима қилаётганимни айтмадим.

— Айтмасанг, айтмай қўя қол... Новдани қаердан олганингни биламан... Шошмай тур, бобонг келсин!

Самоварнинг олдида турган тарашадан олиб башарасига туширмоқчи эдим-у, бобомга чақишидан кўрқиб, лабимни тишлаб қолдим.

— Айтасанми?... Учгача санайман... Кейин ўзингдан ўпкала. Бир...

Индамадим...

— Икки... и. У... У... У.

— Майли, туш, кейин айтаман.

— Итингни боғла. Ҳовлидан кираман.

— Ҳеч-да. Керак бўлса шу ердан тушавер.

— Мўридан-а?

— Эшикдан кирсанг, ойим кўриб қолади.

Бақрайиб қолганини кўриб, кулгим қистади.

— Сени қараю... Мен мўридан ҳар куни ўн марта чиқиб тушаман-у:

— Сигмасам-чи.

— Сигасан. Тушавер... э, бўлсанг-чи, тушадиган бўлсанг, туш. Мен ҳам учгача санайман. Бир... икки...

Тўйчи қўрқа-писа оёғини мўридан осилтирди, сирғалиб туша бошлади. Белидан юқорига келганда тиқилиб қолса бўладими. «Дод» деб юборди. Қўрққанимдан бирпас эсимни йўқотиб қўйдим. Ҳолсизгина осилиб турган иккита оёққа қараб қолдим. Нима қилиш керак? Бурчакдаги бочкани думалатиб келиб тўнтардим. Устига чиқа солиб жон қолатда почасидан торта бошлаган эдим... шими сидирилиб тушди.

— Вой, нега шимимни ечасан?— У оёғини силкитиб бақира бошлади.— Ахир чўнтагимда каптарнинг тухуми бор... Синдирасан!

— Тухумингни бошимга ураманми? Нега додлайсан!

— Нега ўзинг мўридан туширдинг.

— Семизлигингдан тиқилиб қолсанг, мен айбдорманми? Оз.

— Осилма!.. Қўйвор мени, вой қўлим!..

Мен оёғидан қаттиқ тортган эдим, «тап» этиб елкамга тушди. Иккаламиз йиқилиб кетдик. Тўйчи ўрнидан тура солиб шимини кийиб олди.

— Ҳой, нима тўполон?— Ташқаридан ойимнинг товуши эшитилди.— Нега эшик ёпиқ?.. Рустам, ҳо, Рустам!

Тўйчининг мўридан тушганини билсаларми, роса гап эшитаман. Дарров сезадилар. Ахир афти қоп-қора куяку. Шундоқ билиниб турибди. Энди нима қиламан? Қалламга ажойиб бир фикр келди. Бочкани тўнтариб, ичига Тўйчини киргизиб қўйдим-да, эшикни очдим.

— Ҳа, нима бўлди?.. Ие, бочка нега ўртада қаққайиб турибди.

Шошиб қолдим.

— Ҳалиги... таги тешик экан, тузатмоқчиман.

— Тузатадиган одам эшикни занжирлаб тузатадими?.. Бу нимаси, бу кимники,— дедилар ердаги дўппини кўрсатиб. Тўйчиники тушган экан.

— Бу... бу Тўйчиниқи...

— Узи қани?

— Узи... ана,— дедим бочкани кўрсатиб.— Ҳалиги... хи... Ичига кириб ёригини кўряпти.

— Вой, ойи... Тўйчи акам бочканинг ичида ўтириптилар,— деб юборди Доно мўралаб.

Ойим қошларини чимириб бирпас менга қараб турдилар-у, Донони етаклаб, индамай чиқиб кетдилар. Би-ламан: бир нарсага ишонмасалар доим шунақа қиладилар.

Тўйчи бочканинг тагидан аранг чиқди. Қўли билан биқинини чангаллаганича ўчоқ олдидаги тўнкага тумтайиб ўтириб олди. Иккаламиз ҳам анчагача жим қолдик.

— Уғрига ўхшаб бировнинг мўрисидан қарамаганинга шу ғалва йўқ эди...— дедим.— Ойимга айтдимми, энди нима бўлсаям бочкани тузатишим керак.

— Тузат...

— «Тузат» эмиш. Сенсиз ҳам биламан буни.

— Ҳа, бўлмаса менга нима дейсан? Мен тузатиб берайми?

— Э, тузатиб бер, деб сенга биров ялиняптими? Қўлидан келмайди дейсанми?

— Кеса, қил.

— Қиламан,— дедим тутаяқиб.— Сенга ўхшаб мих қоқишу арра тортишни ўрганадиган тўгаракка қатнамасам ҳам, тузата оламан. Жа билағонлигини пеш қивурма!

— Ким билағонлигини пеш қилди?

— Сен!

Тўйчи дик этиб ўрнидан турди-да, югуриб чиқиб кетди. Аламимдан қўлимдаги болғачани улоқтирдим, йиғлаб юборай деб уйга кирдим-у, ўзимни таппа каравотга ташладим.

— Рустам, нега ётибсан, чой ичмайсанми?— Нариги уйдан ойимнинг товуши эшитилди.— Адаг келдилар, чиқ.

— Нима, тоби йўқми?— хавотирланиб сўради адам,— эрта ётипти.

— Йўғ-э, кунбўйи бочка тузатди, чарчагандир-да.

— Э, шундоқ де... яхши... Кечаги шолини ўшанга сола қол. Қоп бировники эди...

— Сабр қилинг... Битсин аввал...

Буни эшитиб, бир аламим минг бўлди. Ирғиб ўрнимдан турдим. Ҳозир бўлган гапни бирма-бир айтиб бераман. Тўйчини ҳам... Йўғ-э, адам шундоғ суюнди-лар-ку, ойим халақит бермай, деб овқатни ҳам ҳовлида қилдилар. Бочкани тузатмасам бўлмайди! Шунга ҳам ташвишми? Бир ҳаракат қиламан, битади-қўяди. Темирни маҳкамлаб, тагидаги тахтасини янгиласам бўлди-да.

Чойимни ичиб ошхонага кирдим, эшикни занжирлаб яна ишга киришдим. Болға билан темирга бир урган эдим, ёғочлари тўкилиб тушди. Остидаги тахтани олиб катта оқ картонга қўйиб ўлчадим. Кейин ўтган йили адам пол учун келтирган энли силлиқ тахтанинг биттасини суғуриб олиб тўрт бўлак қилиб қирқдим уш тўхтаб қолди. Битта теша билан нима қилиб бўлади. Уйлай бошладим... Тўйчида бор, сўрасаммикин?.. Йўғ-э, ялиняпти, деб ўйлайди у.

Нима қилишимни билмай, ҳовлига чиқдим, ошхонага кирдим. Ҳеч бало ўйлаб тополмадим. Тўйчи билан ўзимиз ясаган телефонда гаплашмоқчи ҳам бўлдим. Кейин Доно эсимга тушиб қолди. Иккита суратли китобча бериб алдай бошладим.

— Менга қара, Доно, сенга-чи, яна китоб бераман, хўпми?

— Хў-ў-ў-п.

— Ҳм... Бир нарса айтсам, қиласанми?

— Қиламан...

— Юр.

Телефон қилдим. Тўйчи «алло-алло» дейиши билан телефон қулоғини Донога тутдим.

— Ма, адам рандайизни бериб турсин дедилар, дегин.

— Ма, адам рандайизни бериб турсин дедила... Рустам акам.— Овозининг борича бақирди Доно.

Жон-поним чиқиб кетди:

— Ўл дедила!

— Ўл дедила,— деб юборди Доно кўзини мендан узмай. Ҳаммасини расво қилди. Эси паст қиз! Еш бола бир ишга аралашдими, бузмай қўймайди. Қўлидан телефонни тортиб олиб илиб қўйдим.

Қайтиб ошхонага кирдим. Шу топда бочка кўзимга бало бўлиб кўринди. Ўрнимдан туриб тепиб юборгим келди... Утирдим. Уйлай бошладим. Қанча ўтирганимни

билмайман. Бир маҳал мўридан аллақандай тугунча тарақ этиб тушса бўладими. Қўрққанымдан ўрнимдан туrolмай қолдим. Кейин жуда анчадан кейин ўзимга келиб, секин бориб тугунни очдим. Очсам... ранда, мих, искана. Ҳеч нарсага тушунмадим.

Бир маҳал эшикдан Тўйчининг ўзи кириб келди. Қўриниши анча жиддий эди. У худди ҳеч нарса билмагандай, бепарволик билан рандани қўлига олди. Тахталарни қиллиқлай бошлади. Мен ушлаб турдим. Иккаламиз ҳам гапиришни хоҳлардик-ку, лекин нимадир халақит берарди. Унга тик қарашга ботина олмасдим.

— Елиминг борми?— деб сўради Тўйчи менга қарамай.

— Қанақа елим?

— Елимдақа елим-да. Тахталарни бир-бирига елимлаш керак, бўлмаса бўлмайди.

У ғир этиб уйидан пачоқ консерва банкада елим ҳам олиб чиқди...

Бочкани тузатдик. Шолини унга ағдариб, қопни бўшатиб қўйдик. Буни кўриб адамлар эртасига асбоб-ускуна олиб бермоқчи бўлдилар.

— Менга қара, Тўйчи, бир иш қиладиган бўлсак, ке, бирга қиламиз-а. Хоҳласанг-чи, эртагаёқ сават тўқишни ўргатиб қўяман. Келасанми?

— Майли,— деди Тўйчи.

Тўйчи асбобларини йиғиштириб, қўлтиғига қистириб олди. Худди қизиқ бир гап айтмоқчи бўлгандек, лабини қимтиб жилмайди, эшик олдида тўхтаб, менга ўғирилди.

— Келаман-у... лекин у ердан эмас,— деди мўрини кўрсатиб.— Эшикдан. Хўпми?

Сўқмоқ йўлдан арава ўрмалайди Намат қалпоғини қошигача бостириб, чопонига ўралиб олган аравакаш чол бедага ёнбошлаб мудрайди; аҳён-аҳён от жиловини силтаб эринибгина «чуҳ» деб қўяди. От ҳам эгасидан бешбаттар экан. Бошини оғир-оғир силкиб аранг оёғини судрайди. Хунобим ошиб кетди. Тавба, қўлидаги қамчинни савлатга кўтариб юрибдими бу одам? Отага босса-чи! Бунақада эрталабгача ҳам етмаймиз-ку. Айб ўзимда. Редакциянинг топшириғи билан чўлдаги совхозларнинг бирига кетаётган эдим. Тайёр машина турган жойда қаердан ҳам пичан ортган мана шу фалокат оёғимнинг тагидан чиқиб қолди-ю, кап-катта одам, болалигим тутиб, пичанга ағанаб кетаман, деб аравага тушиб олдим. Мана энди сал кам бир соатдан бери йўлдамиз, назаримда бу йўлнинг охири йўққа ўхшайди. Ота, қамчиланг отингизни, дейишга тил қани. Ишинг жадал экан, нима қилардинг аравага миңиб, демайдими. Ташида индамас-у, бир карра дилидан ўтказиши турган гап. Энди умидим катта йўлда. Зора бирон ўткинчи машина кўрнниб қолса. Қоронғи бўшлиққа тикиламан, йўқ, аччиқ куз шамоли кўз очирмай чўлни бошига кўтариб ғувиллайди. Ярим йўлдаёқ тишим-тишимга тегмай қолди. Плашимнинг ёқасини кўтариб, оёғимни пичаннинг орасига тикиб олдим. Муздек бир нарса юзимга тегиб эгим жимирлаб кетди.

— Ота, отни қамчиланг, — дедим секин, — ёмғир томчилаяпти. Пичан ивиб кетади.

Чол индамади.

— Жониворга озор беришнинг ҳожати йўқ, мулла, — деди ниҳоят, осмонга қараб, — сийрак булут, томчилаб ўтиб кетса ажаб эмас.

Ёмғир баҳона бўлиб, зора жадалласа деган умидда эдим, йўқ, бу умидим ҳам пучга чиқди. Кап-катта одам ўзининг тамизи етмагандан кейин нима деб қистайман. Икки боғ пичанни устма-уст қўйиб, панасида мизғимоқчи бўлиб турувдим:

— Парво қилманг, мулла, — деб қолди чол осмонга яна бир қараб, — куз ҳавоси бир ёқдан «шир» этиб, бир ёқдан очилиб кетаверади. Мен сизга айтсам, мулла, сағалкам қирқ йилдан бери арава ҳайдайман. Не-не

кунлар ўтмади, не-не сел, довулларда юрмадим, шунда ҳам отга озор берган одам эмасман. Отга қамчи урганнинг қўлига чипқон чиқсин.

Ана холос, шу ҳам гап бўлдим. Энсам қотиб чолга тескари ўтириб олдим.

— Баққа келинг, мулла,— деди чол менга ўгирилиб,— шу топда бир нарса ёдимга тушиб кетди, бояги гапнинг боисини айтиб берай, келинг.

Биров бўйнимга сиртмоқ солиб судрагандай зўрға ўрнимдан туриб чолнинг ёнига чўккаладим.

— Мен сизга айтсам, мулла, отда гап кўп,— деди чол хаёлга толиб,— от инсон боласининг йўлдоши деганлари ҳақ гап. Қизиқ бир воқеанинг шоҳиди бўлмаганимда эҳтимол мен ҳам отга бунчалик ихлосманд бўлмасмидим. Босмачилар қурт-қумурсқадай ўрмалаб юрган кезлари эди. Ҳали у қишлоққа ўт кетган, ҳали бу қишлоқ талон-тарож, айниқса Амударё бўйидаги аҳоли кўп азият чекарди. Босмачилар бугун бу қишлоқни босса, эртасига бошқа қишлоқнинг кулини кўкка совурарди-ю, ўн-ўн беш кун қаёқларгадир йўқолиб кетиб яна қўққисдан пайдо бўларди. Бир марта изма-из қувиб, Қизилқумда адашиб қолдик. Ёз пайти эди. Қум барханлари қайнар, иссиқ ҳаво нафасни бўғар, бунинг устига сувимиз ҳам тугаб қолаёзган эди. Йўл излаб роса бир ҳафта қум гирдобиде қолиб кетдик. Жангчилар ҳаддан ташқари чарчаган, отлар ҳориган. Ҳаммадан ташналик эзарди. Бир куни ҳориб-чарчаб келиб энди қумга чўзилган эдик, олисдан, барханлар орасидан, ғалати қичқириқ эшитилди. Аввалига, бу бари асабнинг бўшашганлигидан деб қўя қолдик. Ўзингиз ўйланг, инсон юрса оёғи, қуш учса қаноти куядиган саҳрода одам боласи нима қилади? Бироқ овоз кетма-кет такрорлангач, сакраб отга миндик. Кимдир ёрдамга чақираётгани аниқ эди.

Сарсон-саргардонликдан сўнг бир барханга чиқувдик, узоқдан отлиқ кўринди. Яқин боришимизни ҳам, бормаслигимизни ҳам билолмай қолдик. Отлиқ — хабашдек қоп-қора, кўзлари чақчайган бир бола эди! Тавба, бу нима сир, саробми ё шум саҳронинг найрангими? Қани биттамыздан садо чиқса. Отлиқ бизни кўриб тўхтади. Нима қилишни билмай бошимиз қотиб қолдик. Ким билади, борди-ю, босмачилар юборган бирор айғоқчи бўлса, унда бизни кўрган ҳамон қочмасмиди. Ҳар

эҳтимолга қарши бошқа жангчилар жўй-жўйларида қолиб, ёлғиз ўзим яқинроқ бордим.

— Қимсан? Отинг нима?— деб қичқирдим,— бу ерларга қандай келиб қолдинг?

— Отим.. Мурод!— деб жавоб берди бола.

То ҳушимни ўнглаб олгунимча бўлмайд ўзини отдан ташлаб йиқила-сурила менга қараб югурди. Отдан тушдим. Бола югуриб келиб мени қучоқлаб олди. У энтикар, оппоқ тишларини кўрсатиб телбаларча кулар, кўзлари жиққа ёш эди. Боланинг бутун вужуди титрарди. Негадир ўзимнинг ҳам ўпкам тўлиб кетиб кўзимни артиб олдим.

Қўл силкитдим. Бирин-кетин жангчилар етиб келишди. Бу бола ким, қандай ният олиб келган уни бу оч саҳрога? Ҳозир бу билан ҳеч кимнинг иши йўқ эди, бу ҳеч кимни қизиқтирмасди ҳам! Биров сўнгги қултум сувини, биров тишининг ковагида асраб юрган сўнгги бир бурда нонини, хуллас, кимнинг нимаси бўлса болага тута кетди. Бу бола, жонидан-жаҳонидан кеча бошлаган одамларга, назаримда ҳаёт нафасини олиб келди, ҳар юракда лопиллаб турган умид чироғини бирдан чарақлатиб юборди-ю, саҳро дашти ҳам, очлик ва ташналик ҳам бирпасда ёддан кўтарилди. Ҳаяжонимизнинг чеки йўқ, қувончимизга бепоён саҳро ҳам тор эди. Шунанча бўларкан ўзи, бир келган бахт бошқасини етаклаб келавераркан. Бола фақат овунчоқ эмас, нажотчимиз ҳам бўлиб чиқди. У Амударё ёқасидаги қишлоқларнинг биридан экан. Ота-онаси ёшлигида ўлиб кетиб, бобосининг қўлида қолган экан. Бобоси ўтқир овчи бўлиб, кўпинча неварасини ҳам отга мингаштириб овга олиб чиқаркан. Эҳтимол, боланинг саҳро сирларини бунчалик яхши билишига сабаб ҳам шу бўлса. Бундан бир неча кун аввал қишлоқни босмачилар босибди-ю, кекса овчининг отини тортиб олишибди, бироқ, от олдидан келганини тишлаб, орқадан келганини тепиб, ҳеч кимни яқинига йўлатмабди. Бу қўрбошига алам қилиб кетиб, бечора овчини шу ердаёқ отиб ташлабди ва отни ўргатиб олиш ниятида бола билан қўшиб олиб кетибди. Йўлда қизил аскарларга учраб, босмачилар ўзларини кум ичига уришибди.

— Бир ҳафтадан бери ҳаммаси овора, биронтасини миндиргани йўқ. Дарё!— деди бола отни эркалаб, сўнг-ра қўшиб қўйди:— Буни бобом билан кичкина тойчали-

гида дарёдан тутиб олганмиз, дарё тошганда кечаси оқиб келган. Шу-шу оти ҳам Дарё, бу номни мен қўйганман.

От кишнаб, ер тепиниб қўйди. Оёқлари узун, пешанасида шапалоқдек қашқаси бор, булутдек бу от аллақачон ҳамманинг юрагини ўғирлаб қўйган эди. Болани газандалар чангалидан олиб чиққан шу от экан. Қаерга ҳам қочарди, юмушимизни қилиб юрсин, деб босмачилар болага тегишмапти, отни эса боғлаб қўйишибди. Шу бугун ярим тунда бола чўчиб кўзини очса, Дарё арқонни узиб келиб унинг тепасида турганмиш. У сапчиб ўрнидан турибди-ю, отга миниб қочибди. Мудраб ўтирган соқчи сезиб қолиб талмовсираб ўқ узибди. Икки-уч босмачи кетидан қувибди. Бироқ етолмай ярим йўлдаёқ орқасига қайтиб кетибди. Қизил аскарларнинг саҳрода адашиб юрганини эса, бола уларнинг гап-сўзидан сезган экан. Шу яқин орадалигимизни била туриб, босмачилар ҳужумга ўтмай писиб ётиши таажжублантирган эди, йўқ, бунда гап бор экан. Улар ёлғиз ҳаракат қилгани журъат етолмай, ҳали ҳам қишлоқларга тинчлик бермай, изғиб юрган бошқа бир гуруҳ шерикларини кутишаётган экан. Бундан икки кун аввал уларга одам юборилган экан.

Ҳаммаси аниқ бўлди. Икки томонлама ҳужумга ўтиб, бизни саҳронинг ўзида янчиб ташламоқчи. Вақтни бой бермаслик керак эди.

— Улар олисдами?— деб сўрадим боладан.— Тахминан қаерда? Қанча юрилади?

Бола пешанасига қўлини тутиб ён-атрофга синчиклаб қарай бошлади ва олисда, кун ботарда учиб юрган бургутларни кўрсатиб:

— Ана,— деди,— ўша ерда. Бургут ўлжасини сезса тепасида айланаверади.

Қарасам, бизнинг тепамизда ҳам бир галаси оғир-оғир қанот қоқиб сузиб юрган экан.

Йўлга тушдик.

- Кимсасиз саҳрода хабашдек бу боланинг пайдо бўлиши қанчалик тасодиф бўлса, қўққисдан қилинган ҳужум ҳам босмачиларга шунчалик кутилмаган бўлиб чиқди. Биронтаси қочиб қутула олмади! Йўлда қайтиб келаётган чопарни ҳам учратдик, қочиб қутулмоқчи эди, мерган боланинг битта ўқи билан отдан қулади.

Аммо у негадир ёлғиз эди. Шерикларини тополмаганми, ким билади.

Икки кун қум кечиб, ниҳоят дарё ёқасига чиқиб олди. Энди газандаларнинг яшириниб юрган сўнгги кичик бир тўдасини ҳам тезроқ топиб қўлга тушириш керак эди. Бироқ, улар қаерда, кимнинг паноҳида жон сақлаб юрипти, билиб келсин, ундан ҳеч ким шубҳаланмайди, деб Муродни чекка бир қишлоққа жўнатдик. Босмачиларни гумдон қилиб бўлгач, болани қишлоққа олиб кетиш фикрим ҳам йўқ эмасди, мулла. Бироқ тақдир раво кўрмаган экан.

Аравакаш огир хўрсиниб, бирдан жим бўлиб қолди. Аввалига малол келган ҳикоя аста-секин хаёлимни ола бошлаган эканми, хунук бир нарсанинг шарпасини сезгандай, ғалати бўлиб чолга қарадим.

— Хўш, уёғи-чи, нима бўлди,— деб сўрадим сабрим чидамай,— бола қайтиб келдими?

У жавоб ўрнига кўзларини юмиб олди. Шу зайлда анчагача жим кетдик. Чўл шамоли шаштидан қайтди, булут тарқаб, осмоннинг бир чеккасида хирагина юлдуз кўринди. Олисда битта-битта чўл чироқлари-милтирай бошлади. Катта йўлдан вағиллаганча кўз қамаштириб машина ўтиб кетди.

— Қайтиб келди-ю, лекин...— деди чол маъюсланиб, кейин гапини давом эттирди:— Тонг саҳарда Дарёнинг бесаранжом кишнаб, ер тепиниши уйғотиб юборди. От бизни кўриб тинчиди. Бироқ биронтамиз ҳадеганда эсхушимизни йиғиб олиб, отга яқин боролмадик. Бола эгарни маҳкам чангаллаб ётар, чаккасида бир қатра қон қотиб қолган эди. Отнинг чап сонидан қон томар, вафодор жонивор бу гал ҳам эгасини бир балодан олиб чиққан-у, бироқ газандаларнинг шум ўқидан асрай олмаган эди!

Муродни дарё бўйидаги баланд тепаликка дафн этдик. Буни қаранг, ҳамма ўз ғами билан бўлиб пайқамабди. Одамлар орқасидан оқсоқланиб келаётган отга кўзим тушиб, ҳайратда қолибман. Епирай, жониворнинг кўзидан ёш оқарди!

Эгасиз от йўқолиб қолишидан чўчиб, қайтиб келишимиз билан панароқ ерга боғлаб қўйдим. Жонивор туриб-туриб бирдан кишнаб юборар, ер тепинар, кўзлари ола-кула бўлиб ён-верига қарарди-ю, ғала-ғовур ичидан ўзига таниш, қадрдон товушни эшитмоқчи бўлган-

дай, қулоқларини диккайтириб жимгина туриб қоларди. Уша куни на емга қаради, на сувга.

Вақт тиғиз эди. Жароҳатланган отни уринтиргани кўзимиз қиймай, йўлга чиқиш олдидан бир деҳқонга бердик.

...Босмачилар биздан қочиб, дарё кечаётганида чўкиб ғарқ бўлди, уларнинг тўдаси ҳам тугади. Шерикларим уй-уйига; туғилиб ўсган қишлоқларига тарқай бошлашди. Қайтишда, жониворнинг жароҳати оғир эди, нима бўлдийкин, бир хабар олай, деган хаёлда деҳқонга учрадим.

— Бир ҳафтача туз тотмади,— деди деҳқон,— уч кун аввал хабар олгани кечқурун оғилхонага кирсам, от йўқ, арқонни узиб қочибди. Қидирмаган жойим, сўрамаган одамим қолмади, иним, омонатингизни сақлай олмадим. Эвазига нима сўрасангиз сўранг, фақат рози бўлсангиз бас.

Мен отни олиб кетиш учун эмас, шунчаки йўл устида кирган эдим, от таг-туғи билан сизники, бахтингизга топилсин, дея чол билан хайрлашдим-у, боланинг мозорини зиёрат қилиб кетиш ниятида дарё ёқасидаги тепаликка бордим. Қай кўз билан кўрайки, от эгасининг қабри устида чўзилиб ётарди. Шунақа, мулла, отда гап кўп экан, от вафодор жонивор, мен сизга айтсам, ия... буни қаранг, гап билан бўлиб, келиб қолибмиз. Йўлингиз қай томонга, мулла?

Қарасам, дарҳақиқат, арава совхознинг машъалдек чарогон кўчаларининг биридан ўтиб бораётган экан.

МЕН ВА УРТОҒИМ,

Соли иккаламиз мактабдан чиқиб келаётган эдик. Бирдан жиннилиги тутиб, дўппимни олиб қочди. Кетидан қувиб кетдим. Менга қараганда Соли анча чаққон ва абжир эди. Тойчоқдек ирғишлаб дам кўчанинг у бетига ўтади, дам бу бетига. Менинг етиб келишимни жўрттага кутади-да, ушлай деганимда тутқич бермай яна қочади. Бир маҳал кўчанинг ўртасида туриб дўппини осмонга отди. Мен ҳаллослаб етиб келдим. Иккаламиз осмондан кўз олмай ўлжага шайланган бургутдек энди дўппига чанг соламиз деб турган эдик, муюлишдан самосвал машина чиқиб қолди. Йўлқадан ўтиб бо-раётган бир аёл жонҳолатда «қочинглар», деб қичқирди. Мен у томонга, Соли бу томонга қочиб улгурган бўлсак ҳам шофёр шошиб қолди. Машинани тўхтатаман деб чапга бурган эди, кўлмакдаги сувни сачратиб юборди. Аёл негадир вой деди-ю, қўллари билан юзини бекитиб олди. Шофёр машинани тўхтатиб, пастга тушди.

Нима гап деб, йўловчилар тўхтади. Мен лип этиб машинанинг орқасига ўтдим-да, ўзимни жин кўчага урдим. Оёғимни қўлимга олиб чопяпману, назаримда биров гарданимдан чангаллаётгандай дам-бадам орқамга қарайман. Бахтимга ҳеч ким йўқ. Бир неча кўчани айланиб уйимизнинг орқасидаги майдончага чиқсам, Соли садақайрағоч тагидаги майсада ёнбошлаб ётибди.

— Қойилман-ей,— деди ўрнидан туриб,— нима бало, кармисан. Қоч дейман, қани эшитсанг. Қўлга тушиб кетдинг, деб ўтирган эдим. Ҳеч ким қувдими?

— Йўқ,— дедим секин ёнига чўккалаб. Оёқ-қўлим ҳали ҳам дир-дир титрар эди. Солига қараб ўзимни бир оз босиб олдим. У ҳеч нарса бўлмагандек бепарво эди. Папкасини бошига ёстиқ қилиб яна майсага чўзиларкан:

— Хўп қутулибсан-да, деди,— бўлмаса шофёрдан бир шاپалоқ ердинг. Дўппи қани?

— Сенда!— дедим.

Соли негадир юзимга узоқ қараб турди-да:

— Эсинг жойидами?— деб кулди.

— Ҳа?!

— Мен қочганда, дўппинг осмонда эди-ку!

— Ҳазилингни қўй,— дедим.

— Э, бор-ей,— Соли менга қараб қўл силтади.— Ишонмасанг ана, папкани тит, чўнтагимни қара.

Бўшашиб кетдим. Тамом, расво бўлдим. Уша ерда қолгани аниқ. Узимники бўлса майли эди. Дўппи укамники эди... Бундан Солининг хабари бор. Зўрлаб кийдирган ҳам ўзи. Эрталаб чой ичиб бўлишим билан ҳовлиқиб чиқди-да, бозорнинг оғзида тир очилибди, томоша қиламиз, деб шоширди. Ҳа, майли, деб кийиндим, қарасам дўппим йўқ. Қидирай деб, уйга кириб кетаётган эдим, Соли кечикамиз деб, укамнинг янги дўпписини қозиқдан олди-да, ейилиб қолмайди, деб бошимга илди.

Бирдан тутақиб кетдим.

— Нима қиламан энди, хўш?

— Қўявер,— деди Соли бепарво,— бош омон бўлса, дўппи топилади.

— Хўш, укам-чи?

— Нима уканг?

— Сўраса нима дейман?

— Ие, шунга ташвишми?— деди Соли ва хиринглаб кула бошлади.— Хўп десанг, болохонада эски шляпа бор. Дадамники. Бераман. Уканг маҳалладаги чурвақаларнинг ҳавасини келтириб кийиб юради.

— Узинг кий!

— Ҳа, эй,— деди Соли кўзлари ола-кула бўлиб,— нега бақирасан. Ҳазилни биласанми?

— Сен биласан,— дедим жаҳлим чиқиб,— сен биласан! Ҳазилингни деб машина тагига кириб кетишимизга оз қолди. Бир бечора аёл яхшилик қиламан деб, янги атлас кўйлаги, қўлидаги сирень гули жиққа лой бўлди. Гулни битта-яримта касалга олиб кетаётган бўлса керак.

— Нима, жўрттага қилибманми?— деди Соли қовғини солиб. У аёлнинг кўйлаги лой бўлганидан беҳабар, шошилишда ҳатто қўлидаги гулни ҳам кўрмаган бўлса керак. Соли негадир хаёл суриб қолди. Мен ундан ҳали ҳам хафа эдим. Тоза таъзирини бермоқчи эдим-у, бироқ хомушлиги учун индамадим. Соли анчадан кейин бир нима демоқчи бўлиб менга ўгирилди. Негадир дик этиб ўрнидан турди-да:

— Юр,— деди,— кетдик.

Соли олдинда, мен эса орқада кетяпман. Солининг

бояги шўхлигидан асар ҳам йўқ. Шунча йўл юриб бир оғиз ҳам гапирмади. Уйига етганимизда эса индамай кириб кетди. Фақат шундагина дўппимни йўқолганлиги роса алам қилди менга. Унга нима, кирдикетди. Мен эса эшикнинг олдида юрагимни ҳовучлаб турибман. Эшикдан ҳовлига қарасам ҳеч ким йўқ.

Секин ичкарига кирдим. Дарсхонага ўтдим-да, эшикни ичидан қулфлаб каравотга чўзилдим. Миямдаги ваҳимали фикрларни қувай деб қўлимга китоб олдим. Бўлмади. Юрагим ғаш. Нега бунақа? Тавба. Шу битта дўппиами-а? Анҳорнинг олдидан ўтиб кетаётган эдим, шамол учириб, сувга тушириб юборди, дейман, тамом. Укам ҳам, ойим ҳам бир нарса дермиди. Шу фикр миямга келиши билан ўзимни бир оз енгил ҳис қилиб ўрнимдан турган эдим, деразани биров тақиллатди. Қарасам, Соли.

— Ҳа?— дедим.

— Бориб келдим, йўқ,— деди Соли тўнғиллаб,— битта-яримта олиб кетган.

— Нимани?

— Дўппини-да!

— Эй, қўявер,— дедим. Шу топда Солининг ўйчан кўзларига қараб, негадир раҳмим келиб кетди.— Ташвиш тортмасанг ҳам бўлади. Ҳаммадан бечора бояги аёлга қийин бўлди. Асли қуён бўлмай, қолиб узр сўрасак бўлар экан. Нима, сен билан мени еб қўярмиди. Қайтага севинар эди.

— Рост айтасан,— бирдан афсусланиб деди Соли,— жўрттага қилганимиз йўқ-ку.

— Албатта,— дедим.— Аммо буни аёл билмади-да.

Соли менга қаради, мен унга. Кўзларимиз тўқнашганда ғалати фикр миямдан ўтди-ю, аммо бу шунчаки бир хаёл деб индамай турган эдим:

— Дўппини топиш энди қийин,— деди Соли,— аммо аёл дўппи эмас-ку!

— Бўлмаса-чи!— дедим.

Бу гап Солини шундай жонлантириб юбордики, ҳатто мени буткул ҳайратга солиб:

— Сен кўчада тур,— деди ҳовлиқиб,— мен ғир этиб уйга кириб чиқаман.

У ғизиллаб кириб кетди. Ойимни ҳай-ҳайлаши билан тик турганимча ярим пиёла чой ичдим. Битта кул-

чани қўйнимга уриб кўчага чиққанимда, эшик олдида Соли турган экан. Қўлида бир қучоқ сирень гүл.

— Нима қиласан буни?— деб сўрадим.

— Қизиқсан-а,— деди Соли гулни иккига бўлиб,— бермаймизми?

— Эсингга келганини қара-я,— дедим қойил қолиб,— бу гулни кўргандан кейин-чи, кечириш уёқда турсин, терисига сиғмай суюниб кетади, мана кўрасан.

— Суюнмаса ҳам майли,— деди Соли,— кўнглидан чиқарса бас. Шуниси керак. Нима дединг-а?

— Бўлмаса-чи!

Қўлимизда гулдаста. Кўчанинг ўртасидан боряпмиз. Утган ҳам қарайди, кетган ҳам. Гул ҳамманинг кўзини ўйнатади, айниқса қизларни. Бироқ катта кўчага чиқдик ҳамки қани биронта атлас кўйлакли аёл учраса! Солининг иккала кўзи чап йўлкада, меники ўнгда, ана учратамиз, мана учратамиз билан боряпмиз-у, ҳеч ким йўқ. Юриб-юриб бир маҳал курант тагидаги боғнинг олдидан чиқиб қолибмиз. Аввалига иккаламиз ҳам ажабланиб бир-биримизга қараб олдик. Қизиқ-қизиқ билан шунча юрибмиз-а, тавба! Урдадан Сквергача қанча йўл! Ўзи ҳам оёқда оёқ қолмаганини сада остидаги скамейкага ўтирганда билдик.

— Асли кузатишга шу ер боп экан,— деди Соли,— тўрт томони очиқ.

— Ҳамма шу ердан ўтади,— дедим.

— Тўғри, буниси ҳам бор,— деди Соли ва бирдан ҳовлиқиб ўрнидан туриб кетди.— Ана!

Соли қўли билан кўрсатган томонга қараб қувончимдан ўрнимдан туролмай қолдим. Боғнинг ўртасидаги фонтан олдида атлас кўйлакли бир қиз ўтирар эди. У сумкасининг бандини елкасидан ўтказиб олган эди. Сувнинг кокила-кокила бўлиб отилишига хаёлчан қараб ўтирар, ўтган-кетган билан ҳам, сағал нарида арғимчоқ учаётган болаларнинг қий-чуви билан ҳам иши йўқ, гўё бу ерга атайлаб мана шу фонтанни томоша қилгани келгандек, офтобда кўзни олаётган сув маржонларидан нигоҳ узмасди. Уйлаб қолдим. Ушами ёки бошқами. Боя тоза қўрққан эканман. Афт-башараси ёдимда ҳам йўқ. Аммо кўйлаги ҳудди шунақа атласдан эканлигини аниқ биламан. Шуниси муҳим-ку. Керак бўлса, дангал бориб сўраймиз-қўямиз. Аммо-лекин бун-

га ҳам ҳожат йўқ. Ҷзи ўйлаб кўрса, худди ўшалиги шундоқ ҳам кўриниб турибди. Аввало, шунча одамнинг ичида битта атлас кўйлак учради — демак ўша! Қолаверса, боғда нега ёлғиз ўзи хомуш ўтирибди, хўш?! Кўйлагига сачрагаң лойни офтобда қуритяпти, ҳа, худди шундоқ. Бўлмаса нима, томоша қилгани фонтандан бўлак нарса қуриб қолибдими. Юрагим негадир бир орзиқиб кетди-ю:

— Ҷша,— дедим.

Соли шубҳалангандек қараган эди:

— Худди ўзи!— дедим ҳовлиқиб.— Бор. Бўлмаса кетиб қолади. Мен борардим-у, аммо ўзинг борганинг яхшироқ.

Соли бирдаи дир-дир титраб оёқ-қўли бўшашди-ю, ўтириб қолди.

— Ҷа?— дедим.

— Менга қара,— деди Соли ранги қув ўчиб,— дўст бошига мушкул тушганда билинади, шундайми?

— Албатта.

— Бўлмаса бирга борасан,— деди Соли ялиниб,— мени ёлғиз қўйма.

— Қизиқмисан, сени ёлғиз қўйиб жинни бўлибманми,— дедим далда бериб. Аммо шундоқ дейишим билан менинг оёқ-қўлим ҳам Солинкидан бешбаттар қалтирай бошлади,— бирга бор десанг боравераман, кўрқма. Ёқангдан бўққанда ҳам ёнингда ёнинг демай тураман.

— Юр,— деди Соли ва ўрнидан турди.

— Сен лип этиб гулни тутасан-у, узр сўрайсан,— дедим,— мен кечира қолнинг опа, деб ялиниб тураман.

— Хўп,— деди Соли.

Солидан икки қадам орқароқда бораётган эдим.

Соли қизга гул тутди, қиз хаёл суриб ўтирган экан, чўчиб ўрнидан туриб кетди. Шу пайт сочлари ҳурпайган, баланд бўйли бир йигит пайдо бўлди. У қиз билан кўриша туриб, Солига ғалати бир қараб қўйган эди, Соли илжайганча қотиб қолди. Мен эса, қочолмай, худди биров орқамга тирговуч тираб қўйгандай турган еримга михландим. Қиз йигит билан кета туриб орқасига қаради-да, шарақлаб кулди. Пешанамдан муздек тер чиқиб кетди. Қиз қайтиб келиб Солининг қўлидаги сиреннинг битта кичкина шохини синдириб кулимсираганича тўғноғичига тақиб олди ва йигит томонга чопиб кетди. Бундан кейинги аҳволимизни айтиб ўтирмайман.

Садақайрағоч тагида газ сув бор экан, бир стакандан олиб ичаётган эдик, сувчи аёл менга тикилиб-тикилиб:

— Ҳой, ука, бояги сенмисан-а?!— деса бўладими. Мен унга қарадим-у, оқ халатидан чиқиб турган атлас кўйлак ёқасини кўриб стаканни тушириб юбордим. Бечора Солининг томоғига газ сув тиқилиб қолди. Эс-ҳушимизни йиғиб олгунимизча аёл ичкаридан чиқиб кўлимдан маҳкам ушлади-да, буткага судради. Соли эса орқасига қарамай қочиб қолди. Аёл мени ичкарига олиб кириб, курсига ўтқазди ва жонҳолатда сумкасини тита бошлади. Мен ер тагидан эшикни мўлжаллаб турганимда аёл хитой қоғозга ўралган бир нарсани кўлимга тутиб:

— Ол бунни,— деди,— шундай дўппини кўчага ташлаб кетадими одам. Боя машинанинг тагида қолганида ачинганимдан юзимни беркитиб олибман-а. Келиб қоларсан деб ишга кеч қолиб, кўчада роса бир соат кутибман-а!

...Кўчага чиққанымда Соли каттакон чинорнинг панасига яшириниб мени кутиб турган экан. У дарахтнинг орқасидан чиқди ва бошимдаги дўппини кўриб, бақрайиб қолди. Мен эса хурсандлигимдан ўзимни тўтолмай ҳадеб кулар эдим.

Соли бўлса бунинг сабабини тушунолмас, қуён бўлмаганида, қўлидаги гул сувчи аёлнинг буткасини безаб турган бўлар эди.

АКРОМНИНГ ТОҒАСИ

Дам олиш куни бўлганидан тўпгача думалаб ётдим. Ойим ётаверма, одам ланж бўлиб қолади, деб уришганларидан кейин туриб ювиндим. Наридан-бери чой ичдим. Кеча Акром билан тўпни тепавериб дамани чиқариб юборган эканмиз, пуфлаб роса шиширдим. Қучага чиқиб Акромларнинг эшигини итарсам, берк. Тақиллатдим, ҳеч ким жавоб бермади. Эшитмаётгандир деб, ботинкамнинг тумшуғи билан икки-уч тепдим. Ичкаридан аллакимнинг босиқ қадам олиши эшитилди. Биламан, Акром бу. Доим шунақа қилади. Ойисига ё дадасига ўхшаб юриб келади-да, эшикни очиши билан «воҳ» деб чўчитади. Тўхтаб турсин бир таъзирини бериб қўяй. Эшикни очди дегунча тўп билан бошига тушираман. Иккинчи ҳазиллашмайдиган бўлади. Четга ўтиб, тўпни эшикка мўлжаллаб турдим. Бироқ, ҳадеганда эшик очилавермади. Қўлим толиб кетди. Тўпни энди қўлтиғимга олган эдим, эшик ёқ этиб очилди. Жон ҳолатда тўпни эшикка ирғитдим, бироқ тўп деворга тегиб, ариққа юмалаб кетди. Қўзларимни катта-катта очганимча турган еримда қотиб қолдим. Қаршимда белбоғини елкасига ташлаган бегона бир киши қошларини чимириб турарди. Бу одамни энди кўришим. Бўйи эшикка тегай деб турипти. Елкалари циркда кураш тушадиган полвонларникига ўхшайди: кенг, бақувват, юз-бўйинлари офтобда қорайган, фақат устара билан қирилган бошидаги дўпписининг ўрни оҳак суркаб қўйгандек оппоқ. Бу киши ким, Акромларникида нима қилиб-юрибди, ҳали ҳушимга келиб сўраганимча ҳам йўқ эди, жеркиб берди:

— Тирмизак, бу нима қилиқ?

— Мен Акром деб ўйлабман...

— Нима, Акромда қасд-пастинг борми?

— Кечирасиз... Ҳазиллашмоқчи эдим.

— Эй, ҳазилнинг уйи куйсин, шунақа бўладиган бўлса!

У яна бир марта бошимдан-оёғимгача қараб чиқди-да, мўйловининг учини сўрганича қўл силтаб кириб кетди. Бир зум ўтмай кўзлари ола-кула бўлиб Акром чиқди.

— Эй, жиннивой, нима қилиб қўйдинг?

— Нима қилибман, копток қўлимдан чиқиб кетди, холос. Ҳзи ким?

— Тоғам.

— Қачон кела қолувди?

— Кечаси. Донг қотиб ухлаб ётган эканман, биров оёғимни қитиқласа бўладими. Жон-поним чиқиб кўзимни очсам, тепамда тоғам турибди. Саломимга алиқ олишдан аввал кундалигимни сўраб қолди. Эртага кўринг, десам ҳам кўнмади.

— Ярим кечада атайлаб шуни кўргани келибдими?

— Ким билади.

— Кўрсатдингми?

— Бўлмасам-чи, кўриб: «Ҳа, энди одам бўлиб қолибсан, ётавер, ўзим эрталаб уйғотаман», деди. Энди ухлаган эканман, бир маҳал яна уйғотди. Нима ишингиз бор, бирпас ухлай десам ҳам қўймай: «Тур-е, тоннинг гашти бошқача бўлади», деб қўлимдан судраб ҳовлига олиб чиқди. Маза қилиб ётгандирсан деб, уйингга қараб-қараб қўяман.

— Маза қилганда қандоқ, ўзим ҳам ҳозир турдим,— дедим керилиб, бироқ Акроннинг юмилиб кетаётган кўзларига қараб раҳмим келиб кетди,— қўявер, эртага кетса яна маза қилиб ухлайверасан.

— Қаерга кетади?— Акром ҳовлига бир қараб олиб қулоғимга пичирлади:— Бир ойга отпусага келган. Шу дейман, дунёда ғалати одамлар кўп-да, а!

— Нимайди?

— Дадамлар отпуса олсалар, Қримга бориб дам оладилар. Тоғам бўлса, атайлаб ишлагани келганмиш.

— Йўғ-е!

— Ҳа. Пахта териш машинаси ясайдиган заводга бориб шу машинанинг сирини ўрганмиш. Қалай, қойилми? Баъзи одатлари бўлмаса-ю, тоғам ажойиб одам-а,— деди Акром хаёл суриб.— Уч-тўрт кун бирга бўлган одам ўзининг тоғасидан ҳам яхши кўриб қолади.

Тўғриси, Акроннинг тоғаси менга ёқмади. Улгудай кўрсакан. Бунинг устига қоғоғини, солиб гапирадиган одам экан. Қап-катта бўлиб ҳазилни тушунмагандан кейин бунақа одамдан яхшилик кутиб бўлармиди? Албатта, йўқ. Бунинг Акромга айтмадим, айтиб нима қиламан, хафа бўлади. Хафа бўлиш ҳам гапми, бутунлай

гаплашмай қўяди... Акром бир нима демоқчи бўлиб оғиз очган эди, ичкаридан тоғаси чақириб қолди. «Шу ерда тура тур», деб физиллаб кириб кетди-ю, зум ўтмай қайтиб чиқди.

— Юр, сени тоғам чақиряптилар.

Юрагим шув этиб кетди. Бояги ҳазилимга роса гап эшитсам керак деб, қўрқа-писа ичкарига кирдим. Тоғаси ўқариққа нўш пиёз экаётган экан. Мени кўриб ариқдан чиқди.

— Қани, йигитча, бери кел-чи, бир танишиб қўяйлик. Отинг нима?

— Турдихўжа.

— Хўжасига бало борми, Турди-да, а?— деди кулиб.

— Майли, шундай бўла қолсин.

— Ҳа, баракалла,— деди елкамга қўлини қўйиб,— ўзинг анча дуруст болага ўхшайсан, аммо бояги қилингинг... Ҳай, майли, ўтган ишга саловат... Уртоғингдан бир нарсани сўрасам, тузук-қуруққина жавоб беролмаяпти. Ҳа, гап шуки, дарсдан кейин нима қилишларингни билмоқчиман.

Акром иккаламиз кўз уриштириб олдик.

— Дарсдан кейин нима қилардик, уйга келамиз,— дедим. Акром «тўғри» деб бошини қимирлатиб қўйди.

— Мактабда ётиб қолармидиларинг, албатта уйга келасанлар-да,— жавобимдан тоғасининг жаҳли чиқиб кетди,— хўш, ундан кейин-чи?

— Ундан кейин чой ичамиз,— дедим. Тоғаси жавобимдан қоникмаётганини кўриб, секин яна Акромга қарадим. Акром ҳайрон бўлиб, билинар-билинимас елкасини қисиб қўйди.

— Хўш, хўш, ундан кейин-чи?

— Ундан кейин бирпас футбол ўйнаймиз.

— Ҳа, баракалла, кечгача кўча чангитамиз, де?

— Йўқ, тоға, кўчага сув сепиб ўйнаймиз,— деди Акром ўзини оқлаб.

Бироқ тоғаси тиззасига шапатилаб шунақа кулдики, кўзларидан ёш чиқиб кетди. Акром ҳам, мен ҳам нима бўлганига тушунолмаб қолдик. Тоғаси анчадан кейин кулгидан ёшланган кўзларини арта-арта уйга кириб кетди-да, елкасига чопонини ташлаб, этигини кийиб чиқди.

— Оббо азаматлар-е, кўчага сув сешиб ўйнаймиз, денглар, қани, мен билан юринглар-чи.

Биз қаергалигини суриштирмасдан кетавердик. Гапиргани журъат қилолмасдик. Тоғаси бўлса, ёнида кетаётганимизни бутунлай унутгандай, қўлини орқасига қилиб, ниманидир ўйлаб борарди. Катта кўчадан мактаб томон бурилганимиздан кейин қадамини секинлатиб, бизга қараб қўйди.

— Оббо, сенлар-е, бу, ҳар куни копток тепавериш зериктириб юбормайдими, а? Мактабларингда бирон тўгарак йўқми, қатнашсаларинг?

— Нега бўлмас экан? Бор,— дедим дадиллашиб кетганимга ўзим ҳам ҳайрон бўлиб.— Битта эмас, олтита тўгарак бор. Бултур Акром билан трактор тўгарагига қатнашганмиз.

— Хўш-хўш?

— Гапнинг очиги, энди қатнашмоқчи эмасмиз. Ундан кейин, тўгарак тарқалиб кетай деб турибди,— деди Акром гапнинг ростига кўчиб,— бултур шунча қатнашиб, бир марта ҳам ер ҳайдаб кўрганимиз йўқ. Тракторимиз доим мактабнинг гаражида туради. Ҳайдамагандан кейин ўрганишнинг нима кераги бор?

— Рост,— деб юбордим мен ҳам ўзимни тутолмай,— баҳорда бир юргизиб кўрганман. Мотори тутун чиқариб, поқ этиб ўчиб қолган.

— Бузуқ бўлса, тузатиш керак,— деди тоғаси.

— Тузатдик ҳам, бўлмади.

Шу билан гап узилди. Тоғаси яна алланималарни ўйлаб кетди. Акром симёғочда қатор тизилиб турган қушларга секин тош отиб қўйди. Мен қўлтиғимдаги тўпнинг дамани чиқариб, икки буклаб чўнтагимга солиб олдим ва бултур пахтага чиққанимизни ўйлаб кетдим. Совхоз директори ўшанда ишимизга қойил қолиб, тўгарагимизга битта бузуқ трактор совға қилган эди. Ушанда болаларнинг севинганини кўрсангиз. Эртасигаёқ тўгаракка олтмиш бола ёзилибди. Бироқ...

— Ҳа, нега уҳ тортасан?— ажабланиб сўради Акромнинг тоғаси.

— Эҳ, тракторимиз яхши бўлиб, машғулот ўтказадиган еримиз бўлганда-ку... саз бўларди-я...— дедим афсусланиб.

— Гап бунда эмас,— деди у қўлини силтаб,— ҳаммасал ўзларингда. Ҳа, бировнинг тайёрлаб беришига

Ўрганиб қолгансанлар. Хўш, машғулот ўтказиш учун ер керакми? Ер йўқми?

— Йўқ,— дедик.

— Бўлмаган гап. Эрталаб мактабларингни айланиб келганман. Мактаб орқасида бир танобга яқин ерни ахлат босиб ётибди. Бу нима, ер эмасми?

Рост. Эсимизга келмаганини қаранг. Ақром ҳам, мен ҳам жавоб беролмадик. Тоғаси бўлса, ҳа, нега индамайсишлар, дегандай юришдан тўхтаб, бизга қараб турарди.

— Мактаб директори ё ўқитувчилар тозалаб беришни кутиб турибсизларми? Тракторни томошага қўйиб қўйгандан кўра ерни бошлаб ҳайдамайсишларми? Ана машғулот, ер ҳам бекор ётмайди, у-бу экасишлар, ё гапим чаккими?

Нима дердик. Бошимизни кўтара олмай, миқ этмай туравердик.

Мактабда қоровул чолдан бўлак ҳеч ким йўқ экан. Қоровул ниятимизни билиб, дарров гаражни очиб берди. Ақром билан мен бир чеккада томоша қилиб турдик. Тоғаси тракторнинг уёқ-буёғини очиб кўра бошладди. Мактабга кирганимизни кўришган эканми ёки қоровул чол айтганми, мактаб атрофида турувчи болалар ҳам гаражга бирин-кетин бош тикиб мўралай бошлашди. Кимдир... «устага ўхшайди», деб қўйди секин.

— Тракторларингнинг баъзи қисмларини янгилаш керак, холос,— деди тоғаси ташқарига чиққанимиздан кейин,— бўлмаса, бундоқ қилсак, тракторни тузатиш, Хўш, директор билан гаплашишни мен бўйнимга олсам. Сизлар эртага ўқишдан кейин болалар билан бир ўзаро гаплашиб олсаларинг. Гап пухта бўлсин. Ишни тўппа-тўғри трактор ҳайдашдан бошласак. Хўпми?

Кўндик. Ақром «тоғам қалай», дегандай менга қараб қўйди. Мен унинг «икки-уч гаплашган одам ўзининг орасидан ҳам яхши кўриб қолади», деган гапларини эсладим.

— Қани, тирмизак, тўпингни ол-чи?

Биров устимдан муздек сув қуйиб юборгандек бўлди. Яна бояги воқеа эсига тушди шекилли, деб турсам, йўқ, тўпни олди-да, ўзи пуфлаб шиширди, кейин роса ўйнадик. Уйга қайтиб келганимизда Ақромга секин

«юр, ўйнаймиз», деб шипшиган эдим, тоғаси эшитиб қолди.

— Ҳар нарсанинг вақти бор, ука,— деди жиддий,— ҳа, энди бундан буёғига ёш бўлавермайсанлар. Ўйлаб иш қилинглар.

Мен чиндан ҳам ўйлаб иш тутгани тўпимни қўлтиқлаб уйга кириб кетдим.

ДАМ ОЛИШ КУНИ

Дам олиш куни эди. Бирпас ўйнай деб Шокирларни-
кига кирсам, айвоннинг зинасида қовоғини солиб ўти-
рибди.

— Ҳа?— дедим ёнига ўтириб.— Нима бўлди?

— Ўзим...— деди уҳ тортиб,— айтганим билан бари
бир тушунмайсан.

— Вой-бўй, нега тушунмас эканман?

— Хўп, тушунсанг, қани айт-чи,— деди Шокир мен-
га қараб,— масалан борди-ю...

— Хўш?

— Синглингдан ҳеч нарсани аямасанг-у, у ўлгудек
дар бўлса. Қани айт, нима қилардинг?

— Менми? Мен,— ўйлаб қолдим,— бу ёмон одат,
одатингни ташла, дердим. Яна ўжарликка қарши
қилган китобларни ўқиб берардим.

— Хўш, унда ҳам бўлмаса-чи,— деди Шокир қизи-
б,— унда нима қилар эдинг?

— Ўндами? Унда энди ўзингдан кўр, деб дангал
дардим!— дедим тоқатим тоқ бўлиб.

— Ҳа, яша!— деб қўлимни ушлаб олди Шокир қу-
либ.— Мен ҳам ҳозир синглимни уйга қамаб роса
қилдим.

Қарасам, уйнинг эшиги берк. Ичкарида Юлдуз пиқ-
иқ йиғлаяпти. Бунга эшитиб ғалати бўлиб кетдим. Қиз
олани ҳам уриб бўладими, демоқчи эдим, гапимни эс-
лаб, тилимни тишлаб қолдим. Бусиз ҳам Шокир диқ-
қат эди. Юрагидаги дардини яширгани билан бари бир
тириб чекаётгани шундоқ юз-кўзидан кўриниб туриб-
ди. Иккаламиз ҳам индамай ўтирган эдик. Шокир йиғ-
амсираб:

— Расво бўлдим,— деди секин,— биттага ўнта қў-
либ дадамга айтади.

— Албатта айтади-да,— дедим,— асли тутиб олиб
қолшдан аввал яна бир марта яхши гапириб кўрсанг
ларди.

— Бўлмади-да,— деди Шокир қўл силтаб,— бўлма-
ди, ўртоқ. Утин ёриб бер дегин, ёриб берай, сув таши-
ни дегин, ташиб берай, нега энди мен гуручнинг кур-
рагини терарканман,— дедим. Йўқ, ўжарлик қилиб
қолмади. Мен кир юваман, ҳовли супураман, сен кур-

мак терасан, деб туриб олди. Бир тоғора гуруч-а! Нима, менга зарур кептими!

— Шуни айт,— дедим. Чиндан ҳам ҳозир Шокирга раҳмим келган эди.— Нима, бошқа қиладиган ишинг йўқ эканми?

— Ким билади!— деди Шокир жаҳл билан эшикка қараб.— Индамаган сари елкага чиқади. Аядим. Асл қолга солиб савалаш керак эди.

Шокир тутоқиб ўрнидан туриб кетди. Қўй демасам. Ҳозир яна ичкарига кириб синглисини дўппослашдан тоймас эди.

— Менга қара,— дедим тирсагидан ушлаб,— қиз бола билан олишиб нима қиласан, қўй. Яхшиси, алдаб-сулдаб йўлга солиш керак. Қиз бола лақма бўлади. Бир оғиз ширин гап айтсанг бас. Шилқ этиб тушаверади. Ишонмайсанми, мана ҳозир кўрасан.

Шокир бир оз тинчланиб жойига ўтириши билан эшикка яқинроқ бориб:

— Юлдузхон,— дедим мулойимлик билан,— буёққа чиқ, синглим.

Бир оздан сўнг эшик секин очилиб, кўйлагининг еги билан кўзларини арта-арта Юлдуз чиқди. У ҳам ҳам ўпкасини босолмай энтикиб кўяр, кўзлари эса қипқизариб кетган эди. Шокир ер остидан хўмрайиб кўйдую, аммо индамади. Мен гапни нимадан бошлашимни билмай турган эдим:

— Нима дейсиз?— деди Юлдуз.

Мен дарров гинаҳонликка ўтиб:

— Бу қандоқ бўлди, синглим,— дедим,— одам ака; сига ҳам иш буюрадим?

— Акани биладими!— деди Шокир тўнғиллаб.— Унга маҳмаданагарчилик бўлса бас.

Шундан кейин мен гапни илиб кетдим. Одам деган завқланса борми илҳом деган нарса ўзи келавараркан. Ҳар гапларни гапирдим, ҳар гапларни гапирдим, фақат Шокир эмас, ўзим ҳам ўзимга қойил қолдим. Акани ука, укани ака ҳурматлаши лозимлиги ҳақида чала-чулпа ўқиган китобларимдан қатор-қатор мисоллар келтириб ташладим. Қани Юлдуз ғинг деёлса! Ҳатто ерда бошини кўтаролмай қолди.

— Шунақа, синглим,— дедим хулоса ясаб,— ука акдан фақат илтимос қилиши мумкин. Борди-ю, ака ука

сининг илтимосини бажармаса, унақа акани боридан йўғи яхши. Тушундингми?

— Тушундим,— деди Юлдуз ҳиқиллаб ва бошини кўтарди,— бўлмаса, илтимосим бор.

— Марҳамат.

— Ошхонада ярим қоп гуруч бор эди. Ушани отанинг томига олиб чиқиб берсанглар.

— Бу бошқа масала,— дедим дарров ва Шокирга ўрадим.

— Ундан кейин-чи?— сўради Шокир шошиб.

— Бўлди!— деди Юлдуз ва пилдираб ошхонага ўтиб кетди.

— Эшитдингми,— дедим Шокирни туртиб,— айбонингизда. Яхши гап билан-чи, э, ошна, нималар қилса бўлмайди-я! Тур, қопни олиб чиқиб берайлик.

Мен Шокир билан ошхонага кирганимда Юлдуз эшикни тўғрилаб қўйган экан. Иккалаамиз ярим қоп гуручни инқиллаб-синқиллаб ҳовлининг этагидаги отхонанинг томига олиб чиқдик. Кун тиккага келган эди. Тиқиб қараган кишининг кўзи тинади, ҳатто қўшни ҳовлидаги азим туп ёнғоқнинг барглари ҳам шалпайиб қўйилган. Оғилхонанинг эшигида ётган ола сигир ҳанграйди ва эринибгина думи билан пашшасини қўриётган. Бироқ бу иссиқ бизга билинмас эди. Қўм-қўк баррақ ўтга думалаб паға-паға булутлар сузиб юрган моёқ осмондан кўз узгим келмай қолди.

— Думала,— дедим,— одам осмонга қараб ётса, гапни хаёллар келаркан.

Шокир ёнимга ёнбошлаши билан пастда алланима қўйиб кетди. Шокир чўчиб бошини кўтарди. Мен осмонга маҳлиё бўлиб ётган эдим.

— Тур!— деди бирдан Шокир,— расво бўлдик.

Шокир томнинг лабига бориб пастга қаради.

— Нима бўпти?— дедим эринибгина.

— Нарвон йўқ?

Хаёлларим сочилиб кетиб, ирғиб ўрнимдан турдим.

— Нега?

— Ким билади!— деди Шокир.— Ҳой, Юлдуз, буёқ-қара.

Юлдуз секин ошхонадан чиқди.

— Нима?

— Буни сен қилдингми?

— Ҳа!— деди Юлдуз ва қўлидаги дастурхонини бук-

лаб томга ирғитди,— шу гуручни тозалаб беринглар. Ҳар куни ҳиқиллайвериш жонимга тегди. Кейин ўзим нарвон қўйиб бераман.

Бу гапни эшитиб, турган еримда қотиб қолдим.

— Менга қара, писмиқ!— деди Шокир ўдағайлаб.— Яхшиликча ҳозир жойига қўй. Бўлмаса худди жиғингни эзиб қўяман.

— Вой тавба, илтимос қилсам ҳам-а!— Юлдуз муғамбирлик билан менга қараб қўйди-ю, яна индамай ошхонага ўтиб кетди. Мен лабимни тишлаб тескари қараб олдим.

Шокир худди оёғи куйган товукдай томнинг уёғидан-буёғига югуриб, сўкиб ҳам кўрди. Пўписа қилди ҳам, ялинди ҳам, Юлдуз ошхонада куйманиб юрган бўлса ҳам чурқ этиб овоз бермади. Мен пастга тушишни мўлжалладим. Яқин орада на дарахт бор, на девор. Сакрашни-ку, хаёлга ҳам қелтириб бўлмас эди. Шокир сакраб юборишдан қўрққандай томнинг лабига ўтириб тиззаларини маҳкам қучоқлаб олди. Мен ҳам ҳафсалам пир бўлиб, секин унинг ёнига чўккалаган эдим:

— Қойилман,— деди пичинг билан Шокир,— ҳаммасини сен қилдинг. Энди ўтириб курмак тер!

— Нега энди,— дедим аламимни яширолма, — ошини сен ейсану курмагини мен тераманми?

Роса олишдик. У менга ёпишди, мен унга. Гапирмаган гапимиз, мушт емаган жойимиз қолмай ҳарсиллаб, яна томнинг лабида чўққайиб ўтирган эдик, ичкаридан Юлдуз чиқди. Ҳай-ҳайлашимизга ҳам парво қилмай, ҳовли супура бошлади.

— Бу аҳволда бўлмайди,— дедим ҳадеб пастга тикилиб ўтириш жонимга тегиб,— бир нарса ўйлаб топиш керак.

— Ўйлаб топ! Устасан-ку!

— Кесатма,— дедим иложи борича ётиғи билан,— бунақада бирлашган ўзади.

— Хўш?

Мен ўйлаб қўйган ҳийламини Шокирнинг қулоғига пичирлаган эдим, у мамнун бўлганидан:

— Бошла!— деди ўрнидан туриб. Мен бошимни чагалладим. Томни у бошидан-бу бошига югурдим ва билдан «хушимдан» кетди йиқилдим.

— Ҳой, писмиқ!— деди Шокир.— Бировнинг боласини нима қилиб қўйдинг-а!

— Нима қибман?— деди пастдан Юлдуз.

— Ҳали ота-онасига жавоб берасан,— деди мушту-
мини кўрсатиб.— Офтоб тегиб йиқилди! Нарвонни қўй,
мен уни пастга олиб тушай.

Мен ётган жойимда типирчилаб овозимни борича
инграй бошлаган эдим, Юлдузнинг қиқир-қиқир кулган-
нини эшитиб музлаб кетдим.

— Ўртоғингга айт,— деди у,— ҳамма қиз болалар
ҳам лақма бўлавермайди.

Қандай туриб кетганимни ўзим билмайман. Жон-
жаҳдим билан:

— Нарвонни қўй,— дедим,— бўлмаса ҳозир дод дей-
ман!

Юлдуз елкасини қисиб:

— Майли,— деди пинагини ҳам бузмай,— эшитган
одам Шокир билан ўртоғи жинни бўпти, дейди.

Жаҳлдан дағ-дағ титраб, яна Шокирнинг ёнига ўти-
риб қолдим. Офтоб қиздира бошлади. Бояги ғир-ғир
шамол ҳам йўқ. Бошим айланиб, кўзларим тиниб ер та-
гидан Шокирга қарадим. Унинг икки кўзи жилдираб
оқаётган ариқдаги сувда эди. Ташналик мени ҳам, жу-
да эзиб қўйгани учун:

— Ке,— дедим,— тозалаб бера қолайлик.

Шокир жавоб бермади, анчадан кейин сўкинди-да:

— Майли,— деди,— аммо-лекин пастга тушгандан
сўнг сен оёқ-қўлини ушлаб турасан, мен ўласи қилиб
дўппослайман.

— Бўпти!— дедим.— Жазосини тортсин!

Иккаламиз ҳам роса дўппослашни келишиб олиб,
дастурхонга гуручнинг ярмини ағдардик-да, ишга кири-
либ кетдик. Терлаб-пишиб роса бир соат курмак тоза-
лаганимиздан сўнг:

— Дунёда бундан қийин иш йўқ экан,— деб қўй-
дим.

Шокир ҳам худди шу фикрда бўлса керак, инда-
лади.

Кун новча тераклар орқасига ботганда ишни туга-
иб ўрнимиздан турмоқчи эдик, қани белимизни кўта-
ри олсак. Шокир судралганча томнинг лабига бориб!

— Нарвонни қўй,— деди.

— Ҳозир,— Юлдуз қўлидаги бир даста косани ариқ-
нинг четига қўйди,— Дилбарни айтиб чиқай.

Буни эшитиб томдан сакраб юборай дедим.

— Нима?

— Бир ўзим қўёлмайман,— деди у ва кўчага чиқиб синглимни бошлаб кирди.

— Вой, ака!— Дилбар кўзларини катта-катта очиб юборди.— Томда нима қиляпсиз?

— Исиняпман,— дедим энсам қотиб.

Дилбар билан Юлдуз инқиллай-инқиллай нарвонни тиклашди-ю, бироқ на Шокир қимир этади, на мен. Иккаламизнинг ҳам белимиз шу қадар зирқирар эдики, ўрнимиздан тургудек ҳолимиз йўқ эди.

— Тушасану ушлайсан!— деди Шокир пичирлаб ва судралиб аранг нарвоннинг почасига оёғини қўйди. Бир амаллаб мен ҳам пастга тушдим. Юлдуз эса кўча эшикни мўлжаллаб бир чеккада турарди. У бир мени, бир Шокирни кузатаркан:

— Дилбар,— деди атайлаб,— сен акам ҳеч иш қилмайди, деб нолир эдинг: бўлмаган гап экан. Илтимос қилсанг, шунақа иш қиларканки!

Буни эшитиб Юлдузни маҳкам ушламоқчи бўлиб турган қўлларим ўз-ўзидан шалвираб ёнимга тушди. Шокир эса сиңглисини дўппослаш ўрнига негадир менга хўмрайди-да, пешанасига бир уриб уйга кириб кетди.

□

МУСИЧА

Али банди йўқ эски папкани қўлтиқлаб синфга кириб келганда дарсга энди қўнғироқ чалинган эди.

— Ана ўзи!— деди Наима гапдан тўхтаб.— Тавба, қачон қараса тили оғзига тиқилиб юради-я.

Болалар Алига қараб кулиб юборишди. Али эса довдираб остонада туриб қолди.

— Ҳа, нега куласанлар?— деди ниҳоят гўлдираб,— маймун ўйнатяпманми?

— Йўғ-э,— деди Наима киноя билан,— ўзинг маймун бўлиб ўйнаяпсан.

Алининг кўзлари чақнаб кетди.

— Қим маймун?

— Гапни бурма,— деди Наима ҳам қизишиб,— боя нима қилдинг, қани, гапир?

— Нима қипман?!

— Вой тавба. Одамнинг кўзига қараб тонади-я!

— Нима, нима дединг?— Али жаҳл билан қўлтиғидаги папкани қўлига олди.— Қани, қани яна битта қайтар.

Шу пайт синфга ўқитувчи кириб қолмаса, папка Наиманинг ё елкасини қақшатарди, ё бошини. У оғзи очилиб кетган папкани жаҳл билан қайта қўлтиғига тикди-ю, жойига ўтиб кета туриб: «Шошмай тур», деб қўйди.

Дарс бошланди. Аммо ўқитувчининг гапи Алининг қулогига кирмасди; у жаҳлдан тушмаган эди. Тавба, унга нима-я. Биров сенга тегмагандан кейин сақичингни чайнаб жим юравер.

Али эрта билан папкасини қўлтиқлаб мактабга келаётган эди. Кичкина болалар мусичанинг оёғига ип боғлаб учуриб юришган эди. Али улардан мусичани тортиб олди. Ипнинг учига бир варақ қоғоз бойлаб мусичани қўйиб юборди. Мусича қоғозни пирпирак қилиб учиб кетиши билан Али болаларга ўзининг мерганлигини кўрсатиб қўймоқчи бўлиб ердан тош олди-да, қоғозни пойлаб отган эди, тош қоғозга эмас, мусичанинг қанотига тегди-ю, қуш тап этиб ерга тушди. Шу пайт Наима пайдо бўлиб қолиб, бир бобиллаб кетди. Болалар тумтарақай қочишди. Али ҳам, ке, сен билан айтишиб ўтираманми, деб мактабга бурилди-кетди. Энди

мактабга келиб болаларнинг олдида Алини ерга уриб, ўзини осмонга кўтармоқчи, писмиқ. Тутиб олиб, ҳеч ким кўрмайдиган жойда бир таъзирини бериш керак.

Бироқ катта танаффусда ҳам, кичкина танаффусда ҳам Наимани ёлғиз қўлга тушириб бўлмади. Уйга ҳам қизлар билан бирга кетди. Али алаמידан чиқолмай уйга келса, жанжалнинг устидан чиқди.

— Ҳа, нима қил дейсиз!— деди онаси.— Мунча энди, аввал кўринг, билинг...

— Йўқотинг, вассалом, башарасини кўрмай,— деди дадаси гапни чўрт бўлиб.

Али бўшашиб йўлакда туриб қолди. У ҳайрон эди, шу пайтгача дадасининг жаҳли чиққанини ё бировга қаттиқ-қурум гапирганини кўрган эмасди.

Айвоннинг зинасига пўстак ташлаб, устида оёғини офтобга тоблаб уқалаб ўтирган бувиси:

— Алижон, буёққа кел, болам,— деди.

— Нима бўлди, буви?

— Мушукнинг жанжали,— деди бувиси,— айвонга чик, болам, очиқиб келгансан, чойингги ич.

Алининг кўнгли жойига тушди. Хайрият-эй, мушукнинг жанжали экан. Қурғур мушук ўтган куни онаси ташқарига чиқиб кетганда, қийма тахтанинг устидан катта бир бўлак гўштни илиб кетган эди. Бугун ҳам бир бало қилган, бўлмаса дадасининг жаҳли чиқармиди.

Али наридан-бери чой ичиб, кўчага чиқди-ю, Наймаларнинг уйи томонга қаради: қани шу топда чиқса, ҳеч ким йўқ, айни хонаси эди. Анча кутди. Наимадан дарак бўлмади. Ҳатто ланг очиқ турадиган эшиги ҳам аксига бугун ёпиқ эди. Али эшикка кўз қирини ташлаб, икки-уч марта уёқдан-буёққа ўтди. Ниҳоят сабри чидамай, эшикнинг калит соладиган тешигидан секин мўралади. Наиманинг онаси ҳовлида кир юваётган экан. Наима йўқ, демак ҳали келмаган. Қизиқ, ундай деса Наима мактабдан ҳаммадан аввал чиққан эди. Шу пайт:

— Наима,— деб чақириб қолди онаси,— қизим, кирни ёйишиб юбор.

Наима кафти билан кўзларини ишқалаб уйдан чиқиб келди.

— Қўй, қизим, хафа бўлаверма, зора кўзини очса. Ҳали кўриб ўзимнинг ҳам юрагим эзилиб кетди.

Наима чўққайиб кирларни қўлига дасталади-да,

эшик олдидаги чизимчага ёйгани кела бошлади. Али ўзини четга олди. Қойил. Бир нарса бўлган, бўлмаса у унча-мунчага йиғлайдиган қиз эмас. Ажаб бўпти. Али хурсанд бўлиб, жўнаб қолди. Болалар билан роса ўйнаб, уйга кирганда, ойиси аллақачон ишга кетган эди. Бувиси ҳассасига энгагини тираб зинада ўтирибди.

— Буви, нима қилиб ўтирибсиз?— деди Али.

— Ўзим, болам, ўзим,— деди бувиси хомуш,— қозонда овқатинг бор, совиб қолмасин, олиб е.

Лекин Али овқатни иштаҳасизлик билан еди. Папкасидан китоб-дафтарларини олиб, дарсга ўтирди. Тўғрида, дадасининг деразасида чироқ ўчди. Аммо, папироснинг чўғи анчагача кўриниб турди.

— Ойи, келмадими?— деди дадаси деразадан бошини чиқариб.

— Йўқ, болам, келмади,— бувиси тиззасининг кўзларини уқалай-уқалай ўрнидан турди, ҳасса билан пўстакни уриб қоқди,— келмади, келса шу пайтгача келарди, келмади.

Бувиси айвонга кирди.

— Нима, буви?

— Мусича, болам, мусича,— деди у пўстакни хонтахтанинг ёнига ёзиб,— бечора болалари эрталабдан бери чирқ-чирқ қила-қила энди тинди. Онаси учиб келармикин десам, келмади. Даданг айтмоқчи, мушук еганга ўхшайди, болам. Мушук қурғур бунақа нарсага ўч.

Али бувисининг гапини эшитиб, юраги орқасига тортиб кетди. Бир амаллаб ўрнидан турди-да, аранг ечиниб каравотга чиқди ва кўрпага бурканиб олди. Шу аҳволда қанча ётганини билмайди, кўрпадан бошини чиқариб қараса, бувиси ҳали ҳам равоннинг ойнасига бошини қўйиб мудраб ўтирибди.

— Ётинг, буви,— деди Али,— ётинг, нима қиласиз ўтириб.

Бувиси қоронғида пайпаслаб ёстигини тузатди-ю, бироқ ётмади.

— Уйқум қочиб кетди, болам,— деди,— бир нарса ёдимга тушиб, уйқум қочиб кетди.

— Нима?

Бувиси ҳадеганда жавоб бермади.

— Алғов-далғов кезлар эди,— деди ниҳоят,— бир куни буванг раҳматли уйга қайтиб келмади. Излай-излай бир ҳафта деганда шўрликни дарёдан топишди.

Босмачилар отиб ташлаб кетган экан. Даданг ёш бола эди. Эсимда: она-бола мусичанинг болаларига ўхшаб, тунлари чирқираб чиққан эдик.

Али ўрнидан туриб ўтирди, тиззасини маҳкам қучоқлаганча оғир-оғир киприк қоқар, вужуди эса титрар эди. Охири ухлаб қолиб, туш кўрибди: она мусича бир қанотлаб учиб келиб, каравотнинг суянчиғида ўтирган эмиш. Дам одамга ўхшаб кулармиш, дам кўзларига ёш олармиш. Али гапирай деса, оғзида тили йўқмиш... Али қора терга ботиб уйғонганда тун хиралашиб, узоқ-яқинда машиналарнинг овози эшитила бошлаган эди. Анчагача қимир этмай карахт бўлиб ётди-ю, бирдан ғалати бир фикрдан вужуди яйраб кетди Нега шуни кеча ўйламаган экан! У ўрнидан туриб, апил-тапил кийиндида, она мусича яраланган бўлса учолмай ётганмикан, деб майдонга бориб, ҳаммаёқни тинтиб чиқди. Йўқ, ҳафсаласи пир бўлиб қайтаётиб, Наималарнинг эшигига келганда сесканиб тўхтаб қолди. Ичкаридан Наиманинг қийқириб кулгани эшитилар эди. У бир йўла аламидан чиқмоқчи бўлгандек, бор кучи билан эшикни тепиб юборганини ўзи ҳам билмай қолди. Наима ҳовлининг ўртасида турган экан. Тарақ-туруқдан чўчиб, қўлидан ниманидир тушириб юборди. Алланарса «пар» этиб томга қўнди.

— Ойи, учди!— деди яна қийқириб Наима,— қаранг!

Она мусича энди бемалол учишига кўзи етдими, енгил бир силкиниб ҳавога кўтарилди ва Алиларнинг уйи томонга учиб кетди.

Али эса, эшикнинг бир табақасига суянганича, киприк қоқмай осмонга қарар, унинг кулаётганини ҳам, йиғлаётганини ҳам билиб бўлмасди.

ОЛИСДАГИ ЧИРОҚЛАР

Кечки пайт эди. Чўлга борадиган машина тополмай бошим қотиб турганда бир йўловчи: «Вақтни бой бермай, пастроққа, Ём қишлоғининг йўлига бориб туринг. Утса ўша ердан ўтади, бу ерда машина бўлиши гумон», деб қолди. Яхшиям гапига кириб айтган жойига борган эканман, кўп ўтмай мотор овози эшитилди. Бир оздан кейин узоқда, ясси тепалик бағрида люлькали мотоцикл кўринди. Қувонгимдан иккала қўлимни кўтардим.

— Чўлгами, биродар?

— Ҳа.

— Ола кетмайсизми?

Мотоциклчи, енги тирсагигача шимарилган, совун кўпигидек оппоқ сочли киши ҳа ё йўқ демай, қошларини чимириб ёнига қаради: шошганимданми, ё бошидаги похол қалпоғининг катталигиданми пайқамабман. Энди кўрдим. Люлькада бир бола ўтирган экан.

— Хўш, боя нима деган эдим, йигитча?— деди мотоциклчи болага,— буёғи қандоқ бўлди энди?

Бола киприк қоқмай бурнини бир тортиб: «Ана, орқа бўш-ку», деди ва ер остидан менга қаради. Ҳеч нарсага тушунолмаётган эдим, мотоциклчи:

— Қани, орқага мингашинг,— деб қолди.

Орқага мингашишим биланоқ мотоцикл сапчиб юриб кетди. Бола омонат ўтирган экан, қалқиб қўлидан бир нарсани тушириб юборди-да, жонҳолатда:

— Тўхтанг, амаки,— деб қичқирди.

— Яна нима бўлди?— деди киши жаҳл билан мотоциклни тўхтатиб.

— Тушиб кетди!— деди бола йиғламсираб.— Шунақа ҳайдайсизми?

— Нима тушиб кетди?!

— Нима бўларди, миҳ.

Бола оёғининг остини тимирскилай бошлади. Киши бир нима деб тўнғиллаб қўйди-ю, бироқ қаттиқ гапирмади, папирос олиб тутатди.

— Топдингми?— деди ниҳоят сабри чидамай.

— Топдим!— деди бола қувониб бошини кўтараркан,— юргизаверинг.

— Бола — бола-да. Бўлмаса битта михни деб мотоциклни тўхтатиб ўтирадим.— Мотоциклчи болага қараб турди-да, бошини чайқаб: «Эсимни емасам, сени мотоциклга олармидим», деб қўйди.

Мотоцикл бу гал оҳиста жилиб, йўлга тушди.

Лахча чўғ бўлиб, чўл-этагига илиниб турган қуёш ботиши билан бирдан қоронғи тушиб қолди. Этни жунжитадиган шабада турди. Костюмимнинг тугмасини қадаб олдим. Олис-олисларда, чўл этакларида чироқлар милтирай бошлади. Киши борган сари мотоциклнинг тезлигини оширар, жуда шошаётганга ўхшарди. Бола эса, алланимани бағрига маҳкам босганича чироқларга тикилиб борарди. Шу тахлит бирор соат юрганимиздан кейин бола мотоциклчига нимадир деди. Эшитолмадим. Мотоциклчи ҳам эшитмадими ё жаҳлдан тушмаган эканми, индамади. Фақат анчадан кейин унга совуққина бир қараб қўйган эди, бола қалпоғининг тагига кириб кетди. Ҳозир мотоциклдан тушириб юборади, деб ўйлаган бўлса керак. Бунни кўриб болага раҳим келди. Унга далда бермоқчи бўлиб қалпоғини тортиб қўйдим. У секин бошини кўтариб: —

— Нима?— деди.

— Қаерга кетяпсан?

— Бобомнинг олдига.

— Қўлингдаги нима?

Бола кишига қўрқув аралаш бир кўз қирини ташлади.

— Қаламча, гулники!— деди киши энсаси қотиб,— э, тавба, бола бўлмаса, шундан шу ёққа қаламча кўтариб юрадими?

Бу боладан кўра менга таъсир қилди. Тавба капкатта одам шу гапни гапириб ўтирса-я!

— Бобосига бўлса керак-да!— дедим юмшоқроқ қилиб.— Яхши қипти. Бобоси хурсанд бўлади.

Бола миннатдорчилик билан қараб қўйди. Мотоциклчига гапим ёқмади шекилли, чурқ этмади-ю, ҳарқалай боланинг ёнини олганимга норози бўлгандай:

— Тавба!— деб қўйди чўзиб.

Бола хўрсинди.

Яна ҳаммамиз жим қолдик.

— Бобонг нима иш қилади?— дедим болани нохуш фикрдан чалғитиб.

— Янги совхозда. Темирчи,— деди ва бобосини кўз

олдига келтирди шекилли, юзи ёришиб кетиб, гашидан сўради:

— Амаки, сиз ҳам танисангиз керак-а?

— Қаердан танийман?— деди киши жеркиб,— ҳадеб гапга тутавермай тек ўтир. Эрталабдан бери қонимга ташна қилиб юбординг-ку!

Бола ўпкалаб:

— Почтачи ҳаммани таниши керак,— деди.

Бу пайт мотоцикл канал ёқасидаги текис йўлга тушиб олган эди.

— Амаки.

— Ҳа.

— Ана сув.

— Сув бўлса нима қилай?

— Ташнаман дедингиз-ку,— деди бола куйиниб,— ичиб олинг, каналнинг суви ширин бўлади.

Почтачи бирдан қаҳқаҳлаб кулиб юборди. Бола нима гаплигига тушунолмай яна қалпоғининг тагига кириб кетди. Мен қўпол, тунд одамнинг бу қадар юракдан кула олишини хаёлимга ҳам келтирмаган эдим.

— Оббо тирмизак-э,— деди почтачи ўзини аранг кулгидан тийиб,— сендан хафа бўлиб ўтирган мен ҳам боламан,— у менга бир қараб қўйди,— ўзи бугун ғалати кун бўлди. Бунақаси бўлган эмас. Совхоздагиларнинг кўпчилиги қишлоқдан. Кун ора келиб турмасам бўлмайди. Ингилган хат-патларни олиб кетай, деб, эрта билан келган одам, мана энди қайтыпман. Қишлоққа киришим билан манави дардисар, бузилса-қолса. Бир механик болага ялиниб-ёлбориб тузаттирдим. Энди қишлоқдан чиқаётсам бир аёл: «Ўғлимни янги совхозга ташлаб ўтсангиз, бобосини соғинганмиш», деб ялиниб қолди. Болангизни йўловчи машинага солиб юборасиз, ҳали йўлда иши зарур одам учраб қолади, десам ҳам қани энди манави йигитчага гап уқтириб бўлса: люлькага чиқиб ўтириб олибди. Туш, десам: «Жўрттага баҳона қиляпсиз, ҳеч ким учрамайди», дейди. Бу ҳам майли-я. Яна дам ўтмай тўхтатади. Ҳа, нима гап, десам, анави ерда мих ётибди, анави ерда темир ётибди, ўшани оливолай, деб роса йўлдан қўйди.

— Ҳаммаси керак бўлади-да,— деди бола қовоғини солиб,— нима, ерда ётгани яхшими?

— Э, бола бўлмасанг, битта занглаган мих билан

кўприк қуриб буладими? Ўзим шошиб турибман. Бир ёқда хат эгалари кутяпти. Иккинчи ёқда,— почтачи болага ишора қилиб қўйди,— мана шунақа бир тирмизак ўғлим бор. Бугун — туғилган куни эди.

Почтачининг гапи оғзида қолди. Бирдан мотоцикл патиллаб ўн-ўн беш қадам силжиб борди-ю, таққа тўхтади. Бола ҳам, мен ҳам бир-биримизга қараб олдик. Почтачи бўшашиб пастга тушди. Қўлини белига тираганича анчагача мотоциклга хомуш қараб турди, кейин моторни юргизмоқчи бўлган эди, ишламади. Ҳафсала-си пир бўлиб: «Эрталабдан бери ишим юришмаяпти», деб йўл ёқасидаги харсангтошга ўтирди. Унинг кўзлари олисдаги чироқларда эди. У хат эгаларини ўйлаётими ё тик этса эшикка қараб ўтирган ўғлини, билиб бўлмасди. Биз-ку, сал юрсак катта йўлга чиқиб оламиз-а! Уёғи осон, бирон ўткинчи машинага тушиб жўнаймиз-қўямиз. Бироқ унинг ҳоли нима кечади. Мотоциклни судраб боролмайди. Бу ерлардан машина ўтиши гумон.

— Амаки, гугурт чақиб юборинг,— деди бола мотоциклнинг олдига чўккалаб.

Мен, нима қилмоқчи бу бола, деб ёнимдан гугурт олдим.

— Амаки, буёққа қаранг,— деб чақирди почтачини бола,— ёғ ўтадиган найчага тош кириб қолган экан.

Почтачи ўрнидан туриб, боланинг олдига келди. Ишонқирамай энгашди-да, найчани пуфлаб кўрган эди, ҳаво ўтмади.

— Хайрият,— деди жонланиб,— мен моторга бир бало бўлиптими, деб қўрқиб кетибман. Бу савилни яқинда ўрганганман. Бир ери бузилса, нима қилишни билмай бошим қотади.

У чўп билан найчани тозаламоқчи эди, бўлмади. Чўп найча ичида синиб қолаверди. Кейин бирдан алланар-сани эслаб, болага:

— Қани бояги!— деди.

— Нима бояги?

— Мих-да, нима бўларди.

Бола шоша-пиша чўнтагидан михни олиб почтачига узатди.

Кўп ўтмай яна йўлга тушдик. Бола янги совхоз идораси олдида тушиб, биз билан хайрлашди ва зингиллаганча идоранинг орқасига ўтиб кетди. Почтачи унинг

кетидан шошиб пастга тушди. У ҳам идоранинг орқасига ўтиб кетди. Лекин кўп ўтмай қайтиб келди.

— Мих менда қолибди,— деди ачиниб.

Мен люлькага ўтириб олдим. Жўнадик.

Беихтиёр почтачининг бояги гапини эсладим: «Битта занглаган мих билан кўприк қуриб бўлармиди?!» Вақти келса кўприк ҳам қуриб бўларкан. Бунга почтачининг ўзи ҳам тан бергандир, деб секин ёнимга ўгирилдим.

Унинг кўзлари олисларда, қоронғи зулматни тешиб, йўл кўрсатиб турган чироқларда эди.

□

ПОЙГА

Симёғочдаги радиокарнай хириллаб дам одамларни тартибга чақиради, дам аллақандай куйни хиргойи қилади. Ипподром одамга тўлган, ҳатто майдон атрофини ўраб турган сон-саноқсиз очиқ машиналарнинг усти ҳам тирбанд одам. Баъзилар дарахт тепасига ҳам чиқиб олишган, чунки у ерга райондаги ҳамма колхозлардан одамлар келишган. Бугун байрамнинг биринчи кун, район биринчилиги учун пойга бўлади, кейин уч кун улоқ давом этади.

Шокир иккаламиз оломонни аранг ёриб боряпмиз. Шокир бир қўлида қамчи, бир қўли билан камаримни ушлаб, туртила-сурила орқамдан келяпти. Билиб турибман анча ҳаяжонланяпти. Фақат, у эмас мен ҳам ҳаяжондаман. Оёқларим қалтираб, букилиб-букилиб кетади. Лекин бу аҳволимни Шокирга сездирмаслик керак.

— Қўрқма, энг муҳими, қўрқма! «Юлдузча»ни биласан-ку, бунақаси дунёда битга. Унга ишонса бўлади. Фақат тўсиққа келганда нихтала-ю, ортиқча қийнама, хўпми?— дедим.

Шокир гапларимга «хўп» дейди-ю, бироқ сўзимни эшитяптими, йўқми, билмайман.

Бир амаллаб одамларнинг орасидан чиқиб олдик. Шокир енгил «ух» тортиб қамчи билан этигининг қўнжига уриб қўйди. У бошини қийиқ билан танғиб, этигининг қўнжини тўпиғигача қайтариб олган, тавба, худди ҳақиқий чавандознинг ўзи-я, унга жуда ҳавасим келяпти, лекин иложим қанча. Мен пойгага яхшироқ тайёрлана олмадим. Шунинг учун бу гал Шокир қатнашадиган бўлди. Лекин бунинг нима фарқи бор. Уми, менми бари бир эмасми. Ишқилиб ютсак бас.

— Диққат, диққат!— Радиокарнайдан дикторнинг овози эшитилди.— Пойга бошланишига беш минут қолди. Бугунги мусобақада райондаги ўн олти мактаб ўқувчилари қатнашади.

Шокир қўлимни қаттиқ қисди-да, югуриб кетди. Мен орқага қайтиб, дарров ўзимизнинг машинага чиқиб олдим. Қобилбобо менга қараб қўйди-да, соқолини тутамлаб яна майдонга тикилди. Унинг томирлари бўртган ориқ қўллари билинар-билимас титраб эди.

Майдонга қарайман, лекин кўзимга пишқириб турган «Юлдузча»дан бўлак ҳеч нарса кўринмайди.

Дикторнинг овози тинди. Майдонга салобатли жимлик чўкди. Кейин бирдан ҳаммаёқни от дупури тутиб кетди. Икки кўзим ҳамон отлиқларда. Отга минган Шокир ўртада кетяпти. «Юлдузча» қулоқларини динг қилиб, чиройли бўйнини чўзиб тўсиқлардан енгил ўтиб бормоқда. От ҳар сакраганда Шокир унинг бўйнига ёпишиб олади-ю, яна қаддини кўтаради ва ён-верига қараб қўяди. «Қойил!» деб қичқириб юбордим, чунки «Юлдузча» бешинчи ўринга ўтиб бормоқда эди.

— Энди жиловини бўшат, болам!— дейди Қобилбобо ҳам ўзини туютмай,— бўшат, айни мавриди.

Отлар майдонни иккинчи марта айлана бошлади, энди йўлда тўсиқ йўқ, буёғи осон.

— «Юлдузча!»— деб қичқираман олдимиздан ўтишайтганда,— бўш келма!

— Ҳа, ҳа. Бўш келма!— дейди Қобилбобо ҳам.

Одамлар нималардир деб қичқиришади, қўл силкишади. «Юлдузча» энди тўртинчи бўлиб бормоқда. «Юлдузча» олдинга бир интилди-да, ёнидаги икки отни орқада қолдириб кетди. Яна ҳаммаёқни одамларнинг қийқириғи қоплади. Бизнинг тойчоғимиз эса, бор кучини йиғиб ҳамон олға интиларди. Яна бир отлиқ орқада қола бошлади.

— Қамчини бос!— деб қичқира бошладим.

— Бўш келма!— деди Қобилбобо ҳам.— Бўш келма, болам.

Ҳозир «Юлдузча» яна бир олдинга сапчиши керак, бўлмаса... Ҳаяжондан кўзларимни маҳкам юмиб олдим. Қулоғимга одамларнинг шовқин-сурони эшитилиб турибди. Бироқ кўзимни очгани юрагим дов бермайди. Шу пайт бирдан ҳаммаёқ жим бўлиб қолди. Кўзимни секин очиб қарадим.

Энг олдинда «Юлдузча» ўқдек учиб келарди! Шу пайт одамларнинг қичқириғи орасидан дикторнинг тантанали овози эшитилди.

— Диққат, диққат! Маррага биринчи бўлиб «Юлдузча» келди. Мусобақа ғолиби ўн иккинчи мактаб ўқувчиси Шокир Мирзакаримов!

Мен одамлар орасини ёриб ўтиб, «Юлдузча»га қараб югурдим.

Бу ғалабамиз кейин бўлган. Аввал нима гап бўлганидан хабарингиз йўқ, келинг, айтиб берай.

Шокирларникига чиқсам, диванда ётган экан. Кўкрагида аллақандай китоб. Секин бўйнимни чўзиб қарадим: «Мюнхаузеннинг бошидан кечирганлари». Тавба! Шокир ҳам қизиқ. Қаёқдаги чўпчакларни ўқийди-да, кейин доим хаёл суриб ётади. Бўлмаса кеча ўзи айтган-а: «Тушга яқин чиқ, тайёр бўлиб тураман», деб.

— Сени қара-ю, бунақа чўзилиб ётишингни билганимда, ўзим кетаверардим.

Шокир лип этиб ўрнидан турди.

— Эҳ, Вали, бир ажойиб китоб ўқидим...

— Бўлди, борасанми-йўқми,— дедим гапини чўрт кесиб. Индамасам ҳаммасини гапириб берадиган. Чўпчак эшитишга кимнинг вақти бор!

Шокир апил-тапил кийина бошлади.

— Сен кўчада кутиб тур, дарров чиқаман.

Кўчага чиқдим. Хиёл ўтмай Шокир кўринди.

— Юр.

— Олдингми?

— Бўлмаса-чи, мана,— деб Шокир пахталигини ечиб кўрсатди,— оймининг кир ёядиган арқони. Белимга боғлаб олдим. Бари бир ҳозир керак эмас-ку. Кечқурун яна тортиб қўяман.

Кетдик.

Келсак Қобилбобо отларга ем солаётган экан. Шокир бир тўрва емни олиб, бурчакдаги панжара ичида гижинглаётган тойга солмоқчи бўлган эди, Қобилбобо тўхтатди.

— Менга бера қол,— деди у тўрвани олиб,— ҳурки-тиб юборасан. Шарпага булутга сапчийди. Асов-да, асов. Қўлга ҳеч ўрганмади ўрганмади.

«Уша», деди Шокир қулоғимга пичирлаб. Қарадим. Тоймисан-той. Пешанасида қашқаси ҳам бор. Қулоқларини диккайтириб, олов кўзлари билан бир қаради-да, олдинги икки оёғини кўтариб пишқирди.

— Қўлга ўргатсак борми, пойгада биринчиликни олади,— деди Шокир,— кеча раис «қирдаги йилқиларга қўшиб юбора қолинг, бари бир қўлга ўрганмайди», деб Қобилбобога тайинлаб кетди.

— Йўғ-е.

— Рост.

Ташқарига чиқдик.

— Хўп ажойиб той-да, Қобилбобо,— дедим,— пойга-га қўйса бошқа отларни ярим йўлда қолдириб кетса керак-а?

Қобилбобо соқолини тутамлаб Шокир билан менга бир қараб қўйди-ю, оппоқ ўсиқ қошларини чимирди.

— Зумрашалар, тойга қанд бериб юрганмишсизлар.

— Йўғ-е,— дедик баб-баравар.

— Йўғнинг нимаси. Матқобил ўз кўзи билан кўрибди-ку!— Лабимни тишлаб қолдим. Негаки, ўтган куни Шокир билан чойхоначидан насияга қанд олган эдик. Ушанда чойхоначи кўпроқ олаверинглар, ҳисоб-китобини дадаларингиз билан қиламан, деганда, Шокир: «Уйда қанд кўп, буни тойга оляпмиз», деб оғзидан гуллаб қўйган эди.

Секин Шокирга қарадим.

— Тойга деб ўзимиз еган эдик, Қобилбобо,— деди Шокир. «Хайрият!» деб қўйдим. Қобилбобо чойхоначи кўрибди деб, ўсмоқчилаб сўраган эканми, Шокирнинг гапига дарров ишона қолди.

— Тағин бор-йўғимда олдига яқинлаша кўрманглар.

— Йўғ-е... жинни бўлибмизми,— деди Шокир.

— Ўзи-ку, жуда зотдор-а,— деб қўйди бобо,— хўп бўлмаса, мен кетдим, борай.

Ҳар куни шу: тушда келиб отларга қараб турамиз. Қобилбобо уйига бориб овқатланиб келади.

Қобилбобо кетиши билан бир оз ўзимга келдим.

— Қўлга тушай дедик-а, Шокир?

— Ҳа, бунақа иш хавф-хатарсиз бўлмайди,— деди Шокир белидаги арқонни ечиб,— бошлаймизми?

— Майли.

— Ма, бир учини ушла, бир учини тойнинг бўйнига солиб чиқаман.

Шокир ичкарига кириб кетиб, анчадан кейин чиқди. Докадек оқарган юзидан, қўлларининг қалтирашидан роса қўрққанлиги кўриниб турса ҳам сездирмай илжайди.

— Асов деганча бор. Бўйнига арқон солдиргунча, ярим чўнтак қандимни еди. Қани, арқонни белимга боғла. Маҳкамроқ, э-э, жуда сиқиб юбординг-ку, на-

фасим тиқилиб қолди. Бўлди, бор, тойни ҳайдаб чиқ. Мен шу ерда тураман.

Ичкарига кириб эшикни очдим, кейин орқага ўтиб, хипчин билан тойнинг яғринига бир туширган эдим, той ўқдек отилиб ташқарига чиқди. Чиқди-ю, қаёққа боришини билмай, туриб қолди.

— Вали, нимага қаққайиб турибсан,— деди Шокир,— ур!

— Эсинг жойидами?

— Ҳа?!

— Сени судраб кетса-чи.

— Мени-я. Ана холос. Мюнхаузенни ўқимаганлигинг шу ердан билиниб турибди. Бунақа ишга юрак керак, оғайни,— деб керилиб қўйди у,— қани, бўл. Югуриб-югуриб ҳовуридан тушади. Яна жойига киргизиб қўямиз.

Қамчи тортдим. Той Шокирнинг атрофида гир айланди-ю, далага отилди. Шокир гандираклаб йиқилди: Той олдинга интилиб, бор кучи билан уни судраб кетди. Мен нима қилишимни билмай анқайиб қолдим.

— Вали, Вали, қаёқдасан?— деб қичқирди Шокир.

Шундагина кетидан чопдим. Юз метрча югуриб, Шокирга етиб олиб арқонга ёпишдим. Той иккаламизни судраб кетяпти-ю, хаёлимда, қани энди каттакон чана бўлса, маза қилардик, дейман. Икки кишини судраш тойга оғирлик қилдими, тўхтади.

— Менга қара, Шокир, ке, яхшиси белингдаги арқонни ечиб юбора қолай, отхонага ўзи қайтиб борар.

— Бормаса-чи?

— Қизикмисан, қаерга борарди.

Шу пайт таранг бўлиб турган арқон бўшагандек бўлди, секин бошимни кўтариб қарасам, той бизга қараб келяпти. Жон-поним чиқиб кетди. Шокирни маҳкам қучоқлаб олдим.

— Ҳозир ўчини олади биздан,— дедим қўрқиб,— ҳаммасига сен айбдорсан. «Ургатамиз», «пойгага қатнашамиз»миш-а!

— Э, нима деяпсан. Маза қилиб китоб ўқиб ётган жойимдан ўзинг олиб чиқдинг-ку!

— Мен-а?!

— Ҳа, сен.

— Нега кеча ўзинг уйга кир деб ялиндинг? Бундан чиқдики...— Шу пайт той тепамизда кишнади. Оғзимда-

ги гапим ичимга тушиб кетиб, ер тишлаб қолдим. Шу алфозда иккаламиз ҳам индамай ётавердик. Той оёғимдан тишлаб судраб кетадигандай туюлди менга:

— Тур, қоч!— деб шивирладим Шокирга,— мен ҳам кетингдан югураман.

— Аҳмоқ, қаёққа қочаман,— деди йиғламсираб,— белимдан арқон боғлаб қўйибсан-ку.

— Баб-баравар турамыз,— дедим,— бунақада эрта-лабгача ётаверамиз.

— Хўп!— деди Шокир.

Секин турдик. Йўқ, той жойндан қимирламади. Шокир чўнтагидан қанд олиб тутди. Той Шокирнинг қўл узатаётганини кўриб орқасига тисарилди-ю, бироқ қандга кўзи тушиб, бўйинини чўзди.

Шокир билан олдинма-кейин кета бошладик. Той ҳам орқамиздан юрди. Отхонага кирдик. Той ҳам кирди. Биз бир амаллаб ташқарига чиқиб олдик.

— Ия, бўйнидан арқонни ечмабмиз-ку,— деди Шокир, у кириб тойнинг бўйнидан арқонни ечиб чиқмоқчи эди, узоқдан Қобилбобо кўриниб қолди.

Шокир арқоннинг учини ичкарига улоқтириб, эшикни зичлаб ёпди-да, остонага ўтириб олди.

— Ҳа, азаматлар, ўтирибсизларми? Баракалла, баракалла. Ие, Шокирвой, нега ҳаммаёғинг қор?

— Ҳи... ҳалиги, Вали билан қорбўрон ўйнадик.

— Шунақами?.. Қани бундоқ қил-чи.

Қобилбобо отхонага кириб коржомасини кия бошлады.

— Шокир, ҳо Шокир, анави арқонми? Нега бу ерда ётибди?

Қўрқа-писа отхонага кирдик. Қобилбобо арқонни тортган эди, той кишнаб юборди.

— Бу нимаси, сенлар бойладингларми?

— Ҳа, ҳалиги... той ҳадеб панжарадан бўйинини чўзаверган эди, қочиб кетмасин деб...

— Боғлаб қўйдик,— дедим Шокирни туртиб.

— Ҳа, ҳа, боғлаб қўйдик.

Қобилбобо тойнинг бўйнидан арқонни ечиб олдимизга улоқтирди.

— Жўна икковинг бу ердан!

Иккаламиз арқонни ҳам ташлаб қочдик.

— Яхши бўлмади,— деди Шокир ярим йўлда,— юр, бориб узр сўраймиз.

— Эртага борсак-чи, унгача Қобилбобо ҳам жаҳлидан тушиб қолади.

— Гапинг тўғри,— деди Шокир хўрсиниб,— той бизга анча ўрганиб қолувди-да, ишимиз чала қолди.

— Қўявер,— дедим унга далда бериб,— бари бир эртага келамиз. Дадам, одам бир ишни бошласа, охиригача етказиши керак, дейдилар.

Эртага келганимизда Қобилбобо ҳайдаб юбормади-ю, бироқ қовоғини солиб қарши олди. Той бизга ўрганиб қолганини кўргандан кейин жаҳлидан тушди.

— Лекин менсиз олдига яқинлаша кўрманглар,— деди бир оз ён бериб.— Тойни ўргатмоқчи бўлсаларинг, шартим шуки, мен боримда ўргатасанлар, хўпми?

— Хўп,— дедик.

* * *

Ниҳоят, биз орзиқиб кутган кун ҳам келди. Мен бу ҳақда сизга ёдингизда бўлса, ҳикоянинг бошида гапириб берган эдим.

□

Дунёда бировни кутгандан ёмони борми. Кўчага чиқасан, уйга кирасан, қиладиган ишининг тайини йўқ. Бу ҳам майли. Ҳаммадан алам қиладигани шуки, бир ерга ипсиз боғланасан-қоласан. Қани қимирлаб кўр-чи. Кеча ўзи ялинган-а, ҳеч қаёққа кетма, арифметикани бирга тайёрлайлик деб. Негаки, иккаламиз ҳам мана шу фандан нўноқроқмиз. Бунинг устига, арифметика ўқитувчимиз Салимжон Турсунович худди ўчакишгандек ҳар кун сўрагани-сўраган. Қошки индамай «икки»сини қўйиб қўя қолса. Унақасан, бунақасан, деб тоза жонимизни олиб қўйган. Арифметикадан Шокир ҳам, мен ҳам безиллаб қолганмиз. Тайёрлаб келиб шу одамга ўзимизни бир кўрсатиб қўймоқчи эдик, мана кун оғиб қолди ҳам Шокирдан дарак йўқ. Бор-е, дедим-да, ўриннинг тагига жой солиб ёнбошладим. Қўлимга энди китоб олган эдим, эшик очилиб Шокир кўринди.

— Қойил-е,— дедим,— дарс нима бўлди?

Шокир эса остонадан жилмай:

— Парво қилма,— деди қўл силтаб,— яхшиси бери кел.

— Нимага?

— Гап бор.

Шокирнинг кетидан кўчага чиқсам, эшик олдида нотаниш бир қизча турибди. У мени кўриб негадир чўчиб тушди ва кўзларини катта-катта очиб Шокирнинг панасига ўтди. Мен, бу ким, деб Шокирга қараган эдим, у сабр қил дегандек кўз қисди ва қизчага бир нарса деб пичирлади-да, қўлтиғимдан етаклаб уйга олиб кираркан:

— Кўрдингми,— деди маънодор илжайиб,— сен бўлсанг арифметика дейсан-а!

Мен ҳеч нарса тушунмай, Шокирга бақрайиб турган эдим, Шокир қиқир-қиқир кула бошлади.

— Энди арифметикани тайёрламасанг ҳам бўлади,— деди у бирдан тўхтаб сирли товуш билан,— қизчани танидингми?

— Йўқ.

— Шунақасан-да,— деди Шокир куйиниб,— одам танимайсан. Бўлмаса битта кўрганда танишинг керак эди.

— Хўш, ким экан?

— Топ. Кимга ўхшайди.

Мен ўйлаб ҳеч кимга ўхшатолмай турган эдим, Шокир ичига сиғдиролмай:

— Салимжон Турсуновичнинг қизи! — деди.

Мен ҳангу манг бўлиб қолдим.

— Йўғ-е,— дедим анчадан сўнг аранг эс-ҳушимни бир ерга тўплаб,— нега кепти?

— Сени кўргани,— деди Шокир кесатиб,— эсинг жойидами. Нега келади. Мен ўзим топиб келдим. Кечга қолганимнинг сабаби ҳам шу. Келаётсам, ариқ бўйида бир қиз йиғлаб ўтирибди. Кўзимга иссиқ кўринди-ю, олдига яқин бориб қарасам Салимжон Турсуновичга ўхшайди! Дарров миямга, боғчадан келаётган бўлса адашиб қолган, деган фикр келди. Дарров алдаб-сулдаб қўлидан етакладим. Аввалига кўнмади. Мен сенга кўз очиб-юмадиган кўғирчоқ олиб бераман, деганимдан кейин зўрға келди.

— Энди нима қиламиз.

— Ҳамма гап шунда-да,— деди Шокир керилиб,— ҳозир Салимжон Турсунович бошини чангаллаб ўтирибди десанг-чи! Балки қизини қидириб юргандир? Иккаламиз етаклаб олиб борсак кўрасан, суюнганидан юраги ёрилиб кетади. Ундан кейин дарсига кирмасанг ҳам индамайди.

Мен Шокирнинг ақл-идрокига илгари ҳам қойил қолиб юрар эдим. Аммо бу гал чин юракдан тан бердим. Гапни чўзмай:

— Юр,— дедим,— уйини биласанми?

— Йўқ,— деди Шокир ва қўлимдан ушлади,— уйини билмайман, гап бунда ҳам эмас. Бундоқ ўтир, маслаҳат бор.

Мен Шокирнинг ёнига чўккаладим.

— Хўш, айтайлик, уйга олиб бордик,— деди Шокир,— дадаси албатта, сен билан мени кўрганидан кейин қизидан қандай болалар экан, деб сўрайди. Шундайми?

— Шундай,— дедим.

— Хўш, қизи нима дейди?

— Нима дерди? — дедим Шокирнинг фикрига тушунолмай,— яхши болалар экан, дейди, вассалом.

— Шу холосми?

— Ҳа?!

— Бу кам,— деди Шокир шартта гапимни бўлиб,— борди-ю, дадасига ўқувчиларингиз у олиб берди, бу олиб берди, роса меҳмон қилди, деб кўпирса, қани бир ўйлаб кўр-чи, дадасининг юраги чиқиб кетмасмикин?

— Турган гап!

— Ҳа, ана энди ўзингга келдинг,— деди Шокир,— бор, бўлмаса олиб чиқ.

— Нимани?

— Фотоаппарат оламан деб йиғиб юрган пулингни-да, бўлмаса нимага меҳмон қиламиз, хўш?

Дарҳақиқат, ўйлаб кўрсам, ҳозир унча-мунчанинг юзига борадиган вақт эмас экан. Дарров уйга кириб пулни олиб чиқдим-да, шартта Шокирга тутдим.

— Ма!

— Қойилман! — деди Шокир мамнунлик билан чўнтагига жойлаб,— мана энди бошлаб борсак бўлади.

Шокир шундай деб эшикка йўл олди-ю, аммо бирдан тўхтаб:

— Менга қара,— деди пичирлаб,— сен отинг нима, кимни қизисан деб эзмачилик қилиб юрма.

— Нимага?

— Шуни ҳам тушунмайсанми,— деди Шокир,— чўчи-тиб юборасан. Мен ҳам атайлаб сўраганим йўқ. Юрак сезгандан кейин эзмачилик қилиб суриштириб ўтириш-нинг нима кераги бор.

— Майли, ўзинг биласан,— деб кетидан кўчага чиқдим.

Кетяпмиз. Қизча ўртада. Бошмолдоғини оғзига солиб бир Шокирга мўлтираб қарайди, бир менга. Нега бизни шу қадар тетик ва хурсанд бораётганимизнинг сабабини тушунолмай гаранг. Майли, билмагани яхши. Бунақа нарсага ҳали унинг ақли етмайди. Унга ширин-ширин нарса бўлса бас.

Катта кўчага чиқиб, битта морожний олиб қизчага бердик. У ўзида йўқ мамнун эди, қорни роса оч экан, йўл-йўлакай иккита тешиккулча еди. Гастрономнинг олди-дан ўтиб кетаётган эдик. Шокирнинг таклифи билан битта пирожний олиб чиқдим.

Қизча пирожнийни бир чеккага ўтириб олиб роса туширди. Биз тепасида ҳақ деб кутиб турдик. Шунча пул кетса ҳам ҳеч хафа эмас эдим. Майли дердим ўзимга-ўзим, битта арифметика учун ҳар қанча сарф қилсак ҳам оз. Хафа эмасман. Бироқ қизча қорнини тўйгазиб

олиб, «кетаманга» тушиб қолди. На менга қулоқ солади, на Шокирга.

— Ҳой, менга қара,— дейман ялиниб,— ҳали ҳам сени уйингга олиб кетяпмиз. Қўрқма!

— Ҳа,— деди гапимни илиб Шокир,— сени уйингга олиб кетяпмиз. Фақат қорнингни тўйғазиш учун бу ерга келгандик.

Қизча эса кўзларини ола-кула қилиб тўхтаб қолди, Шокирга қараб:

— Бормайман,— деди.

Йўлкадан ўтиб бораётган бир аёл менга ғалати қараб қўйган эди, жонҳолатда қизчанинг бошини силай бошладим.

— Борасан, яхши қиз,— дедим шошиб-пишиб,— нега бормас экансан, борасан. Даданг қидириб юрибдилар-а!

— Дадам-а?

— Ҳа!

Қизча қўллари билан юзини тўсди ва тўсатдан ҳўнграб юборди. Шокир алдаб кўрди, мен алдаб кўрдим, қани кўнса.

Йўқ, қайтага уввос солиб йиғлай бошлади. Бу ҳам етмагандек бир маҳал ерга думалаб:

— Мен уёққа бормайман,— деб чийилласа бўлади-ми,— уйингга бораман.

Нима қилишимизни билмай шошиб қолдик. Шокир иккаламиз аранг ўрнидан турғазиб яна ялина бошладик. Мен ғир этиб тўғридаги магазиндан қўғирчоқ олиб чиқдим. Қизча бир оз ўзига келиб қолди. Шокир вақтни бой бермай яна битта морожний тутқазди.

— Бу нима қилганинг,— дедим секин бошини силаб,— нега додладинг? Уйингга кетяпсан-ку!

— Уйим уёқда эмас,— деди яна титраб-қақшаб қизча.

— Қаерда бўлмаса, айт,— деди Шокир.

— Боя олиб келган жойингизда.

Мен ялт этиб Шокирга қарадим. Шокир эса ранги ўчиб қизчанинг ёнига чўккалади.

— Сен Салимжон Турсуновичнинг қизларимисан?

Қизча кўзларини катта очиб:

— Йў-ўқ,— деди чўзиб.

Бу гапдан оёқ-қўлим бўшашиб:

— Нега? — дедим. Қизча жавоб бермади.

Шокирнинг дами ичига тушиб кетди. Мен ҳам нима дейишимни ва нима қилишимни билмай қолдим. Қизча эса хаёлига ҳеч нарса келтирмай қўғирчоғини томоша қилиш билан банд эди.

— Нега бўлмаса ариқ бўйида йиғлаб ўтирган эдинг,— деди Шокир бирдан тутақиб,— қани айт-чи, хўш?

— Қўғирчоғим ариққа тушиб, оқиб кетганди.

Ҳаммаси аниқ эди. Бу Салимжон Турсуновичнинг қизи эмас. Шокир чолни кўриб бувам деб етаклаб келаверган, қойилман-е! Эсиз, ҳам вақт кетди, ҳам пул. Бутун вужудим қалтираб бирдан Шокирнинг ёқасидан бўғиб дўппослагим келди, Шокир эса худди сувга тушган нондек бўшашиб ўтирар эди. Менга қарагани ботинолмай юзини тескари бурди ва жаҳл билан қизчанинг қўлидан қўғирчоқни юлиб олди.

— Эси паст қиз,— деди у ўшқириб,— бор жўна!

Қизча қўрқиб бесаранжом бўлиб қолди. Кўзлари олаийб ранги қув ўчиб кетди.

— Қўй, — дедим раҳмим келиб,— қўғирчоқни қайтариб бер. Бўлар иш бўлди. Энди фойдаси йўқ.

Шокир қўғирчоқни улоқтирди. Қизча қўрқа-писа секин борди-да, тупроққа қорилган қўғирчоқни олиб этагига артди. Шокирнинг яна тортиб олишидан қўрққандай маҳкам бағрига босиб мўлтираб тураверди.

Орқага қайтдик. Қизча орқамиздан пилдираб келяпти. Шокир жим. Аҳён-аҳён гўлдираб сўкинади, алланима деб пичирлайди, нима деяётганига қулоқ ҳам солмайман. Ўзимнинг дардим ўзимга етарди. Бироқ Шокирнинг қилиғини ўйласам ҳали ҳам ғазабим тошиб қўлларим ўз-ўзидан мушт бўлиб тугилади. Аранг босаман ўзимни.

Муюлишдан чиққан аёл хаёлимни бўлиб юборди.

— Ҳой, Раъно!— деди жонқолатда у. Орқамизда қўрқа-писа келаётган қизча пилдираб олдинга ўтди ва аёлга қараб югурди. Мен тўхтаб қолдим.

— Ойиси шекилли,— дедим.

Аммо Шокирнинг гапиргудек ҳоли йўқ эди. Кўзлари пир-пираб, тиззалари қалтирар, гўё аёл ёқасидан бўғадигандек саросимада эди.

— Қаёқда юрибсан,— дерди куйиниб аёл,— қидирмаган жойим қолмади-я.

Қизча қўлидаги қўғирчоқни ойисига кўрсатиб қулоғи-

га нимадир деб пичирлади. Аёл юмшаб бирдан илжайди-да:

— Акангга раҳмат дедингми, қизим,— деди.

— Йўқ.

— Нега?

— Эсимдан чиқиб қопти.

Аёл қизидан ўпкалагандек бош чайқаб қўйди-да, қўғирчоқ учун самимий миннатдорчилик билдирди.

Уйга қайтар эканмиз:

— Асли ўзимизни-ўзимиз алдамай дарс қилсак бўлар экан,— дедим.

— Эсиз,— дерди Шокир уҳ тортиб,— қанча пул кетди. Сен пулга ачинма. Мен айборман. Бераман.

— Гап пулда эмас,— дедим.— Бекорга қанча вақтимиз кетди, тушундингми?

Шокир яна секин уҳ торти-ю, бироқ индамади. Нима ҳам дея олар эди. Иккаламиз бўлмағур хаёллар билан чалғимай, шу бугундан бошлаб чинакамига дарс тайёрлашга аҳд қилиб, уйга кирдик.

ГИЛОС

Шахло мактабдан келаётиб ҳайрон бўлди. Ҳар куни жимжит кўчада бугун одам кўп эди. Ҳамманинг қўлида кетмон, бел. Биров ариқ тозалайди, биров кўчат экади. Шахло бирпас томоша қилиб турди-да, югуриб уйга келди.

— Буви, ҳо, буви, қанисиз?

Бувиси айвонда хамир қораётган эди. Шахлонинг товушини эшитиб, ойнадан бошини чиқарди.

— Ҳа, болам?

— Нега уйда ўтирибсиз?

— Уйда ўтирмай нима қилай?

— Кўчага чиқмайсизми?

Бувиси ажабланди.

— Вой болам, сенга нима бўлди?! Кўчада нима қиламан?

— Ҳамма кўчада-ку!

— Нима қилишяпти?

— Дарахт экишяпти.

— Бундоғ демайсанми,— деди бувиси хамирли қўлини бир-бирига ишқалаб, бир оз энгашди-да, осмонга қаради. Эрталабки ёмғирдан сўнг ғуборсиз осмонда қуёш чарақлаб турибди. Битта-яримта тош отди шекилли, ўрикдан бир гала чумчуқ гур этиб кўтарилди. Тумшуғига хашак илиб олган қалдирғоч айвон пештоқига келиб қўнди. Олис-олиса турналарнинг «қуре-қуре»си эшитилди.

— Ҳадемай ялпиз ҳам кўкаради, ялпиз сомса қилиб бераман,— деди бувиси Шахлога.— Бу йил ўзи ҳар йилгидан эрта келди.

— Нима, буви?

— Баҳор-да, болам.

— Қачон келди?! — деди Шахло ўпкаланиб.— Нега менга айтмадингиз?

Бувиси ўзини тутолмай кулиб юборди.

— Узим ҳам билмай қопман, болам. Қечаси кепти. Билсам, дарров сени ҳам уйғотардим.

— Дадам билдиларми?

— Йўқ, даданг билмаган кўринади. Бўлмаса, кўчадаги амакиларингга ўхшаб дарров кўчат обкеб экарди. Ким баҳорни яхши кўрса, ўша кўчат экади.

Бувиси Шаҳлони айвонга олиб кириб, пиёлага сут қўйди-да, нон ясай бошлади. Шаҳло индамай анчагача ҳовлига қараб ўтирди.

— Буви,— деди оғзидан бармоғини олиб,— сиз баҳорни яхши кўрасизми?

— Бўлмасам-чи! Баҳорни ким яхши кўрмас экан. Ҳамма яхши кўради. Мен ҳам, ойинг ҳам, даданг ҳам, сен ҳам,— бувиси Шаҳлога ўгирилиб ҳайрон қолди,— вой, нега сутингни совитиб ўтирибсан.

— Менга анавини олиб беринг,— деди Шаҳло лунжини осилтириб,— ҳозир олиб беринг.

Бувиси тушунмади. Шаҳло қўл чўзган томонга қараб яна ажабланди.

— Нимани, болам?

— Анув дарахтни,— деди Шаҳло.

— Қўй, болам, уни ўтган йили даданг бир ўртоғиникидан олиб келган-а. Ҳадемай гуллаб, гилос қилиб беради.

Шаҳлонинг ўжарлиги тутиб кетди.

— Керакмас, ҳозир олиб берасиз.

— Вой, ростдан айтяпсанми, нима қиласан уни?

— Кўчага экаман!— деди Шаҳло кўзларига ёш олиб,— бўлмаса Шаҳлоларникида ҳеч ким баҳорни яхши кўрмас экан, дейишади.

Бу гап бувисига қаттиқ таъсир қилди. У уюшиб қолган тиззаларини уқалай-уқалай ўрнидан турди-да, Шаҳлони бағрига маҳкам босиб, у юзидан-бу юзидан ўпди.

— Майли, болам,— деди бувиси,— бир парча ҳовлини ҳар қаричида кўчат, тиқилиб кетди ўзи. Бир нарса экки, эл ҳам наф кўрсин, ола қол, дадангга ўзим жавобини қиламан.

Бувиси ҳовлига тушди. Шаҳло қувончини ичига яширолмай дик этиб ўрнидан турди-да, кичкина куракчасини судраб кўчага чиқиб кетди. Ариқ бўйини ўйиб чуқурча қазиди. Ичкарига кирганда бувиси кўчатни тайёрлаб қўйган эди.

* * *

Орадан тўрт йил ўтди. Мана ҳозир Шаҳло еттинчи синфда. Кичкиналигида эккан ўша ниҳол, жой кунгак бўлгани учунми, гуркираб ўсди. «Ҳовлида сиқилиб ётган экан-да», дерди бувиси ҳар кўрганда завқи келиб. Дадаси ҳам мамнун эди. Бешинчи йилга ўтганда гилос бир дона нишона қилди. Шаҳло тоза пишсин деб, ма-

ҳалладаги болаларни йўлатмай юрган эди, бир куни жуда қизиқ бўлди: Шаҳло деразанинг олдида дарс тайёрлаб ўтирган эди. Кўчанинг нариги бетида ойиси билан келаётган бир бола кўм-кўк барглар орасида кўз қамаштириб, қип-қизариб турган гилосни кўрди-ю, ойисининг қўлидан чиқиб югурганича кўчанинг бу бетига ўтди. Гилосга тирмашди. Бироқ бўйи етмади.

— Вой, буви,— деб юборди Шаҳло ўрнидан туриб. Айвонда нимадир қилаётган бувиси ажабланиб уйга кирганда Шаҳлонинг ранги оппоқ оқариб кетганди. У кўчадан кўз узмасди.

— Қаранг, буви,— деди пичирлаб.

Бувиси ташқарига қаради-ю, дарров тушунди. Шаҳло деразадан бошини чиқариб болага ҳайҳайламоқчи эди, бувиси тўхтатди.

— Қўй, болам, ўшани nasibаси экан.

Бола қўлларини тирнаб бўлса ҳам тирмаша-тирмаша охири гилосни узиб олди. Шаҳлога ўгирилиб, хурсанд жилмайди ва гилосни оғзига солди-ю, шу заҳоти кўчанинг бошига етиб қолган ойисининг кетидан чопиб кетди. Шаҳло деразадан бошини чиқариб боланинг кетидан қараб қолди. Унинг муғамбирона жилмайишини ўйлаб Шаҳло негадир бир энтикди-да, ўзини тутолмай кулиб қўйди.

У хурсанд эди. Аммо нега хурсандлигини ҳали ўзи ҳам аниқ билмасди.

ПОХОДДА

Мендан лагерни нимаси ёқади, деб сўрасангиз, саёхати дейман. Ҳар йили ана шу саёхатни ҳеч ким менчалик орзиқиб кутмаса керак. Ўзингиз тасаввур қилиб кўринг. Лагерга келасиз. Болалар ҳали тузуккина танишиб олмасданоқ саёхат бошланади. Янги жойлар, қишлоқлар, одамлар, йўлдаги саргузаштларни айтмайсизми. Мана шу саёхатда кимни қанақалиги дарров билинади, одам ўзига дўст орттиради. Мен бунга ишондим. Бу йилги саёхатда мен жиззахлик Усмон деган бола билан дўстлашиб қолдим. Тоғдан тушиб келаётган эдик, оёғим шилиниб кетиб орқада қолдим. Тарбиячимиз менга қараб:

— Орқада қолиб кетма,— деб танбеҳ берди.

Бусиз ҳам алаимдан зўрға келаётган эдим. Тарбиячининг гапи таъсир қилди. Тўғриси айтсам, тарбиячининг баъзи одатлари биринчи кун менга ёқмаган эди. Қачон қарасангиз худди тиши оғриган одамдай юзини буриштириб юради. Гап сўрасангиз калласини ирғитиб зўрға жавоб беради. Мен уни бирор марта ҳам кулганини, ё бирор бола билан ҳазиллашганини кўрмаган эдим.

«Шу одам тарбиячи бўлса, ўттиз кун диққинафаслик билан ўтаркан» деб қўйдим, биринчи кунидек. Аммо саёхатга чиққанимизда болалар билан бир оз ёзилишиб гаплашганини кўрдим-у, «чакки эмас-ку» дедим. Мана ҳозир аҳволимни кўра туриб берган даккисидан яна хўрлигим келиб, тишимни-тишимга қўйганча келаётган эдим, Усмон секин пичирлади.

— Шиппагинг сиқяптими?

— Ҳа.

— Бошқа нарса кийиб олсанг бўлар экан.

Мен жавоб бермадим. Шу тобда унинг меҳрибончилиги ҳам жуда малол келди. Аммо Усмон орқада қолиб шоша-пиша оёғидагини ечди-да, менга узатди.

— Ма!

— Э, қўй.

— Хўп де. Ҳали йўл олис. Менга катталик қияпти. Бўл тез.

Мен кийиб олдим-у, оёғим яйраб кетди. Усмон икка-

ламиз анчагина орқада қолган эдик. Болаларга етиб олайлик, деб югурдик. Ярим йўлда қотиб туриб қолдим. Бутун аъзойи баданим титраб кетди. Овозимнинг бори ча чинқириб юборай дедим. Нега десангиз, шундоқ рўпарамда, каттакон тошнинг остидан олачипор илон бошини чиқариб турарди. Умримда илоннинг тиригини кўрган эмасман. Ҳзи ҳамма ҳайвонларнинг ичида кўрқадиганим илон эди. Усмон ҳайрон бўлиб орқага қайтди-да!

— Ҳа? — деди.

Мен зўрға имлаб тошни кўрсатдим. У илонни кўрди-ю, ўзини тутолмай хахолаб кула бошлади.

— Кўрқдингми?

Жавоб беришга ҳолим йўқ эди.

— Оббо сен-е, шу юрак билан саёҳатга чиқиб юрибсанми? Бу чақмайди-ку! Шаҳар боласисан-да. Илон расмини фақат китобда кўргансан. Аттанг, бирор идишимиз бўлганида олиб кетар эдик.

...Йўлга тушдик. Ҳозир ҳаммага айтиб калака қилади деб ташвиш босди. Шу илон ўлгур ҳам, тавба, келиб келиб менинг олдимдан чиқадими. Худди ўчакишгандай-я! Аммо болаларга етиб олди-у, Усмон чурқ этмади. Гўё бояги воқеани унутгандай ёнимда индамай борар эди. Кўнглим жойига тушиб «хайрият» деб қўйдим. Оёғимнинг оғриғи ҳам аввалгидай эмас эди. Шунинг учун руҳим анчагина тетик эди. Чўққилари олмосдай йилтиллаб турган тоғлар, ёнбағридаги кўм-кўк арчалар, губорсиз, тиниқ осмонда сузиб юрган бургут галаларига қараб завқланиб боряпман.

— Ана, сой,— деди тарбиячи,— шу сойдан ўтсак бас. Уёғи яқин. Кун ботгунча лагерга етамиз.

Сойга етиб келишимиз билан муздек шабада юзимизга урилиб, этимиз жимирлаб кетди. Бир неча тоғ жилғасидан ҳосил бўлган бу сойнинг этаги ёйилиб, мовий бўшлиққа сингиб кетган эди. Қирғоқда эса қора-қура болалар қўй, сигир ўтлатиб юришарди. Сойнинг у бетида қишлоқ уйлари кўзга кўрина бошлади.

— Сой саёз,— деди тарбиячи,— аммо тез оқади. Шиппакни ечиб, бир-бирингизни маҳкам ушлаб олинг. Секин ўтамиз, хўпми?

Биз бир амаллаб ўтиб олди-у, аммо қизлар хархаша қилишди. Нега десангиз, кўм-кўк тошлари кўриниб турган муздек тоғ сувидан ўтгани уларнинг юраги дов

бермас эди. Тарбиячи қанча гапирмасин, қизлар ўтмай-миз, деб туриб олишди.

— Бўлмаса чайла тутиб яшайверинглар,— деди Усмон қичқириб,— қайиқ ясаб, кейин ўтказиб қўямиз.

Қизлар лабларини буриб мушт кўрсатиб қўйишди. Ҳозир ҳазил-ҳузулга вақт йўқ эди. Шошилиш керак эди. Чунки кун оғиб қолган, ҳадемай қуёш ҳам ботади. Бу ерлар қоронғида қўрқинчли бўлса керак. Айниқса сойнинг шовиллаши юракка аллақандай ваҳима соларди. Қуйроқ томонни энди кўрдим. Ўртада каттагина оролча бор эди. Оролча тошлоқ бўлишига қарамай ҳар хил мевали дарахтларга тўла эди. Яхши жой экан, деб қўйдим. Шу пайт қизлар яна нариги қирғоқдан чувиллашиб қолишди.

— Умиджон ака! — қичқирди қизлардан бири,— парироқдан ўта қолайлик, ҳов анави оролчанинг олдидан, ўша ер жуда саёзга ўхшаб кўриняпти.

Тарбиячи қизлар кўрсатган томонга қаради-да, ғалати жилмайиб, маъқул дегандек бош қимирлатди ва ўзи ҳам қирғоқ бўйлаб кетди. Биз унга эргашдик. Қизлар эса оролнинг олдидаги ўша саёз жойдан ҳам ўтгани кўрқоқлик қилиб туриб қолишди.

Тарбиячи ўзи сувга тушди. Қизларни қўлидан етаклаб оролчага олиб ўтди. Оролнинг ўртасида каттакон тош қаққайиб турарди. Тарбиячи тошни икки-уч айлаиб негадир қараб қолди. Сўнг қўли билан пайпаслаб алланарсаларни қидира бошлади. Биз қизиқиб битта-битта оролга ўтдик. Умиджон ака эса гўё ҳаммани унутгандай ўзи билан ўзи овора эди. Тошни ишқалаб аллақандай ғадир-будир чизиқларга қаради-да, хаёлга чўмиб қолди, анчадан сўнг енгил хўрсиниб, бизларга ўгирилди.

— Хўш, кетдикми?

Унинг товуши негадир титрар эди. Ўзи шундай деди-ю, бироқ жойидан қимирламади. Тошга йўнилган бу эгри-бугри ҳарфларда қандайдир сир бор эди. Тарбиячининг бирдан ўйга чўмиши, юзидаги ғалати ифода буни тасдиқлаб турарди. Шу пайт Усмон қаердандир занглаган пачоқ тоғорача билан, банди синиқ қошиқ топиб келди-ю, ҳаммамиз ҳовлиқиб оролни изғий кетдик. Топган нарсаларимиз анча-мунча эди. Тешик-қозон, чириб, илвираб кетган самовар карнай, сопол парчалар, эҳ-ҳе, хуллас саёғи йўқ эди. Битта мен десам, йўқ, Усмон ҳам, қизлар ҳам қизиқишиб қолишган эди.

— Бу нима? — деди секин Усмон.

Умиджон ака индамади. Анчадан сўнг яна бир енгил хўрсинди-да:

— Бунинг тарихи қизиқ, — деди, — мавриди келганда айтиб бераман. Қалай, орол ёқдимми?

Оролда олча, кўксултон, тоғолча, бир-бирига мингашиб ўсганидан қалин ўрмонга ўхшаб кетган эди. Бу соясалқин жойдан ҳеч кимнинг кетгиси йўқ. Тўрт кунлик саёҳат анчагина толиқтириб қўйган бўлса ҳам, бу ернинг манзараси буткул руҳимизни ўзгартириб юборган эди. Саёҳатни янгидан, қайтадан бошлашга тайёرمىз. Қани шу ерда бир кеча тунасак, деган хаёлда эдик. Ҳамма нарсамиз бор эди-ю, аммо озиқ-овқат масаласи чатоқроқ. Шундай бўлса ҳам ҳаммамиз Умиджон акадан қолайлик деб сўрадик. Майли, дедик, бу ерда балиқ кўпга ўхшайди. Балиқ шўрва қилиб ича қоламиз.

— Бўпти, — деди бирдан Умиджон ака бир қарорга келиб, — бугун тунаймиз. Эрта билан йўлга тушамиз.

Дарров палаткаларни тиклашга киришдик. Қизларимиз чой қўйди. Беш-олти бола Умиджон ака бошлиқ балиқ тутгани кетди. Уч-тўрттамыз оролдаги қуриб қолган дарахтларнинг шох-шаббасини йиғиштириб келтирдик. Кечқурун балиқ шўрвадан сўнг гулхан ёқдик.

Гулхан атрофида суҳбатлашиб ўтирар эканмиз, Умиджон аканинг ўзи орол ҳақида, тошдаги ёзув тўғрисида гап очиб қолди.

— Оғир йиллар эди, — деди у, — қишлоғимизда кўпчилик урушга кетган, бутун қийинчилик хотин-халаж, болалар зиммасида эди. Дарсдан сўнг далага чиқардик. Катталар билан бир қаторда ишлар эдик. Бунга ҳеч ким мажбур қилмасди, йўқ, асло, ўзимизнинг хоҳишимиз шу эди. Раис, қишлоғимизнинг кекса агрономи Нусратбобо бизларни ҳар кўрганда «кўп уринманглар, ҳой, офтобга эҳтиёт бўлинглар» дерди-ю, бироқ юзидан, товушининг оҳангидан ачинаётганлиги шундай сезилиб турарди. Биз эса кун-узуқун ишлаб ҳориб, чарчаб келардик. Уйнагани ҳам ҳолимиз келмас эди, дарров ўринга ёта қолардик. Каникул бошланиши билан бутунлай далада қолиб жетардик, шийпонда тунардик. Қолхозда ишчи кучи етишмас эди. Аммо каттаю кичик буни сездирмасликка ҳаракат қилар, ҳамма аламини ишдан олар эди. Ана шундай кунларнинг бирида дадамдан... қора хат келди. Ойим бу ғамни кўтаролмай ётиб қолди. Мен

кечқурун ишдан барвақт чиқиб уйга қайтадиган бўлдим. Қўни-қўшнилар, Нусратбобо ва хотини Тўти буви ҳамдард бўлиб кўнглимизни қанча кўтаришмасин, юпатишмасин, ойимнинг аҳволи кундан-кунга оғирлашар эди. У ўрнидан турмас, овқатга эса қайрилиб ҳам қарамас, йиғидан хиралашган дардли кўзларини шифтга тиканча хомуш ётар эди.

Бир куни ярим кечада ойим уйғотди.

— Тур, ўғлим,— деди ҳовлиқиб,— тур, идорага чиқамиз.

— Нега? — дедим ўрнимдан тургим келмай.

— Бир машина бола келибди.

Дик этиб турдим.

Идоранинг олди одамга тўла, шовқин-сурон, йиғи-сиғи эди. Ҳамма машинага интилар, Нусратбобо эса «ҳой, шошманглар» деб машинадан тушган озғин, рангпар болаларни бағрига босар, сўнг сон-саноқсиз чўзилган қўлларга узатар эди. Одамлар меҳр билан уларни қучиб, юзидан, пешонасидан ўпар ва ўзи билан олиб кетар эди.

Бир чеккада Тўти буви малла соч, кўккўз, мен тенги бир болани маҳкам ушлаб турарди. Бола қўлга ўрганмаган тойчага ўхшар эди; кўзлари аланг-жалаңг, бор кучи билан Тўти бувининг қўлидан чиқмоқчи бўлиб, ўзини дам чапга, дам ўннга ташлар эди.

— Умид, бери кел,— деди Тўти буви менга кўзи тушиб,— болам, тиллашиб бер, уйга олиб кетай десам унамаяпти, жон болам, айт: ўзим ўғил қилиб оламан, айт, тушунтириб айт!

Бола бир силкиниб Тўти бувининг қўлидан чиқди-ю, мени кўриб, туриб қолди. Ич-ичига чўккан кўзлари дардли, аламли эди. Мен оҳиста елкасига қўлимни қўйдим.

— Отинг нима?

У жавоб бермади, ердан бош кўтармади. Сўнг бир энтикди-да.

— Кетаман,— деди худди ўзига-ўзи гапиргандай,— кетаман. Бари бир қочиб кетаман. Ойимни... ойимни ўлдиришди, ойимсиз мен... ҳеч қаёққа бормайман!

Ўзимни босолмай қолдим. Упкам тўлиб:

— Мени... дадамни! — дея бирдан ҳўнграб юбордим. Бола менга, доқа рўмолининг учи билан намланган кўзларини артаётган Тўти бувиге қараб турди-да, сўнг бирдан мени қучоқлаб олди.

Оти Саша экан. Биз уни уйга олиб келдик. Уруш азобини тортган, энг яқин кишилари, укаси, ота-онасидан айрилган бу бола анчагача ўзига келолмай, юрди. Ойимнинг бутун хаёли унда эди. Кечалари ўрнидан туриб устини ёпиб қўяр, термилар, хўрсинарди. Саша уйқусида босинқирар, титраб-қақшаб «қочинг, ойи, ойи-жон», деб чинқириб юборар эди. Мен чўчиб ўрнимдан туриб кетар эдим. Ойим эса уни бағрига босиб юпатар, овитар эди. Саша кўпинча ойимнинг қўлида ухлаб қолар эди. Ойим уни ширин уйқусини бузгани кўзи қиймай тонг отгунча каравотнинг четида ўтириб чиқар эди. Ўзимизнинг сигиримиз йўқ эди. Саша ўрнидан тургунча ойим гузардан албатта бир товоқ қаймоқ келтириб қўяр эди. Кўпинча Саша ҳам биз билан далага чиқмоқчи бўларди. Мен жон дердим-у, аммо ойимдан ҳайиқардим.

— Қўй, болам,— дерди ойим,— дам ол, иссиқда ури-ниб қоласан.

Саша ойим билан менга ўрганиб қолди. Аммо ўқтин-ўқтин ойиси, туғилиб ўсган қишлоғи эсига тушиб бурчак-бурчакда йиғлаб олар эди. Буни кўриб менинг кўнглим алланечук бўлиб кетарди. Ойим бўлса-ку, ўзини тутолмай Сашани бағрига маҳкам босарди-да, хўнграб юборар эди. «Отинг ўчсин, уруш», дея қарғаб кетарди. Қишлоғимизга келган украиналик, белоруссиялик болалар билан ҳаммамиз иноқ эдик. Бўш пайтларимизда мана шу сойдан балиқ тутар эдик, чўмилардик. Саша эса ингичка, ёқимли товуш билан қўшиқ айтишга тушарди. Биз унинг мунгли, алам ва дардли қўшиғини жимгина тинглардик.

Бир кун чашгоҳ пайт, Нусратбобо болаларни шийпонга тўплаб:

— Маслаҳат бор,— деди,— хўп десанглар, айтаман. Биз бир-биримизга қараб олдик.

— Майли, айтинг,— дедик,— розимиз.

— Эртадан далага тушгача чиқсанглар-у, қолган вақтни бир юмуш бор, шунга сарфласаларинг. Гап шуки, қишлоғимизга келган болаларга тузуккина қарай олмаяпмиз. Кўриб турибсизлар, катталарнинг қўли ишдан бўшамаяпти. Сизларга айтадиган гапим шуки, яхши жой топсанглар, болаларга лагерь очсак.

Бу фикр ҳаммамизга маъқул бўлди.

Мана шу оролни танладик. Лагерь ташкил қилдик. У пайтларда алоҳида жиҳозларимиз йўқ эди, бунақа па-

латкалар қаёқда дейсиз. Ҳар бир бола уйдан топган-тутганини, ҳатто кўрпа-тўшагини келтирди. Шундай қилиб, оролчада кичкинагина лагерь пайдо бўлди. Озиқ-овқатни колхоз омборидан келтирар эдик. У пайтда лагерь бошлиғи ҳам йўқ, ҳаммасини ўзимиз бажарардик. Кўпинча чарчаган бўлишига қарамай иккита катта-катта қовунни қўлтиқлаб Нусратбобо ҳам келар эди. Гулхан атрофига тўпланар эдик. Саша ва унинг ўртоқлари туғилиб ўсган қишлоғи, мактабдошлари ва уруш дахшатлари ҳақида гапириб берар эди. Фашистлар қишлоқни вайрон қилгани, бегуноҳ одамларни қириб ташлагани ҳаммамизни ғазаблантирар эди. Баъзан юлдузларга термилиб уйқум келмасди. Хаёлимни Сашанинг ҳикоялари чулғаб олар эди. Эҳтимол уруш бораётган қишлоқдаги одамлар ҳам мана шу юлдузларни кўриб тургандир. Тезроқ озодликка эришиб фашистлар зулмидан қутулишни сабрсизлик билан кутаётгандир. Қани энди худди эртақдаги паҳлавонлардек ҳаммамиз бир кечада каттакон бўлиб қолсагу, ўша одамларни қутқаргани жўнасак!

Бир куни оролга келсам, Саша ва уч-тўртта бола мана шу каттакон тошга ниманидир ўйиб ёзишяпти. Қизиқиб тепасига бордим.

— Нима бу?

Саша бошини кўтарди.

— Ўқи!

— «Йўқолсин уруш!» — деб ўқидим.

...Шунақа, болалар, мана шу тошдаги сўзга йигирма саккиз йил бўлибди. Аёвсиз шамоллар ҳам, жалалар ҳам ўчириб кетолмабди, зотан бу сўзни ҳеч ўчириб бўлмайди, одамларнинг юрагига ёзилган бу сўз!

Бошлиқ жим қолди. Ҳаммамизнинг хаёлимиз қачонлардир мана шу оролда яшаган болалар ва улар ёққан гулханда эди.

— Ҳозир улар... қаерда?— деди Усмон.

Умиджон ака узоқ хаёлга толиб сўнг бошини кўтарди.

— Уруш тугагач, қариндош-уруғлари олиб кетишди. Аммо дўстлигимиз узилмади. Ёз бўлди, бутун қишлоқ болалари билан биргалашиб уларникига, улар эса, бизникига келишар эди. Мен ҳаммаси билан хат олишиб турардим... Уларнинг қарийб ҳаммаси олий ўқув юртларини битириб, ажойиб касб кишилари бўлиб ети-

шишган. Тошкентда зилзила бўлган кезлари кўпчилиги шу ерга келишган эди. Ҳозир ҳам қурилишларда иш-лашмоқда. Саша ҳам бор, шу ерда. Агар хоҳласанглар уларни лагерга таклиф қиламиз, учрашув ўтказамиз.

Бу таклифдан ўзимизда йўқ ҳурсанд эдик.

Ой чиқди. Ҳаммаёқ аллақандай сеҳрли, ажойиб ман-зара кашф этди. Олис-олисларда чироқлар милтиллай бошлади... Умиджон аканинг ҳикоясидан таъсирланиб, анчагача ухлаёлмай сойнинг шовуллашига қулоқ солиб ётдим. Эртаги кунни, Саша амаки билан бўладиган уч-рашувни ўйлаб, ҳаяжонланар эдим. Гўё менга қачонлар-дир мана шу оролда яшаганларнинг шовқин-сурони ора-сидан Саша амакининг, ўша, кичкина Сашанинг қўши-ғи баралла эшитилиб тургандай туюлар эди.

□

ИУЛДА

Гира-ширада уйдан чиққан Бобоқул билан Мирқобил чақчақлашиб енгил қадам ташлаб боришарди. Аммо кўп ўтмай тоғ ортидан кўтарилган қуёш ҳаммаёқни қиздира бошлади-ю, Бобоқулнинг халтасидаги бир шиша лимонадни ҳаш-паш дегунча иккови ичиб тамомлашди. Мирқобилнинг ойиси патир, тухум, узум солиб тугиб қўйган эди, Мирқобил ўжарлик қилиб олмаган эди. Бобоқул ҳам «чойни тоғамникида ичаман» деб чиққан эди. Кўп ўтмай икки ўртоқнинг қорни очди. Бироқ айб ўзларида бўлгани учун ғиқ этмай келишарди. Кун эса борган сари қизир, ташналик эзар, юриш оғирлашарди. Икки ўртоқ шунча йўл босишса ҳам бирон ўткинчи машина учрамади. Йўл ёқада, мажнунтол остига тўнка ёраётган самоварчи:

— Ҳа, йўл бўлсин,— деди ўгирилиб.

Бобоқул тўхтади.

— Далага тоғаникига, ўйнаб келгани кетяпмиз!

— Ҳа, яхши,— деди самоварчи,— кун қизиққа қолибсизлар-да, чой дамлаб берай.

Бобоқул ўжар бўлмаса дадаси йўл-пўлда у-бу оларсан деб анчагина чақа берган эди, шуни ташлаб келадими. Мирқобил эса Бобоқулда пул бордир деб ишонган эди, мана энди икки ўртоқ тамадди қилиб олай деса на чўнтагида пули, на халтасида нони. Бобоқулнинг ўйланиб турганини кўриб:

— Қани, баққа келинглар,— деди самоварчи,— битта кўк чой дамлайман. Узим ҳам ҳали нонушта қилганим йўқ, баҳона билан бир бурда нон еб оламан.

Икки ўртоқ сўрига чиқди. Чойхоначи чой дамлади, патнисда иккита нон, қанд, олиб чиқди. Сўрининг остидан каттагина ананас қовунни олиб, косалади. Ҳаммалари иштаҳа билан ея бошлашди. Самоварчи бўшаган пиёлага чой қуяркан:

— Ҳа, олинглар, тортинманглар,— деб ора-чора қис-таб қўярди. Мана, Бобоқул ҳам, Мирқобил ҳам роса қорниларини тўйдиришди. Чолга раҳмат айтиб, йўлга тушишди.

— Бечоранинг чойига пул ҳам бермадик-а,— деди Мирқобил.

Бобоқул эса:

— Узи сўрамади-ку,— деди елка қисиб.

Қорни тўйиб Бобоқулнинг чиройи очилди, Мирқобил негадир хомуш эди. Шу алфозда анчагина йўл юришгач:

— Асли тўнка-пўнкаси бўлса ёриб берсак бўларкан,— деди Мирқобил — қари одам экан, суюнарди.

Бу гап Бобоқулга ёқмади. Уйда қилмаган ишни кўчада қиламанми, деб хаёлидан ўтказди ва тезроқ юр деб, ўртоғини шоширди. Мирқобил бошқа гапирмади. Бобоқул баҳайбат зонтдек олисда савлат тўкиб турган садақайрағочдан кўз узмай борарди. Етиб олишса маза, сой бор, балиқ тутишади, кейин тоғасининг ўғли билан тоққа боришади. У ерда ёввойи қуён отиб олиш ҳам ҳеч гапмас. Нега десангиз, тоғасининг ўғлида ов милтиғи бор. Утган йили ёзда Бобоқул билан тоғдан тўртта қуён отиб келишган. Қуённинг гўштидек мазали гўшт дунёда йўқ, кўк пиёз, помидор, озгина чеснок солиб қайнатса борми, бай-бай, ана овқату мана овқат.

— Менга қара,— хаёлини бўлди Мирқобил,— орқага қайтаман.

Бобоқул ажабланди.

— Нега?

— Узим...

Мирқобил бошқа гап айтмади. Узининг тамизи бўлса билиб олар, деб ўйлади. Бобоқул ҳам яна сўрамоқчи бўлиб оғиз очган эди, Мирқобил қўл силтаб, орқага жўнаворди. Бор-е, сенга ялиниб ўтираманми, деди-ю, Бобоқул ҳам йўлида давом этди. Бормаса-бормас, ўзи кетаверади. Нима, тоғамникига юр, деб ялинганмиди, ўзи бир ҳафтадан бери қачон олиб борасан деб, жон-ҳолига қўймади-ку. Бобоқул ана шундай хаёллар билан анчагина юриб қўйган эди. Кимдир чақиргандай бўлди. Бобоқул аланглаб ёнига қаради. Нарироқдаги сўқмоқда эшак арава турарди. Аравакаш қўл силтаб, яна Бобоқулни чақирди.

— Нима? — сўради Бобоқул.

— Иним бери кел.

Бобоқул ноилож бурилди.

Қараса, арава синиб ётибди. Устида тўрт қоп қовун, аравакаш Бобоқулни учратиб қолганидан ниҳоятда хурсанд эди.

— Обба, иним-е! — дерди ҳар гапининг бирида,— буни қара, палакат келиб-келиб шу ерда синса-я! Кол-

хознинг лагери бор. Уша ерга олиб кетаётган эдим. Мана, ярим йўлда шу алфозга учраб ўтирибман. Ташлаб кетай десам буни билмайман, бориб лагердагиларга хабар берай десам уни билмайман, бир этиб бориб келасанми?

— Бобоқул кўзларини катта очди.

— Қаёққа?

— Лагерга-да,— деди аравакаш,— бориб шундай-шундай десанг бас, болаларнинг ўзлари келиб олиб кетишади. Мен сенга лагернинг қаердалигини тушунтириб берай-а, нима дейсан?

Аравакаш ҳамон Бобоқулдан жавоб кутарди.

— Боролмайман,— деди Бобоқул.

Аравакаш эса:

— Нега? — деди худди қулоқларига ишонмагандек.

— Амаки, шошиб турибман, тоғамникига кетяпман.

Бобоқул секин орқага бурилди. Аравакаш худди ўзига-ўзи айтгандек «аттанг» деб қўйди.

— Майли, иним, йўлдан қолма, битта-яримтани учратсанг албатта шундоқ-шундоқ деб қўй. Бугун лагердаги болаларнинг туғилган кунини нишонламоқчи экан, шунга раис бува элтиб бер деганига мен ҳам рози бўлган эдим, аттанг!

Бобоқул катта йўлдан шипиллаб кета бошлади. Туриб-туриб аравакашнинг илтимоси унга алам қиларди. Ғалати одам экан. Ҳеч бўлмаса «ма, йўлда сўйиб ерсан», деб битта қовун ҳам бермади-я! Тагин шу иссиқда лагерга бориб болаларни бошлаб кел, дейишини қаранг. Аммо Бобоқул жаҳлдан тушиб, бундоқ ўйлаб кўрса, дарҳақиқат, аравакашга ҳам қийин экан, молини кўчанинг ўртасига ташлаб кетолмаса, кун тепада қиздириб турган бўлса, асли лагер қаёқдалигини сўраб олса ҳам бўларкан. Эҳтимол йўлдадир, баҳона билан лагерга кириб сув-пув ичиб олармиди. Йўл эса ҳамон оғирлашарди. Буни қаранг. Бобоқул шунча юрди, битта машина ҳам учрамади-я. Қолхознинг машиналари шаҳарга мол олиб тушиб кетган бўлса ҳали кечки томон қайтади. Кутишнинг эса ҳеч иложи йўқ. Бобоқул уйдагиларга эрта билан бориб кеч салқинда қайтаман деб келган. Асли ҳар эҳтимолга қарши ётиб қоламан деб қўйса ҳам бўларкан. Бирпас дам олай деб Бобоқул ариқ четидаги тол соясига чўккалади.

— Бобоқул!

Олисада Мирқобил кўринди. У чопиб келарди. Қела солиб Бобоқулнинг ёнига чўккалади. Кўриниши хурсанд эди.

— Ҳа?

— Узим,— деди Мирқобил,— чолнинг атиги битта тўнкаси бор экан. Бирпасда ёриб ташладим. Бечора шунақа хурсанд бўлдики, ўзи дунёда бировни хурсанд қилишдан яхши иш йўқ экан деб қўйдим. Машинага солиб юборди. Ҳов анови муюлишгача олиб бориб қўйди машина.

Икки ўртоқ жим қолди. Мирқобил жилмайишини қўймасди. Бобоқул эса юраги ғаш негадир Мирқобилнинг гапларидан ғашлиги яна ҳам ортди. Жазирама офтобда бирор ўткинчига маҳтал бўлиб ўтирган аравакаш кўзига кўриниб кетиб, дик этиб ўрнидан турди.

— Юр!

Мирқобил унга эргашди. Бобоқул тез-тез қадам ташлаб борарди. Орқасига қарамасди. Гўё қараса ўша аравакаш «аттанг» деб унга афсусланиб тикилиб тургандек бўлаверарди. Анча йўл юришди. Мирқобил ҳайрон эди. Нега Бобоқул хафа, қовоғидан қор ёғади-я! Мирқобилнинг қайтиб келганига суюнмади ҳам. Демак, ҳали аразлаб кетиб қолганда Бобоқул ҳеч хафа бўлмаган эканда, ўзи ҳам тентак, бирпас чолнинг у-бу, ишларига қарашиб уйига қайтиб кетаверса бўлмасмиди? Бобоқул хафа бўлмасин деб ҳаллослаб чопиб юрибди-я!

— Мунча имиллайсан?

— Ҳа?

— Бунақада қачон етамиз, — деди Бобоқул,— офтобни қара куйдириб юборди, илдам-илдам юр.

— Менга қара,— деди Мирқобил,— мунча зарда қиласан?

— Ким зарда қиляпти?

— Ким бўларди, сен-да,— деди Мирқобил,— ё қайтиб кетаверайми. Мени кўриб суюнмадинг ҳам-а, кет десанг, кетавераман.

Бобоқул елка қисди.

Узинг биласан.

Тўғриси, бунақа жавобни Мирқобил сира-сира кутмаган эди. Нима дегани бу, бор, кетавер, деганими, тавба, Бобоқулдан шу гап келяптими-а, Мирқобил қулоқларига ишонмасди. У бирпас ажабланиб, Бобоқулга тикилди. Аввалига ҳазил деб ўйлади. Йўқ, Бобоқулнинг

қиёфаси жиддий эди. Мирқобил бўшашди. Аттанг Бобоқулни яхши билмас экан. Дадаси дўст сафарда билинади, деб тўғри айтган экан. Буни қаранг-а, шунча йил бирга ўқиб, бирга ўйнаб юрган ўртоғининг қанақалигини энди билиб ўтирса-я. Мирқобил секин хўрсинди-да, орқага қайтди. Бобоқул унга, қол, демади. Йўлда давом этди. Аммо юрагининг ғашлиги тобора ортиб борарди. Боя эрталаб чиққандаги қувончидан асар ҳам қолмаган эди. Узини мажбур қилиб қадам ташларди-ю, аммо шунча кун кутган бу саёҳат унга ҳеч қандай хурсандчилик бағишламасди. Неғалигини Бобоқул ўйлаб ҳам кўрди. Бироқ сабабини топа олмади. Офтоб эса ниҳоятда қиздирар, Бобоқулнинг кўз олди жимирлашиб борарди. Фикрини чалғитмоқчи бўлиб ҳар хил яхши хаёлларни ўйламоқчи бўларди-ю, бироқ ўша аравакаш кўз олдидан сира-сира кетмасди. Нима қилаётганикин, албатта бирор пана жойда ўтиргандир, эҳтимол битта катта қовунни олиб косалаяптими, аммо Бобоқул бундай ўйлаб кўрса шохобча йўлда бирор тиккайган дарахт, бирор уй йўқ, демак офтобда ўтирибди, ҳа ўтирибди, бир арава қовунни ташлаб қаёққа борарди. Лагердаги болалар ҳам ғалати-я, туғилган кунлари экан, шу қовун ўлгурни ўзлари бориб олиб келишса бўлмайдими, мана ҳозир маза қилиб сувда чўмилишяптими, ё соясалқин ўрикзорда китоб ўқишяптими, лекин араванинг синишини улар ҳам қаёқдан билибди дейсиз. Бир арава қовунни кўрганда болалар роса қувонишган бўларди-да, аттанг, арава синмаганда Бобоқулнинг юраги ҳам бунақа ғаш бўлмасмиди.

Бобоқулнинг қадами секинлашди. Негадир ортиқ юролмай қолди. Нимани хаёл қилмасин, ўзини чалғитишга уринмасин, йўлдаги аравакашнинг қиёфаси кўз олдидан нари кетмасди. Энтикди, бўшашди, бирдан орқага ўгирилди, йиғламсираган товуш билан:

— Мирқобил! — деди.

Мирқобил жуда олислаб кетган эди. Эшитмади. Бобоқул нима қилишини билмай бирпас туриб қолди. Олдинга юрай деса юраги ғаш, бир қадам ҳам қўёлмайди, орқага қайтай деса... Бобоқул бирдан югура бошлади. Мирқобилга яқин қолганда яна овозини баланд қилиб:

— Тўхта! — деди.

Мирқобил тўхтади.

Бобоқул етиб келди. У энтикар, ҳадеганда гапирол-

масди. Гапнинг тўғриси, Мирқобил ўртоғини ҳеч бунақа аҳволда кўрмаган эди. Нима бўлди, нима гап, нега Бобоқул бу аҳволда, тинчликми?

— Биласанми,— деди ниҳоят Бобоқул,— боя сендан бир нарсани яширган эдим.

...Икки ўртоқ шохобча йўлга бурилганда уларни аравакаш кўриб, пешвоз чиқди.

— Айтдингми?

Бобоқул индамади.

Яқин қолишганда:

— Йўқ,— деди,— амаки, йўлда ўртоғимни учратиб қолдим. Қовунингиз бор-йўғи икки қоп чиқар, қопингиз борми?

— Йўқ-да,— деди аравакаш,— иккитагина қоп бўлганда-ку, эшакка ортиб кетаверардим-а, араванинг тагида биттагина йиртиқ қоп бор, ҳаммаси кетмас.

— Бўлмаса, ўшанга солайлик,— деди Бобоқул,— қолганини қўлтиқлаб ола қоламиз.

— Майли,— деди мамнун аравакаш,— раҳмат, баракалла, лагердагилар ҳам худди сенларга ўхшаган бола, бир кўриб суюнсин.

Ҳаммалари қопдан ортиб қолган қовунни қўлтиқлаб, йўлга тушишди.

Анчагина юришгач:

— Шу ерда пича дам олайлик-а,— деб қолди аравакаш қўлтиғидаги қопни ерга қўйиб. Болалар ҳам ариқ ёқасидаги толнинг олачалпоқ соясига чўккалашди. Аравакаш қовун сўйди. Учовлари роса чанқашган экан, Бобоқул Бобоқул бўлиб, бунақа ширин, бунақа асал қовун еган эмас. Мирқобил бўлса оғзини ҳар тўлдириб қовун чайнаганда «бай-бай», деб бош чайқаб қўяди!

... Лагердаги болалар қий-чув, хурсандчилик билан кутиб олишди. Бобоқул ҳам, Мирқобил ҳам ана шу ғала-ғовурдан фойдаланиб секингина қайтиб чиқишди. Кимдир «бояги болалар қани», деб сўраб қолган эди. Олиса аравакашнинг чақирган товуши эшитилди. Аммо Мирқобил билан Бобоқул қайтиб киришмади.

— Яхши қилдик,— деди Мирқобил,— нима, қовунни кўтариб келдик деб ҳаммага кўринишимиз шартми?

— Тўғри,— деди Бобоқул, у ҳам ўзида йўқ хурсанд эди.— Лекин-чи, бу ишимиз жуда зўр бўлди!

— Бўлмаса-чи,— деди Мирқобил,— кун ҳам яримлаб қолди. Бобоқул, нима қиламиз?

— Хўп десанг орқага қайта қолайлик,— деди Бобоқул,— келар дам олиш куни барвақтроқ йўлга чиқамиз.

Икки ўртоқ орқага қайтишди. Аммо улар хафа эмас эдилар. Қайтага руҳлари тетик эди, дам-бадам бир-бирларига илжайишар, хурсандликларининг чеки йўқ эди. Нега, Бобоқул ҳам, Мирқобил ҳам бунинг аниқ сабабини билишмасди.

Аммо билиш шартмиди?

ЖАСУР БОЛАЛАР

Баҳорнинг илиқ-иссиқ кунлари одамнинг юраги қизиб уйда ўтиролмай қолди. Мен ҳам битта китобни қўлтиқлаб, неварам билан боққа бордим, боғ деганим, машиналарнинг ғала-ғовуридан сал наридаги каттагина хиёбон эди, бу ерга мана шу атрофдаги катта уйларда турувчи қари-қартанглар йиғиларди. Қиши билан димиқиб, диққинафас бўлган кишилардан баъзи кунлари янги бўёқдан чиққан скамейкаларда жой қолмасди. Биров бурнига кўзойнак қўндириб журнал варақлаган, уч-тўрт киши термосда чой дамлаб келиб чақчақлашган, шахмат суришиб ўтирган ишқибозлар ҳам кам бўлмасди, шунақа гавжум бўлиб кетарди бу хиёбон.

Мен ҳам холироқ жой топиб, қўлтиғимдан китобни олдим. Неварам ёнимда ўтириб зерикди шекилли, хиёбоннинг бошида қий-чув қилаётган болаларнинг олдига қараб кетди. Осмонда ғубор йўқ. Офтоб одамга хуш ёқади. Янги барг ёзган дов-дарахтларда қушлар тинимсиз чуғурлайди, силаб сийпалаётган шабада аллақердаги ялпиз исини димоққа гуп-гуп уради. Яшнаб, яшариб бораётган табиатдан кўз ололмай ўтирган эдим, қушларнинг чуғур-чуғури эшитилмай қолди-ю, кўп ўтмай бир галаси шундоқ тепамдан учиб ўтди, алланарса «тап» этиб оёғим тагига тушди. Қарасам, чумчуқ экан. Ҳуркиб кетиб, яна жон-жаҳди билан осмонга кўтарилган эди, узоққа боролмади. Қўлимга олдим, қанотидан қон оқарди!

— Хаҳ, ноинсоф! — дея уёқ-буёққа қарадим. Ҳамма ўзи билан ўзи овора, яқин орада бирор бола йўқ, ҳаммаси хиёбоннинг этагида эди. Қушнинг қанотини ювдим. Рўмолчамнинг бир четини йиртиб, ярасини боғлаётган эдим, уч-тўрт бола ҳовлиқиб келиб қолди. Биттасининг қўлида рогатка. Бола ҳам, қўлидаги рогатга ҳам шу топда кўзимга жуда-жуда хунук кўриниб кетди.

— Нега тош отдинг?

Бола кафтимда типирчилаётган жониворга худди бир бўлак тошга қарагандай бепарво назар ташлаб, индамай тураверди. Кўзларига боқиб ғалати бўлиб кетдим: юраги жиз этмади-я. Тагин бунинг устига менга олайиб қараб, шерикларини эргаштирганча хиёбоннинг этагига

қараб югуриб кетди. Ұзимни қўярга жой тополмай қолдим. Ҳузур-қаловатим йўқолди. Негадир бу ердан тезроқ кетгим келди. Афт-ангоримдан бетоқат бўлаётганимни сезган неварам ҳам индамай эргаша қолди. Бу бола беозор қушга нега тош отди, тош отганда нимани ўйлади, нимани ҳис қилди, боя каллам ғувиллаб кетган экан, уйга яқин қолганимда бир оз совиб, ўзимдан-ўзим хафа бўлдим. Еш болага ўхшаб аразлаб юрибман-а, тавба, нега ўша бераҳмни қулоғидан чўзиб, инсофга чақирмадим, аттанг, қайтиб борсам хиёбоннинг этаги бўмбўш, ҳеч ким йўқ. Аксига, неварам ҳам ўша болаларнинг биронтасини танимас экан!

Уруш йиллари эди.

Милицияда ишлар эдим. Одамларимизнинг кўпчилиги йўқ, фронтга кетган, иш эса кўп, баъзан уч-тўрт кунлаб навбатчиликда қолиб кетардик. Бир куни шошилинич хабар олдик. Унда қуролланган жиноятчи қидирилатганлиги айтилган эди, бўй-басти, кийим-кечаги, кўриниши, қўйинг-чи, бутун қиёфаси, ҳатто жаҳли чиққанда тирноғини кемтийдиган одатигача батафсил маълумот бор эди. Жиноятчи шаҳарда узоқ қололмаслиги, албатта олисроқ бирор жойга жўнаб кетишга уриниб кўриши ҳам тахминдан холи эмас, шунинг учун вокзал, автобус станцияларини назардан қочирмаслик тўғрисида кўрсатма бор эди. Энди уйга кетмоқчи бўлиб турган эдим, бўлмади, ёнимга одам олиб, дарров вокзалга жўнадим. Милиция формасини ечиб, оддий, деҳқончасига кийиниб олганмиз, елкамизда бир боғламдан арқон, ўша кезлари вокзалда нима кўп ташкачи кўп бўларди, боришимиз билан дарров ўшаларга қўшилиб оламиз, деган умидда эдик. Қор учқунларди. Изғирин шамол кўз очирмасди. Йўллар, йўлақлар боя бир оз кун илиганигами, кечга бориб тоза яхмалак бўлиб қолган эди. Йўл ёқасидаги мажнунтолнинг шохидан ҳасса қилиб олдик, энди хотиржам бораётган эдик, муюлишдаги тор кўчадан бир бола югуриб-чиқиб қолди. Менга туртилиб, узала йиқилди. Қўлидан халтачаси, бошидан қалпоғи учиб кетди. Мен нима бўлганига ҳали тушуниб етмай дарҳол қўлидан ушлаб турғизаётган эдим, ўша тор кўчадан яна икки бола югуриб келди-ю, йиқилган болага ёпиша кетди.

— Хаҳ, қўлга тушмас экансан!

— Э, бу нима қилиқ? — дедим аранг уларнинг чан-

галидан болани ажратиб,— иккита одам битта болага кучларинг етдими, уят-е!

Бола пинжимга кириб олди. Анови иккови чўчиб, бир оз четланди. Шунда ҳам бола қочғудай бўлса, дарров қувишни мўлжаллаб шай бўлиб туришди. Жанжални бир ёқлик қилмай кетгани кўнглим бўлмай қолди, қолаверса, шеригим ановиларни гапга сола бошлаган эди. Билсак, улар болалар уйдан экан. Бирининг оти Мирсалим, иккинчисиники Ҳошимбой экан. Мирсалим — кўзлари катта-катта, қотма, узун бўйли бола берган саволларимизга хуши келмай жавоб қайтарди-ю, аммо паст бўйли, афт-башарасидан очиққина кўринган Ҳошимбой ҳаммасини гапириб бера бошлади. Мана шу болани қўлга туширолмай анчадан бери доғда юришган экан. Ҳали дарсдан чиқиб остановканинг қорини курашаётган экан, бирдан болани кўриб қолишибди, дарров ушлашибди. Бола эпчиллик қилиб икковининг қўлидан чиқибди-ю, шу томонга қараб қочибди.

— Ҳа, айби нима, Ҳошимбой?— деди шеригим. Ҳошимбой болага ғалати бир қараб:

— Ўзидан сўранг, амаки,— деди. Бироқ бола жавоб беришдан кўра яна қочишни мўлжаллаб турган эканми, Ҳошимбой билан Мирсалимнинг алаҳсиганидан фойдаланиб, секин орқага бир қадам ташлаган эди:

— Овора, бўлма!— деди Ҳошимбой. Бола чўчиб яна менинг биқинимга кириб кетди. Ҳошимбой ерда ётган халтачани олди.

— Мана, амаки!

Қарасам, халтада анчагина чумчуқ!

— Нега отдинг?

Бола миқ этмади. Бош эгиб тураверди. Ҳошимбой боланинг елкасига туртиб:

— Ҳа, нега индамайсан? — деди. Бола ўпкаси тўлди, энтикди, бирдан кўзларига ёш келди.

— Ойим касал,— деди аранг,— ойим... уйимизда...

Орага оғир жимлик чўкди. Ниҳоят, Ҳошимбой болага яқинлашди-да, елкасига оҳиста қўл қўйиб:

— Ўзинг ўйла, ҳозир кимга осон? — деди,— лекин нима бўлса ҳам паррандага озор берма.

Боланинг аҳволи қанчалик ачинарли бўлмасин, аммо Ҳошимбой ҳақ эди. Афтидан бола ҳам қўлимдаги халтачага ҳозир бефарқ қарай олмас, оғир аҳволда эди. У ниҳоят бошини кўтарди. Жавдираб ҳаммага бир-бир

қаради, бұшашди, ниманидир ұйлаб турди-да, икки чўнтагидаги майда тошларни ағдариб ташлади. Қўлидаги рогаткани ариққа улоқтирди, секин торкўчага қараб кетди.

— Тўхта,— деди Ҳошимбой. Бола кўчанинг оғзида тўхтади. Ердан кўз узмай Мирсалим билан Ҳошимбой келишини кутиб турди, учови аҳиллик билан торкўчага бурилиб кетганини кўриб, биз ҳам йўлда давом этдик.

— Анови иккови яхши болалар экан,— деди шеригим.

Мен унинг гапини маъқуллаб, бош силкидим. Ҳозир ҳар иккимизнинг хаёлимиз вокзалда, у ердаги одамларда эди. Ишни нимадан бошлаш лозим, калаванинг учини қаердан излаш керак, шу топда жиноятчи нима қиляпти, кимнинг паноҳида жон сақлаяпти, хаёлимиз ана шунақа жумбоқлар билан банд бўлиб, йўлдаги воқеани унутган эдик. Аммо шу куни ҳам, эртасига ҳам бутун хатти-ҳаракатимиз зое кетди, жиноятчининг изига тушолмай, бошимиз қотди. У биз тасаввур қилгандай соддагина эмас, аксинча жуда айёр экан, қаерга яширинган бўлса ҳам қулай пайт пойлаб ётгани аниқ эди. Минг хил режа туздик, минг хил хаёлга бордик. Охири бўлимимиздаги кекса, тажрибали бир хизматчининг маслаҳатини амалга оширишга аҳд қилдик. Мен зотан бунақа масъулиятли, қолаверса, қалтис ишларга, болаларни аралаштириш тарафдори эмас эдим-у, аммо чуқур мулоҳаза қилиб кўрсак, бошқа иложимиз ҳам йўқ экан. Ҳайлаб-ҳайлаб тунов кунги икки болага тўхталдик. «Юраги соф болалар», деди шеригим яна эслаб. Режамиз оддийгина, аммо жиноятчини чўчитиб юбормас, аксинча, уни осонлик билан қўлга олиш имконини берарди. Бу ишга болалар аралашини назарда тутиб, режани ҳар томонлама пухталадик, ниҳоят, Ҳошимбой билан Мирсалимни район милициясига чақиртириб келдик. Узоқ суҳбатлашдик. Болалар оқкўнгил, ақл-ҳуши жойида, сиңчков кўринди. Мақсадимизни айтдик. Улар ёрдам беришга рози бўлишди. Биз бу иш масъулиятли, қолаверса, қалтис эканлигини қайта-қайта тушунтирдик, аммо болалар чўчиш уёқда турсин, назаримиздан қочган баъзи нарсаларни аниқлашга ҳам ёрдам беришди.

... Эртасига барвақт вокзалга йўл олдик. Елкаларидаги қопчиққа иккита пахмоқ адёл, беш-олтита кумуш қошиқ, биттадан оҳори кетмаган сочиқ солиб қўйганмиз,

эгнилари ҳам юпингина, шубҳа туғдирмаслик учун оёқлараридаги этикни эски, ямоқ ботинкага алмаштириб олишган эди. Мен икковининг қўлидан ушлаб боряпман. Ҳошимбой вокзалга киришимиз билан кўзларига ёш олиб:

— Жон амаки, қўйиб юборинг,— деб «ялинишга» тушди Мирсалим овозининг борича ҳўнграб «йиғлай» бошлади. Одамлар нима гаплигига қизиқиб тўхташди. Биров ёқа ушлаган, биров «аттанг» деб бош чайқаган, симёғочнинг тагидаги ямоқчи дўконидан бош чиқариб сўради:

— Уртоқ милиционер, бу болаларнинг гуноҳи нима?

Мен ҳам жўрттага овозимни баланд қилиб жавоб қайтардим:

— Буни қаранг, ётоқхонанинг нарсаларини ўғирлаб, қочишган экан, икки кундан бери қидиравериб, жонимда-жон қолмади, ҳозир тутдим.

Ямоқчи яккам-дуккам соқолини тутамлаб, болаларга бирпас разм солиб турди-да:

— Бу шумтакаларни яхшилаб жазоланг! — деди.

Шу пайт Мирсалим бирдан қўлимга «ёпишди». Ҳошимбой жонҳолатда силтаниб ерга думалади. Мирсалим жон-жаҳди билан тирсагимни «тишлаб» олган эди, мен қичқариб юбордим-у, қўлимни чангаллаб қолдим. Ҳошимбой билан Мирсалим бирпасда одамларнинг, ичига кириб ғойиб бўлди. Улар анча йироқлашганини кўриб, овозимнинг борича:

— Ушланглар! — дедим. Одамлар орасидан икки ўспирин чиқиб болаларни «қувлаб» анча жойгача борди-ю, аммо «тутолмай» изига қайтиб келди. Мен «афсусланиб» орқага қайтдим.

Вокзалда уч ходимимиз қолди. Улар одамларнинг назарида ҳар хил юмуш билан ивирсиб юришган бўлса ҳам, болалардан кўз узишмас, олисда ҳушёр бўлиб туришарди. Қани кўрайлик-чи, натижа нима бўларкин деб, сабрсизлик билан кута бошладик. Аммо кўп ўтмай одамларимиздан бири ҳовриқиб келиб қолди.

— Иш чатоқ,— деди,— сиз кетишингиз билан ярим соат ўтар-ўтмас болаларни йўқотиб қўйдик.

— Нима?!

Юрагим ғаш, кўзимга ҳеч нарса кўринмас, фикр-ёдим болаларда эди. Нима гап, нима бўлди, наҳотки бирон нарсани назардан қочирган бўлсак! Алир, лавф-

хатар сезишлари билан улар дарров орқаларига қайтишлари ё бўлмаса ўша ердаги одамларимизга шипшитиб қўйишлари керак эди-ку! Ҳаммаёқни қарадик, қидирмаган жойимиз қолмади. Аммо ном-нишон тополмай, шу куни ҳаммамиз мижжа қоқмай чиқдик. Шу йўқолганча болалар уч кун деганда топилди.

Эрта билан барвақт шошилиб келаётсак, ўша тор кўчанинг бошида йўлка кураб юрган, бир бола имлаб чақирди, олдига бордик.

— Нима?

Бола жавоб бериш ўрнига:

— Юринг,— деди ва куракни елкасига ташлаб, шипиллаганча торкўчага кириб кетди. Шеригим билан ажабланиб, кетидан бордик, бола гапимизга қулоқ солмас, орқасига қарамай зинғиллаб борарди. Шу алфозда анчагина юрдик. Нураб, ярми қулаб кетган девор олдида тўхтадик, бола кўчанинг икки бошига аланглаб олгач:

— Боққа ўтинг,— деди-ю, югурганча кўчанинг бошига бориб, яна йўлканинг қорини курай бошлади. Девордан ўтдик. Яккам-дуккам қолган дарахтларнинг шохидаги қорни силкитиб, олақарғалар уёқдан-буёққа учар, тинимсиз қағилларди, ташландиқ жой экан, фақат жинкўча томондаги ярми қулаган девор демаса, боғнинг қолган томони очиқ, катта кўчага қўшилиб ётарди. Бу ерга нимага келдик, деб уёқ-буёққа аланглаб турган эдик, рўпарамиздаги ёнғоқнинг панасидан Мирсалим чиқиб қолди!

— Мирсалим?! — кўзларимга нишонмай қолдим, қувончдан қичқириб юборай дедим, болани маҳкам қучоқлаб олдим,— нима бўлди, қаерда эдиларинг. Ҳошимбой қани?!

— Буёққа юринг,— деди Мирсалим пичирлаб,— айтиб бераман:

У бошлаб келган жой анча қулай эди. Бир томонини ёнғоқ тўсиб турарди, иккинчи томонида уч-тўрт метр нарида ковлаб ташлаб кетилган чуқурнинг тупроғи уюлиб ётарди, ўртага чўққайган одамнинг на торкўчадан, на катта кўчадан бирор ўткинчи пайқамасди.

— Ҳўш?!

— Хавотир олманг, амаки.

— Қани?

— Анови ямоқчи билан дўконнинг ичида чой ичиб ўтирибди.

— Нима? Ямоқчи билан, нега?

— Ҳозир айтиб бераман,— деди Мирсалим,— ўша кунни қўлингиздан қочишимиз билан вокзалнинг орқасига ўтдик. Қарасак, боши берк кўчага кириб қолган эканмиз. Бирпас нафасимизни ростлаб орқага қайтаётган эдик, ердан чиқдим, осмондан тушдим, шундоқ рўпарамизда анови симёғочнинг тагидаги ямоқчи пайдо бўлди. «Ҳа, бу ерда нима қилиб юрибсизлар», деди. Мен «адашиб кириб қолибмиз, амаки» дедим-у, Ҳошимга имладим, иккаламиз жуфтакни уриб қолмоқчи эдик, чол илжайиб «бери келинлар», деди имлаб. Мен бирор гап айтмоқчимди деб яқинлашган эдим, маҳкам қўлимдан ушлади. Ҳошим қоча бошлаган эди, чол чалиб юборди. Ҳошим коптокдек думалаб кетди. Чол уни ҳам дарров гарданидан чангаллади, қўли чўяндек қаттиқ экан, оғриқнинг зўридан кўзимдан ростакамига ёш чиқиб кетди. «Қўйиб юборинг, жон амаки», деб ялиндик. «Бекор айтибсан, муттаҳам,— деди чол,— ҳаммасини кўзим билан кўрдим, ҳозир мелисага бераман». Биз баттар уввос солиб йиғладик. «Жон амаки, мана шу қопчигимиздаги иккита яп-янги пахмоқ адёлни олинг-у, бизни қўйиб юборинг», деб яна ялина бошладик. Бу гал у бир оз жаҳлидан тушиб «кўчанинг бошида анови мелиса турибди,— деди,— ушласа нима бўлишларингни биласанларми?» Биз кўзимизни бақрайтириб туравердик. У бизга болалар уйдан ҳайдалишмиздан тортиб қамалиб кетишимизгача, ҳаммасини гапириб берди. «Хўш, энди қаёққа бормоқчисизлар?»— деди. Ўзимизни гўлликка солиб, елкамизни қисиб туравердик. Чол бир менга, бир Ҳошимга қараб турди-да, қўлимизни қўйиб юборди, биз қочмадик. «Майли, савоб йўлига яхшилик қилай», деди ва кўчадаги тахта деворнинг бир бўлагини олиб, имлади. Мен фақат шундагина уни рўпарамизда қандоқ қўққисдан пайдо бўлганини тушундим, иккаламиз тахтанинг орасидан ичкарига ўтиб олдик. Чол тахтани жойига қўйиб, миҳ қоқиб қўйди, кирган жойимиз чолнинг дўкони орқасидаги кичкина ҳужрача экан. «Бугунча шу ерга яшириб қўяман,— деди у,— аммо эртага жўнанглар, сенларни деб мелисага тушиб юрмай». Биз ҳужрадаги эски-туски ичига кириб ухладик. Чол ҳам дўконида қолди. Эртасига зора ҳайдаб юборса десак йўқ,

уйғонганимизда олдимизга қотган нон билан ярим чойнак чой кўтариб кириб қолди. «Кечаси билан ҳаммаёқни ағдар-тўнтар қилиб ташлашди, битга-яримтани излашди шекилли, сенларни десам, иккита адёлга жилла ҳам оёғи куйган товукдай югуришмаса керак», деб чиқиб кетди. Яна бириасдан кейин хужрага бош тикиб «одамларнинг орасида иккита янги одам пайдо бўлди. Елкасига арқон ташлаб юрибди, афтидан жилла ташкачига ўхшамайди», деди. Нима қилишимизни билмай қоронғи хужрада ётавердик.

Мен нега одамларимиз болаларни бирдан йўқотиб қўйганини, икки кун қидирсак ҳам нега болаларнинг изини тополмаганимизни, энди тушундим:

— Хўш, ундан кейин-чи?

— Бугун эрта билан чой-нон олиб кириб, «иним, сенга бир юмуш бор» деб қолди, майли, айтинг, дедим. «Яхши ошнам бор, жуда ғариб одам, касал ётганмиш, бир миждимнинг этигини созлаб берган эдим, озроқ қанд берди. Шу қандни ташлаб келсанг, уйини тушунтириб бераман, ўзим борай десам, сизлардан кўнглим тинчимапти» деди. Чойни ичиб бўлишимиз билан чўнтагидан ўн тўрт чақмоқ қанд олди, биттасини Ҳошимга, биттасини менга берди, биттасини оғзига солди. Қолганини эса латтага яхшилаб ўраб, чўнтагимга солиб қўйди, «эшикни аввал икки марта, кейин секинроқ яна бир марта тақиллатасан,— деб тайинлади,— ўзи касал одам, мендан бошқани хушкўрмайди, шунинг учун мен борганимда доим шунақа қиламан, кўча-кўйда алаҳсима, бор-у, ғириллаб кел. Йўлда нафси бузуқлик қилиб юрма, нечта қанд олиб борганингни мен ошнамдан сўраб билман-а? Мен қўл тегизмасликка қасам ичдим-у, ўрнимдан турган эдим, «вокзал томонга зинҳор ўтма» деди. Яна ўша тахтачани очиб, ўзи орқа кўчагача кузатиб қўйди. «Қочишни хаёлингга келтирма, ўртоғинг қолди-я», деб қўшиб қўйди. Вокзалга ўтолмаганим учун ўзимизникиларни кўролмай бошим қотиб келаётсам, торкўчанинг бошида боя сизни бошлаб келган бола юрибди, танидингизми уни, амаки?

— Ким у? — деди шеригим.

— Анови кунни чумчуқни қийратиб юрган бола-ку!— деди Мирсалим,— сизларни шу ерга бошлаб келишни тайинлаб, ўзим чол айтган одамникига жўнадим, чол

алаҳсимамай дарров бориб кел деганига чўчиб, ўша боладан илтимос қила қолдим.

— Яхши қилибсан,— дедим,— ёмон болага ўхшамайди.

— Йўқ, амаки, ёмон бола эмас экан. Ушандан кейин биза ўртоқ бўлиб кетдик, мен сизга кейин айтиб бераман.

— Майли,— дедим,— бордингми?

— Ҳа.

— Хўш?

— Чол айтган уй Салорнинг ёқасида пастқамликда экан, топгунча анча овора бўлдим, боя чол айтгандек эшикни тақиллатган эдим, эшик қия очилиб, ичкаридан чолнинг ошнаси «қани буёққа бер» деб қўл чиқарди.

— Афти-чи, афтини кўролмадингми?

— Йўқ.

— Кейин-чи?

— Қантни олиб, «шу ерда тур» деб эшикнинг ичидан беркитди, кўп ўтмай яна қўлини чиқариб, «мана буни бериб қўй» деди.

Мирсалим чўнтагидан қоғозга ўралган нарсани олиб, менга узатди, авайлаб қоғозни очсам, бир боғлам майда мих, ҳеч нарсага тушунмай шеригимга қарардим.

— Бу нима?

— Қизиқ,— деди шеригим михни қўлига олиб,— бунда бир гап бормикин, қани санаб кўрайлик-чи, бир, икки, тўрт... ўн битта экан.

— Хўш? — дедим.

— Демак, неча чақмоқ қант олганлигини михнинг сони орқали чолга билдирыпти, ё гапимда мантиқ йўқми?

— Бор,— дедим,— бор, демак қантнинг сони шу қадар муҳимки борди-ю, йўл-пўлда бола биронтасини еб қўйса, ҳамма режа чиппака чиқади, шундайми?

— Ҳа, баракалла,— деди шеригим,— ҳамма гап михда эмас, қантда ҳам эмас. Ана шу ўн бир рақамда, хўш, бу нима? Бу нимани билдиради?

Бош қотиришга тўғри келди. Аммо болани бу ерда узоқ ушлаб қололмас ҳам эдик, чолда шубҳа туғилиши мумкин эди, бирдан хаёлимга келган нарсадан сесканиб кетдим.

— Чол болани кузатган бўлса-чи.

— Йўқ,— деди шеригим комил ишонч билан,— аввалам бор Ҳошимбой мушук эмаски, ҳужрага қамаб, дўконини ташлаб чиқса.

— Хўш, шундай ҳам деяйлик,— дедим,— анови одам-чи?

— У бутунлай шубҳадан холи, кундузи чўчимай уйдан чиқа олса, Мирсалимни ўртада воситачи бўлишига ҳожат қолмасди. Ботинкасини мойламоқчи бўлиб чолнинг олдига борарди-қўярди, бундан кўнглингиз тўқ бўлсин. Мени бошқа нарса ташвишга соляпти.

— Нима?

— Чол иккала болани қўрқмасдан нега ҳужрада сақляпти?

Мен Мирсалимга ўгирилдим.

— Қопчиғингдаги нарсалар қани?

— Турибди,— деди Мирсалим,— чол очиб кўрди-ю, олмади. Қопчиқларни бошимизга ёстиқ қилиб ётибмиз.

— Бўпти! — дедим хотиржам,— чол анойи эмас, болаларга бирор шикаст етказиш хаёлида ҳам йўқ, сир очилгудай бўлса, «ўғриларни мен ушладим» деб болаларни ўзи милицияга олиб бориб топширади. Шунинг учун ҳужрада сақлашдан чўчимайди.

— Шундаймикин,— деди шеригим хаёлга толиб,— болалар бояги гапни айтиб қўйишидан хафсирамасмикин?

— Йўқ,— дедим,— чол унгача анови шеригини бир амаллаб жўнатиб юборади. Бола қантни михга алмаштириб келдим деган гапига ким ишонарди, деб ўйласа керак чол!

— Айтгандай,— деди Мирсалим бирдан,— айтгандай, бир нарсани унутибман. Чол «қантни эртага кечқурун чойга солиб ичаркансиз» деб айтишни тайинлаган эди.

— Хўш, айтдингми?

— Ҳа.

— У киши-чи, у киши нима деди?

— «Майли,— деди,— эртага кечқурунгача чол шу михларни этигимнинг пошнасига қоқиб қўйсин!»

Яна жумбоқ, бу валдир-вулдур гапдан фақат «кечқурун» деган сўздагина маъно борга ўхшарди. Демак, чолни кечқурун деган сўзини тўғри тушунганлигини бояги киши яна бир марта тасдиқлаётган эди!

Масала ойдин эди. Агар биз хато қилмасак, демак, ўша кишининг эртага кечқурун ўн бирдаги поездда жўнаб кетиши мумкинлиги ҳақида гап борарди!

Мирсалимни бундан ортиқ ушлаб бўлмасди. Унга эҳтиёт бўлишликни қайта-қайта айтдик, бирор шубҳа, бирор хавф сезгудек бўлса, ямоқчининг дўкони атрофида айланиб юрадиган одамларимизга дарров сездириб қўйишини тайинлаб, жўнатиб юбордик.

Шеригим билан ўша бола бошлаб келган торкўчадан қайтдик. Ҳаммаси жойида, биз кутгандан кўра яхшироқ натижа беряпти. Аммо ҳали фикр-мулоҳаза қиладиган кўп нарса бор, аввало яшириниб ётган ўша одам кечқурун тўппа-тўғри поездга ўтираверадими ё чолга учрайдими, билет чолда бўлса кейингиси эҳтимолдан холи эмас. «Эртага кечгача этикнинг пошнасига мана шу миҳни қоқиб қўйсин» дегани нима, фақат «кечқурун» деган сўзни ниқоблаш учун ишлатилган гапми, ё унда яна бирор маъно борми, борди-ю, эрта тунда чолнинг олдига ўтса, чол уни болаларга кўрсатадими, ё болаларни вақтинча уёқ-буёққа жўнатиб турадими?

Аммо эртасига қизиқ хабар эшитдик. Чол ташкачиларнинг орасида юрган одамларимиздан бирини ўсмоқчилаб гапга солибди. «Мелисанинг қўлидан қочган болалар шу атрофда изғиб юрибди, мен кўздан қочирмай турсам, сиз ғир этиб районга хабар қилиб келинг, ўзим борардим-у, дўконни ташлаб кетолмайман» дебди. Яхшики, одамимиз ҳушёрлик қилиб кўнмабди. «Э, ака, мени тирикчиликдан қолдириб нима қиласиз, хабар берсангиз ўзингиз бориб хабар бераверинг» дебди-ю, дарров бир йўловчининг қопини елкасига қўйиб жўнабди. Ямоқчи кетидан бўзариб қопти.

— Хўш,— дедим шеригимга.

— Сиз ҳақсиз,— деди у,— чол анойи эмас. Битта ўқ билан иккита қуённи отмоқчи. Яъни, шубҳали кўринган ташкачини синамоқчи бўлган, қолаверса, болаларни тўппа-тўғри кўчага ҳайдаб эмас, тагин бунинг устига мелициядан битта раҳмат эшитиб, улардан эртага кечгача қутулмоқчи!

Эртасига ҳақ деб кутдик. Аммо чолдан дарак йўқ эди. Симёғочдаги чироқлар хирагина милтиллади, вақт саккиздан ўтиб борарди. Ташқаридан қараганда бепарво ўтирган бўлсак ҳам юрагимизнинг гупиллашини ўзимиз эшитиб ўтирган эдик, кўзимизни деразадан узмас-

дик. Ойнанинг тагидан тугунча кўтариб, кеча бизни Мирсалимнинг олдига бошлаб борган бола ўтиб қолди. Хаёлимга ғалати фикр келиб, дарров болани чақриб келдим.

— Ойнинг тузукми?

— Раҳмат,— деди бола,— касалхонадалар, анча тузалиб қолдилар.

— Ўзинг-чи, ўзинг ким билан турибсан?

Бола бошини қуйи солди.

— Ёлғиз,— деди анчадан сўнг.

— Хўп десанг, ойнинг тузалиб чиққунча болалар уйга жойлаб қўяй,— дедим,— ойнинг ҳам бамайлихотир даволанади, сен ҳам иссиқ-совуқда қолмайсан.

— Майли,— деди бола қувониб.

— Бўлмаса эртага кел,— дедим,— аммо ҳозир сенга бир юмуш бор, ўғлим.

— Майли, амаки, айтинг.

Бола ғириллаб кетди-ю, орадан кўп ўтмай қайтиб келди.

— Ямоқчи дўконини ёпди!

— Яхши,— кўнглим бир оз жойига тушди.— Энди уйинга бор, эртага албатта менга учра.

Бола хурсанд бўлганча уйга жўнаб қолди. Орадан жилла кўп ўтгани йўқ, кўчада Ҳошим билан Мирсалимнинг қўлидан судраб келаётган ямоқчи кўринди, чолнинг оғзидан боди кириб, шоди чиқарди, иккаласини болохонадор қилиб сўкарди, эшик тарақа-туруқ очилиб, ямоқчи болаларни судраб кирди.

— Мана муттаҳамлар, мана!

Мирсалим билан Ҳошимбой ўзини тутолмай бирдан иккови қучоғимга отилди. Шунча кун унинг чангалида яшаш осон эмас эди. Мен ҳам ўз фарзандимдек бўлиб қолган бу болаларни ҳадеганда бағримдан бўшатгим келмасди. Чол талмовсираб, бояги ясама важоҳатидан асар қолмай, орқага бир қалқиб кетди-ю, бесаранжом кўзлари билан эшикка қаради.

— Утиринг,— деди шеригим совуққина,— ҳозир роп-па-роса тўққиз, вақт зиқ, хўш, гапнинг лўндасига кўчамизми?

Чол деразанинг олдидаги курсида чўкиб ўтирарди. Шеригимнинг гапига ҳа ҳам, йўқ ҳам демади. Анчадан сўнг болаларга хўмрайиб:

— Чакки шубҳа қилиясиз,— деб ғулдуради хирилла-

ган товуш билан,— мен буларни яхши кўнгил билан тутиб келган эдим.

— Бас қилинг,— дедим ва Салор бўйидаги уй, қанд, мих, кечқурун ўн бирдаги поезд, ҳаммасини бирма-бир эсига солдик. Аслида ҳамма хоинлар қўрқоқ, қўрқоқларда эса доим хоинликка мойиллик бўлади, деб тўғри айтишади. Чол ҳам шунақалардан бири эди. Анчагача тўрга тушган балиқдай типирчилади-ю, иложи қолмай, ниҳоят ёрилди: буни қаранг, биз ҳали келиб улгурмаган ўша хабардаги жиноятчини қўлга тушириш учун ҳамма чорани кўриб қўйган эканмиз, биз қидираётган одам тунда, ўн бирдаги поездда келиши керак экан.

— Келаётган одамни танийсизми? .

— Йўқ.

— Уни ким кутиб олиши керак?

— Ўша Салорнинг ёқасида турадиган одам.

— Сиз-чи?!

— Мен...— деди чол довдираб,— мен...

— Ҳа, сиз!

— Билмадим,— деди чол бошини чангаллаб ва кўз қирини девордаги осма соатга ташлаб қўйди. Соат мили чорак кам ўнни кўрсатарди.

— Ужарликни қўйинг, фойдаси йўқ,— дедим,— дўконни ёпишингиз билан ҳали замон олдингизга келиши керак бўлган анови ошнангиз қўлга олинган. Хўш, «этикнинг пошнасини миҳлаб қўйдингизми?»

Чол ялт этиб қаради. Унинг ҳозиргина мўлтираб, одамнинг раҳмини келтириб турган кўзлари ғалати йилтиллаб кетди, билинар-билимас лабини тишлаб, жим қолди.

— Улгурганим йўқ,— деди ниҳоят,— этик ҳам, нарса ҳам менда эмас, ўша одамда.

— Хўш?

— Келадиган одам чамаси ярим соат тўхтаб, оёғидагини мен тайёрлаб қўйган этикка алмаштириб, яна бошқа поездга ўтириб, жўнаши керак экан. Аммо, такрор айтаман азбаройи йўқчиликдан шу ишга рози бўлдим, айбим шу, бошқа нарсани билмайман.

— Шундаймикин?— дедим ишонмай, чолнинг қўнжи қайрилган қўпол этигига қараб, бирдан чигаллашиб кетган калаванинг учини яна топгандай бўлдим.

— Ечинг!

— Нимани?!

— Оёғингиздаги этикни!

Бу қутилмаган таклиф чолни эсанкиратиб қўйди.

— Нима? Милиция идорасида-я,— деб бирдан сакраб туриб кетди,— бир бечоранинг оёғидаги этикка кўз олайтириш, бу қандай адолатсизлик!

— Энди ҳаммаси аён,— дедим осойишталик билан, негаки, чол хатти-ҳаракати билан ҳозир ҳамма шубҳамни тасдиқлаган эди,— ўша одамни сиз кутиб, оёғингиздаги этикни уникига алмаштиришингиз керак эди, хўш?!

Шу пайт эшик очилди. Одамларимиз чолнинг Салор бўйидаги уйда яшириниб ётган ошнасини тутиб келишган эди. Қовоқлари салқинган, афт-бошараси ёқимсиз, ўрта яшар киши экан, чол билан кўз уриштириб, ёнидаги бўш курсига ўтирди.

— Бу ошнангиз,— деди чолга,— анови келаётган жинойатчининг ё алоқачиси, ё шериги, эҳтимол ҳамма кўрсатмани шундан олгансиз, кейин аниқлаймиз, сизнинг кўмагингиз билан у ҳам, бу ҳам ўн биру ўттиздаги поездда эсон-омон жўнаб олиши керак эди!

Чол ортиқ бош кўтармади.

Ҳамма гап унинг этигида экан. Икки кишининг номига тайёрланган қалбаки ҳужжат, қўш қават қилиб тикилган қўнжидан бир даста пул чиқди.

Соат ўн бирда чолнинг «меҳмон»ини кутиб олдик.

Эртасига анови болани Мирсалим билан Ҳошимбойнинг ёнига жойлаштириб қўйдим. Шу-шу учови олдимга тез-тез келишар, майда-чуйда ишларимга қарашиб туришарди. Мен ҳам уларга жуда ўрганиб қолган эдим, бир ҳафта кўрмасам қидириб олдиларига борардим.

Уруш тугади. Ёиллар ўтди. Болалар ҳам ўсиб, улғайди, уйли-жойли бўлди. Мен ҳам пенсияга чиқдим. Мана ҳозир ўрнимда район милициясини ўша бола бошқаряпти. Онаси ўтган йили вафот этди. Бир куни ойсининг қабрини зиёрат қилиб қайтаётган эдик. Йўлдаги садақайрағочда чигиллаб оламни бошига кўтараётган қушларга қараб қолди:

— Аттанг, болалигимдаги ўша тентаклигим бир умр армон бўлиб қолди. Беозор паррандаларни қийратганимда, ўшанда болалари ҳам худди мен ҳозир онамни кўмсагандек чирқираган бўлса керак!

Бунни қаранг, шунча йил ўтса ҳам ўша доғ юрагида экан.

...Шу пайт хиёбоннинг этагида қий-чув кўтариб, яна бояги болалар пайдо бўлди.

— Юр,— дедим неварамга.

— Қаерга?

Мен уларга, ўша ажойиб, ўша жасур болалар ҳақида гапириб беришим қерак, шу топда дилимдагнини айтмай туrolмасдим. Хиёбоннинг этагига қараб юрдим.

МУСТАФО

Отряд советининг раиси Мустафони ҳамма ҳурмат қилади: футбол ишқибози, шахматчи, масала ишлашда унга тенг келадиган бола йўқ, кўп ўқийди, билимдон, ажойиб-ғаройиботлар тўғрисида бир гапга тушса, ҳамманинг оғзини очиб қўяди. Энг муҳими, ширинсўз, хушмуомала. Шунинг учун ўқув йилининг бошида бош пионервожатий:

— Отряд советининг раислигига кимни сайлаймиз,— деганда, ҳамма бир овоздан:

— Мустафони! — деган эди.

Авваллари Мустафо илгари қандай бўлса ўшандай-лигича қолаверди. Синф раҳбари «синфимизнинг аълочиси» деб фахр билан тилга олганда, фақат Мустафо эмас, ҳамма болалар ич-ичларидан хурсанд бўлишарди. Отряд советининг раиси бўлгандан кейин болаларнинг ўқишига ҳам эътибор бериш керак-да, Мустафо шундай қилди: Уктам деган болага ёрдам берди. Уктам тириш-қоқ, ҳаракатчан бола эди. Биринчи чоракда иккилари уёқда турсин, ҳатто «уч»ларни ҳам «тўрт»га чиқарди, иккинчи чоракда эса аълочилар қаторига ўтиб олди.

— Менга раҳмат айт,— дерди ҳар доим болаларнинг олдида Мустафо,— мен бўлмасам, эҳ-ҳе, ўша «иккинги» билан судралиб юраверардинг.

Уктам қизариб-бўзариб:

— Яхшилигингни унутмайман,— дерди-ю, ичида ўртоғидан қаттиқ хафа бўларди. Яхши, ёрдам берибсан, шунинг ҳамманинг олдида гапиравериш шартми? Бир марта гапирдинг бўлди, ҳадеб қайтараверасанми? Мустафо эса ўртоғининг юрагида кечаётган бу ўйлардан беҳабар, «менга раҳмат де» деб пеш қилишни қўймасди. Бир кун бунинг болалар ҳам сезишди. Нодира билан Вали:

— Бўлди,— дейишди Мустафони четга чақириб,— ҳадеб Уктамни уялтираверма!

Энди синф раҳбари битта Мустафони эмас, Уктамни ҳам тилга оладиган бўлди-ю, бу Мустафога алам қилиб, худди бир нарсасини йўқотиб қўйган кишидек ғалати бўлиб қолди. Бирор бола у ё бу фандан тушунмай танаффусда Мустафога мурожаат қилса:

— Ҳа, ўзингни калланг йўқми,— деб жеркийдиган бўлиб қолди. Уктам эса тушунмаган боланинг ёнига ўти-

риб соатлаб бирга дарс тайёрлар, шериги яхши баҳо олса худди ўзи олгандек қувониб кетарди, аммо бирор марта ҳам «мен сенга ёрдам беряпман», деб пеш қилмас, қайтага болаларнинг олдида «йўқ, ўзи яхши дарс қиляпти» деб шеригининг ёнини оларди.

Мустафо ўзгариб қолди. Буни ҳамма пайқади, баъзилар юзига тик айтишди, баъзилар эса шама қилишди, бироқ Мустафо, парвойига ҳам келтирмади. Уктам аълочи бўлгани билан, хўш, унга ўхшаб футбол ўйнай оладими, шахмат-чи, албатта йўқ, демак, ҳали ҳам у ҳаммадан олдинда, айниқса кунларнинг бирида дадасининг расми газетада чиққанда унинг гердаганини кўрсангиз. Синфга кирди-ю, болаларга ғалати қараб беларволик билан папкасидан газета чиқарди.

— Манавини кўринглар,— деди у газетани ўқитувчининг столига қўйиб. Ўзи эса бир чеккага бориб илжайиб турди. Ҳамма қизиқиб ўрндан турди, газетага ёпишди, Нодира газетани қўлига олди.

— «Ажойиб коммунист»,— деди Нодира мақолага кўз югуртириб. Унда машинасозлик заводининг тоқари, кекса коммунист Самад Қаримов деган кишининг камтарлиги, ишбилармонлиги, шогирдларига ғамхўрлиги ҳақида гап борарди.

— Яхши одам экан,— деди Нодира. Ҳамма унинг фикрига қўшилди. Мустафо оғзининг таноби қочиб:

— Бу киши — менинг дадам! — деди.

Кечқурун чой ичиб ўтиришар экан, Мустафо синфда бўлган воқеани оқизмай-томизмай дадаси билан ойнисига гапириб берди. Ойиси унча эътибор бермаган бўлса ҳам, Самад ака қошларини чимириб, қовоғини солиб ўғлига тикилди. Нима гап, наҳот шу гаплари рост бўлса, хаёлидан ўтказди.

— Хўш,— деди Самад ака,— ундан кейин-чи?

— Э, ундан кейин кўрсангиз, ҳаммаси оғзини очиб қолди,— деди Мустафо ҳовлиқиб — менинг дадам қанақалигини ҳамма билиб қўйсин дедим-да, тўғрими ойи?

Ойиси ошхонада нима биландир куймаланишаётган эди. Мустафонинг гапларига «тўғри» деб қўя қолди. Аммо дадаси индамай ўрндан турди, бошини қуйн солиб уйнинг у бошидан-бу бошига одимлади, пиёладаги чойни совиб қолди, бироқ у чой ичишни хаёлига ҳам келтирмасди, ниҳоят уйнинг ўртасида тўхтади-да:

— Газетани ҳаммага мақтаниб кўрсат деб ким айтди сенга?

Мустафо кўзларини катта очиб дадасига қаради.

— Ҳеч ким, ўзим...

Мустафо доврираб қолди. Дадасига нима бўлди, газетада чиққан нарсани олиб бориб ўртоқларига ўқитса ёмонми, нима қипти, ахир ҳаммани ҳам газетага ёзишавермайди-ку?

— Э, аттанг! — деди Самад ака ва бошқа гапирмай кийина бошлади. Шу пайт эшик тақиллади, Мустафо ташқарига чиқди, кўп ўтмай ташқаридан Мустафонинг аллаким билан гаплашаётгани эшитилди. Дадаси беихтиёр қулоқ солди-ю, ғалати бўлиб кетди:

— Уф-фф, — деди Мустафо, — ўзинг-чи?

— Айтяпман-ку, — деди нотаниш бола, — мана шу масалага ҳеч тушунолмаяпман, икки соатдан бери бошимни қотираман, қани жавобига тўғри чиқса. Ишлаган бўлсанг...

— Дафтарни бер, кўчириб олай, демоқчимисан, — деди Мустафо унинг гапини бўлиб, орага жимлик чўкди. Нотаниш боланинг ҳазин товуши эшитилди.

— Мустафо, — деди у, — қойилман-е! Тушунтириб бер деяпман, дафтарингни бошимга ураманми!

— Аълочисан-ку, — деди Мустафо киноя билан.

— Нима, аълочи ҳамма нарсани билаверадими, бирон нарса сўраса айб бўларканми?

Дадаси таниди. Бу Уктам эди. Тунов куни Мустафо уни аълочи эканлигини, синф раҳбари энди фақат Мустафони эмас, унинг номини ҳам тез-тез тилга олишини ғалати бўлиб гапириб берган эди. Э, аттанг, ўшанда Мустафога яхши эътибор бермаган экан, ҳа-ҳа, ўшанда Мустафо жуда ғалати кўринган эди кўзига, сўзлари ҳам қизик, нягаригидек самимий эмас эди.

Мустафо қовоқ-тумшуғи осилиб қайтиб кирди.

— Дада, — деди у, — бугун балиқ овига олиб бормоқчи эдингиз-ку, эсингиздами?

— Эсимда, — деди дадаси ва иш кийимларини кия бошлади. Ойиси эса бир парча пишган гўшт, сариёғ суртилган икки бўлак нонни қоғозга ўраб узатган эди, дадаси барвақт қайтаман, деб олмади. Мустафо анчагача унинг оғзини пойлади. Аммо Самад ака гапириш уёқда турсин, Мустафога ўгирилиб ҳам қарамади. Мустафонинг сабри чидамай:

— Бормаймизми?— деди секин.

— Йўқ.

— Нега?— деди Мустафо.

— Кўряпсанми,— деди дадаси,— ишга кетяпман!

Яна гап бўлинди. «Бугун дам олиш куну-ку» хаёлидан ўтказди Мустафо, нега дадаси заводга кетяпти. Мустафо ҳайрон эди. Самад ака эса остонадан орқага қайтди.

— Бўш бўлсанг мен билан юр,— деди у,— заводни кўриб келсан, ё дарсинг борми?

— Йўқ, дада,— деди Мустафо ва дарров кийиниб, дадасининг олдига тушди. Улар то завод эшигига етгунча индамай келишди. Илгарилари кўчага бирга чиқишганда Мустафо билан дадаси ҳазил-ҳузул билан чақчақлашиб боришарди. Энди бўлса, тавба, дадасига бир гап бўлганми, ё ишида, йўғ-е, уни илғор деб доим мақташади-ку!

Завод эшиги олдида турган уч-тўрт ёш ишчи Самад акани кўриши билан худди ўқитувчига кўзи тушган ўқувчидек сергак бўлиб қолишди, гапдан тўхташди, ҳурмат билан саломлашишди. Самад ака ҳар бири билан қўл олишиб саломатлиги, ўқиши, бола-чақасигача бирма-бир сўраб чиқди. Ҳатто эшик тагида турган қоровул билан ҳам роса уч-тўрт минут ҳол-аҳвол сўрашди. Завод директори, ўрта бўйли, малла сочли бақалоқ киши эса, узоқдан Самад акани кўриши билан тўхтади:

— Дам олмабсиз-да,— деди жилмайиб.

— Э, уйда ўтиролмадим,— деди Самад ака.

Директор маънодор бош чайқаб қўйди.

— Яширмай қўя қолинг, Эгамназарнинг олдига келгансиз.

— Топдингиз,— деди Самад ака.

— Ана шунингизга қойилман-да,— деди директор оҳиста Самад аканинг елкасидан қучиб,— раҳмат!

Самад ака Мустафони цехга олиб кириб, ҳар хил машиналарни кўрсатди, қайси машина қандай ишлаши тўғрисида озгина гапириб берди, сўнг, кўзлари чақчайган, озгин йигитча билан баҳслаша кетди, машинани юргизиб юбориб, ниманидир куйиб-пишиб кўрсата бошлади.

— Ҳой, Эгамназар,— деди Самад ака, гап деталнинг сонидан эмас асло, сифатида!

— Биламан, домла аммо...

— Нима демоқчи бўлганингни тушундим,— деди Самад ака унинг гапини бўлиб,— ҳар иккови муҳим, аммо сифатига алоҳида эътибор бер. Сен ишлаётган детал кўпга чидамаса, кимга фойда-ю, кимга зиён?

Чақчайган кўзли киши қизарди. Қўли билан пешонасини силади. Икки қошининг ўртасига қоракуя суриб қўйганини ўзи ҳам билмай қолди. Буни кўриб, Мустафонинг бирам кулгиси қистадики, «дада, ҳовлини айланиб келай» деган баҳона билан ташқарига чиқиб кетди.

Завод ҳовлиси каттагина эди. Атрофи кўм-кўк дарахтзор, ўртадаги гуллар кўз қамаштирарди, офтобда ял-ял ёниб, бир туп лола ҳам очилиб ётибди. Мустафоскамейкага ўтириб, осмонда париллаб учаётган қушларни томоша қилди, зерикди, ўрнидан туриб ҳурмат тахтасидаги кишиларни кўздан кечира бошлади. Ана дадасининг ҳам расми! Унинг мулойим кўзлари Мустафога кулимсираб қараб тургандай. Боя эшик олдида учраган ишчилар ҳам бирин-кетин ичкарига кириб, алланарсаларни тортиша-тортиша Мустафонинг олдида тўхтаб қолишди.

— Самад акага қойилман,— деди ишчилардан бири расмдан кўз узмай,— ҳали ҳам бўш келмайди-я.

— Қизиқсан-а,— деди шериги,— бўш келмайди-миш-а. Сен билан мендақадан ўнтасига ақл ўргата олади.

Бу гаплар Мустафога бирам ёқиб кетдики, бутун вужуди яйраб кетгандай бўлди. Қизиқ, дадаси ҳақидаги газетада чиққан мақолани ўқишганмикин, шу топда бирдан «бу менинг дадам» деб юборгиси келди. Бироқ ўзини аранг босди.

— Ҳозир Самад ака нимага келди, биласанми,— деди бояги ишчи.

— Йўқ.

— Шунақасан-да— деди шошиб-пишиб.— Эгамназарнинг олдига келди. Ойнадан бориб қарасам, нима қиляпти дегин, Эгамназарга иш ўргатяпти, бутун сирини очяпти, бу чолга тан берса бўлади.

— Қойилман,— деди шериги,— бўлмаса иккови мусобақадош-а!

Мустафо ортиқ уларнинг гапига қулоқ солмади. Фалати бўлиб нарига кетди. Қизиқ, дадаси мусобақадош бўлса, нега бировга сирини очади, бунақада ютқазиб қўйиши турган гап-ку!

Шу пайт Эгамназар билан дадаси ташқарига чиқиб қолди. Ҳар иккови хурсанд, ҳар икковининг кайфи чоғ эди. Дадаси бир нарса деб Эгамназарнинг елкасига оҳиста уриб қўйди. Эгамназар суюниб кетди:

— Раҳмат, домла.

— Энди тушундингми?

— Тушундим,— деди Эгамназар қувонч билан,— сизнинг гапингизча иш тутсам роса ярим соат вақт те-
жар эканман, демак, йнгирмата ортиқча деталь деган гап, раҳмат, Самад ака.

Ота-бола уйга қайтишди. Мустафо негадир хомуш эди. Ора-чора дадасига қараб қўярди. Дадаси аксинча, хурсанд кўринарди. Охири Мустафонинг сабри чидамай:

— Дада,— деди секин.

Самад ака ўғлига қаради.

— Нима?

— Нега, нега ундай қилдингиз?

Самад ака аввал бу саволнинг маъносига тушунмади, кейин бирдан ажабланиб ўғлига қаради-ю, қадами-ни секинлатди.

— Ҳали олдингга ким келди?

— Уктам келган эди, нега сўраяпсиз?

— Узим,— деди дадаси ва жим қолди.

Катта кўчадан ўтиб уйлари томон бурилишганда Самад ака худди ўзига-ўзи гапиргандек алланарса деди. Мустафо эшитолмади. Сўрагани ботинолмай келаётган эди, дадаси бош чайқаб:

— Аттанг,— деди,— қани айт-чи, Уктам ким?

— Ўртоғим,— деди Мустафо.

— Йўқ,— деди Самад ака яна бош чайқаб,— ўртоғинг эмас.

Мустафо ҳайрон бўлиб:

— Ие, дада, нега унақа деяпсиз?— деди,— рост айтяпман, ўртоғим! Бирга ўқиймиз, ўзингизга ҳам бир неча марта айтганман-ку, Уктам ўртоғим деб!

— Йўқ,— деди Самад ака аранг жаҳлини босиб, — ўртоғинг бўлса ғайирлик қилмас эдинг, уялмай «ўртоғим» дейсан-а!

Самад ака яна жим қолди.

Мустафо дадасининг ёнида бошини ердан кўтараолмай борарди. Улар шу алфозда уйга кириб келишди.

Шу кунни Мустафо дарсга ўтирди-ю, бироқ ручка

ушлаган қўли қимир этмай қолди. Қалласига ҳеч нарса кирмасди. Шу аҳволда қанча ўтирганини ўзи ҳам билмайди. Бирдан кўзига Уктам кўришиб кетди. Чакки қилди, жуда ёмон бўлди, биров ёрдам сўраб эшигингни тақиллатиб келса-ю, у бўлса, Мустафо дик этиб ўридан турди, кийинди, папкасини қўлтиқлаб, дадаси ўтирган хонага чиқди. Телевизор кўриб ўтирган дадаси кўз-ойнак остидан Мустафога қаради:

— Қаёққа, ўғлим?— деб сўрамоқчи эди, Мустафoning қўлтиғидаги папкани кўриб индамай қўя қолди.

Мустафо кетиши билан:

— Қаёққа кетдийкин шу пайтда?— деди ойиси хавотирланиб.

Самад ака хотиржам ва мамнун эди.

— Қўявер, ойиси,— деди,— чамамда ўртоғиникига кетди, борсин, ўргатсин, ўзи ҳам ўрганади, нима дединг, хотин?

— Майли,— деди ойиси бўшашиб,— ундай бўлса майли.

Дарҳақиқат, Мустафо Уктамларниқига юриб эмас, югуриб борарди!

БИР ЧАҚМОҚ ҚАНД

(Испан болалари ҳаётидан)

У Гарри Гран Вия Лайитана¹ кўчасидаги транспорт контораси олдига келганда юлдузлар бирин-кетин сўниб, атроф ғира-шира ёриша бошлаган эди. Перико уёқ-буёққа аланглаб, ғизиллаганича кўчанинг нариги бетига ўтди: бир оз юрган эди, кимдир чақирди.

— Перико, тўхта, мунча шошилмасанг.

Перико орқасига ўгирилди. Унинг қаршисида ўзи каби жулдур кийимли, эти суягига ёпишган, ориқ, катта катта кўзлари уйқусизликдан киртайган бола турарди. Бу унинг дўсти Албертто эди.

— Қалай, ойинг тузукми?

— Ҳа.

Доктор нима деди?

— Ширали есин, меъдаси сусайган, дейди. Кечадан бери қидириб, бир чақмоқ қанд тополмайман.

— Қандмиш-а,— Албертто истехзо билан кулиб қўйди. Унинг оппоқ тишлари негадир шу топда Перикога қандни эслатди.

Албертто бир оз хаёл сургач, ялт этиб Перикога қаради.

— Биласанми, бугун-чи!.. Бугун топган чақамизни қўшиб, боққолникига бориб кўрамиз.

Кўчадан бирин-кетин юк машиналари ўта бошлаши билан иш кутиб йўлакларда, ахлат яшиклари ёнида мудраб ўтирган оч, жулдур кийинган болалар контора эшиги олдига йиғила бошлашди.

Шу пайт катта темир дарвозадан паст бўйли семизлигидан кўзлари юмилиб кетган киши чиқди. Болалар «дув» этиб уни ўраб олишди.

— Амаки, ишингиз борми?..

— Амакижон, менга иш беринг, укам касал...

Бояги киши ўшқириб берган эди, чумчуқдай чуғурлашиб турган болалар жим бўлиб қолишди. У ўнга яқин тетикроқ болани танлаб олди-да, ичкарига томон юра бошлади.

¹ Мадрид-кўчаларидан бири.

Албертто ўртоғига, орқамдан қолма, дегандек кўз қисиб қўйди. Перико тўдага қўшилиб олди.

— Ҳой, сен қаерга суқилияпсан, шум, йўқол!— деб қичқирди бояги киши ва жон-жаҳди билан Периконинг елкасидан ушлаб итариб юборди.

— Амаки, унга ҳам иш беринг... ойиси касал,— ялинди Албертто.

— Ўчир овозингни, ит. Бўлмаса сени ҳам ҳайдаб юбораман.

— Перико, қидириб кўр-чи, бирон иш топилиб қолар.— Албертто Перикони юпата бошлади.— Кечқурун шу ерда кўришамиз, хўпми...

Перико ахлат яшигининг ёнига келиб, бошининг ингичка қўлларига тиранганича узоқ ўтириб қолди. Шу аҳволда қанча ўтирганини ўзи ҳам билмайди. Аҳён-аҳён у чўчиб кетиб, бошини кўтариб қўяди. Шундай кезлар худди биров: «Ҳой бола, мана буни уйимга элтиб бер, хизмат ҳақингга қанд оласан», деяётгандек бўлади. Бола қувонч билан атрофга жавдирайди-ю, ҳеч ким йўқлигидан умидсизланиб, бошини эгади. Яна алдоқчи ширин хаёл унинг фикрини узоқ-узоқларга олиб кетади. Бир чақмоқ қанд. Бир чақмоқ қанд...

У шу бугуноқ қанд топиб, уйига олиб боради. Ойисига қанд чой қилиб беради. Ойиси эрталабгача соғайиб кетади. Ана унда... Айтгандек, қанднинг мазаси қанақа эди. У бир неча марта тамшанди, қалин лабларини ялаб, қулт этиб ютинди...

У ўзини бир оз юватиш учун атрофни кузата бошлади.

Қаршисидаги ахлат яшигининг олди ҳар кундагидек, гавжум. Худди янги тўкилган донга ёпирилган жўжалардек, қовурға суяклари кўриниб турган, афт-башараси кир беш-олти бола бирон нарса топиш умидида яшиқни титарди.

Перико ўрнидан турди, иш қидириб шаҳар кўчаларини кеза бошлади. Икки-уч соат айлангач, иш топишдан бутунлай умидини узди. У қайтиб, темир дарвозага етган ҳам эдики, кимнингдир қичқирган товуши эшитилди. Перико аланглаб атрофга қаради.

— Вой, афтинг қурғур-эй,— кўчанинг у бетида ҳаворанг шляпали, семиз бир хоним қаршисида яшиқка суяниб турган ўн-ўн бир ёшлар чамасидаги болани қў-

лидаги зонтик билан туртиб овозининг борича ўшқирарди,— кўтаролмасанг, нима қилиб олдинг, а!

— Холажон, жон холажон, урманг,— йиғи аралаш гапирарди бола,— озгина дам олай, элтиб бераман. Албатта элтиб бераман, оз қолди-ку...

— Оббо пес-эй, тилинг ҳам борми. Йўқол кўзимдан, исқирт.— Хоним болани итариб юборди. Шу пайт унинг кўзи Перикога тушиб қолди.— Сен нима қилиб турибсан, қаққаймай ўлгур!.. Кел!

Перико қўрқа-писа унга яқинлашди.

— Манавини кўтариб, кетимдан илдам-илдам юр.

Перико яшиқни аранг елкасига қўйди. У олдинда пишиллаб кетаётган хонимнинг кетидан битта-битта қаддам ташлар экан, негадир бояги боланинг докадек оқариб кетган юзи кўз ўнгидан кетмасди. Унинг олдида ўзини гуноҳкор ҳис қиларди. Улар муюлишдаги икки тавақали кўк эшик олдида тўхташди. Хоним ёнидан калит олиб эшиқни очди.

— Ҳув, стол устига қўй,— деди хоним ичкарига киришгач, сўнг Периконинг шохлари атрофга тартибсиз ўсиб кетган тут остидаги итдан қўрқаётганини кўриб, қўшиб қўйди,— қўрқма, сен исқиртга ит ҳам қарамайди.

«Ҳеч нарса бермай қувиб юборса-я». Яшиқни қўяркан, хаёлига келган бу тасодифий фикрдан Перико бир чўчиб тушди.

— Ма, тиришиб ўлгандирсан,— хоним уйдан икки бурда қотган нон олиб чиқиб, Перикога узатди. Сўнг стулга ўтириб итга қараб жилмайди. Ит эркаланиб думини ликиллатганча унинг олдига келиб юмалади.

— Вой, жонгинам, зерикдингми?— деб хоним итининг бошини силаб, ёнидан бир чақмоқ қанд чиқариб, кўз-кўз қилиб осмонга ирғитган эди, ит илиб олди. Периконинг кўзлари чақнаб кетди. «Қанд...» пичирлади у.

Ҳозир унинг кўзига ит икки сёғи ўртасига олиб ғажиётган қанддан бўлак ҳеч нарса кўринмасди.

— Хола, итга ҳам қанд берасизми?...— ниҳоят ўзини тутолмай сўради Перико.

— Нима ишинг бор...— деди хоним бепарвогина. Кейин итнинг қанд ейишини завқ билан томоша қилди.— Ит қанд еса, суяги мустаҳкам бўлади.

— Холажон, ойм касал, хизмат ҳақимга бир чақмоқ қанд беринг. Доктор...

Бу гап хотинга ёқмади. Юзини буриштирди.

— Вой, қанд емай тишларинг тўкилгур-эй, оладиганингни олдинг-ку, тагин қанақа ҳақинг қолди-а?!

Хоним Перикони қарғай-қарғай эшикни ёпиб олди.

Перико яна темир дарвоза олдидаги ахлат яшигининг олдига келиб ўтирди.

Қуёш аллақачон дарахтларнинг орқасига яширинган бўлса ҳам Алберттодан дарак йўқ эди. Перико қаттиқ очиққанини энди сизди. Қўлидаги бир бурда қотган нонни беихтиёр оғзига яқинлаштирди. Бироқ, кўзига касал онасининг сап-сарик юзи, ич-ичига ботиб кетган кўзлари кўриниб кетди-ю, нонни қайта чўнтагига солиб қўйди.

Ниҳоят, темир дарвоза очилди. Перико дик этиб ўрнидан турди. Бирин-кетин сочларини қурум босган болалар кўринди. Улар худди касалхонада узоқ ётиб, юришни унутиб қўйгандек зўрға қадам босишарди. Шу пайт кимдир Периконинг елкасига қўлини қўйди.

— Албертто, сенмисан?..— Перико дўстини зўрға танийди. Унинг юз-кўзлари худди кўмир конидан чиққан ишчиларникидек чанг-қурум босган. Қўнғир сочлари тўзиб, пешонасига ёпишиб қолган. Албертто ҳолсизгина илжайди.

— Иш тополмаганга ўхшайсан-а. Майли, хафа бўлма,— деди у дарвоза томонга бир қараб олгач.— Менда пича пул бор. Юр, боққолникига борамиз.

— Ўзингга-чи...

Албертто бир гап бўлар, деб қўл силкиди. Перико индамади, бироқ ўзини бир оз ўнғайсиз сизди.

— Сен шу ерда тура тур,— деди Албертто пастак бир эшик олдига келишгач. Албертто ичкарига кириб кетди... Перико бир жойда туролмас, уёқдан-буёққа юрар, тақ этса ялт этиб эшикка қарарди. У эндигина эшик тирқяшидан мўраламоқчи бўлиб турган эди, Албертто чиқиб қолди:

— Перико, мана. Энди ойинг албатта тузалади, эшитяпсанми, албатта тузалади.

— Албертто, дўстим!

— Юр, юр... тезроқ.

Улар югурганларича катта кўчадан кенг сайҳонликка чиқишди. Ой ёруғида аранг кўзга ташланиб турган чайла олдида ивирсиб юрган ит уларни кўриб, алланарсани тишлаб қочди.

Перико билан Албертто чайла томон отилишди.

— Ойи,— Перико ҳовлиққанидан эшик олдидаги челака туртиниб йиқилиб тушаёзди.— Мана, топдим...

Уй қоронғи эди. Перико туртина-туртина яримта сопол товоқдаги пиликни ёқди. Уйнинг ўртасидаги похол устида ётган онасининг ич-ичига ботган ярим очиқ кўзлари шипга тикилган. Оппоқ сочлари тўзғиган, ингичка, ориқ қўллари икки ёнига ташланган эди.

Перико қўрқиб кетди.

— Ойижон,— Перико энгашиб қўлидаги қанди унинг оғзига тутди.— Мана, энг, тузаласиз, ойи, ойижон.

Онага ўғлининг меҳрибонлиги қаттиқ таъсир этган эди. У дармонсиз бошини Перико томон буриб, зўр-базўр жилмайди.

Периконинг чеҳраси очилди. Ойисининг шу бир жилайишининг ўзи фақир, ғамхона кулбани бирдан ёритиб юборгандай бўлди!

Шингил ҳикоялар

БАРНО

Барно остонага чиқиб, офтобда исиниб ўтирган эди, Мунира ўртоғи челақча кўтариб уйдан чиқиб қолди. Барнога қаради-ю, индамай ариқдан сув олиб кириб кетди. Бирпасдан кейин яна чиқди. Яна ариққа челақчасини ботириб кириб кетаётган эди, Барно ўрнидан туриб олдига борди.

— Мунира?

— Ҳи...

— Нега индамайсан?

— Иш қиляпман,— деди Мунира ва зинғиллаганича уйга кириб кетди. Барно ҳайрон бўлиб, унинг орқасидан қараб қолди. Остонга келиб яна офтобда исиниб ўтирди. Мунирани кутди. Мунира чиқмади. Анчадан кейин Мунираларнинг эшиги «ғиқ» этиб очилди. Барно қараса, қия очиқ эшикдан Мунира мўралаб турибди. Барно олдига бормоқчи бўлиб, ўрнидан турган эди, Мунира тақ этиб эшикни ёпиб олди. Барно нима қилишини билмай кўчанинг ўртасида туриб қолди. Кейин секин Муниранинг эшигига борди. Бир кўзи билан эшикнинг калит соладиган тешикчасидан мўраласа, Мунира теша билан халлослаб ер чопяпти. Барно ҳайрон бўлди. Иккинчи кўзи билан яна қаради. Мунира тешани бир четга улоқтириб, юмшаган ерни қўли билан ковлади. Кейин челақчадаги сувни қўйди. Ўрнидан туриб кўчага чиқа бошлади. Барно орқасига қайтди. Ҳовлига кирди. Эшикни қия очиб, мўралаб турди. Кўзлари олакула бўлиб, кўчага Мунира чиқди. Барноларнинг эшигига, кўчанинг бошига қаради. Ҳеч ким йўқ. Йўл ёқасига чиройли пол қилиб экилган гулларнинг атрофида айлана бошлади. Барноларникига яна қараб олди-да, кўчадаги бир туп гулсапсарни таг-туғи билан юла уйга қочиб кириб кетди. Барно турган ерида қотиб қолди. Шу топда Мунира унинг кўзига жуда-жуда ёмон кўриниб кетди. Барно бўшашиб, лунжлари осилиб ошхонага — бувисининг олдига келди.

— Ҳа, нима бўлди, қизим?

— Мунира... Уғри экан,— деди Барно ва тўсатдан

ҳўнграб йиғлаб юборди. Бувиси ҳайрон бўлиб Барнога қараб қолди.

— Вой ўлмасам, нима деганинг, қизим?

— Ўзим кўрдим-ку.

— Нимани?

— Кўчадан гул ўғирлаганини,— деди Барно яна ўпкаси тўлиб.

Бувиси афсуслангандай бошини чайқаб қўйди.

— Мунира тушмасин, кўчанинг файзини ўғирлаб нима қилар экан. Қўй, у билан ўртоқ бўлма, ёмон қиз экан.

Барно қараса, бувисининг жаҳли чиқиб, кўзлари пир-пир учяпти. Бувисининг хафа бўлганидан Барнонинг юраги ачиди. Бир нима қилиб кўнглини кўтармоқчи бўлди. Бувисига қараб жилмаймоқчи бўлган эди, юзлари буришиб яна йиғлаб юборди.

— Қўй, қизим, хафа бўлма,— деди бувиси Барнони юпатиб,— ҳали ойиси ишдан келсин, айтиб берай!

Шу куни кечгача Барнонинг чиройи очилмади. Кечга яқин ҳовлига курси қўйиб, оёғини осилтириб ўтирган эди, хаёлига ғалати бир фикр келди. Қувониб қийқириб юборди.

— Буви, ҳой буви,— Барно курсидан ирғиб тушиб, ошхонага югурди,— буви... теша қани?

Бувиси уришиб берди.

— Тешани нима қиласан, қўй, ўйнама, оёғингни чопиб оласан!

— Вой, ўйнамайман!— Барно тешани олди. Бувиси нима қилар экан деб кетидан чиқиб қаради. Барно гулзорга кириб, очилиб турган бир туп гулсафсарнинг тепасида туриб қолди. Кўчириб олгани кўзи қиймай бир бувисига ва бир гулга қаради. Бувиси Барнонинг ниятини сизди шекилли, майли дегандай имлаб кулиб қўйди. Барно авайлаб гулни олди. Кўчага олиб чиқиб Мунира юлиб кетган гул ўрнига ўтқазди.

Барно ўз ишидан қувониб кетган эди. Бувисининг олдига югуриб кириб кетаётганда, Мунира эшикка чиқиб худди сурат олдираётган одамдай қотиб турарди...

БУВИСИ

Барнонинг бувиси ошхонада эди. Айвонда қўғирчоқ ўйнаб ўтирган Барно ойнадан бошини чиқариб бувисини чақира бошлади:

— Буви, ҳой буви!

— Нима дейсан, болам?

— Буёққа қаранг.

Бувиси ошхонадан чиқди.

— Ҳа?

— Келинг, қўғирчоқ ўйнаймиз!

Бувиси кулиб юборди.

— Вой, нима деяпсан, қизим, қариганда қўғирчоқ ўйнамай мени кўтарсин, ёш боламанми.

Барно кўзларини катта-катта очиб бувисига қаради.

— Кеча ўзиз нима дедиз?

— Нима депман?

— Дадамга «мен ҳам қариб, ёш бола бўлиб қолдим»,— дедиз-ку...

— Ҳа, десам нима қипти?

— Бола бўлиб қолган бўлсангиз, келинг, қўғирчоқ ўйнаймиз деяпман-да.

Бувиси кула-кула ошхонага кириб кетди.

Барно бармоғини оғзига солганча бувисининг кетидан қараб қолди. Бувиси ҳам қизик, нимага кулди?

БИР «ҚОШИҚ» ШҲРВА

Барнонинг бувиси:

— Бир қошиқ аччиққина шўрва қила қолинг, келин,— деди.

Овқат пишар маҳалда нима ҳам бўлиб Барно ошхонага кирган эди, қозонга кўзи тушиб:

— Ойи,— деди ҳайрон бўлиб.

— Нима, қизим?

— Нега бувимнинг айтганларини қилмадингиз?

— Вой, ана, — деди ойиси, — шўрва қиляпман-ку.

Барно лабини буриб ойисига қаради:

— Бувим бир қошиқ шўрва қилгин десалар, сиз бир қозон шўрва қиляпсиз-ку!

МЕҲМОН-МЕҲМОН

Барно билан Лола жуда аҳил эди-ю, бир кунни арзи-маган нарсага жанжаллашиб, оралари бузилиб қолди, нимага денг-а!

Байрам арафаси эди. Опаси Шахло сингилларимни қувонтирай деб битта сариқ, битта қизил шар кўтариб, уйга келса, Барно билан Лола олчанинг соясида «меҳмон-меҳмон» ўйнашаётган экан.

«Қизлар Шахлонинг кўлидаги шарни кўриб бирам қувониб кетишди-ки, аста қўясиз.

Шахло кула-кула иккита шарни иккита тотув синг-лиснинг қўлига тутқазди-ю, бувчисининг олдига кириб кетди. Лола билан Барно яна бир-бирларини меҳмонга чақира бошлашди. Анча-мунча таклифлардан сўнг, ни-ҳоят, икки ёш катта бўлгани учун Барно қизил шарни кўтариб «меҳмон»га келди.

— Вой, нима қилиб овора бўлиб юрибсиз,— деди Лола,— қуруққина келаверсангиз бўлмасмиди, қўлингизга биров қарармиди?

Барно бунақа ширии-шакар гаплардан яйраб-яшнаб:

— Ҳали ҳам қуруққина келдим, айланай,— деб қўли-даги шарни дарров Лолага тутди,— олинг, олмасангиз хафа бўламаң, иккиламчи остонангизга қадам босмай-ман!

— Вой, нега ундоқ дейсиз, ўзимда ҳам шар бор,— деди Лола,— маңа!

— Сизники хунуқроқ экан,— деди Барно зўрлаб,— шарнинг қизили чиройли бўлади, айланай, олинг!

Барнонинг мақтовларидан сўнг Лоланинг кўзига ҳам қизил шар чиройлиг-у, ўзиники хунуқ кўриниб кет-ди, аттанг, боя опасининг қўлидан дарров қизилини ола қолса бўларкан. «Меҳмон» Барно битта конфетни оғзи-га солиб, дарров ўрнидан тура қолди.

— Вой, нега турдингиз?

— Бормасам бўлмайди, тандирга сомса ёпиб, буюққа келаверган эдим, айланай, мушук ўлгур еб қўймасин.

— Вой, шунақами,— деди «меҳмон» Лола «аччи-ниб»,— бошқа келганингизда бафуржа ўтирадиган бў-либ келинг.

Лола хурсандчилик билан қўлидаги сариқ шарни Барнога тутди.

— Олинг, қуруқ кетманг.

— Вой, сизнинг шарингизни нега оларканман,— деди Барно юраги шув этиб,— ўзимникини қайтариб бера қолинг, айланай.

— Вой, ўлмасам,— деди Лола гинахонликка ўтиб,— меҳмон нарсасини қайтариб олиб кетмайди, уят бўлади.

Барнонинг кўзлари пир-пир учиб:

— Майли, айланай, майли,— деди шошиб,— уят бўлса ҳам олиб кета қолай.

— Йўғ-е,— деди Лола,— тугунингизга ўзимнинг сариқ шаримни тугиб қўйганман, ўшани олаверинг.

Барнонинг юраги яна ғалати бўлиб:

— Бекор айтибсан!— деди жон аччиғида,— бувим тўйдан тугун олиб келганда «вой, барака топкур шундоқ ўзимни нарсамни қайтариб қўйибди» деганини ўзим эшитганман.

Лола ҳам бўш келмай:

— Бекоргинани айтибсан,— деди,— бувим ундан кейин «нарсамни алмаштириб қўйгани бечоранинг ҳеч балоси бўлмаса керак-да», деган!

Барнонинг ҳозиргина ширин-шакар сўзлардаё сузилиб турган кўзлари олайиб кетди:

— Бер шаримни!— деди.

— Вой,— деди Лола қизил шарни маҳкам қучоқлаб,— сен меҳмонсан-а!

— Бер,— деди Барно жон-жаҳди билан,— мен «меҳмон» эмасман. Барноман!

— Йўқ меҳмонсан!

— Йўқ, Барноман!

Бошланди...

Сўзларидан ҳозиргина бол томиб турган «меҳмон» «мезбон»га ташланди. Минг айланиб, минг ўргилаётган «мезбон» ҳам анойн эмас экан, дарров «меҳмон»нинг сочига чанг солди! Шу топда фақат айби сариқ бўлгани учунгина ҳеч кимга кераги бўлмай ҳовлининг ўртасида ётган шарни мушук кўриб қолди, оғилхонанинг томидан тушиб келди. Шарнинг олдида чўққайиб ўтирди. Шар кўзига қизик кўринди шекилли, қўли билан секин тегиб кўрган эди, шар юмалади. Мушук «қочиб» кетаётган шарга жон-жаҳди билан ташланган эди, шар «пақ» этиб бирдан кўздан ғойиб бўлди-қўйди. Мушук бу ғалати товушдан чўчиб, аввал уёқ-буёққа қараб олди, сўнг, югурганча яна оғилхонанинг томига чиқиб кетди,

қайтиб тушгани юраги дов бермай анчагача олчанинг тагида юмдалашаётган «меҳмон» билан «мезбон»га қараб ётди.

— Бер!

— Йўқ, бермайман!

— Ҳали шунақами?!— деди Барно ва Лоланинг қучоғидаги шарга чанг солди. Шар ёрилди-ю, фақат шундагина пуф сассиққа чиққан сариқ шар эсларига тушиб, қидириб қолишди.

— Қани менинг сариқ шарим?— деди Лола.

— Вой, сариқ шар нега сеники бўларкан?— деди Барно,— сариқ шар меники. Мен меҳмонман, ўзинг туғунимга тугиб бергансан.

«Меҳмон» билан «мезбон» бир-бирилари билан талаша-талаша бундоқ қарашса, сариқ шар ҳам аллақачон тамом бўлган экан!

Ҳали-ҳали ўйлайман, ўшанда, оббо Шахло тушмагур-е, шу шарларни бир хил қилиб ола қолса шундоқ иноқ, шундоқ тотув қизалоқларнинг орасидан қора мушук ўтмасмиди?!

МУШУҚ

Барнонинг бир тутам оплоқ пахтадек мушуги бор. Мушуги ундан ҳеч айрилмайди. Қаерга борса эргашиб юради. Барно ҳам мушукка жуда ўрганиб қолган. Бирпас кўрмаса туролмайди, иккови шунақа иноқ.

Барно айвонда мушук билан ўйнаб ўтирган эди. Бувиси ошхонадан бир товоқ пишган сут олиб чиқди.

— Совутмай дарров ичиб ол, болам.

— Хўп, бувижон,— деди Барно қўл ювгани водопровод томон кетаркан. Қайтиб келиб қараса, товоқ бўш, сут йўқ. Барно бошмалдоғини оғзига солиб ҳайрон бўлиб ўтирган эди, ошхонадан бувиси чиқиб қолди.

— Ҳа, болам, нега қараб ўтирибсан?

— Қани?

-- Нима «қани?»

— Сут,— деди Барно.

— Вой, мушугинг ўлсин,— деди бувиси бўш товоқни кўриб,— ичиб қўйгандир.

Мушук ҳеч нарсадан хабари йўқ, мунчоқдек кўзларини Барнодан узмай, чўққайиб ўтирарди. Барнонинг аччиғи чиқди, шу топда кўзига мушук жуда ёмон кўришиб кетди.

— Кет,— деди мушукни ҳайдаб,— сен билан ўртоқ бўлмайман, ҳамма сутимни ичиб қўйибсан!

Мушуги ҳовлига тушиб яна қайтиб келди-да, Барнонинг олдида чўққайди. Бу гал Барно унга қарамаса ҳам, аммо қувиб юбормади. Мушук кўзларини ундан узмай жавдираб ўтирди, зерикди, қўллари билан юзларини юва бошлаган эди, Барно қувониб кетди.

— Буви, ҳой буви?

Бувиси ошхонадан чиқди.

— Нима дейсан, болам?

— Дарров келинг.

Бувиси ҳайрон бўлиб, айвонга яқинлашди.

-- Буви, сутни, мушук ичмаган экан.

— Қаёқдан била қолдинг?

— Ана!— деди Барно,— ана мушук энди юзини юваёпти!

Бувиси, мушук одатда овқатдан кейин юз ювади демоқчи бўлди-ю, бироқ мушук билан неварасининг тотувлигини бузгиси келмай, индамай кулиб қўя қолди.

ТУҶСОН ИИЛГАЧА УРТОҚ

Барно эргалаб турса, ёнида мушуги йўқ. Ҳаммаёқни қаради. Каравотнинг тагидан ҳам, шкафнинг ичидан ҳам, бувисининг тахмонидан ҳам, ҳеч қаердан тополмай хомуш бўлиб ўтирган эди, бувиси сўради.

— Ҳа, болам?

-- Мушугим қани?

-- Вой мушугинг ўлсин,— деди бувиси,— ана, ҳовлида копток ўйнаёпти.

Барно оёғининг учидан туриб ҳовлига қаради. Му-

шук ярми қизил, ярми сариқ коптокни уёқдан-буёққа думалатиш билан овора эди. Барно хўмрайди, лаблари осилди, бармоғини оғзига солиб тумтайиб олди. Бувиси неварасининг авзойига қараб:

— Нима бўлди, болам?— деган эди, Барно энти-киб қўйди.

— Ановини кўрмаяпсизми, менсиз ўзи ўйнаяпти, бўлди, ўртоқчиликдан чиқдим. Олдимга келсин, бошига муштлаб-муштлаб ҳайдаб юбораман!

Мушук Барнонинг овозини эшитиб дарров югуриб келди, суйкалди, ўз айби учун узр сўрагандек чўзиб миёвлаб қўйди. Барнонинг жаҳли чиқиб кетди. Урибуриб ҳайдаб юборди. Мушук ҳовлига тушди-ю, индамай ошхонага кириб кетди.

Шу куни нима қилишини билмай Барно жуда зерикди, кўчага чиқди, уйга кирди, ўзини қўярга жой тополмай қолди. Бувисининг орқасида эргашиб юрган мушукни чақирмоқчи бўлиб икки-уч оғиз очди-ю, ялингиси келмай индамади. Кечга томон сабри чидамай:

— Буви,— деди.

— Нима, болам?

— «Анави» нега кетингизда юрибди?

Бувиси орқасига ўгирилиб кулиб юборди?

— Отини айта қолсанг бўлмайдими, болам! Нима экан деб ҳайрон бўлиб ўтирибман.

Бувиси неварасининг мушуксиз жуда-жуда зерикиб қолганини дарров пайқади-ю, қандай қилиб яраштириб қўйсам экан, деб ўйлаб пичирлади. Сўнг мушукни қўлига олиб, қулоғига бир нима деб пичирлади. Барнони кўрсатиб ерга қўйиб юборган эди, мушук югуриб айвонга чиқди-ю, Барнонинг рўпарасига чўққайди. Барно ичида қувойса ҳам, ялингиси келмай юзини тескари буриб, мушукка жимжилоғини чўзди.

— Қиличми-тўқмоқми?

Мушук ҳеч нарсага тушунмай бир бувисига, бир Барнога қараб «миёв»лаб қўйган эди, бувиси кула-кула деди:

— Тўқмоқ, қизим, тўқмоқ!

— Бўлмаса тўқсон йилгача ўртоқ,— деди Барно.

Шундай қилиб, мушук билан Барно тўқсон йилгача ўртоқ бўлишди-ю, шу-шу бир-бирларини бошқа ҳеч хафа қилишмади!

ҚИЗЧА ВА ЗОНТИК

Куз ҳавосини биллиб бўладими. Офтоб чарақлаб турган эди. Ишдан чиқсам ёмғир шивалаяпти. Аксига зонтик ҳам олмаган эканман. Шу пайт сада қайрағоч тагида кичкинагина қизчанинг чўнқайиб ўтирганини кўриб қолдим. Унинг эғнида оқ фартук, оёғида тапичка.

— Ҳа?— дедим энгашиб.

Қизча кўзларини катта очиб зонтиkning тагидан қаради:

— Ёғиб кетди,— деди хомуш.

— Уйинг узоқми?

— Йўқ.

— Бўлмаса нима қилиб ўтирибсан,— дедим тушунолмамай,— зонтигинг бор-ку.

Қизча жавоб бермади. Анчадан кейин:

— Тапичкам лой бўлади,— деди.

— Ана холос!— деб юбордим.

Бола-да. Зонтиги бор-у, шипиллатиб кетавермайди-ми.

— Лой бўлса тозалаб оларсан, тагин уйингдагилар хавотир олиб ўтирмасин,— дедиму йўлга бурилдим. Бироқ кўп ҳам юрганм йўқ. Чақмоқ чақиб бутун хиёбонни кўкимтир тусга бўяб ўтди. Кўз очиб-юмгунча ёмғир жалага айланди-ю, аранг сада қайрағочнинг тагига қочиб улгурдим. Қизчанинг ёнига чўккалаб мен ҳам ёмғирнинг пасайишини кутиб ўтирдим.

— Қизиқ-а,— деди бир маҳал қизча жилмайиб.

— Нима?

— Этигингиз бор экан.

— Ҳа, бор. Нима эди?

— Аммо зонтигингиз йўқ экан.

— Йўқ, қизим, йўқ. Эрталаб олишни унутибман.

— Мени зонтигим бору этигим йўқ.

— Бунни қара-я,— дедим нима демоқчи эканлигига энди тушуниб,— менинг этигим сенда бўлса ё сенинг зонтигинг менда бўлса, иккаламиздан биттамыз аллақачон уйда ўтирган бўлар эканмиз-а.

— Ҳа, амаки.

Қизча афсусланиб бош чайқади. Бирдан менга ўгирилди-да:

— Манг,—деди қўлимга зонтигини тутиб,— ола қолинг.

— Йўғ-е. Нима деяпсан. Узинг-чи?

Ёмғир пасайиши билан бошимга папкамни қўйиб кетавераман.

Аммо мен кўнмадим. Шунда у ўйлаб туриб:

— Бўлмаса мени кўтариб олсангиз,— деди,— зонтикни ушлаб кетардим. Сизнинг бошингиздан ёмғир ўтмасди. Менинг эса оёғим лой бўлмасди.

— Бу таклифингга розиман,— дедим қувониб.

Шундай қилиб, иккаламиз ҳам манзилга етиб олдик. У уйига, мен трамвай останковкасига. Унинг тапичкаси лой бўлмади, менинг эса бошимдан ёмғир ўтмади.

«ДАРВОЗАБОН»

Лагерда юрбман-у, хаёлим Орифда. Нима қилаётганикин. Роса кўча чангилиб тўп тепаётганмикан ё Тентаксойдаги бувисиникига кетганмикан? Уйда йўқ, албатта. Бўлмаса шунча хатимга битта жавоб ёзмасмиди. Лагердан кела солиб Орифларникига чиқдим. Ойиси ошхонада овқат қилаётган экан, Орифни сўрасам:

— Уйга кира қол,— деди,— дам олиб ётибди.

Эшикни очсам, уй қоп-қоронғи, деразаларга қойшаб тutilган. Аллақарда паровозга ўхшаб нимадир пиш-пиш қилади. Ҳайрон бўлиб остонада турган эдим:

— Ойи!— деди Ориф,— ичагим узилиб кетди-ку!

Қарасам каравотда Ориф ётибди. Секин олдига бордим.

— Ҳа, нима қилиб ётибсан?

— Э, сенмисан?— деди Ориф ёстиққа ёнбошлаб,— мен ойим деб ўйлабман. Қачон келдинг?

— Ҳозир,— дедим ва деразанинг пардасини очдим. Еруғда Орифга қарадим-у, қангу манг бўлиб қолдим! Ориф пуфакдек шишиб, кўзлари юмилиб кетибди.

— Касалмисан?

— Йўғ-е,— деди Ориф ва олдидаги столга ишора қилди,— ўқишга ҳам оз қолди. Мана шунақа дам олиб куч йиғиб ётибмиз.

Стол устига қараб бўлмас эди. Олма, тарвуз, бурда-сурда нон, бир пиёла мураббо, толқон, ярим шиша қатиқ, яна алланималар, хуллас, йўқ нарсанинг ўзи йўқ. Шу пайт ойиси бир лаган қовурдоқ олиб кирди. Ориф енгини шимариб ётган ерида овқатга тушиб кетди. Лаган тагидаги ярим пиёла ёққа нон тўграб еди. Устига чой қуйиб симирди. Кетидан компот ичди. Икки қошиқ толқонни оғзига солиб, шишадаги қатиққа қўл узатди. Сўнг-ра яна чалқанча чўзилиб, оёқларини чалиштирди-да:

— Шунақа, оғайни,— деди пишиллаб,— яқинда кўча командалари ўртасида учрашув бўлади. Куч йиғяпман. Узимга қарамасам бўлмай қолди. Қўлим тегиб хатингга жавоб ҳам қайтара олмадим. Хафа бўлмайсан, оғайни. Мана, манавини кўряпсанми, ўн беш кунда-я.

Ориф билагини кўрсатиб.

— Нима бу?— деди.

— Бир кило гўшт!

Уйга чиқиб кетдим.

Дарҳақиқат орадан уч кун ўтгач қўшни кўча футбол командаси билан сайхонликда учрашув бўлди. Ориф дарвозабон эди. Уйинга аралашмай қўя қол десак ҳам «мен бу учрашувга атайлаб куч йиққанман» деб туриб олди. Ноилож кўндик.

Шу куни рақибларимиз дарвозага ўн тўрт тўп кириштиди. Ориф пишйллаб копток тутаман, деб ҳар гал коптокдан олдин ўзи думалаб дарвозага кириб кетар эди.

УЧ ОПА-СИНГИЛ

Уч опа-сингил бор экан. Каттаси Доно, ўртанчаси Раъно, кичкинаси Зуҳро экан. Доноси эрка, Раъноси ўжар, Зуҳроси қизғанчиқ экан. Сира бир-бирлари билан чиқишолмай, жанжаллашгани-жанжаллашган экан.

Шунча айтилган гаплар-у, шунча қилинган панд-насиҳатлар у қулоқларидан кириб, бу қулоқларидан чиқиб кетаркан-у, бувилари минг-минг пушаймон бўлиб қолаверар экан.

Бир куни бувилари уч опа-сингилни уйда қолдириб:

— Аҳилгина бўлиб ўтиринглар,— деб тайинлабди,— бозордан қовоқ олиб келиб, сизларга сомса ёпиб бераман, хўпми?

Уч опа-сингил:

— Хўп!— дейишибди-ю, бувилари остона ҳатлаб кўчага чиқиши билан ваъдаларини унутишибди. Уйни бошларига кўтариб жанжаллаша кетишибди, бу галги жанжал ҳали бувилари бозордан олиб келиб улгурмаган қовоқдан чиқибди.

— Уруғини мен оламан,— дебди Доно,— бувим қоуриб берса, маза қилиб чақаман.

Раъно кўзлари ўйнаб:

— Сен-а?— дебди.

— Ҳа, мен,— дебди Доно ётган жойида тамшаниб.

— Ҳо,— дебди Раъно,— ярми меники!

— Бекор айтибсан,— дебди Доно сапчиб туриб,— қара, иккита курак тишинг ҳам йўқ, яхшиси бувимга ўшаб юмшоққина қовоқ сомса еб қўя қол!

— Бувимга ўшаб-а?— дебди Раъно титраб,— мен қовоқ сомса ейман-у, сен уруғини чақасанми?

Хуллас, жанжал бошланибди-ю, Доно билан Раъно бир-бирларининг тишларини санаб чиқишса, икковининг ҳам иккитадан тиши йўқ экан. Шунинг учун қовоқ уруғни ўртадан бўлишга эндигина келишиб туришган экан, бир чеккада қўғирчоқ ўйнаб ўтирган Зухро иккала опасига ташланибди.

— Вой, менга қани?

Яна бошланган жанжал юмдалашга ўтибди. На унисидан, на бунисидан биттагина қовоқ уруғи ололмаган Зухро опаларининг юзига чанг солибди. Раъно Дононинг бошидан ёстиқни тортиб олиб, Зухрога отибди. Зухро ҳам абжиргина экан, ёстиқни ердан олиб энди Раънога улоқтирмоқчи бўлиб турган экан, Доно дарров унга ташланибди. Вақтни бой бермай Раъно ёстиққа ёпишибди. Бир учидан Раъно, бир учидан Зухро, бир учидан Доно торта-торта, охири ёстиқни йиртишибди-ю, бутун уй парга тўлибди!

Яхшики, бувиларни келиб қолиб, қизлар аранг эс-хушларини йиғиб олишибди.

— Ҳой, яна нимани жанжали-а?

Қизалоқлар бувиларининг қўлидаги қовоқни кўришибди-ю, бошлаган жанжалларидан тоза изза бўлишибди.

БЕРАҲМ ҚИЗ

Бир бераҳм қиз жониворларни қийратишни яхши кўраркан: офтобда исиниб ётган бароқ мушукнинг думидан ушлаб, ошхонанинг томига улоқтираркан. Айвонга қамалиб қолган чумчуқларни тутиб, оёғига қоғоз боғлаб учираркан, ўрикнинг шохидаги майнага тош отаркан. Фақат ҳовлидаги шалпангқулоқ итга теккани журъат қилолмас, аммо дам юзини буриштириб, дам тилини чиқариб унинг ҳам ғашига тегиб қўяр экан. Шалпангқулоқ «бас, ҳаддингдан ошма», деб ириллаши билан қизча дарров уйга кириб оларкан. Шундан кейин мушук томдан тушаркан, майна ўрикка келиб қўнаркан.

Бир куни бароқ мушук, майна, чумчуқ бераҳм қизнинг адабини бериб қўйсак, деб итга маслаҳат солишибди.

— Сабр қилинглар-чи!— дебди шалпангқулоқ,— балки эси кириб қолар.

Мушук думини ликиллатиб:

— Эси киргунча думсиз қоламан!— дебди.

— Ҳадемай қанотимдан айриламан,— дебди майна тош тегавериб патлари синиб кетган қанотларини ёзиб. Чумчуқлар ҳам чирқиллашибди.

— Майли, билганингизни қилинг,— дебди ит ночор.

Аламзада жониворлар қизчанинг опалари мактабга, ойиси ишга кетиши билан уйга ёпирилиб киришибди. Қизча шунча чумчуқларни кўриб қувониб, ҳаммасини ушлайман деб ўрнидан турган экан, чумчуқлар дам пе-

шонасидан, дам бошидан, дам қўлидан, дам оёғидан чўқий бошлашибди. Қизча чумчуқларнинг ҳужумидан аранг қутулиб ҳовлига қочиб чиқмоқчи бўлган экан, бароқ мушук «жойингдан қимирлама» дегандек кўзларини ўйнатиб, мўйловини силкитиб, остонага чўққайиб ўтириб олибди. Майна қизчанинг бошига қўниб, овозининг борича сайрабди. Бароқ мушук бир сакраб қизчанинг тиззасига чиқиб, даҳшат билан «миёв»лабди.

Шунда қизча бувисининг: «Болам, жониворларга озор берма», деган гапини эслаб, ўкинибдию, овозининг борича:

— Шалпангқулоқ!— дебди йиғламсираб,— мени қутқар, энди буларга ҳеч тегмайман.

Шалпангқулоқ қизчанинг аҳволини кўриб: «Ҳа, энди тоза адабини еганга ўхшайди», деб ириллаб қўйган экан, бароқ мушук қизчанинг тиззасидан тушибди, майна билан чумчуқлар гуриллашиб ҳовлига чиқиб кетишибди. Шу-шу қизча... чумчуқлар ризқларини териб, бемалол ҳовлида юрадиган, майна ўрикнинг шоҳида чўчимай ўтирадиган, бароқ мушук эса офтобда хотиржам исиниб ётадиган бўлибди.

ҚИЗҒАНЧИҚ

Салимага ойиси ярми қизил, ярми сариқ копток олиб берган эди. Салима коптокни қўлтиқлаб кўчага чиқса, ўртоқлари чувиллашиб, қувлашмачоқ ўйнашаётган экан. Салиманинг қўлтигидаги коптокни кўришди-ю, оғзилари очилиб, бирин-кетин олдига келишди.

— Вуй!— деди Замира,— бунча чиройли?

Муборак эса:

— Яп-янги экан,— деди ҳавас билан.

Уларнинг орасида Салиманинг синглиси Лола ҳам бор экан, янги коптокни кўриб, қувончдан кўзлари чақнаб кетди.

— Ке, ўйнаймиз,— деди коптокка қўл чўзиб.

Салима чўчиб тушди. Мунчоқдек кичкина кўзлари пирпираб, ўзини четга олди.

— Йўқ,— деди қўрқа-писа,— ўйнамайман, копток ерга тегса эскиб қолади.

Лола опасининг гапидан ўртоқлари олдида изза бўлди, қизариб-бўзариб:

— Кўптукни нимага чиқарган бўлмаса,— деди,— ўйнагани-да!

Қизлар кулишди.

— Ўйнамайсанми? Бўлмаса қўлтиқлаб юравер.

Салима лип этиб уйга кириб кетди-ю, эшикни ёпди, кўнгли бир оз жойига тушди.

— Опанг қизғанчиқ экан,— дейишди қизлар чувиллашиб Лолага.

— Қўяверинглар,— деди Лола жўрттага, овозини баланд қилиб,— ҳали ухлаганда олиб роса ўйнайман.

Салимани ваҳима босди. Рост, Лола ўжар, этганини қиладиган қиз, ухлаганда олиб ўйнаса, Салима билиб ўтирибдими?! Ваҳима қўрқувга айланди-ю, коптокни қаерга яширишни ўйлаб боши қотди. Ёстиқнинг остига қўйган эди, ёстиқ дўппайиб қолди, каравотнинг тагига юмалатиб кўрган эди, хаёлида Лола энгашиб олаётгандек бўлаверди. Бувисининг олдига бориб: «Жон буви, шуни сандиққа солиб қўйинг», деган эди, нинага ип ўтказолмай хуноб бўлиб ўтирган бувиси ойнакнинг тагидан ғалати қараб:

— Вой тавба, коптокни ҳам сандиққа соладими?— деди.— Болам, хаёлинг жойидами?

Салима бўшашиб ҳовлига чиқди. Утинхонага кириб, икки палён ўтиннинг тагига яширди, кўнгли хотиржам топиб ташқарига чиқди-ю, лоп этиб хаёлига келган фикрдан бўшашиб кетди. Ҳали ойиси тандирга олов ёққанда, Лола албатта ўтинга киради, топиб олса-чи? Салима дарров коптокни олиб ойисининг кийим иладиган жовонига яширди. Бир оз ўзига келиб ўйлаб кўрса, бу ер ҳам нобоп экан...

Хуллас, минг жойга яшириб, минг жойдан олди, ниҳоят, Лола ўйласа тушига кирмайдиган жой деб, дарвозанинг олдидаги ахлат яшикнинг ичига ташлаб, устига хазон ташлаб қўйди-ю, ҳориб-чарчаб ухлаб қолди. Шу куни кечаси билан копток тушига кириб чиқди: Лола коптокни топиб олиб, ўртоқлари билан ўйнагани кўчага чиқиб кетаётган эмиш. Салима дод деса, овози

чиқмасмиш. Эрта билан касал одамга ўхшаб уйғонди-ю, коптокни қаерга яширганини ўзи ҳам эслай олмай, тоза боши қотди.

Кечгача минг ўйлаб, минг қидириб, аранг эслади. Дарвозанинг олдига югуриб борди-ю, ахлат яшикни бўш кўриб:

— Ойи! Ойи, ахлат яшикдаги хазонни нима қилдиз?— деди.

— Эрта билан ахлат машина , ўтган эди, ташлаб юбордим, қизим,— деди ойиси.

— Эсиз копток-а!

АЙРИЛГАННИ...

Баргларнинг умри қисқа экан. Куз келиши билан қўнғир тусга кириб, уч-тўрт кун лов-лов ёнишаркан-у, дайди шамолнинг ҳамласига дош беролмай чирт-чирт узилиб, бир кечада дув тўкилишаркан. Шундай бўлса ҳам бирор барг ўз қисматидан нолимас экан, аксинча, одамларни жазирама офтобдан асраганидан, чанг-тўзонларнинг йўлини тўсганликларидан мамнун бўлиб ерга бош қўйишаркан. Аммо бир ўжар барг шерикларидан ажралиб, новдага маҳкам ёпишиб олибди.

— Юр биз билан,— дейишибди шериклари,— ёлғиз қолма!

— Йўқ,— дебди ўжар барг,— сизларга ўхшаб қор-ёмғирларда қолиб чириб кетайми?

— Нега ундай дейсан?!— дейишибди шериклари,— биз она ерга сингиб, мадад берамиз, шарофатимиз билан келгуси йил янги барглар кўкаради, шунда қайта яшарамиз, ёлғиз қолма, қор-бўронларда ҳолинг не кечади?

— Майли,— дебди ўжар барг,— сизларга қўшилиб оёқ ости бўлганимдан, ёлғиз яшаганим афзал!

Шундан сўнг шериклари уни гапга кўндиролмай минг-минг афсус билан ерга бош қўйишибди. Қиш ке-

лиши билан ҳаммаёқ қорга бурканибди, изғирин шамол эсибди. Қовжираб ўз ҳуснини йўқотган ўжар барг қалт-қалт титраб, ваҳима билан новдага яна ҳам маҳкамроқ ёпишиб олган экан, новда, бас, вақт-ганиматда пастга — шерикларингнинг олдига тушиб ол, дегандек силкинибди, бироқ ўжар барг қулоқ солмабди. Шамол эса уни ҳар куни турткилайверибди. Барг ҳолдан тойибди ва изғирин шамолнинг яна бир ҳамласига бардош беролмай чирт этиб узилибди-ю, чирпирак бўлиб учиб кетибди.

Шу кетганча ном-нишонсиз йўқолибди.

ЁНҒОҚ БИЛАН ТЕРАК

Терак билан ёнғоқ ёнма-ён ўсибди. Йил сайин ёнғоқ йўғонлашибди, тўрт томонга шох отибди, терак бўлса бор кучини сарфлаб ёнғоқдан икки баравар юқорига чиқиб олибди-ю, шундай бесунақай дарахт билан ёнма-ён яшаётганлигидан жуда ўкиниб кетибди. Чиройли новдаларини силкитиб, тангадек бежирим баргларини шитирлатиб:

— Ҳой, қўшни,— дебди,— сенга нима бўлган-а?

Ёнғоқ ҳар бири шапалоқдай-шапалоқдай баргларини шовиллатиб:

— Нима бўпти?— деб сўрабди ажабланиб.

— Аҳволингга қара, мунча эгиласан, қаддингни ростласанг-чи, осмонга қараб ўс!

Ёнғоқ ҳар бири шапалоқдай-шапалоқдай барглари-ни шовиллатиб дебди:

— Бе, осмонга қараб ўсганимдан нима фойда, менга ҳаёт берган она ерга бош эгмай яшолмайман.

Терак қўшнисининг гапларидан кулибди. «Букчайиб ўл», дебди ичида ва қуёшнинг нурларида яйраб-яшнаб осмонга ўсаверибди-ю, энг баландга чиқиб олиб қараса, ўзидан чиройлироқ бирон дарахт йўқмиш: ҳаммаси кўримсиз, бесунақай тарвақайлаган эмиш. Урик ҳам, олма ҳам, ёнғоқ ҳам кўзига жуда хунук кўришиб кетиб-

ди-ю, ўз қадди-қоматининг келишганлигидан мамнун бўлиб яна ҳам кеккайиб кетибди, ёнғоқни менсимай қўйибди. Шамол туриб сағал барглари тегиб кетса ҳам жигибийрони чиқиб, ёнғоққа ёпишаверибди:

— Ҳой, мунча ялпайиб ҳамма жойни эгаллаб олдинг-а!

— Қани?— дебди ёнғоқ,— шунча жой бекор ётибди-ку, шунча жой сенга камми?

— Кам!— дебди терак,— сен мени бўтунлай тўсиб ҳеч кимга кўрсатмай қўйдинг. Бесўнақай шохларингни йиғиб ол. Ҳуснижамолимни ҳамма кўрсин!

— Э, ҳа,— дебди ёнғоқ,— ҳали гап буёқда дегин! Сени ҳуснижамолинг кимга керак экан?

— Ҳаммага!— деб қичқирибди терак вужуди билан силкиниб,— ўзинг хунук бўлганингга ғайирлик қиляпсан!

— Мен-а?!

— Ҳа, сен!

— Умринг қисқа, ортиқча бино қўйма,— дебди ёнғоқ,— минг кеккайганинг билан ўтиндан бўлакка ярамайсан!

— Мен-а?— дебди терак,— бекор айтибсан, одамлар мени деб яшайди, бўлмаса экармиди.

— Мен одамларни деб яшайман!— дебди ёнғоқ.

Терак ёнғоқнинг гапларига яна кулибди, аммо унинг кулгиси кузга келиб йиғига айланибди, деҳқон теракни вояга етганини кўриб кесиб олиб кетибди. Келгуси йили теракнинг тўнкасидан ингичка новда чиқибди, кўп ўтмай у ҳам ёнғоққа етиб олиб, шундай бесўнақай дарахт билан ёнма-ён яшаётганидан нолий бошлабди. Деҳқон унинг ҳам тагига арра қўйибди.

Ҳар тўрт-беш йилда терак тўнкасидан кўкарган новда кесилиб кетармиш-у, аммо одамларни тўйдиргани учун ёнғоқ ҳали ҳам баҳайбат қулочларини кенг ёйиб ўз жойида турганмиш!

АЖИНАЛАР

(Отамнинг ҳикояси)

Чойдан сўнг Наби билан сигирни ҳайдаб сойга кетдик.

Қирғоқда шохлари ҳар томонга тарвақайлаб кетган қари тол бор. Бу ер Наби билан менинг учрашадиган жойимиз. Агар бирортамиз уйда бўлмасак, албатта, шу ерда бўламиз. Утган ёз толнинг танасига ёпиштириб кичкинагина супача ҳам ясаганмиз. Сигирни ўтга қўйиб супачага келиб ўтирдик.

— Боягини кимдан эшитдинг?— сўрадим секин.

— Ҳеч кимга айтмайсанми?

— Йўқ, ўлибманми айтиб.

— Кеча отамнинг олдига бир киши келди,— деди Наби менга яқин сурилиб.— Қоронғи бўлгани учун юзини яхшилаб кўролмадим. Анчагача гаплашиб ўтиришди. Мени уйғоқми деб туртиб ҳам кўришди. Мен бўлсам кўрпадан қулоғимни чиқариб, миқ этмай ётавердим. Бояги киши отамга: «Шарифбой — қулоқ, тезда бунақалар йўқ бўлади», деди. Иннай-кейин, шунга ўхшаш гапларни кўп гапирди. Кета туриб: «Босмачилар хўтам таъзирини еди, фақат шуниси ёмон бўлдики, қўрбоши қочди, қўлга тушира олмадик,— деди.— Кўз-қулоқ бўлинг, албатта узоққа кетолмаган, шу яқин орада бойларнинг паноҳида жон сақлаб юрган бўлса керак. Бирон гап бўлгудек бўлса, хабар қилинг, ўша ерда учрашамиз»,— деди.

Буни эшитиб оғзим очилиб қолди. Кутилмаган гаплар. Қўрбоши қаерда экан-а? Бутунлай қочган бўлса-я. Иккаламиз ҳам хаёл суриб анчагача тикилиб ўтирдик.

— Менга қара,— деди бирдан Наби липпасидан латтага ўралган иккита қармоқни олиб,— эртага шу ерда балиқ тутсак-чи. Ғуж-ғуж-а.

— Бўпти.

Кечга томон уйга қайтдим. Отам энди даладан қайтиб, декчага олов ёқаётган экан.

— Қаёқда юрибсан, Наби қани? Дадаси қидириб юривди.

— Сойда сигирни ўтлатдик.

Овқатдан сўнг шолчани ёзиб жимгина ёта қолдим.

Эртасига кечқурун Наби билан яна сой бўйига ба-
лиқ тутгани келдик.

Наби катта тошга чиқиб олди. Мен сойнинг нариги
томонига ўтмоқчи бўлдим қўрқдим. У томон кўз
илғамас қир, қирнинг қоқ ўртасида эса ташландиқ
уй бор, уни ажинахона дейишади. Уни ким, қачон қур-
ган, ҳеч ким билмайди. Узи бир томонга қийшайган,
кўрсангиз, ҳозир йиқилиб тушади, дейсиз. Аммо қат-
тиқ сел, бўрон ҳам битта гуваласини бўзолмаган. Уни
ажиналар ушлаб туради, дейишади. Ҳатто катталар
ҳам олдига яқинлашгани қўрқишади...

— Нима ўйлаб қолдинг,— менга қараб қичқирди
Наби.— Ке бу ёққа, бу ерда жой бор.

Бўшашиб Набининг ёнига чиқдим, иккаламиз ҳам
сув бетиде қалқиб юрган қармоқдан кўз узмай анча-
гача жим ўтирдик.

Ҳадемай тоғ ортидан қалқиб ой чиқди. Атроф худди
тонготар пайтидай ғира-шира ёришди. Қир томондан
шамол турди. Олис-олисдан итларнинг ҳуриши, сойнинг
тошдан-тошга сапчиб шовиллашидан юрагим алланечук
увишиб кетди.

— Наби, кетсак бўларди,— дедим,— жуда кеч бў-
либ қолди.

— Вой, сени қара-ю, битта ҳам тутмай-а?

— Қўрқаётганинг йўқми?

— Нимадан?

Мен қир томонга ишора қилдим.

— Сени қара-ю,— Наби хахолаб кулиб юборди.—
Шундан ҳам... и... и... ана, ана, яқинлашяпти... Э, орқа-
га қайтди: Илинай девди-я, ҳуркитиб юбордик. Шун-
дан ҳам қўрқиб ўтирибсанми, ўнта ажина бўлса ҳам
қўрқмайман. Утган йили жуда қизиқ бўлган, биласан-
ми... мен... мен... мен...

Наби жим бўлиб қолди. Ҳатто қармоғини сувга ту-
шириб юборди. Оғзини очиб, сойнинг нариги томонига
бақрайганича қотиб қолди.

— Наби, сенга нима бўлди? Нега индамайсан? На-
би! Наби!

— А... а... ж...

Наби титроқ қўллари билан биқинимга турта бош-
лади.

Мен у кўрсатган томонга қарадим.

Ажинахонада алланарса йилт этиб ёниб, ўчди... Бир

оздан сўнг мўридан ингичка кўкимтир. тутун буралиб осмонга кўтарилди...

Орадан анча вақт ўтгач, бирдан қочиш эсимга тушди. Дик этиб ўрнимдан турдим, қармоқни ташлаб орқамга қарамай югурдим. Қай томонга кетаётганимни ўзим ҳам билмайман. Иккита тор кўчадан ўтиб, пастак пахса девор олдидан чиқдим. Лип этиб девордан ошиб нотаниш бир боққа тушдим. Орқамдан Набининг овози эшитилди.

— Тўхта, Адҳам.

Тўхтаб, унинг етиб келишини кутиб турдим. У ҳал-лослаб деворга тирмашиб чиқа бошлади. Қўлидан ушлаб зўрға пастга туширдим.

Бир оғилхонага кўзим тушди. Секин эшигини очиб ичкари кириб, бурчакка бориб биқиниб ўтирдик.

— Эртагача уйга кетолмасанг-а?

У худди йиғлаётгандек бир-йкки бурғини тортиб қўйди. Секин эшикдан бошимни чиқариб ташқарига қарадим. Ойдин бўлганидан ҳамма ёқ кафтдек кўзга ташланиб турарди.

Четдаги катта тутда иккита от боғлоғлиқ турибди. Сал нарида ўнтача эшак ўтлаб юрибди. Ҳар бирининг устига босиб пичан ортилган. Ариқдан кимдир энгашиб сув оляпти.

— Наби,— дедим бир оз ўзимга келгач, унинг ёнига бориб ўтираётим.— Қаерда эканлигимизни биласанми?

— Йў-ў-ўқ.

— Бойнинг майдонида.

— А... йўғ-э, ҳазилингни қўйсанг-чи.

— Ишонмасанг, ўзинг қара. Бойнинг гаранг хизмат-кори бор-ку, ўша боғда юрибди.

— Холми?— деб Наби ўрnidан туриб кетди.— Юр қочамиз. Бултур бой қулоғимдан чўзганда, қўлимни ушлаб турган,— деди жон ҳолатда.

Аста ташқарига чиқдик. Девор ёқалаб энгашиб кетаётган эдик, оёқ шарпаси эшитилди. Орқага ўгирилдиму деворга суяниб қолдим. Биздан ўн беш қадамча нарида худди осмондан тушгандай бир киши турарди.

Мен уни дарров танидим. Бу — бой ота эди. Қочишнинг иложи йўқ. У ёқ-бу ёққа қарай бошлаган эдим, ариқ бўйидаги тутга кўзим тушиб қолди. Наби билан иккаламиз лип этиб унга чиқиб олдик.

Бой кимнидир сўкар эди:

— Ҳароми, ҳали ҳам пичанни элтиб бермадингми!— Бой эшакларни қозиқдан чиқариб, бирини иккинчисига, иккинчисини учинчисига, учинчисини тўртинчисига боғлай бошлади.— Отлар очдан ўлди-ку.

Хол ниманидир тўнғиллаб сувга кела бошлади. Биз кўрққанимиздан бир-биримизнинг пинжимизга кириб кетгудек бўлиб, шохни чангаллаб ўтирардик.

...Боғдан чиқиб, уйга яқинлашганимизда кўча бошидан иккита от ўқдек учиб кетди. Аллақерда эшак хангради.

Шундан сўнг сой томонга бормайдиган бўлдик.

Наби ҳам бир неча кун кўринмай кетди. Кейин билсам, ўшандан бери бетоб экан. Бир куни кечқурун дадам билан уни кўргани бордим. Наби чайла ёнида, декчага олов ёқаётган эди.

— Наби...— деб юбордим ўзимни тутолмай. У ялт этиб менга қаради. Қучоқлашиб кўришдик, кейин анчагача бир-биримизга тикилиб ўтирдик. У анча озиб қолибди. Доим кулиб турувчи кичкина кўзлари киртайган, ёноқлари бўртиб чиқибди. Қарашлари ҳам худди бехосдан чўчиган кишиникидек ғалати. Ингичка, ориқ қўллари эса ўз-ўзидан титрарди.

— Ушандан берими?— деб сўрадим ерга қараб, У «ҳа» дегандай бошини қимирлатиб қўйди.

Шақиллаб қайнаб кетган қумғонни олиб, отам билан Қарим амаким ўтирган полиз бошидаги супага томон кетдик. Супага яқинлашганимизда, биз томонга орқасини ўгириб ўтирган чарм камзулли нотаниш кишига кўзим тушди. У отам билан Қарим амакимга ниманидир зўр бериб тушунтирарди.

— Ким бу, Наби?— деб сўрадим.

Набининг гапича, бу одам бир марта уларникига келиб Шарифбойни қулоқ деган киши экан.

— Қачон уникига борувдингиз?— деб сўраб қолди бояги киши отамга ўгирилиб.

— Уч кун бўлди чамамда,— деди отам,— бой қўярда-қўймай олиб кетди. Нима гап экан деб борсам, офилхонага олиб кириб:

— Шу отларимга тақа қоқиб берасан,— деб туриб олди.

— Бунда гап бор,— деди бирдан отамнинг гапини бўлиб, чарм камзулли киши.— От худди ўшаларга ке-

рак бўлган. Ишонаверинг. Демак, қўрбоши шу яқин орада бўлиши керак...

Мен дарров бойнинг тунги, хизматкорини ҳақорат қилгандаги сўзларини эсладим.

— Тўғри,— гапга аралашди Набининг отаси,— сой бўйидаги туёқ изларига қараганда, улар шу яқин орада. Бундан ташқари, хизматкорнинг ўлими-чи?

— Қайси хизматкор,— чўчиб сўради отам.

— Кар-чи, Хол,— тушунтира бошлади нотаниш киши,— кеча ўлигини сойдан тутиб олишибди. Изини йўқотмоқчи бўлган, аблаҳ.

— Вой, Холни-я,— деб юборганимни сезмай қолибман. Супадагилар ялт этиб менга ўгирилишди.

— Кел, у ерда нима қилиб ўтирибсан? Танишинг,— деди отам нотаниш кишига ўгирилиб,— ўғлим бўлади.

— Қани, қани, йигитча, бу ёққа кел-чи,— деди у ёнидан жой бериб.— Уртоғингни балиқ овига олиб бориб, касал қилиб келибсан-да.

— Сиз буни қаердан биласиз?— деб сўрадим бошимни кўтариб,— ўшанда уни ажина қувлади.

Утирганлар кулиб юборишди. Мен бирон беҳуда гап айтиб қўймадиммикан, деб жуда уялиб кетдим.

— Ана холос,— деди бояги киши,— кап-катта бола ажинага ишониб ўтирсанг, бу қандоқ бўлди-а?

— Ахир... ахир, қирда... ажиналарни... олов ёқилганини ҳам тутун чиққанини ҳам ўз кўзимиз билан кўрдик, тўғрими Наби?

— Нима, нима? Кечаси-я...

— Ҳа...

Чарм камзулли киши қўлларимни ушлаб олди:

— Ҳозир... бизни ўша ерга бошлаб бора оласанми?— буни эшитиб юрагим орқамга тортиб кетди. Наби бўлса бўзрайганча супага ўтириб қолди.

— Қўрқма, ўғлим, бирга борамиз,— далда бера бошлади отам.— Шундайми, ўртоқ Қодиров?

— Албатта...

Йўлга чиқдик. Наби билан иккаламиз уларни қирғоқдаги супачага бошлаб келдик. Қодиров катта тошга чиқди. Камзулининг ичида осилиб турган дурбинни олиб қирга қаради. Ҳамма ёқ жимжит. Енгил шабада турди. Хиёл ўтмай узоқдан отларнинг кишнаши, одамларнинг гўнғир-гўнғир товушлари эшитилди.

— Шу ерда, аблаҳлар,— деди ҳаяжонланиб Қодиров.— Ҳозир яқинлашиб бўлмайди. Ҳаммаси уйғоқ. Кундузи ухлашса керак. Тонгда қўлга оламиз.

— Ажиналарни-я?— Кўзларим катта-катта очилиб кетди. Отамнинг қўлидан маҳкам ушлаб олдим.— Юринг, кетамиз, юринг.

— Қўрқма, ўғлим, ажиналарни ушлаймиз,— деди Қодиров. У эркалаб елкамга бир-икки уриб қўйди. Сўнг отамга:

— Сиз шу ердан жилманг,— деб тайинлади.— Кўз-қулоқ бўлиб туринг, хўпми? Мен тонггача йигитларни бошлаб келаман.

Тонготар пайтида Қодиров бошлиқ ўнтача отлиқ қизил аскар келди. Улар сойнинг саёз жойидан оҳиста ўтиб, ажинахонани ўраб олишди. Бирпасда қий-чув бошланди, ўқ товушлари эшитилди. Кимдир қаттиқ қичқирди. Бир оздан сўнг, худди сув қуйгандек, яна ҳамма ёқ жимжит бўлиб қолди.

Орадан ярим соат ўтар-ўтмас икки отлиқ бизнинг олдимизга келди, уларни Қодиров юборибди. Бизни отларга мингаштириб, сойдан олиб ўтишди.

— Қани, йигитчалар, ажиналарни кўрасизларми?— деди Қодиров ажинахонага бошлаб,— юраверинглар, юраверинглар.

Қўрқа-писа ичкарига кирдик. Девор олдида олтита саллали киши қўлини кўтариб турарди. Уйнинг бурчагида эса, улардан тортиб олинган қурол-аслаҳалар.

— Вой, бой ота-ку,— қичқириб юборди Наби.

Ҳақиқатан ҳам бир кўзини қора латта билан боғлаб олган семиз, баҳайбат қўрбошининг ёнида бой ота турарди. У Наби билан менга ер остидан ўқрайиб қўйди.

— Хўш, энди ажинадан қўрқмайсизми?— деб сўради Қодиров.

— Йўқ,— деб жавоб бердик.

Бир оздан сўнг босмачиларнинг қўлларини орқаларига боғлаб, ҳайдаб кетишди. Биз отлиқ аскарларни анча ергача кузатиб-қўйдик.

Пьесалар

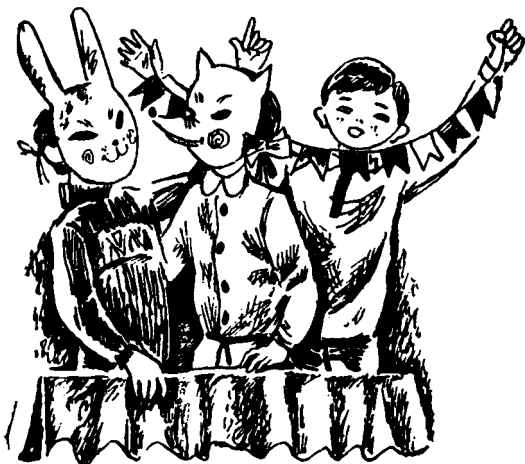
МУҲИМ ТОПШИРИҚ

2 ПАРДА 5 КУРИНИШЛИ КОМЕДИЯ

ҚАТНАШУВЧИЛАР:

АСҚАР	}	Мақтаб ўқувчилари
МИРҚОБИЛ		
МУНИСА		
САЙФИ		

Қорбобо ва боғча болалари

І ПАРДА

І-КҰРИНИШ

Сахна иккига бўлинган, ўнг томон мактаб зали — безатилган эрчанинг бир чеккаси кўриниб турибди, чап томон йўлак, йўлакда сон-саноқсиз пальто, рўмол, қулоқчин илинган турма қозик. Парда очилганда залнинг ичкари томонидан болаларнинг шов-шуви, ўйин-кулгиси эшитилади. Залнинг томошабинга кўриниб турган қисмида Мирқобил билан Асқар. Асқар қанча бепарво бўлса, Мирқобил шунча бетоқат, кўзлари аланг-жаланг, залнинг ичкарисига шубҳали назар ташлайди.

Асқар — (икки кўзи ҳамон арча томонда.) Э, нега судраб келдинг, маза қилиб даврада ашула айтаётган эдим-а?

Мирқобил — (жиғибийрони чиқиб.) Э, ашула айтмай ўл!

Асқар — (хушёр тортиб.) Ҳа?!

Мирқобил — Сендан ашулачи чиқадими, тентак, овозинг сурнайга ўхшаб (чўзиб) чи-чи-чи, қилади-ку!

Асқар — (бирдан.) Нима, нима дединг? (Мирқобилга ёпишиб.) Қим сурнай?

Мирқобил — (қўлидан чиқишга уриниб.) Э қўй... қўйиб юбор! Сурнай эмас, сурнайга ўхшаган деяпман,

(*ўзича*) оҳ қаёқдан ҳам шу гапни айта қолдим-а, аврамасам кекирдагимни узиб олади, (*Асқарга*) э, бўлди, гапнинг маъносига етсанг-чи, сурнайга ўхшаган деганимнинг сабаби, сеники анавиларга қўшилиб айтиладиган овоз эмас, саҳнада алоҳида айтиладиган овоз, яккахон овоз!

Асқар — (*юмшаб.*) Менинг овозим-а?

Мирқобил — Ҳа, яккахон-сурнай овоз!

Асқар — Сеники-чи, хўш, меники сурнай овоз экан, сеники-чи?!

Мирқобил — (*довдираб.*) Меникими?.. Э, меникини қўявер, меники карнай!

Асқар — (*яна ўдағайлаб.*) Нима-нима, мен сурнайю сен карнайми?

Мирқобил — (*қочади.*) Э, тентак, сурнай билан карнайнинг фарқига борасанми? Карнай нима деган нарса? Қуёв келинникига боргунча розга ўхшаб уч-тўрт марта «ғақ»-«ғақ» қилади, холос... Сурнай-чи? Эҳ-ҳа, сурнай, бу сурнай, бебаҳо нарса! Билсанг ҳозир ҳамма ошна-оғайнисининг вақтига қараб эмас, сурнайчининг вақтига қараб тўй белгилайди! Сен бўлсанг...

Асқар — Нима мен?..

Мирқобил — Э, ҳадеб хурпаяверма. Композиторларнинг тили билан айтганда, сеники тенор, ҳа!

Асқар — (*тушунмай.*) Нима-нима? .

Мирқобил — Тенор! Одамни аллалайдиган сурнай овоз (*четга қараб*) э, овозинг ўчсин, тавба, худди арранинг товушига ўхшайди-ю, тагин ашулачи бўлармиш! (*Асқарга*) Одамнинг юрак-юрагига сингиб, юрак-юрагини сув қилиб юборадиган овоз!

Асқар — Э, э, бўлди, ўзим ҳам биламан, бувим ҳам айтган. «Овозинг бўталоқнинг бўйнидаги қўнғироққа ўхшайди», деган.

Мирқобил — Бўпти-да!

Асқар — Хўш, нега бу ерга судраб келдинг?

Мирқобил — Ҳа, балли, одамнинг ёқасига чанг солмай гапни шундан бошлашинг керак эди! (*Арча томонга шубҳали қараб*). Ҳеч бало пайқадингми?

Асқар — (*тушунмай.*) Йўқ.

Мирқобил — Шунақасан-да.

Асқар — Чўзма, нима?

Мирқобил — Анови қорқиз...

Асқар — (*гапни бўлиб.*) Мунисами?

Мирқобил — Ҳа, ўша! Қорбобонинг қулоғига бир нима деб пичирлагаң эди, қорбобо иккаламизга ғалати-ғалати қараб қўйди. Кейин соқолларини панжалари билан мана бундоқ (*кўрсатади*) тараб, бошини чайқаб, болаларнинг орасидан ўтиб олдинга бораётган эди, сени буёққа судраб келдим.

Асқар — (*хуши учиб.*) Йўғ-е, балки Муниса «анови болани булбулдай овози бор» деган бўлса, ашула айттирмоқчи бўлганмикин?

Мирқобил — (*ҳовлиқиб.*) Э, тентак, ашула айттирмоқчи бўлса бош чайқайдими? Бир гап бор! Бош чайқаганда бир ўкрайди, бир ўкрайди, товоним музлаб кетди! Ана-ана, қара!

Асқар — (*бўшашиб.*) Тамом! Шу томонга келяпти.

Қорбобо — (*яқинлашиб.*) Демак, ҳаммангиз яхши орзулар билан яшар экансиз, шундайми?

Болалар — (*ичкари томондан.*) Ҳа.

Қорбобо — (*икки ошнага қараб.*) Сизлар-чи?

Асқар — (*шошиб.*) Биз ҳам, қорбобо!

Мирқобил — (*довдираб.*) Дарсдан бўш бўлганимизда биз ҳам унча-мунча яхши-яхши орзулар қилиб турамиз, қорбобо.

Қорбобо — (*хурсанд.*) Баракалла, ҳой Муниса, хўш, сенинг орзуларинг нима?

Муниса — (*олисдан.*) Мол доктори бўлиш.

Қорбобо — Яхши. Хўш, сенинг-чи?

Овоз — (*олисдан.*) Учувчи!

Қорбобо — Бу ҳам маъқул, хўш, сени-чи?

Овозлар — (*олисдан.*) Космонавт, тўқувчи, шофёр.

Қорбобо — (*Асқарга.*) Сени-чи?

Асқар — (*қимтиниб.*) Шу... шу... ашулачи бўлсам дейман, қорбобо!

Қорбобо — (*Мирқобилга.*) Сени-чи?

Мирқобил — (*довдираб.*) Мен... мен...

Овоз — (*олисдан.*) Э, уни қўйинг, қорбобо!

Қорбобо — (*ажабланиб.*) Нега?

Овоз — (*олисдан.*) У масхарабоз бўлмоқчи (*кулги*).

Мирқобил — (*кўзлари ола-кула.*) Мен-а?!

Қорбобо — Жим, жим болалар, нима қипти, масхарабозлик ҳам ҳамманинг қўлидан келадиган касб эмас, хўш, қани, ўзидан эшитайлик-чи?

Мирқобил — (довдираб.) Мен... (шеригига раб). Мен... Асқар яккахон ашулачи бўлса, мен п. йиғиб турадиган кассир бўлсам (кулги).

Қорбобо — Э, жим, болалар, жим. Нима қипти, кассирлик ҳам ёмон касб эмас. Ишнинг паст-баланди касбнинг яхши-ёмони йўқ. Ҳамма орзу ҳам яхши. Хўш, ана шу яхши-яхши орзуларни рўёбга чиқиши учун киши аввал нима қилиши керак? Ҳеч шу ҳақда ўйлаган-мисиз?

Овоз — (олисдан.) Аъло ўқиш керак.

Овоз — (олисдан.) Одобли бўлиши керак.

Овоз — (олисдан.) Уй вазифасини вақтида бажариши керак.

Қорбобо (бош чайқаб.) Булар-ку, тўғри-я. Аъло ўқиш, одоб-ахлоқли бўлиш, боринги, уй вазифаларини кўнгилдагидай бажариш учун ҳам одам аввал нима қилмоғи керак. Хў-ў-ш? (ҳамма жим). Аввал тамиз билан бир жойда ётган чўпни иккинчи жойга беминнат олиб қўйишга ўрганиш керак.

Мирқобил — (шеригига пичирлаб.) Ана, кўрдингми!

Асқар — Ҳа.

Мирқобил — Кеча, курагимни қашиб қўй, десам, эринган эдинг.

Қорбобо — (икки ошнага қараб.) Хўш, сиз нима дейсиз?

Асқар — Албатга, қорбобо, албатга.

Мирқобил — (шошиб.) Энди... чўп тугул хода ётган бўлса ҳам эринмай бир жойдан иккинчи жойга юмалатиб қўяман.

Асқар — (қўшимча қилиб.) Тамиз билан! (кулги).

Қорбобо — Ҳа баракалла! Афти-ангорингиздан тузуккина болага ўхшайсиз-у, аммо баъзи қилиқларингиз менга ёқмади.

Асқар — (шошиб.) Қайси қилиғимиз, қорбобо!

Қорбобо тиш чўткага ўхшаш қошларини чимириб, панжалари билан узун, оппоқ соқолларини тараб бир-бир қараб чиқади.

Қорбобо — Хўш, кеча нима қилдингиз?

Асқар — Нима қилибмиз, қорбобо?

Мирқобил — Нима қилибмиз, қорбобо?

Қорбобо икки ошнага ғалати қараб, қўлидаги кетмон дастадек ҳассани полга тақиллатиб уриб қўяди.

93 Қорбобо — Э, сизлардан сўраяпман! Сизлар жавоб беринглар. Мени сўроқ қилишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ, мен қорбобоман-а!

Асқар — Хўп, қорбобо, хўп.

Мирқобил — Кеча... кеча, яхмалак учдик.

Қорбобо — Ундан кейин-чи?

Мирқобил — Кино кўрдик.

Қорбобо — Қанақа кино экан?

Асқар — *(жуда билагонлик қилгиси келиб.)* Зўр!

Мирқобил — Зўр ҳам гапми.

Асқар — Одамгарчилигу меҳрибончилик қанақа бўлишини ўша кинодан ўрганиш керак экан.

Мирқобил — Рост.

94 Асқар — Кинони кўрган ҳар қанақа тошюрак ҳам...

Мирқобил — *(шошиб гапини бўлади.)* Су-у-у-в бўлиб эриб кетади!

Қорбобо — Баракалла! *(Ошналарнинг таъриф-тавсифидан мамнун бўлиб елкаларига бир-бир уриб қўяди.)* Хўш, ана шундоқ кино кўргандан кейин сизлар кимга яхшилигу кимга ёмонлик қилдингиз, хўш?

Мирқобил — Ие, қорбобо, бировга ёмонлик қилиб жинни бўпмизми? Биз ҳам бир яхшилик қилайлик, деб кўчага югуриб чиқсак...

Асқар — Кўчада ҳеч ким йўқ экан.

Қорбобо — Буни қаранг-а! *(Қорбобо соқолини силкиллаиб хохолаб кулади.)* Ҳеч ким йўқ эканми?

Асқар — Ҳа, қорбобо.

Мирқобил — Ҳеч, ким йўқ экан.

Қорбобо — Хўш, хўш, анови боғчадан қайтиб келётган икки қизча-чи?

Асқар — *(ҳайрон.)* Қайси қизча?

Қорбобо — *(дўқ билан ҳассасини полга уради.)*

Яна сўроқ қиляпсизларми мени, мен сизлардан сўраяпман?

Мирқобил — *(эслаб.)* Ҳа, ҳа, анови қизларми?

Қорбобо — Худди ўша қизчалар!

Мирқобил — Уларга яхшилик қилмаган бўлсак ҳам, аммо одамгарчилик нималигини ўргатдик.

Қорбобо — Нима, нима?

Асқар — Одамгарчилик нималигини ўргатдик.

Қорбобо — *(орқа томонга қараб.)* Эшитдингизларми, болалар?

Болалар — Ҳа!
Қорбобо — Баракалла! Қани, қани, залдаги болаларга айтиб беринглар.
Мирқобил — (*чўчиб.*) Нимани?
Қорбобо — Ўша, боғча болаларига қандай қилиб одамгарчиликни ўргатганингизни-да, нимани бўларди, хўш!
Қорбобо дўқ билан ҳассасини яна полга уради, икки ошна бир-бирига қараб туриб қолади.

П А Р Д А

2-КУРИНИШ

Кўча, лайлаққор ёғяпти, ариқ бўйидаги толнинг навдаси эгилиб ерга тегай-тегай деб турибди. Ҳеч зоғ йўқ. Парда очилганида Асқар билан Мирқобил чана судраб кўчага чиқади.

Асқар — (*кафтларини ишқаб.*) Бай-бай, совуқни қара-я, заб кино эканми-а?

Мирқобил — Ўзи-чи, дунёда яхшилик қилишдан яхши нарса йўқ экан, деб қўйдим.

Асқар — (*таъсирланиб.*) Мен ҳам! Бора-бора ашулачи бўлиб кетсам, фақат яхшилик ҳақидаги ашулаларни айтай!

Мирқобил — Шундай қил.

Асқар — (*хаёл билан.*) Қани шу тобда сувга чўккан биронта одам бўлса.

Мирқобил — Э, қанақа тентаксан. Ҳозир қайси аҳмоқ чўмилади. Қани ҳозир мункиллаган кампир бўлса... тавба, тоғора-тоғора нарса билан инқиллаб-синқиллаб тўй-хашамга боргувчи кампирлар унча-мунча ўтиб турарди, бугун улар ҳам йўқ.

Асқар — Э, бунақа ҳавода қайси кампир пессиққи-на уйдан чиққиси келади. Чиқса йўл ёмон, тойиб кетади.

Мирқобил — Оҳ-оҳ-оҳ, оёғидан мен, қўлтиғидан сен кўтарардигу, ченага дарров ўтқазиб касалхонага олиб борардик.

— Асқар — (*кўзи олайиб.*) Мен қўлтиғидан-у, сен оёғиданми?

— Мирқобил — Ҳа, сен қўлтиғидан-у, мен оёғидан.

Асқар — Бекор айтибсан!

Мирқобил — Ҳа?

Асқар — Яхшилик қилсак баб-баравар қилайлик.
Мирқобил — Ие-ие, мен айтган нарсанинг нима-
си баб-баравар эмас экан?

Асқар — Қўлтиғидан кўтарган тентак оёғини ҳам
судраб кетаверади (*афсусланиб*), кинодаги гапга ту-
шунмабсан.

Мирқобил — Мен-а?

Асқар — Ҳа, сен. Ғирромлик қилма, бир қўлидан
сен, бир қўлидан мен судрай!

Мирқобил — Нима-нима? Хўш, қани айт-чи, суд-
рамоқчи бўлган одаминг ким? Хўш?

Асқар — (*ўртоғининг гапига тушунмай*.) Ким бў-
ларди...

Мирқобил — Бирорта чол ё кампир, шундайми?

Асқар — Ҳа.

Мирқобил — Суф сенга! Тентак! Бировнинг жон-
дан севган бувижони ченамиди, индамай судраб кета-
сан, ошна, сенда одамга нисбатан ҳурмат йўқ экан.
Ўжарлик қилмасанг бечоранинг қўлтиғидан сен-у, оёғи-
дан мен кўтариб дарров ченага ётқизиб касалхонага
элтиб қўйган бўлардик, йўқ, ошна, кинога сен тушун-
мабсан.

Асқар — (*кўзлари ўйнаб*.) Мен-а?!

Мирқобил — (*кўчанинг бошига ишора қилиб*.)
Э, бўлди, қара!

Асқар — (*қараб*.) Ҳа, арча байрамидан чиқишган
шекилли!

Мирқобил — Ҳа, ана, шилдироқ қоғозли пакет-
ларининг ичи тўла нарса. ия-ия, қара-қара, биттадан
мандарини бор шекилли, алланарса пакетни ичида қи-
зариб турибди.

Асқар — Ҳа-я, (*тамшаниб*) мандарин еганга яра-
ша бир йўла ўнта есанг.

Мирқобил — Тўғри айтасан, битта единг нимаю,
емадинг нима? Эртага арча байрамидан чиққанда ўзим-
нинг мандаринимни битта-яримтага бериб бир яхшилик
қилай.

Асқар — Шундай қил, кўрасан, ўла-ўлгунича сени
эсидан чиқармайди!

Мирқобил — Мана кўрасан, шундай қиламан,
лекин анавилар яхшилик нималигини билишарми-
кин?

Асқар — Ие, ҳой, қизиқсан-а, билмаса ўргатиш ке-

рак, сен билан мен ўргатмасак бақатеракка ўхшаб гўдайиб ўсаверади-да, одамгарчилик нималигини ўргатиш ҳам яхшиликка киради, нима дединг?

Мирқобил — Қойил! (Овозининг борича). Хой, қани бери келинлар-чи! (Икки қизалоқ яқин келади, икковининг кўзи олазarak. Кичикроғи анча пишиққина экан, совғасини дарров пальтосининг ичига яширади, каттароғи эса бир болаларга бир қўлидаги пакетга қараб бирдан қочмоқчи бўлиб шайланади. Аммо Мирқобил вақтни бой бермай қўлидач маҳкам ушлайди). Хўш, яхшилик нима? (Иккала қизалоқ ҳеч нарсага тушунмай бир-бирига қарайди).

Асқар — (дўқ билан.) Э, яхшиликни биласанларми?

1-қизча — (чўчиб.) Йўқ.

2-қизча — (ўзини йўқотиб.) Боғчамизда бунақа бола йўқ.

Бу сўздан икки ошна қотиб-қотиб кулади. Боя совғасини пальтосига яширган пишиққина қизча бу гал ҳам пишиқлик қилиб дарров ҳушини йиғиб олади-ю, қочмоқчи бўлиб секин орқага битта қадам ташлайди.

Асқар — Ҳа, қаёққа?

Мирқобил — Тўхта! (Икковини ёнма-ён рўпарасига ўтқазиб). Гапимизни эшитмай ҳеч қаёққа кетмайсан! (Шеригига) Қани, бошла!

Асқар — Яхшилигу одамгарчилик деган сўзни маъносига етиб, мағзини чақа олган боланинг иши донм беш!

Мирқобил — (қизларга.) Ана, кўрдиларингми?

Қизлар — (қўрқа-писа.) Ҳа.

Асқар — (шеригига.) Сен гапир.

Мирқобил — Ҳамма ҳурмат қилади!

Асқар — (қизларга.) Ана!

Мирқобил — (шеригига.) Сен бошла!

Асқар — Катта бўлиб мактабга борса, дарс тайёрламаса ҳам кундалиги нуқул аъло баҳоларга тўлиб юради.

Мирқобил — (қизларга.) Ана!

Асқар — (шеригига.) Хўш, давом эт!

Мирқобил — Қисқаси... қисқаси, яхшилигу, одамгарчиликни билган кишини ҳамма бошига қўйиб юради, тушундиларингми, бошига!

Асқар — (хурсанд:) Ана!

Қизлар ҳайрон, бир-бирларига қарашади.

1-қизча — (пичирлаб.) Эй, одамнинг бошида ўтириш қанақа бўлади?

2-қизча — Билмадим, дадамнинг елкасига миниб Қизил Майдондан ўтганман, аммо бошига ҳеч ўтириб кўрмаганман!

1-қизча — Мен ҳам!

Мирқобил — (қизларга.) Хўш, мана мисол учун олайлик (қизчанинг қўйнидаги пакетни сугуриб олади). Сен мана шу битта мандаринни «енг» деб Асқар аканга бердинг, дейлик. (Пакетдин мандарин олиб Асқарга узатади, қизалоқнинг кўзлари аланг-жаланг). Хўш, оппоқ қиз, юрагингда нима сезяпсан, хўш, ачинапсанми ёки суюняпсанми?

Асқар — (mandarinнинг пўстини артиб.) Бай-бай, ҳидини қара! (Буни кўриб қизларнинг кўзлари олчанинг данагидай юм-юмалоқ бўлиб кетади). Бай-бай! (Оғзига бир тилимини солади).

Қизча — (жон ҳолатда.) Беринг!

Мирқобил — (қизчанинг елкасидан ушлаб.) Ҳой, тентак, одам берган нарчасини ҳам қайтариб оладими, юрагингдагини гапир, суюняпсанми, ачинапсанми?

Қизча — (уввос солиб.) Вой-вой, ачиниб кетяпман!

Мирқобил — Бекор айтибсан! (Қизчанинг эсҳушини жойига келтириб қўймқчи бўлиб елкасидан уч-тўрт силкийди). Ачинаётганинг йўқ, юрагингга яхшилаб қулоқ сол, суюниб кетяпсан!

Асқар — (оғзини мандаринга тўлдириб.) Шунча гаплардан кейин суюнишинг керак, оппоқ қиз! (Қизчанинг қўлидаги бир қисм мандарин пўчоғига қараб жим қолади).

Мирқобил — (иккинчи қизчага қараб.) Хўш, сен-чи?

Қизча — (Мирқобилнинг важоҳатидан кўрқиб кетганидан, даррав пакетини очади ва мандаринни узатади.) Олинг, вой, бирам суюниб кетяпманки!

Мирқобил — (июша-пиша мандаринни артади.) Демак, сен ақллироқ экансан, телевизорни кўпроқ кўрсанг керак-да!

Иккала қизчанинг кўзи Мирқобил билан Асқарнинг оғзида, ҳозир улар билан на унисининг, на бунисининг иши бор.

1-қизча — (хўрсиниб.) Эсиз...

2-қизча — (ийғламсираб.) Юр.

1-қизча — Ҳеч-да! Мандаринимни едими, еди, энди одамнинг бошига ўтириш қанақа бўлишни ўргатиб қўйсин; ҳеч қаёққа кетмайман.

2-қизча — (алам билан икки ошнага қарайди.) Мен ҳам!

Асқар — (ҳамон мандариннинг мазаси оғзида.) Сувликкина мандарин экан. Бир хиллари бор, чайласанг худди хашакка ўхшайди!

Мирқобил — Маза-матра деган гап йўқ. (Қизларга кўзи тушиб.) Хў-ў-иш, қизалоқлар, одамгарчилик нималигини энди билган бўлсаларнинг керак.

Асқар — (ҳовлиқиб.) Бўлмасам-чи!

Мирқобил — Хўш, энди, яхшилик, яъни нима десам экан, Асқар, бояги кинодаги жангчи уруш майдонидан ярадор шеригини елкасига қўйиб чиққанмиди ё оёғидан судраганмиди?

Асқар — Елкасига қўйиб чиққан эди.

Мирқобил — Хўш, мисол учун қорда тойиб, хўш, оёғимни «синдирган» бўлай.

Мирқобил қорга думалаб «вой-вой» лай бошлайди, икки қиз ҳайрон, нима қилишини билмай боши қотган.

Мирқобил — (қизалоқларга.) Вой-ей, нега хода ютгандек қаққайиб турибсанлар, кўрмисанлар, нима бало?

Қизлар — Ҳа?

Асқар — Бир бечора ўлим аҳволида ётган бўлса-ю, безрайиб турибсанлар-а. Кўтар икковинг!

Қизалоқлар Мирқобилнинг оёғидан, бири қўлтиғидан ушлаб кўтара бошлайди-ю, аммо эплай олмайди. Нима қилишларини билмай Асқарга қарашади, оёғи «синган» «бемор» эса баттар «вой-вой»лайди.

Мирқобил — (чинқириб.) Вой, оёғимдан айрилдим, шундоқ оёғимдан-а, оҳ оёғим, қанақа оёқ эди!

Асқар — Эй!

Қизлар — Ҳа?

Асқар — Кўтаргани жуда кучларинг етмаса, судра!

Мирқобил — (бирдан инграшдан тўхтаб.) Нима, нима мен ченаманми судра дейсан, одамга нисбатан ҳурмат шуми, йўқ, ошна, ановиларга айт, авайлаб кўтарсин!

Асқар — (шеригига.) Э, ўлгудек ўжар экансан,

кўтарадими, судрайдими, бари бир эмасми, тентак. Орқангдан зах ўтиб кетмасин деяшман.

Мирқобил — Менни ғамимни емай қўя қол, мен... мен шу тентак қизларга яхшиликни ўргатай деб йиқилдимми, бас, яхшилик йўлида музлаб эскимога айланиб кетсам ҳам ғинг демайман, яхшиси, гўдаиб турмай қарашиб юбор.

Асқар — Оббо! *(Учовлашиб аранг Мирқобилни ченага ётқизишади.)* Қани, оппоқ қизлар, оёғи «синган» бечорани дарров касалхонага элтинглар-чи, эшитяпсизларми?

Қизлар — Хўп, хўп.

Аранг ченани судраб қизлар йироқлашади. Асқар ёлғиз.

Асқар — Қойил! Оҳ, оҳ, ченада «маза» қияпти! Менинг қўлим «синна қолсин», қорга думалаб жинни бўлманми?

Қизалоқлар ченани судраб келишлари билан Асқар қўллари-ни чангаллаб «вой-вой»лашга тушади, қизлар ҳайрон, чена бўшаши билан Асқар ченага ўтириб олади.

Мирқобил — Оббо! Сенларда тамиз деган нарса борми?

Қизлар — *(йиғламоқдан бери бўлиб.)* Нима?

Мирқобил — Э, ҳаммасини айтавериш шартми, кўриб турибсанларки оғриқнинг зўридан бечора ҳушидан кетай-кетай деб турибди, хўш, нима қилиш керак?

1-қизча — *(дабдурустдан.)* Укол!

Асқар — *(бирдан вой-войлашдан тўхтаб.)* Бекор айтибсан, дарров оғриқни тўхтатадиган дори бериш керак.

Мирқобил — *(шошиб.)* Ҳа, дори бериш керак.. *(Қизларнинг пакетидан иккита конфет олиб биттасини шеригининг оғзига, иккинчисини ўзиникига солади.)* Қалай?

Асқар — *(Конфетни шимиб.)* Бир оз ҳалигидай...

Мирқобил — *(шошиб.)* Э, жим-жим, касал одам узилиб қоласан! *(Қизларга.)* Бу бечорани зудлик билан шаҳар касалхонасига элтинглар *(қизлар ҳаллослаб ченани тортиши билан тўхтади).* Борди-ю, йўлда яна оғирлашса «дори» беринглар! *(Қизлар ченани судраб кетадилар.)* Қойил-э, ие-ие нега тўхтаб қолди, э бўлди,

қойил, ие, яна тўхтади-ку, оббо яна! (Чена қайтиб келиши билан қизларнинг бўш пакетини кўриб, Асқарга қарайди). Ҳа, ҳаммасини едингми?

Асқар — Шу десанг ҳушимдан кетаверибман, кетаверибман (қизларни кўрсатиб), манавилар қўрқиб кетиб иккитадан оғзимга солаверибди, солаверибди...

Мирқобил — (худди ўзининг конфетини едириб қўйгандик алам билан.) Э, бунақа дори ичгандан бира-тўла йўлда ўлиб қўя қолсанг бўларди!

Кўчадан Муниса ўтади, болаларни кўриб тўхтади. Асқар билан Мирқобил додираб нима дейишини, нима қилишини билмай қолишади.

Муниса — (бош чайқаб.) Уятларинг борми?

Асқар — Ҳа?

Муниса — Сўқимдай-сўқимдай бўла туриб ёш болаларга чена тортиргани уялмайсанларми? Ундан кўра мен билан юринглар. (Кетади).

Асқар — Қаёққа?

Муниса — (олисдан.) Сайфиникига!

Мирқобил — Нега?

Муниса — (олисдан.) Кейин биласизлар.

Асқар — (чена судраб.) Юр, Мирқобил борайлик, нима гап?

Икки қиз жон ҳолатда икковининг йўлини тўсади ва уввос солиб йиғлай бошлайди.

Мирқобил — Нима?!

1-қизча — Мандаринни маза қилиб едиларинг, энди ўргатмайсизларми?

Асқар — Нимани?

2-қизча — Одамнинг бошида ўтиришни!

Асқар — (кўзлари ола-кула.) Нима, нима?

Мирқобил — (минг-минг афсус билан.) Э, аттанг бари бир ақлларинг паст экан, сенларни деб жон куйдириб юрибмиз-а, суф сенларга! Ҳой, Асқар (ердаги пўчоқни кўрсатиб), анавиларни бўлиб бер, чакаги ўчсин!

Асқар — (ерда ётган мандарин пўчоқларини йиғиштириб икковининг қўлига беради). Тентаклар, нега уввос соласанлар, мандариннинг ўзидан кўра пўчоғи яхши бўлади. Бай-бай, ҳидини қаранглар, мандарин нима, томоғингдан ўтгунча, пўчоғи-чи, эҳ-ҳа, пўчоғини

бир ҳафта чўнтакка солиб юрсанг, бир ҳафта мандарни егандай бўлиб юрасан, ма!

Иккови қочади, қизлар бирпас анграйиб қараб туришади-да, эс-қушларини йиғиб олиб, болаларнинг кетидан югуришади.

П а р д а

3-КУРИНИШ

Биринчи кўринишдаги декорация; сахнанинг бир бўлаги зал, бир бўлаги йўлак, четроқда пальто, рўмол, қулоқчин илинган турма қозиқ. Асқар билан Мирқобил қорбобонинг дўқидан чўчиб бор гапни айтиб бўлишган-у, залда болаларнинг кулгиси ҳали тўхтаган эмас.

Қорбобо — *(панжаси билан соқолини тарайди, сўнг ҳассани дўқиллатиб полга уради.)* Хўш?!

Асқар — *(чўчиб.)* Шу, бор гап шу!

Мирқобил — *(довдираб.)* Ҳа.

Қорбобо — *(бои чайқаб.)* Э, аттанг, яхши иш бўлмабди! Тағин «дарсдан бўш-бўш пайтимизда биз ҳам яхши-яхши нарсаларни орзу қилиб турамиз» дейсизлар-а! Э, суф сенларга! *(Залнинг ичкари томонига қараб.)* Ҳой, қорқиз!

Қорқиз — *(ичкаридан.)* Лаббай, бобожон!

Қорбобо — Совға олиб кел!

Қорқиз — Нечта, бобожон!

Қорбобо — Нечта дейсанми, ҳим, тўртта!

Қорқиз — *(тўртта совғани қорбобога тутқизади.)*

Мана!

Қорбобо — *(совғаларни икки ошинага узатиб.)* Манави иккитаси сизларга, иккитасини ўша бечора боғча қизларига элтиб беринглар-у, дарров Сайфиддиндан хабар олинглар, уйда қанақа юмуши бўлса, кўмаклашинглар, тузукми?

Асқар — Хўп, хўп.

Мирқобил — Албатта, кўмаклашамиз қорбобо, албатта!

Қорбобо — Ҳа, бу бўлак гап.

Икки ошна қутулдик деб, совғаларни қўлтиғига уриб энди эшик томон юришлари билан қорқиз қорбобонинг қулоғига бир нарса деб шивирлайди.

Қорқиз — Хўпми, бобожон?

Қорбобо — Майли. (*Икки ошнага*). Ҳой, пича тўхтанглар-чи. (*Икки ошна эшик олдида туриб қолишади*). Ҳар эҳтимолга қарши ваъдаларингни олиб қўйсам, ким билади, эшикдан чиқиб яна ўйинқароқлик қиласизлар-у, тоншириқни унутиб қўясизларми?

Асқар — (*ҳайрон*.) Биз-а?

Қорбобо — Ҳа, сиз!

Мирқобил — Йўғ-э, қорбобо, айтдикми, қидамиз!

Қорбобо — Чин сўзми?

Мирқобил — Бўлмаса-чи!

Асқар — Чин пионерлик сўзи!

Қорбобо — Баракалла! (*Зал ичкарисидаги болаларга қараб*). Ҳой болалар, сизлар ҳам эшитдингиз-а?

Болалар — Эшитдик, қорбобо, эшитдик!

Қорбобо — (*икки ошнага*.) Ана, энди сизларга жавоб!

Икки ошна олдинма-кейин эшикка ёпишишади, иккови эшикка тикилиб қолади, ниҳоят бир-бирини туртиб йўлакка чиқиб олишади-ю, дарров совғаларини очишади.

Асқар — (*мандаринни ҳидлаб*.) Оҳ, оҳ!

Мирқобил — (*мандаринни олиб*.) Бай-бай, пўчоғини чўнтакка солай, ҳаммаёғимдан мандариннинг ҳиди гуркираб турсин!

Асқар — (*хурсанд, залдаги ўйин-кулгига бирпас қулоқ солиб*.) Зап қутулдикми, а?

Мирқобил — Секинроқ айтасанми, бирданига иккита совға олдик, а, бу совғаларни қизларга берамизми, ўзимиз еймизми, ким билиб ўтирибди.

Асқар — (*оғзини мандаринга тўлдириб ҳузур қилиб чайнайди*.) Рост айтасан, ким билиб ўтирибди! Қорбобо эрта-индин кетадиган одам.

Мирқобил — Эҳ-ҳе, янаги янги йилгача эсидан чиқариб юборади. Аммо-лекин боядан бери ўйлаб ўйимнинг охирига етолмайман ошна, юрагимда шубҳам бор.

Асқар — Хўш, хўш?

Мирқобил — Қорбобонинг овози таниш-а!

Асқар — (*бепарво*.) Бе!

Мирқобил — Ҳа! Ўзимизнинг мактаб болаларидан эмасмикин.

А с қ а р — (мандариннинг мазасидан кўзлари сүзилиб.) Қўйсанг-чи!

М и р қ о б и л — Чамамда, анови олтинчи «А»даги найнов бола бор-ку, Соли, ўшанга ўхшайди-я! Ана, эшит. (Эшикка қулоқ тутади, ичкаридан қорбобони овози эшитилади). Хўш?

А с қ а р — Э, нима деяпсан, Солининг оғзидан гапи гушиб кетади-ю, қорбобо бўла оладими, йўқ, ошна, чамамда бирорта театрдан чақиртирилган артист, ҳа!

М и р қ о б и л — (шубҳа билан.) Шунақамикин?

А с қ а р — Э, ишонавер, артист, артист бўлгандан сўнг уч-тўрт кун кўзига кўринмай юрсак бас.

М и р қ о б и л — Аммо...

А с қ а р — Нима «аммо»?

М и р қ о б и л — Болалар-чи?

А с қ а р — Э, фикрингни аниқроқ айт, нима болалар?

М и р қ о б и л — Ёлғончи экансизлар, деб кейинчалик қалака қилиб юришмасмикин дейман-да!

А с қ а р — (бўшашиб.) Рост-а... асли ваъда бериб чакки қилган эканмиз.

М и р қ о б и л — Расво бўлдик.

А с қ а р — Асли боя тўхтаганда қулоқ солмай чиқиб кетаверсак бўларкан.

М и р қ о б и л — Мен чиқиб кетаётган эдим-а!

А с қ а р — Сен-а? Сен тўхтаб қолдинг.

М и р қ о б и л — Мен-а?

А с қ а р — Ҳа, сен.

М и р қ о б и л — Бекор айтибсан, сен тўхтаб қолдинг.

А с қ а р — Мен-а?! Бекоргинанинг каттасини сен айтибсан.

М и р қ о б и л — Э, секин. (Эшикка қулоқ солади.) Нега бақирасан? Бўпти, бўпти, иккаламиз!

А с қ а р — Ҳа, бу бошқа гап, юр энди!

М и р қ о б и л — (хўрсиниб.) Юр!

П а р д а

4-КҮРИНИШ

Саҳнанинг ўнг томони ҳовли, ошхонанинг бир чеккаси кўриниб турибди. Урта девор, қолгани кўча. Қор тўхтаган, Сайфиддин ҳовлининг ўртасида ўтин ёриш билан банд. Икки ошна кўча эшик олдига келиб тўхтади.

А с қ а р — (бўшашиб.) Уф-фф.

М и р қ о б и л — Ҳа?

А с қ а р — Анови... қорбобонинг битта топириғидан қутулдик, тентак қизлар-ей, ичкарига киришим билан сирпанчиқ учишаётган экан, мени кўрар-кўрмас, «вой суйиниб кетяпмиз» деб йиғлаб юборишди-я. (Шеригига тикилиб.) Қойил-э!

М и р қ о б и л — Нима?

А с қ а р — (бош чайқаб.) Хўш, нима деб келишган эдик?

М и р қ о б и л — (хижолатда.) Э, липпа чиқиб оласан деб, боғчаннинг эшигини ланг очиб турган эдим, анавилар «дод» дейиши билан...

А с қ а р — (гапини бўлиб.) Жуфтакни уриб қолдинг! Хўп, бўлар иш бўлди, боғчага биринчи мен кирдим, шундайми?

М и р қ о б и л — Ҳа.

А с қ а р — Энди Сайфиникига биринчи сен кир.

М и р қ о б и л — Менга қара, шу, иккадамиз...

А с қ а р — (эшитгиси келмай.) Э, бўлди!

М и р қ о б и л — Хўп, хўп. (Эшикни тақиллатади). Сайфиддин!

А с қ а р — Э, овозинг ичингга тушиб кетди-ку, қаттиқроқ чақир!

М и р қ о б и л — Сайфиддин!

С а й ф и д д и н — (ўтин ёришдан тўхтаб.) Ким?

М и р қ о б и л — Биз, Сайфи, эшикни оч!

Эшик очилади, остонада Сайфиддин пайдо бўлади, у ниҳоятда ажабланган.

С а й ф и — Ке...

М и р қ о б и л — Нима қиляпсан?

С а й ф и — (бетоқат.) Уйнагани бўлса вақтим йўқ.

А с қ а р — (гапга қўшилиб.) Э, шундан шу ёққа уйнагани келиб эсимизни ебмизми, уйнасак сенсиз ҳам ўзимиз уйнайверамиз! (Тилёғламаликка ўтиб). Кеча ўтин келган экан деб эшитдик, муборақ бўлсин.

С а й ф и — (энсаси қотиб.) Қуллуқ.

М и р қ о б и л — Саксовул-а, саксовул! Башараси бужмайган бўлса ҳам ўтинларнинг пошшоси!

А с қ а р — (гапни илиб.) Асил ўтин!

М и р қ о б и л — Бай-бай, иккита тарашаси билан

бир қозон овқат пишади, чўғини айтмайсизми, чўғини-я!

А с қ а р — Пистакўмирнинг ўзи.

М и р қ о б и л — Дадам кабобни фақат саксовулнинг чўғида пиширади. (*Бош чайқаб*). Буни қара-я, (*Сайфига*) эшитдингми, Сайфи!

А с қ а р — Хўш, ўтин қани?

С а й ф и — Ташиб бўлдик.

М и р қ о б и л — Бир ўзинг-а?

С а й ф и — Йўқ, Муниса қарашиб юборди.

А с қ а р — (*киройи ачиниб.*) Эҳ, аттанг!

М и р қ о б и л — (*афсус билан.*) Чакки бўпти.

А с қ а р — Шошгансан, ошна, шошгансан! Шошманг биз ҳам ташишиб юборардик.

М и р қ о б и л — Сенинг ўтинингни деб арчани ташлаб келдик-а! (*Сайфиддин ўзини тутолмай кулади.*) Ҳа, нега куласан?

С а й ф и — Э, аттанг, келишларингни билсам ташимай турардим. (*Бувиси ичкаридан.*) Ҳой, болам, қаёқда қолдинг? Хамирим ошиб қолди-я, тандирга ўтин ёриб бермайсанми?

С а й ф и — Ҳозир, буви.

Б у в и с и — (*ичкаридан.*) Тез бўл, болам!

Сайфи ичкарига кириб ишга уннайди. Мирқобил билан Асқар нима қилишларини билмай остонада туришади, ниҳоят худди биров бўйинларига арқон солиб торггандай, олдинма-кейини ҳовлига киришади.

М и р қ о б и л — Сайфи!

С а й ф и — (*катта ғўлани ёриш билан овора.*) Ҳа, яна нима?

М и р қ о б и л — Сен дам ол! Чарчагансан, ўтинни Асқар ёриб беради.

А с қ а р — (*афсус билан.*) Э, аттанг, ўтин ёришга нўноқроқман, аммо ўтин ташиш бўлса уч-тўрт машинасини шипиллатиб ташиб қўяман-а, ўтинни сен ёр, Мирқобил.

М и р қ о б и л — (*кўзи олайиб.*) Мен-а, йўқ сен ёр, мен кўрсатиб турай.

А с қ а р — Ўзинг ёр, қорбобо сенга қараб гапирган.

М и р қ о б и л — Бекор айтибсан, қорбобо сенга қараб гапирган.

Сайфиддин бундоқ қараса, икки ўртада ўтин ёрилмай қолиб ке-

тадиган, тешани олиб ишга киришиб кетади-ю, бир-бирлари билан жиқиллашаётган ўртоқларига эътибор ҳам бермайди. Шу пайт Сайфиддиннинг бувиси ошхонадан чиқиб келади.

Б у в и с и — Ҳой, айланайлар, нима гап?

Мирқобил ҳам, Асқар ҳам нима дейишини билмай довдираб қолади, Сайфиддин ёрилган ўтинларни тандирнинг олдига тўплаб, ҳовлининг этагидан яна катта ғўла судраб келади.

С а й ф и — Э, буви, қўяверинг буларни. Боядан бери жиққалашгани-жиққалашган, Мирқобил тешани менга бер, дейди, Асқар ўтинни мен ёраман, дейди.

Б у в и с и — Вой, ўлмасам. (*Сайфининг қўлидан тешани олади*). Ўртоқларингнинг сазасини ўлдирма, болам, бир гал Мирқобил ёрсин, бир гал Асқар.

С а й ф и — Шунақами, буви?

Б у в и с и — Ҳа, болам. (*Бувиси ошхонага ўтиб кетади*).

С а й ф и — Майли, буви. (*Ўртоқларига бир-бир қараб*). Булар ўтинни ёргунча мен сизга боқиша қолай.

Б у в и с и — (*ичкаридан.*) Шундоқ қил, болам, шундоқ қил.

Икки ошна ёлғиз.

М и р қ о б и л — Бувиси ҳам қизиқ экан.

А с қ а р — Уйда ивирсиб юрмай кеча тоғора-поғора кўтариб уёқ-буёққа борганда маза қилган бўларди.

М и р қ о б и л — Яхшилик қиламиз деб одам қидирганимизни билмаган-да!

А с қ а р — (*уҳ тортиб.*) Тавба, мен Сайфини туппа-тузук бола деб юрардим.

М и р қ о б и л — Бетамиз экан!

А с қ а р — Ун йиллик ўтинни ёрдириб олмоқчи-я.

М и р қ о б и л — Уйда шунча ўтини бор экан, ёзда ёриб, бир чеккага саржин қилиб қўймайдими? Биров ёриб беришини кутиб ўтирадими?

А с қ а р — Шунга айт!

М и р қ о б и л — Тавба!

А с қ а р — Хўш, ўтинни ёриб қаёққа борамиз?

М и р қ о б и л — Қаёққа бўларди, яна арчага-да!

А с қ а р — Э, керак бўлса ўзинг бор, кўр ҳассасини бир марта йўқотади.

М и р қ о б и л — (*ошхона томонга шубҳали назар ташлаб паст товуш билан.*) Э, тентак, менимча қорбобо.

ўша олтинчи «А» даги Соли найнов, худди «ўша», бориб яна аниқлаймиз!

А с қ а р — (ишонмай.) Йўғ-е.

М и р қ о б и л — Кулганда курак тишини кўрдингми?

А с қ а р — Кўрдим.

М и р қ о б и л — Бўпти-да, ўша!

А с қ а р — (шубҳаликиб.) Наҳотки...

М и р қ о б и л — Уша!

А с қ а р — Уша бўлмаса-чи?

М и р қ о б и л — Э, яна аниқлаймиз деяпман-ку, ўша бўлса...

А с қ а р — (ғазаб билан.) Уриб пачақ-пачақ қиламиз, ўшани деб каникулда бировларнинг ўтинини ёриб юриб-миз-а?

М и р қ о б и л — Э, қизинча, гапимга қулоқ сол, қор-бобо ўйин-кулгидан сўнг йўлакка чиқиб ечинади, шундайми?

А с қ а р — Ким биледи.

М и р қ о б и л — Э, ёпиштирилган соқол-мўйлов билан кўчага чиқмайди-ку! Эшикнинг орқасига ўтиб пойлаймиз, Соли найнов бўлса икки ёқдан барабар ташланамиз-у, «дод» дейишига қарамай роса дўшослаймиз, агар артист бўлса...

А с қ а р — (чўчиб.) Унда-чи?

М и р қ о б и л — Унда «ўртоқ артист, топширингингизни бажардик», деб чиқиб кетаверамиз. Сўзининг устида турадиган болалар экан, деб қайтага хурсанд бўлади.

А с қ а р — Маъқул!

М и р қ о б и л — Бўл энди, вақтни ўтказмасдан тешани ол!

А с қ а р — (чўчиб.) Ие, нега мен оламан, сен ол.

М и р қ о б и л — Оббо (ошихонага қараб), тентак, нега бақирасан, э, ҳозир бақирадиган пайтми?

Шовқин-суронга Сайфиддин чиқади.

С а й ф и — Нима гап?

М и р қ о б и л — (дарров тешани қўлига олиб.)

Сайфи!

С а й ф и — Нима?

М и р қ о б и л — Хафа бўлма-ю, жуда бетамиз бола экансан, тентак, тўнкани теша билан ёрадимми?

С а й ф и — (ҳайрон.) Ҳа?

Мирқобил — Уйингда болта борми ё бир этиб олиб келайликми?

Сайфи — Э, бундоқ демайсанми. *(Кетади)*.

Асқар — *(хурсанд.)* Қойил! Болта нима қилади!

Мирқобил — Ҳозир болта олиб келамиз деб, шиппа ташқарига чиқиб оламиз-у...

Шу пайт Сайфиддин бир эмас иккита болтани қўлтиқлаб киради.

Сайфи — *(Мирқобилга.)* Қайси бири маъқул!

Мирқобил — *(ранги оқариб, болтани олади ва кўздан кечиради.)* Манависини бер! *(Сайфи кетади)*. Бай-бай, болта ҳам шунақа зил-замбил бўладими? *(Кучаниб болтани тўнкага уради)*. Уф-фф. *(Болтани шеригига узатиб)*, ма, сени галинг!

Асқар — *(чўчиб.)* Э, э, э, нима деяпсан?

Мирқобил — *(алам билан.)* Ҳа!

Асқар — *(ошхона тарафга қараб.)* Э, бақирма! *(Болтани олади, уёқ-буёққа обдон қарайди.)* Сайфи!

Сайфи — *(ичкаридан.)* Нима?

Асқар — Буёққа қара!

Сайфи чиқади.

Сайфи — Хўш?

Асқар — *(оёғи билан тўнкани кўрсатиб.)* Бу нима?

Сайфи ҳайрон, тўнканинг уёқ-буёғига ўтиб қарайди.

Сайфи — Тўнка.

Асқар — Кўриб турибман, кўр эмасман, ниманики деяпман?

Сайфи — Ким биладн... э, ёнғоқники шекилли, эсиз, галвирак ёнғоқ эди-я.

Асқар — Э, аттанг, ёнғоқ ўлгурни кичиклигида кесганларингда тўнкаси шунақа бесўнақай бўлиб кетмасди!

Сайфи — Қуриб қолди-да, бўлмаса ким ёнғоқни кесади?

Асқар — Ҳай, майли, боравер! *(Ҳафсала билан энг шимаради, тўнканинг бир уёғидан-бир буёғидан мўлжалга олиб, атрофида гир-гир айлана бошлайди, ниҳоят, худди суратга тушаётган одамдек болтани ҳа-вода кўтарганча туриб қолади.)* Сайфи!

С ай ф и — (чиқади.) Ҳа?

А с қ а р — Шундоқ тўнкани ёриш увол. (Бош чай-қаб). Увол-е, майли, ёр, десанг, самовар тараша қилиб ташлайман-у, аммо шундоқ тўнкага болта ургани ҳеч қўлим бормаяпти, тентак, одам ёнғоқнинг тўнкасини ёқадими?

С ай ф и — (хайрон.) Бўлмаса, нима қилади?

А с қ а р — Шуни ҳам билмайсанми, шунақа асл тўнкадан, эҳ-ҳе, қанақа буюмлар яшаш мумкин-а!

М и р қ о б и л — (жон кириб.) Қийматахта!

А с қ а р — Хўш, оштахта!

М и р қ о б и л — Ёғоч тароқ бувимда бор, етмиш йилдан бери тутармиш, етмиш йилдан бери-я!

А с қ а р — Э, санайверса саноғидан адашиб кетади одам! Ке қўй, шу тўнканинг уволига қолма, тўнканинг уволи ёмон бўлади-я!

Кўча эшик очилади, остонада Муниса пайдо бўлади, қўлида тўгаракнинг кино оладиган аппарати. Асқар билан Мирқобил ниҳоятда ажабланган, нима дейшини, нима қилишини билмай туриб қолишади.

М у н и с а — (хурсандчилигини яширолмай.) Э, хайрият-э, и-и-и, қимирлама, ҳамма жой-жойида турсин, ҳа, яхши. (Суратга олади). Сайфи «йўқ» деса ҳам азамат икки ўртоғи уйидаги тўнкани ёриб бермоқчи!» қалай? Бошланиши яхши-я, албатта маъқул бўлади!

А с қ а р — (ҳуши учиб.) Қимга?

М у н и с а — (бепарво.) Кимга бўларди, қорбобо-га-да!

М и р қ о б и л — Нима, нима?

М у н и с а — (сабрсизлик билан.) Э, бўл тез, болтани ол, шошиб турибман.

А с қ а р — Нима, нима?

М у н и с а — Э, сенларга бир бало бўлганми? Кетларингдан қорбобо: «Сайфининг уйида ўтин ёришаётган бўлишса дарров кинога ол, аввалам бор, иккови тарихда қолади, қолаверса мактабма-мактаб юрганымда дангасаларга намуна қилиб кўрсатаман», деди-ю, кетларингдан физиллатиб жўнатди.

А с қ а р — (ҳамон тушунмай.) Нима, кимни «намуна» қилиб?

М у н и с а — Э, сенларни-да, кимни бўларди, бўл, ўтин ёрадиган бўлсанг ёр, бўлмаса кетаман, шошиб турибман!

М и р қ о б и л — Тавба, бизни-я!
М у н и с а — Ҳа! Ҳа! Ҳа!!! —
А с қ а р — (шеригига қараб.) «Намуна» қилиб-а?
М у н и с а — Э, истамасаларинг бошқа бола қуриб
кетибдими!

Муниса жаҳл билан аппаратни елкага илиб кўча эшикка юради,
икки ошна эс-хушларини йиғиб, кетидан югуришади-ю, Мунисанинг
йўлини тўсишади.

А с қ а р — Тўхта!
М у н и с а — Нима?
М и р қ о б и л — Биз «намуна» бўлайлик деб кани-
кулда ўлиб-қутулиб бировнинг ўтинини ёриб юрибмиз-
ку, бошқа бола суратга тушадими? (Бош чайқаб).
Й-ў-ўқ, олсанг бизни оласан.

А с қ а р — Ҳа!
М у н и с а — Майли, аммо тез бўл, вақтим зиқ.
А с қ а р — Ҳа, бу бўлак гап. Мирқобил тўнка ёра-
ди, тепасида мен ашула айтиб тураман.

М и р қ о б и л — (кўзлари олайиб.) Нима?
А с қ а р — Э, тентак, ашула одамни меҳнатга завқ-
лайтиради!

М и р қ о б и л — (болтани Асқарга узатиб.) Ашу-
лангни пишириб е, ёрадиган бўлсак баб-баравар ёрай-
лик, нима дейсан, Муниса?

М у н и с а — Менимча ҳам шундоқ бўлгани маъқул,
ашула билан тўнкани ёриш осон бўлса, Сайфи радиони
бураб қўя қолсин.

А с қ а р — (хўрсиниб.) Майли, битта тўнка экан,
бахридан ўтдим. Мирқобил «намуна» бўлиб суратга
туша қолсин. (Елғондакам «ух» тортади) эсиз, эсиз,
яна битта бўлганда ким тез ёришга ўйнаб, иккаламиз
ҳам кинога тушган бўлардик, э, эсиз-е!

С а й ф и — Э, хафа бўлма!

Кетади ва бирпасда яна битта тўнкани думалатиб келади.

М у н и с а — (қувониб.) Ана, икковингга иккита
тўнка, икковингни баравар суратга оламан, қани, бош-
ладик!

Икки ошна болтани олади-ю, тезроқ кинога тушиб қолайлик
деган умидда олдинма-кейин тўнкага ёпишишади. Муниса эса
ҳалибери уларни суратга олиш ниятида эмас, дам у чеккага-дам
бу чеккага ўтиб аппаратни тўғрилайди. Икки ошна ҳаллослаб тўнка
ёракан, ора чора Мунисага қарашади.

А с қ а р — Ҳой, бўлдимиз?

М у н и с а — Э, энди аппаратнинг фокусини тўғриладим-ку, бўлдимиз, дейди-я, бошла!!!

М и р қ о б и л — (ишдан тўхтаб.) Нима, ҳали олганинг йўқми?

М у н и с а — Йўқ.

М и р қ о б и л — (белини ушлаб.) Вой, белим.

М у н и с а — (шошиб.) И, и, тўхта!

Аппаратни Мирқобил тўғрилайди. Аммо Мирқобил жонҳолатда қўлига болтани олади, Муниса эса энди ёришдан тўхтаган Асқарга ўгирилади. Асқар ҳам шошиб қўлига болта олади ва тўнкага ёпишади. Дам Мирқобилга, дам Асқарга аппаратни тўғрилавериш икки ошнани ишдан бош кўтартирмайди-ю, ниҳоят иккови ҳам олдинма-кейин тўнкани иккига ажратишади.

А с қ а р — (ҳаллослаб.) Бўлдимиз?

М и р қ о б и л — (ийғламоқдан бери бўлиб.) Э, суратга олмасанг олмай қўя қол, фақат анавини (аппаратни кўрсатиб) менга қаратмасанг бас.

А с қ а р — (жонҳолатда.) Нима менга қаратсинми?

М у н и с а — (ҳамон бир у томонга, бир бу томонга ўтиб, аппаратни ишлатиш билан овора, болаларнинг дод-войи парвоийига ҳам келмайди.) Энди алоҳида-алоҳида катта планда оламан!

А с қ а р — (тушунмай.) Нима, нима?

М у н и с а — Уф-фф! (Сайфига) Сайфи, тушунтир!

С а й ф и — Э, кино кўрганмисизлар, қаҳрамоннинг башараси ё кўзи, ё пешонаси бутун экранда кўринса, ўшани катта план дейди.

А с қ а р — Э, шундай демайсанми! (Мунисага) пешонамни ола қол!

М у н и с а — Майли.

Асқар ишдан тўхтаб Мунисага пешонасини тутеди. Муниса ниманидир кутиб индамай турaveraди.

А с қ а р — Бўл!

М у н и с а — Бошла!

А с қ а р — (ҳайрон.) Нимами?

М у н и с а — Э, болтани ол, бошла.

А с қ а р — Ҳой, қиз, пешонамни суратга олсанг, болтани нима қиламан.

М у н и с а — Уф-фф, қуруқ пешонангни бошимга ураманми?

Асқар — *(ийғламоқдан бери бўлиб.)* Ҳа?

Муниса — Ҳой, Сайфи, тушунтир!

Сайфи — Муниса завқли меҳнат жараёнида, тушуняпсанми, меҳнат жараёнида пешонангда пайдо бўлган тер томчиларини кўрсатиш учун катта планда суратга олмоқчи. Бу кинонинг энг кульминацион чўққиси, яъни нима десам экан...

Асқар — *(юраги шувиллаб.)* Ке, Муниса, мен кичикроқ планда туша қолай!

Мирқобил — *(бўшашиб.)* Мени ҳам.

Муниса — Нега?

Асқар — Ҳзим... пешонам терламайдиган бўлиб туғилганман.

Мирқобил — Қолаверса, Сайфиддинга жабр бўлмасин деймиз-да.

Муниса — Нега жабр бўларкан?

Асқар — Пешонамиз терласин деб, чопаверсак-чопаверсак, бу ёрилган ўтинларни гугурт чўпи қилиб юборамиз-ку!

Муниса — Э, қанақа боласан, катта плансиз кино, кино бўладими? Кино учун иккита тўнка нима деган гап. Тўғрими, Сайфи?

Сайфи — Албатта, кино санъат-а! Санъат қурбонсиз бўлмайди.

Муниса — Эшитдингми?

Сайфи — *(Мунисага қараб бош чайқаб қўяди.)*

Э, аттанг, аттанг.

Асқар — Нима?

Муниса — *(У ҳам Асқарга қараб.)* Э, аттанг, аттанг, пешонангдан бир дона тер чиққан экан-а.

Асқар — *(ҳовлиқиб.)* Қани!

Қўли билан пешонасини ушламоқчи бўлади.

Муниса — И-и, қўл теккизма!

Мирқобил — *(шошиб.)* Менда-чи?

Сайфи — *(пешонасига тикилиб.)* И-и, Муниса буюққа қара.

Муниса — *(Мирқобилнинг пешонасига тикилиб.)* Бир, икки...

Мирқобил — *(ҳовлиқиб.)* Бўл, ол!

Муниса — Ие, ие, тер деган ҳар бири нўхатдек, нўхатдек бўлиб, пешонангдан чак-чак томиб туриши керак! Менга қараб озгина қолганда фирромлик қилма,

киннинг кульминацион чўққиси ҳал бўляпти-я! Ке, иродасизлик қилмай болтани ол, пешонангда роса ўн беш томчи тер пайдо бўлиши билан дарров суратга оламан, бўл!

Асқар — Ке, менга қара...

Сайфи — Оббо, мунча Мунисани қийнамасанглар, нима, Муниса сенларни ҳавасга кинога оляптими?

Муниса — Қорбобонинг «муҳим топшириғи» бу!

Мирқобил — (ишонмай.) Қорбобони-я!

Муниса — Оббо, нима, кинога олмай кетаверайми?!

Мирқобил — (шоша болтани олади.) Ҳой, Сайфи!

Сайфи — Нима?

Мирқобил — Ғўдайма, пешонамга қараб тур!

Сайфи — Хўп.

Асқар — Бўпти!

Икки ошна ўлар-тириларига қарамай яна ишга тушиб кетади-ю, Муниса шайланиб аппаратни уларга тўғрилайди. Сайфи эса Асқар билан Мирқобилнинг пешонасидан кўз узмайди.

Асқар — (ҳаллослаб.) Ҳа!

Сайфи — Бир, икки, уч... тўрт!

Мирқобил — (ҳаллослаб.) Сайфи, менда-чи?

Сайфи — Икки, уч... беш!

Асқар — Менда-чи?!

Сайфи — Саккиз.

Муниса — Ҳа, баракалла, катта план кинони кинноси, яъни кульминацион нуқтаси, бўшашманглар!

Мирқобил — Менда-чи?..

Сайфи — Ўн!

Муниса аппаратни дам Асқарга, дам Мирқобилга тўғрилаб суратга олиш тараддудига тушади.

Муниса -- Ҳой, болалар, бўш келманглар, оз қолди, ҳа, баракалла!

ПАРДА

5-КУРИНИШ

Уша, биринчи кўринишдаги декорация: сахна иккига бўлинган, ўнг томон мактаб зали, безатилган арчанинг бир чеккаси кўриниб турибди, чап томон йўлак, йўлакда сон-саноксиз пальто, қулоқчин,

рўмол илинган турма қозик, парда очилганда ичкаридан болаларнинг ўйин-кулгиси эшитилади. Мирқобил кириб келади, кўзлари бежо. Эшикни очиб секин қарайди.

Мирқобил — (эшикни ёпади-ю, боши қотиб туриб қолади.) Қизиқ, қаёқда қолди, ё мени алдаб... тавба?

Асқар — (ҳовлиқиб киради.) Яша!

Мирқобил — Нима?

Асқар — Қаёқда юрибсан?

Мирқобил — Ўзинг-чи?

Асқар — Э, мени қўявер, бўладиганим бўлди (эшикка қараб), эрта билан олдинга чиқмоқчи бўлиб турган эдим, анави бетамиз Сайфи билан Муниса келиб қолди. Ҳа, десам, қорбобонинг «муҳим топшириғи» бор, юр, деб, қўярда-қўймай судраб кетди.

Мирқобил — (ҳайрон.) Ие, не, мен ҳам эрта билан олдинга чиқай деб турсам, ўша бетамиз Сайфи билан Муниса қорбобо иш буюрди деб уйдан олиб чиқиб кетишди.

Иккови бир-бирига бўзрайганча қароб қолади. !

Асқар — Нима, нима?

Мирқобил — Ҳа!

Асқар — Қаёққа бординг? Нима қилдинг?

Мирқобил — Э, сўрама, кўчанинг бошида Малика хола деган кампир бор-ку, ўшанга ўн пақир сув ташиб бердим, ўзинг-чи?

Асқар — Э, меники сеникидан баттар, тилимни бир қарич осилтириб боғча болаларини чанада учирдим. Хўш кейин-чи?

Мирқобил — Кейинми, уф-фф, айтсам эсинг тескари бўлиб кетади. Мактабнинг кўчасини курадим, ўзинг-чи?

Асқар — (уф тортиб.) Анови...

Мирқобил — Нима?

Асқар — Анови Муниса қорбобо топширган «яна битта муҳим иш бор», деб тўппа-тўғри ўзимизнинг ҳовлига бошлаб келди. Бир машина кўмирнинг майдасини эладим, буни қара, ҳамма иш ўзимизнинг ҳовлида экан-у, пайқамаган эканман-а!

Мирқобил — (шошиб.) Мен ҳам!

Асқар — (ҳайрон.) Нима сен ҳам?

Мирқобил — Мен ҳам ўзимизнинг ҳовлида шун-

ча иш борини пайқамаган эканман, анови мактаб кў-часини куратиб бўлиб, қорбобо яна битта топшириқ берган деб, тўппа-тўғри ўзимизнинг уйга олиб келса-я! Дадам тутун чиқармай қўйган печканинг мўрисини тозаломоқчи бўлиб турган экан, бирам суйинди!

А с қ а р — (бўшашиб.) Ана холос.

М и р қ о б и л — Ҳа?

А с қ а р — (ҳайрон.) Бу қанақаси бўлди?

М и р қ о б и л — Ҳайронман! Э, қорбобо топшири-ғини ўзи пишириб есин деб шартта кетиб қолмоқчи эдим-у, битта нарса ушлаб қолди.

А с қ а р — Мени ҳам.

М и р қ о б и л — Нима сени ҳам?

А с қ а р — Уша сени ушлаб қолган нарса мени ҳам ушлаб қолди. Қани, қорбобонинг топшириқларини ба-жараверай-чи, бордию, қорбобо уйга олиб борса, демак ўша! Олтинчи «А» даги Соли найнов, дедим-у, ғинг де-май айтганларига кўнавердим. Чамамда, қорбобо аввал иккаламизни синади, кўрдик, иккаламиз ҳам меҳнат деса чинна ёпишадиган болалармиз, энди уйига обор-тириб ишлатмоқчи, агар Сайфи Соли найновнинг уйи-га бошлаб борса, демак қорбобо «ўша», деган хаёлга бордим-у, айтганларини қилавердим.

М и р қ о б и л — Мен ҳам.

А с қ а р — Нима сен ҳам?

М и р қ о б и л — Анови Мунисанинг кетидан лайчага ўхшаб эргашиб куравердим, аммо, қорбобо бирон мар-та уйига олиб бориб ишлатмади-я.

А с қ а р — Тавба, ишлатмади-я! Аммо ишлатганда-ку...

М и р қ о б и л — (эшикка олайиб.) Оҳ, оҳ, уйига олиб борганда-ку, тўппа-тўғри директорнинг олдига кириб, каникулда ўзингиз айтгандай дам олиб, ҳал қи-лувчи учинчи чоракка куч йиғиш ўрнига Соли найнов-никида мардикор бўлдим, борди-ю, ўқишдан яна ма-зам бўлмай қолса ўпкалаб юрманг, деб дангал айтмоқ-чи эдим.

А с қ а р — (афсусланиб.) Э, аттанг, олиб бормади-да! Ё ниятимизни пайқаганмикин-а? Туриб-туриб алам қилиб кетди-ю, яна бир аниқлай-чи, бу қорбобо ким, артистми ё анови найновми дедим-у, уйингга чиқсам йўқ экансан, арчада бўлсанг керак, деб буёққа кела-вердим.

М и р қ о б и л — Мен ҳам.

А с қ а р — Нима сен ҳам?

М и р қ о б и л — Қидириб чиқсам, уйда йўқ экапсан, ҳойнаҳой арчада бўлсанг керак, деб, мен ҳам буёққа келавердим. (*Залда ўйин-кулги, чапак, қийқирик*). Маза қилишяпти.

А с қ а р — Хўп кунларга қолдик-да! (*Қорбобонинг овозини эшитиб*.) Ие-ие, буёққа келяпти шекилли. (*Мирқобилнинг қўлидан судраб*.) Юр! (*Пальтоларнинг орасига судрайди*.) Сен билан мен ўғри мушукка ўхшаб пальтоларда қолган-қутган куя дорини ҳидлаб ўтирибмиз.

М и р қ о б и л — Қўявер, бордию, ўша бўлса, ҳаммасининг аламини биратўла оламиз; чиқсин, залда қанча кулги бўлса оёғимизнинг тагида шунча додлайди ҳали. Сен орқасидан келиб маҳкам ушла.

А с қ а р — Хўп.

М и р қ о б и л — Мен у юзига, бу юзига пақиллатиб уравераман.

А с қ а р — Бўпти. Аммо соқол-мўйловини олгандан кейин ур!

Залда қийқирик, кулги авжига чиқади-ю, бир алами минг бўлиб турган Мирқобил уҳ тортади.

М и р қ о б и л — Ие, нима деяпсан, ўша ёлғондакам соқолига қараб ўтираманми?

А с қ а р — Ҳовлиқма, ошна, оппоқ соқолини ҳурмат қилиш ҳақида ашула ҳам бор, эшитганмисан?

Залда ашула, болаларнинг қарсаги эшитилади. Кимдир полни гурсиллатиб ўйинга тушади.

М и р қ о б и л — Чиқсин! Чиқсин, соқолини кўчириб дарров сенга бераман!

А с қ а р — Майли. (*Ярим хаёли залда*.) Дарров бурнининг таги билан даҳанимга ёпиштираман-у, қорбобо бўлиб залга кираман, сен қорқиз бўласан!

Мирқобил сапчиб пальтоларнинг орасидан чиқади.

М и р қ о б и л — Нима, нима?

А с қ а р — Қорқиз бўласан.

М и р қ о б и л — Мен-а?

А с қ а р — Ҳа, илгари замонларда хотин-қиз ролини эркаклар ўйнаган экан! Нима қипти, Мунисаннинг кўй-

лагини кийиб, рўмолини ўрайсан, сенинг ўғил бола эканингни ким билиб ўтирибди.

Мирқобил Аскарнинг ёқасидан ушлайди.

Мирқобил — Сенга соқол-мўйловни ким олиб берди, қани, айт!

Асқар — Э, қўйиб юбор. (*Хириллаб.*) Сен олиб бердинг, сен!

Мирқобил — Ҳа, баракалла. Мен олиб берган соқол-мўйловни сен ўзингга ёпиштиргин-у, ановининг рўмолини мен ўрайми, йўқ, ошна, соқолни ўзимга ёпиштираман, ановининг кўйлагини кийиб, сен қорқиз бўласан, чапак чалсам, олдимга тушиб дикир-дикир ўйнайсан.

Асқар — Мен-а?

Мирқобил — Ҳа, сен?!

Асқар — Бекор айтибсан, ойим мени ўғил бола қилиб туққан. — Елғондакам қиз бола бўладиган аҳмоқ йўқ!

Икки ошнанинг жанжаллари пальто илинган турма қозикнинг йиқилиши билан тугаб, ҳамма қулоқчину, ҳамма пальтолар ер билан битта бўлади, икки ошна ҳушларига келиб ҳеч ким йўғида қочиб қолишмоқчи бўлишганда, залда ўйин-кулги тугаб, қий-чув билан ҳамма йўлакка чиқиб қолади. Бир тўда пальтони қучоқлаб турган болаларга қорбобонинг кўзи тушади.

Қорбобо — Баракалла! (*Икки ошнани болаларга кўрсатиб.*) Одамгарчилик деган мана бундоқ бўпти! Ҳой, қизлар, чаққон-чаққон кийининглар!

Икки ошна гинг демай елка тутган қизларга пальто тутишади.

Қорбобо — Мен уч-тўрт кунда кетаман-у, аммо ҳамма, топшириқларимни манови қорқизга айтиб кетаман, бу қизни яхши танийсизлар-а?

Ҳамма — Ҳа.

Қорбобо — (*Асқарга.*) Сен-чи?

Асқар — (*шошиб.*) Танийман, қорбобо.

Қорбобо — (*шеригига.*) Сен-чи?

Мирқобил — Э, қорбобо, ўзимиз билан ўқийдику, танимай жинни бўпманми?

Қорбобо — (*манун.*) Ҳа, баракалла. Демак бу қиз менинг номимдан нима деса лом-ним демай бажарасизлар, шундайми?

Асқар — (*шошиб.*) Шундай!

М и р қ о б и л — (пичирлаб.) Э, тентак, иссиғида қочи́б қолайлик.

А с қ а р — (хушига келиб.) А? Юр!

Икки ошна энди кўча томон юрганда қорқиз қорбобонинг қулоғига алланарса деб пичирлайди.

Қ о р б о б о — Шундайми? Хўп! (Икки ошнага.)
Ҳой, болалар, ҳар эҳтимолга қарши ваъдангизни олиб қўймасам, ким билади, яна қайтиб келгунимча бир йил бор, бир йилгача ўйинқароқлик қиласиз-у, берган ваъдангизни унутиб қўясизми?

А с қ а р — (саросимада.) Йўқ қорбобо, йўқ, ўлиб-мизми унутиб, айтдикми, қиламиз.

Қ о р б о б о — Чин сўзми?

М и р қ о б и л — (бўшашиб.) Ҳа, бўлмаса-чи!

А с қ а р — (ўзича.) Э, аттанг, яна расво бўлдим.

Қ о р б о б о — Ҳа, баракалла! (Саҳнадагиларга.)
Эшитдингизми?

Ҳ а м м а — Ҳа, эшитдик!

Қ о р б о б о — (томошабинга қараб.) Сизлар-чи?!

П а р д а

«СИРЛИ» ХАТ

[2 парда, 4 кўринишли комедия]

Қ А Т Н А Ш У В Ч И Л А Р

1. МИРВАЛИ —
 2. БОТИР —
 3. МУНИРА —
- } 6-синф ўқувчилари
4. УМИДА — Биринчи синф ўқувчиси
 5. СОЛИЖОН ВАЛИЕВИЧ — Ўқитувчи
 6. БОТИРНИНГ БУВИСИ — 60—65 ёшларда
 7. БОТИРНИНГ ДАДАСИ
 8. УМИДАНИНГ ОЙИСИ
 9. УМИДАНИНГ ДАДАСИ
 10. ЙЎЛОВЧИЛАР ВА МАКТАБ БОЛАЛАРИ

1 ПАРДА

1-КУРИНИШ

Саҳна — синф. Олдинги қаторда парталар, доска кўзга ташланади. Синф бўш, фақат бошини чангаллаб ўтирган Ботир ва унинг олдида гирдикапалак бўлаётган Мирвали бор, холос.

Ботир — *(хўрсиниб юборади.)* Уф!

Мирвали — Ҳа, ошна, мунча?

Ботир — *(унга қарайди ва индамай чўнтагидан конверт чиқаради.)* Мана!

Мирвали — *(ҳайрон.)* Нима? Хат?! Кимга?

Ботир — Уқи.

Мирвали — *(хатни қўлига олади.)* «Ҳурматли Азим Турдиевичга». Вой, эй, даданга-ку, ким берди?

Ботир — Солижон Валиевич.

Мирвали — *(бўшашиб ёнига ўтиради.)* Тамом!

Ботир — *(тушунмай.)* Нима?

Мирвали — Расво бўпсан, ошна, расво!

Ботир — *(чўчиб.)* А?!

Мирвали — *(гап бермай.)* Биласан-ку, Солижон Валиевич унақа-бунақа одам эмас, бекордан-бекорга хат ёзмайди. Эсингдами, менга ҳам бир марта худди шундай хат берган эди. Унга ҳам худди мана шунақа, ҳа, ҳа, «шахсан» деб ёзиб қўйган эди.

Ботир — *(хўши учиб.)* Ахир...

Мирвали — (яна гап бермай). Нима қила қолувдинг?

Ботир — Ким биледи.

Мирвали — Одамга алам қиладигани ҳам шу-да. Тавба, шу ўқитувчига ҳайронман. Илгари қандай эди-я, бай-бай-бай!

Ботир — Тилла эди!

Мирвали — Рост айтасан, тилла эди! Синф раҳбари бўлди-ю, айнади-я! Бировга қаттиқ гапирмайди, уришмайди, қовоғини ҳам солмайди. Ҳатто айбини айтмайди. Гуноҳи бўлса, мана шунақа икки энлик хат ёзиб конвертга солади-ю, яхшилаб елимлайди. (Ўқитувчига гақлид қилиб). «Мана шуни дадангизга бериб қўйинг», дейди. Сенга ҳам шундай дедими?

Ботир — Ҳа.

Мирвали — Бўпти-да! Бугун сендан сўрагани йўқмиди, ошна?

Ботир — (хўрсиниб.) Йўқ.

Мирвали — Бошқалари-чи?

Ботир — Арифметикадан доскага чиққан эдим.

Мирвали — Ҳа, айтгандай, уч олувдинг. Аслини олганда, уч баҳо эмас. Ё икки ол, ё беш! Бошқа баҳо-ларни тан олмайман. Ҳа, майли. Қани, хўш, эрталаб уйдан чиққандан бошлаб нима қилдингу, кимлар билан гаплашдинг? Ҳаммасини эсла. Эҳтимол бирор гуноҳ қилиб қўйиб, ўзинг сезмагандирсан.

Ботир — (бўғилиб.) Ке, қўй, эслаганим билан нима фойда, қани айт?

Мирвали — (ҳовлиқиб.) Хомкалла! Хатда нима дейилган, биласанми?

Ботир — Йўқ.

Мирвали — Бўпти-да. Эсингдами, Муниранинг папкасига типратикан солиб қўйганимда Солижон Валиевич мана шунақа хат билан дадамни мактабга чақиртирган эди. Арзимаган нарсага-я! Мени куним келмасин дейман-да, ошна!

Ботир — Сен... сен қаёқдан биласан?

Мирвали — Билмайман-у, аммо юрагим сезяпти. Шундай бўлгандан сўнг қилмишингни эсла.

Ботир — Нима қил дейсан!

Мирвали — Дадангни бошлаб келишингни бўйнингга олавер. Битта-яримтани дўшослаган бўлсанг бориб, узр сўра, иложи бўлса ўша калтак еган бечорани

ҳам бошлаб кел, даъвойим йўқ десин ё икки энлик хат ёздириб ол!

Ботир — (хуноб.) Бас!

Мирвали — Ҳа?

Ботир — (ўзини тугулмай қолади.) Овозингни ўчир, нима деяпсан, нега мен бекордан-бекорга бировни дўппослар эканман!

Ботир жаҳл билан Мирвалига ёпишади. Мирвали эса аранг ёқасини бўшатиб олиб, ҳар эҳтимолга қарши эшикка яқин бориб туради.

Мирвали — Э, девона, гуноҳ-пуноҳинг бўлса эсинга солай деб мисол учун айтяпман. Сенинг ҳозирги қилиғинг учун даданг билан бирга ойингни ҳам қўшиб чақиртириш керак экан!

Ботир ғазабдан қалтирайди. Олдидаги папкани улоқтириб юборади. Папкадаги китоб, дафтар, қалам, ручка, бир ҳовуч ер-ёнғоқ синф билан битта бўлади. Сўнг бўшашиб жойига ўтиради-ю, бирдан ўпкаси тўлиб ҳўнграб юборади.

Мирвали — (Ботирга яқинлашади ва тез-тез бошини силай бошлайди.) Қўй, қўй, нега сен бировни ураркансан. Ҳамма дўппослаганда ҳам сен гинг демай туриб берадиган боласан! Биламан, ҳозир сенга жуда қийин, қийин бўлганда ҳам, эҳ-ҳе, бунақа ташвиш ҳеч кимнинг бошига тушмасин. Бошинг ғовлаб кетган. Ҳозир бошинг бош эмас, қовоқ. Шунинг учун қилган ишингнинг қай бири яхшию, қай бири ёмон, ўзинг ҳам билмайсан, ошна. Сен айтиб тур, мен гуноҳингни ажратиб берай, нима дединг?

Ботир — (ўпкаси тўлиб.) Майли.

Мирвали — Гапир.

Ботир — Эрталаб уйдан кеч чиқдим. Ҳар куни мактабга яёв келардим. Бугун қарасам кечикадиганман. Трамвайга ўтирдим. Одам кўп экан. Ке, ким билиб ўтирибди, деб...

Мирвали — (шошиб.) Демак билет олмадинг, шундайми?

Ботир — Ҳа.

Мирвали — (хурсанд.) Мана! Мана... битта гуноҳинг аниқ бўлди, ошнам, гапир!

Ботир — Биласан, мактаб икки остановканинг ўртасида, орқага қайтиб юраманми деб, трамвайдан сакрадим. Олдимдан машина чиқиб қолди! Шофёр қўрқиб машинани бурган эди, машина симёғочга урилай деди.

Дарров одам тўпланди. Шофёр машинадан туша солиб мени қувди ва ҳаллослаб келиб, кўчанинг бошида қўлимдан тугтиб олди.

«Кечиринг, амаки!— дедим бор кучим билан қутулишга уриниб,— бошқа қилмайман, жон амаки!»

«Э, тўхта,— деди у жеркиб,— ҳеч еринг майиб бўлгани йўқми?»

Шу пайт қўққисдан ҳуштак чуриллатиб милиционер пайдо бўлди-ю, шофёр милиционерга қараши билан бир силтаниб қўлидан чиқиб кетдим ва мактабгача орқамга қарамай югурдим. Кейин нима бўлди, билмайман.

М и р в а л и — (кўзлари ола-кула, ёрнидан туриб кетади.) Эҳ-ҳе!

Б о т и р — Ҳа?

М и р в а л и — Бу жиноят-ку!

Б о т и р — (бўшашиб.) Йўғ-е?

М и р в а л и — Ҳа, ойнам, бу жиноятнинг ўзгинаси-я, бай-бай-бай, борди-ю, машина симёғочга урилиб шофёрга бир нарса бўлганда-чи? Ё, бўлмаса... машина битта-яримтани туртиб юборганда-чи? Сен бунинг оқибати нима бўлишини биласанми! Аммо... сен буни жўрртага қилган эмассан, шундайми?

Б о т и р — Бўлмаса-чи. (Шошиб.) Албатта. Бундай қилмасликка эргалаб қасам ичганман.

М и р в а л и — (шахтидан тушиб.) Бўпти, шуни ҳисобга олиб, буни ҳам гуноҳларингнинг ёнига қўшиб қўя қолай. Демак, гуноҳинг иккита бўлди. Гапир.

Б о т и р — (шошиб.) Йўлда сени учратдим.

М и р в а л и — (керилиб.) Э-ээ... Бу гуноҳ эмас. Қани, қолганини айт.

Б о т и р — Буёғи сенга маълум. Яхши иш қилган бўлсам ҳам, ёмон иш қилган бўлсам ҳам, буёғига сен шериксан.

М и р в а л и — (жонҳолатда.) Нима, яна битта қайтар, нима дединг?

Б о т и р — (бўш келмай.) Ҳа? Бояғи-чи, чойхона олтидан индамай ўтиб кетганимиз-чи, хўш?

М и р в а л и — (бўшашиб.) Чолларга салом бермай ўтганимиз яхши эмас. Бунга сен ҳам, мен ҳам айбдор эмасмиз. Иккаламиз гапга тушиб кетиб, пайқамапмиз. Аммо-лекин...

Б о т и р — Хўш?

Мирвали — *(уёқ-буёққа қараб олиб.)* Синфда ҳеч ким йўқ. Айта қолай. Ўзимиз ҳам бақатеракка ўхшаб гўдайиб кетган эканмиз. Ҳа!

Ботир — Тўғри айтасан.

Мирвали — Қачон нотўғри гапирган эдим? Ке, яхшиси, бундоқ ўйлаб кўрайлик. Қандай яхши иш қилдигу, нима ёмон иш қилдик.

Ботир — Ке.

Мирвали — Катта танаффусда ҳамма чиқиб кетгач, мен ҳовлидан Мунирани бошлаб кирдим.

Мирвали ташқарига чиқади. Мунира билан бошлашиб киради. Сўнг Ботирга қараб имлайди. Ботир тушундим деб, ўрнидан туради ва Муниранинг партасига яқинлашади.

Ботир — Биласанми нега чақирдик?

Мунира — *(қўрқа-писа.)* Йўқ.

Мирвали — Уй вазифани бажарганмисан?

Мунира — Ҳа.

Ботир — *(шошиб.)* Қани?

Мунира — *(тушунмай.)* Ана. Папкамда. *(Бирдан).* Ҳа? Яна кўчирмоқчимисанлар, уят-е *(папкани маҳкам қучоқлаб олади).*

Мирвали — Бошла, Ботир!

Мирвали ташқарига қочиб чиқиб кетмоқчи бўлган Муниранинг йўлини тўсади. Ботир шоша-пиша Мунирани қўлидан папкасини тортиб олади.

Ботир — Солижон Валиевичга айтадиган бўлсанг...

Мирвали — Финг деб кўрсин-чи.

Мунира — *(қичқириб.)* Қўйиб юбор, кимга айт-япман, қўйиб юбор!

Мирвали — Айтасанми, йўқми, тўғрисини гапир.

Мунира — *(қўлларини аранг бўшатиб.)* Ўзим биламан!

Мунира чиқиб кетади. Ботир Муниранинг папкасидан олган олмани иккига бўлади.

— Ботир — Ма!

Мирвали — Улгидай чанқаб турган эдим. Қани ол, дафтарни, бошладик ошна!

Ботир билан Мирвали яна аввалги аҳволга қайтиб, партага ўтиради.

Мирвали — *(жимликдан сўнг.)* Яна нима қилдик.

Ботир — (ўйлаб.) Яна бир танаффусда...
(Ботир ўрнидан туради. Мирвали секин ташқарига чиқа бошлайди). Сен кичкина бир қизчани бошлаб олиб кирдинг.

Эшик олдида Мирвали билан пиқ-пиқ йиғлаётган Умида пайдо бўлади.

Мирвали — (Умидани кўрсатиб.) Манавини қара!

Ботир — (Умидага яқинлашиб.) Ким урди?

Умида — (ҳамон ўпкаси тўлиб.) Ҳеч... ҳеч... ким.

Ботир — Нега йиғлаяпсан?

Мирвали — Отинг нима?

Умида — (яна ўпкаси тўлиб.) У-ум-ида.

Ботир — Қўй, оппоқ қиз, қўй. Нима бўлди?

— Умида бир Ботирга, бир Мирвалига қарайди. Сўнг папкасини очади. Дафтар олади. Дафтарни варақлаб парта устига қўяди.

Мирвали — Ие, бир олибсан-ку.

Ботир — Уйдагиларимга қандай кўрсатаман деб, юрагинг ёрилаётган бўлса кераг-а!

Умида — (хўрсиниб.) Ҳа.

Мирвали — Хўп бераҳм ўқитувчилар бор-да!

Ботир — Қизил қаламинг борми, Умида?

Умида — (боши билан имо қилиб.) Ҳа.

Ботир — Ол!

Умида қалам беради. Ботир бирни авайлаб қизил қалам билан тўртга айлантиради. Бунни кўриб Умида хурсанд. Қиқир-қиқир кула бошлайди.

Мирвали — (дафтарга қараб.) Қойил!

Ботир — (ўз ишидан завқланиб.) Бунни ўқитувчининг ўзи кўрса ҳам ўзим қўйганман деб ўйлайди, қалай, Мирвали, роса ўхшатдимми?

Мирвали — Ухшатганда қандоқ!

Ботир — Синглим Умидахон, энди бемалол уйингга борсанг бўлаверади. Мана шунақа бир баҳо олганинда олдимизга кириб тур.

Мирвали — (керилиб.) Узимиз тўғрилаб бериб тураминиз, хўпми?

Умида — (хурсанд.) Хўп.

Умида югуриб чиқиб кетади. Ботир билан Мирвали яна аввалги жойига кириб ўтиради.

Мирвали — (*ҳовлиқиб.*) Хўш, ундан кейин яна нима қилдик?

Ботир — (*ҳафсаласи пир бўлиб.*) Ундан кейин... Эҳ-ҳе, ўйлайверсак турган-битганимиз гуноҳ экан. Хўш, қани айт-чи, қайси гуноҳимиз учун Солижон Валиевич дадамни чақиртирди экан?

Мирвали — (*сапчиб туриб кетади.*) Э!

Ботир — Ҳа?

Мирвали — Гуноҳим де!

Ботир — Майли, сен айтгандай бўла қолсин, хўш, қайси гуноҳим учун чақирди экан.

Мирвали — (*мамнун.*) Ҳа, яша! (*Уёқдан-буёққа юра бошлайди.*) Бу саволинг ўрнили. Мана энди ўзинг айт. Сенингча қай бирини Солижон Валиевич кўриб қолган. Ё айтайлик, битта-яримтадан эшитган.

Ботир — (*йиғламсираб.*) Менимча ҳаммасини кўрган. Ҳаммасидан хабари бор. Нега десанг, мана шу Солижон Валиевич назаримда кўчада юрсам елкамдан, уйда думалаб китоб ўқисам шифтдан қараб турганга ўхшайди.

Мирвали — (*ёқасини ушлаб.*) Йўғ-е?

Ботир — Улай агар, шундоқ.

Мирвали — (*шошиб.*) Бўлди.

Ботир — (*тушунмай.*) Нима бўлди?

Мирвали — Бўлди, шу гуноҳларингнинг олдини ол, вассалом. Солижон Валиевич билан даданг нега бундоқ қилдинг, деса, хатойимни вақтида тузатганман, деб тураверасан. Ўзи тушуниб хатосини тўғрилаган одамни жазолаш мумкин эмас. Қарабсанки, хатдаги гап бекор. Хўш, қалай?

Ботир — (*ўзини енгил ҳис қилиб.*) Қойил, қойил, оғайни; назаримда қўйнимдаги типиратиканни суғуриб олдинг-у, узоқ-узоқларга улоқтириб юбординг.

Мирвали — (*керилиб.*) Бўлди, ошна.

Ботир — Хўш, нима қил дейсан, хўш?

Мирвали — (*эшикка қараб қолади.*) Қулоқ сол. Мен ҳаммасини ўйладим. Шунини қилсанг ҳамма гуноҳларингдан оппа-осон қугуласан-қўясан.

Ботир — (*ишонмай.*) Йўғ-е?!

Мирвали — Аммо битта шартим бор.

Ботир — Айт.

Мирвали — Қаерга олиб бормай, нима қилмай, мендан ҳеч нарса сўрамайсан.

Ботир — Сўрамайман.

Мирвали — Айтганимни ринг демай қиласан.

Ботир — Ринг демай қиламан.

Мирвали — Шунга сўз берсанг...

Ботир — (яна ҳовлиқиб.) Шуми?

Мирвали — Ҳа.

Ботир — Дўстим Мирвали, айтганимни ринг демай қилишликка дунёдаги бор қасамларнинг ҳаммасини ичдим!

Мирвали — Қўлингни бер!

Ботир — (иккала қўлини узатиб.) Мана.

Мирвали — Бўпти. Ҳар минут ғанимат, эртага дам олиш куними?

Ботир — Ҳа.

Мирвали — Бўлди, ишни эртадан бошлайверамиз. Розимисан?

Ботир — Розиман!

Парда

I-ПАРДА

2-КУРИНИШ

Трамвай бекатларидан бири. Чошгоҳ пайт. Йўловчилар йўқ ҳисоб, фақат скамейкада томошабинга орқа ўгириб, шапка, эгнига ёқаси бўғиқ жигарранг кўйлак, эски галифе шим ва этик кийган бир одам ўтирибди, холос. Баҳайбат қайрағоч кўланжасида сув сочиб ўтирган сувчи хотин иссиққа мудраёди, аҳён-аҳён атрофга назар ташлайди, олдидаги стаканга бир қултум сув қуйиб томогини ҳўллайди ва яна кўзларини юмади. Ботир киради. У ниҳоятда шошган. Кўзлари бежо. Ҳаммаёққа бир-бир қарайди. Ҳафсаласи пир бўлиб, сувчига яқинлашади.

Ботир — Опа!

Сувчи — (чўчиб кўз очади.) Э! (Кўкрагига туфлайди). Туф, туф, туф. Уғри мушукка ўхшаб келмай йўталсанг бўлмайдимни. (Сув қуймоқчи бўлиб стаканни тақ эгиб олдига қўяди).

Ботир — (шошиб.) Йўқ, йўқ, йўқ, сув ичмоқчи эмасман.

Сувчи — Ҳа?!

Ботир — Шу ерга бир бола келдимми? Мендек,

менга ўхшаган, аммо боши (қўли билан кўрсатади) мана бундоқ!

Сувчи — (энсаси қотиб тескари қарайди.) Справочный бюро эмасман, бор!

Шу пайт орқа ўгириб ўтирган шапкали йўловчи ўгирилиб қолади.

Мирвали — Яшавор-е!

Ботир — (Мирвалининг эгнидагиларни кўриб, бирпас оғзи очилиб қолади, сўнг ўзини тутолмай кула бошлайди) Вой... сен, сенмисан?

Мирвали — (яқин келиб.) Дўстинг учун заҳар ют экан. Сени деб мана шунақа жинни бўлиб юрсам-у...

Ботир — (гапиртиргани қўймай маҳкам елкаси-дан қучади.) Кечир!

Мирвали — (жаҳлдан тушиб.) Бир қараганда ҳозир сендан хафа бўлиш аҳмоқлик.

Ботир — (энтикиб.) Рост!

Мирвали — Қани айт, қани айт, менга осонми, а?

Ботир — Йўқ, албатта.

Мирвали — Мени каллам ишдан чиқай деяпти. Каллам-а! Ҳозир бечора бу калла сен учун ҳам, ўзим учун ҳам баб-баравар хизмат қиляпти. Шундай бўлгач, нима десам, сўзсиз хўп дейишинг керак, ошна.

Ботир — Албатта.

Мирвали — (шипшиб.) Пулга қалайсан?

Ботир — Бор.

Мирвали — Ол ҳаммасини! (Сувчи хотинга яқинлашади). Опа, манави болага битта чистий, менга иккита ширинидан қуйиб юборинг.

Шу пайт похол шляпали, қориндор, бақалоқ йўловчи кучоққа сигмайдиган олачипор тарвузни дам у кўлига, дам бу кўлига олаола бекатга келади. Аранг энгәшиб ерга қўйгунча икки лунжи осилиб, калта бўйни қизариб кетади. Лапанглаб бориб кетма-кет тўрт стакан сув ичади. Рўмолча билан тепакал бошини, юз-кўзини арта бошлайди. Мирвали четга ўтади. Ботир эса йўловчига ағрайиб қолади.

Мирвали — (Ботирни туртиб.) Мунча ағраясан.

Ботир — Ҳа.

Мирвали — Бери кел. Гап бор. (Иккови саҳна четига ўтади). Шу дақиқадан бошлаб сен мени танимайсан, мен сени мутлақо, тушундингми.

Ботир — Хўп.

Мирвали — Ваъдани эсингда тут, Гинг демай-сан-а!

Ботир — Хўп!

Трамвайнинг овози, тўхтагани эшитилади. Болалар ва бақалоқ киши саҳна орқасига юра бошлаши билан, саҳна оҳиста айланиб трамвайнинг сўнгги вағони кўринади. Аввал болалар, кейин бақалоқ киши чиқади. Одам кам. Утирганларнинг кўпчилиги ёшлар, бақалоқ киши қорнига тарвузни тираб ўртада қаққайиб турибди. Утирганларнинг бири атайлаб юзини китоб билан тўсади, қолганлари гап билан овора. Сочи елкага тушган, ориқ, ранги паст олифта йигит чиройли мўйловини ўйнатиб қаршисида ўтирган атлас кўйлакли қизга нимадир дейди. Қиз хоҳолаб кулади ва семичка чақади. Ботир четроқда, Мирвали эса қўлига қизил боғич тақиб олган, тарвуз кўтарган кишининг ёнида.

Мирвали — Опа, секинроқ кулинг.

Йигит — *(Мирвалига қарайди, жирканиб.)* Сенга нима?

Мирвали — *(довдираб.)* Сиз... сиз гапга аралашмай, билег кўрсатинг.

Йигит — Нима?! *(Мирвалининг кийимига ва авзойига қараб кула бошлайди.)* Бор, тошингни тер, тир-ранча, сенга ким қўйибди патта текширишни!

Бу овоз одамларни жалб қилади. Воқеага ҳар ким ҳар хил қарай бошлайди. Утирганлар бир-бирларига елкаларини қисиб пичирлэй бошлашади. Ботир эса кўзларини катта-катта очиб қотиб қолади.

Ботир — *(ваҳима ва ҳайронлик билан.)* Тавба! Мирвали жинни бўлибди, нима қиляпти!

Мирвали — *(иқкиланиб қизга яқинлашади.)* Қани, билет!

Қиз — Вой, башаранг қурсин бола бўлмай!

Йигит — *(ўдағайлаб.)* Ҳой, зумраша, ҳа?

Мирвали — *(овозининг борича.)* Туринг!

Йигит — Нима?!

Мирвали — *(бўш келмай.)* Қап-катта одам тарвуз қучоқлаб тепангизда турсин-у, сиз кўриб кўрмаганга оласиз-а, жой беринг.

Овоз — Ҳозирги ёшларга ҳайронсан.

Овоз — Бола тўғри айтяпти.

Овоз — Тавба *(ва ҳоказо).*

Бақалоқ киши оғир-оғир нафас олар, пишиллаб йигитга бақрайиб турарди. Сўнг жаҳл билан унга қараб бир қадам ташлайди. Йигит сапчиб ўрнидан туриб кетади. Трамвайдагилар Мирвалининг

ишидан хурсанд; вақтни бой бермай Мирвали одамларга ўгирилади.

Мирвали — *(жиддий.)* Қани, билетиягизни кўрсатинг!

Ботир — Вой тентак, нима қияпти бу. Билет текшириб нима қилади. Ҳақиқий контролёр чиқиб қолса-я, ё ҳайдовчи кўриб қолса, расво! Яхшиси эшикка яқинроқ бориб турай, бир гап бўлгудай бўлса, липпа тушиб қоча қоламан.

Овоз — Тавба, кийими ғалати, ўзи ёш кўринади, ҳечам контролёрга ўхшамайди-ку!

Чол — *(бу гап унга таъсир қилди шекилли ё боланинг кўнглини оғритишни истамадими, биринчи бўлиб билетини Мирвалига у узатди.)* Мана, болам!

Мирвали — Яхши, ота. *(Бошқа йўловчига).* Сизники?

Овоз — Ма.

Мирвали — Жуда соз. *(Шу пайт олифта мўйловли йигит патта олишни унутган экан, секин ёнидаги одамга пул узатади, уни Мирвали кўриб қолади ва ўша томонга юради).* Пулни менга беринг, уят, қиқир-қиқир кулишиб ўтиргандан кўра, вақтида билет олиш керак. *(Мирвали билет узатади ва қолган пулга осифлик турган газетадан олади-да, атлас кўйлакли қизга беради).* Мана, опажон, трамвайда писта чаққандан кўра газета ўқинг.

Енгил кулги кўтарилади.

Қиз — *(қошларини кериб.)* Вой опаси айлансин, шунинг ўрнига пастдан бир дона морожний олиб чиқиб берсангиз, савобга қолар эдингиз. Томоғим бирам қақраб кетяптики! *(олифта мўйловли йигитдан бўлак ҳеч ким кулмайди).*

Мирвали — Сабр қилинг, опажон, сабр қилинг. Келажакда шундай трамвайлар чиқади, юшоқ креслоларда ўтириб, хоҳланг газета ўқинг, хоҳланг журнал варақланг. Бир бошида морожний, бир бошида муздек сув, морожнийни ўшанда ейсиз.

Тарвузли киши — *(овозиңи борица.)* Бопладинг, ука!

Чол — Барақа топ!

Қиз — *(афтини буриб.)* Тили мунча заҳар!

Мирвали — (парво қилмай, газеталарни олиб ҳаммага улаша бошлайди.) Бекор ўтирмай, манавини ўқинглар. Буни ичи тўла янгилик.

Ҳамма чўнтак ковлайди. Бу бўлаётган воқеаларга Ботир бепарқ эмас. Завқланиб кула бошлайди. Мирвали унинг рўпәрасида тўхтайдди.

Мирвали — (жиддий.) Ҳа, йигитча, ишшайяпсиз, маймун ўйнатяпманми?

Ботир — (кўзлари ола-кула.) Оғзингни юм!

Мирвали — (ҳаммага эшиттириб.) Ие?!

Ботир — (жон аччиғида.) Ҳа, бир бало бўлганми сенга!

Мирвали — Тавба! Билет олмаганингиз олмаган, тагин дўқ қиласиз-а. Қайси мактабда ўқийсиз, хўш?

Ботир — (ўзини йўқотиб.) Ҳой, нима деяпсан!

Мирвали — (чўнтагини ковлаб пул олади ва йўловчилардан бирига узатади.) Бу бола кеча ҳам билет олган эмас, манавини узатиб юборинг, битта билет кечагининг штрафи! (Ботирга). Бундан кейин трамвайга тушсангиз биқиниб кетмай, билет олинг, боғча бола эмассиз!

Чол — (завқланиб.) Офарин!

Овоз — Йигитча бўлиб қопти-ку, уялмайди-я!

Овоз — Бўлмаса уч тийин нима деган гап. Ота-онаси бермаса керак-да.

Овоз — Қўйинг-е, шу гапни, сизни ҳам, мени ҳам боламиз бор, худоё шукур, бир жойга борадиган бўлса мана бу трамвай пули деб дарров қўлига тутқазамиз, шундайми?

Овоз — Баъзи болалар шумтака бўлиб кетган. Худо билади ота-онаси берган пулни нима қиларкин!

Тарвузли киши — Нима қиларди, папирос олиб чакади!

Овоз — Вой, ўлмасам!

Шу аснода трамвай тўхтайдди, ҳайдовчи кириб қолади, бирдан қўлига қизил боғич боғлаб олган Мирвалига кўзи тушади.

Ҳайдовчи — Ие, жиян, сен кимсан?

Мирвали орқага тисарилади, секин тушиб қочади, кўпчилик йўловчи бундан беҳабар, ҳайдовчи кассани текшириб кириб кетади. Чол қаршисида ўтирган йўловчи бугун воқеани кузатиб ўтиргани учун негадир чолга энгашади.

О в о з — Ота?

Ч о л — Ҳа, болам.

О в о з — Кўрдингизми, ота, контролёр контролёр эмас. Афт-ангорини кўриб кўнглим пайқаган эди-я!

Муштумдай болага лақиллаб ўтирибмиз-а, тавба!

Ч о л — (оғриниб.) Аммо бундоқ қарасангиз, иним, бу бола битта-яримтанинг дилини оғритдими? Вақтингиз қуруқ хаёл билан ўтмасин деб қўлингизга газета тутди. Одобсиз йигитни кўзини очиб қўйди. Анави бола патта олмаган экан, паттага ҳам, кеча паттасиз кетган экан, ўшани эвазига ҳам ёнидан штраф тўлаб юборди. Қани айтинг, нима ножўя иш қилди, хўш?

Боядан бери эс-хушини йўқотиб турган Ботир бирдан ўзига келади ва сакраб тушади. Трамвай жилади, яна саҳна оқиста сайхонга айланади.

Б о т и р — (ийғламсираб.) Уф, бадбахт қўлимга тушасан-ку!

М и р в а л и — (сайхон чеккасидаги терак панасидан чиқади.) Қойилмисан, битта гуноҳдан қутулдинг, ошна, битта гуноҳдан қутулдинг!

Б о т и р — (ғазаб билан унга ташланади ва йиқитади.) Шошмай тур!

М и р в а л и — (хайрон.) Ҳой, сенга нима бўлди?

Б о т и р — (ҳамон бўғиб.) Хўш, ўртоқ сохта контролёр, энди нима дейсиз?

М и р в а л и — (кулади.) Эй, бўлди, нима қиляпсан!

Б о т и р — (Мирвалига тақлид қилиб.) Нега тиржая-сиз, хўш, маймун ўйнатяпманми?

М и р в а л и — (хушёр тортиб.) Эй, жинни бўлма!

Б о т и р — Ҳа?

М и р в а л и — Қўйиб юбор!

Б о т и р — Бекор айтибсан, ҳали сен менинг устимдан куладиган бўлдингми-а.

М и р в а л и — Ҳой, ошна, гапимга қулоқ сол.

Б о т и р — Эй, сенга қулоқ сола-сола бўлганман. Йўқ, тўғриси айтганда, менда ҳам айб бор. Сенинг гапингга лақиллаб ўтираманми-а!

• Мирвалнинг бошини икки-уч силкитиб ерга йиқитади.

М и р в а л и — Бўғиб юбординг, қўйиб юбор.

Б о т и р — Кечикдинг!

Мирвали талпинган қўлларини шилқ этиб икки ёнигә ташлайди. Ботир ҳайрон, секин Мирвалининг устидан туради. Аммо Мирвали миқ этмай ётаверади.

М и р в а л и — (йиғламсираб.) Майли ошна. Яна битта гуноҳ орттирдинг. Улиб қолсам... (Йиғлаб). Улиб қолсам, ўлигим кўчада қолмасин, жасадимни елкангда уйга элтиб қўй, васиятим шу!

Б о т и р — Ҳа, шайтон, муғамбирлик қилмоқчимсан. (Секин туртади). Тур! (Аммо Мирвали миқ этмайдди. Ботир яна ажабланиб бу гал оёғининг учи билан секин туртади). Тур деяпман! (Мирвали жим). Эй! (Мирвалидан жавоб йўқ, Ботир ажибланиб энгишади, ушлаб кўради, сўнг апил-тапил Мирвалининг кўрагини очиб юрагига қулоқ солади ва санчиб туриб кетади, қочади, яна қайтиб келади, бутунлай ҳушини йўқотиб, атрофида гир айлана бошлайди). Тур деяпман сенга. (Мирвали ўша алпозда ётаверади). Наҳотки... (Ботир ўзини Мирвалига ташлайди). Вой, мен тентак, мен аҳмоқ сени нима қилиб қўйдим-а. (Ботир ўзини тамоман йўқотиб қўйган, Мирвалини даст кўгариб елкасига қўяди ва оёғидан маҳкам ушлаб олади. Ен-атрофига қарайди. Аммо ҳеч кимни, ҳеч нарсани кўрмайдди). Қаерга олиб бордим? (У гир айлана бошлайди. Мирвалининг боши орқасида чайқалиб кетади.) Вой, мен тентак, нима қилиб қўйдим-а! Қаерга олиб бораман? Докторга, ҳа, ҳа, ҳа, докторга. (У кета бошлайди.)

М и р в а л и — (ўзини аранг тутиб.) Тўхта!

Б о т и р — (Ҳуши учиб.) А?! (Мирвалининг оёғига қарайди.)

М и р в а л и — Тўхта деяпман, шапкам тушиб кетди!

Ботир қўрқиб Мирвалининг оёғини қўйиб юборади. Иккалови икки ёққа думалаб тушади. Ботир аранг хушига келиб, ўрнидан турганда Мирвали аллақачон майсанинг устида чордана қуриб ўтирган бўлади.

Б о т и р — (бирдан тиржаяётган Мирвалига қараб.) А?!

М и р в а л и — Мени шунчалик яхши кўришингни билмас эканман. (У ўрнидан туради ва Ботирни қучоқламоқчи бўлади. Бироқ Ботир ҳали ҳам Мирвалининг тириклигига ишонмай қўрқиб ўзини четга олади). Вой-ей, ошна, сенга нима бўлди!

Б о т и р — Нега тиржаясан!

Мирвали — (кулгидан ўзини туголмай.) Вой-ей!
Ботир — (ўрнидан туради ва қочишга ҳозирлана-
ди.) Қойилман!

Мирвали — Ҳа?

Ботир — Тиржайгандан кўра... ўлганинг яхши эди!

Ботир орқасига қарамай қочади.

Мирвали — (кетидан югура бошлайди.) Тўхта,
эй, тентак, энг катта гуноҳингдан қутулдинг, тўхта!

П а р д а

І-П А Р Д А

3-КЎРИНИШ

Синф — сахна, олдинги қатордаги перта ва доска кўринади.
Дарс охирлаб қолган. Ҳаммаининг диққат-эътибори ўқитувчи Соли-
жон Валиевда.

С. В а л и е в и ч — (қўлларини бир-бирига ишқа-
лаб.) Хўш, энди савол-жавобга ўтамизми?

О в о з — Ҳа.

О в о з — Бўпти.

О в о з — Бошладик.

С. В а л и е в и ч — Саволлар ҳам йиғилиб қолган-
дир-а!

О в о з — Бўлмаса-чи!

О в о з — Солижон Валиевич, нега шу савол-жавобни
ҳар куни ўтказмаймиз-а?

С. В а л и е в и ч — Озу, соз бўлгани маъқул. Ҳаф-
тада бир. Маъна шунақа эркин, дарсга онд бўлмаган
савол-жавоб ўтказиб турганимиз менимча етар-а, ҳа,
балли, бунинг фойдаси катта. Кимнинг нимага қизиқи-
шини дарров билиб олиш мумкин. Хўш, қани бошла-
дикми?

Мирвали — (секин.) Хэйрият, қутулдим. Сўраб
қоладими деб юрагим пўкиллаб ўтирган эдим.

С. В а л и е в и ч — (синфга қараб.) Қани, хўш?

О в о з — Марсда ҳаёт борми?

О в о з — Нега мушукни томдан ташласа боши билан
эмас, оёғи билан тушади.

С. В а л и е в и ч — (қўл кўтариб.) Саволни қалаш-

тириб ташладиларинг-ку! Галма-галдан сўранглар. Билганимни мен айтай, хўш, билмаганларимни ўртада ҳал қилайлик, маъқулми?

Мирвали — (бирдан.) Мумкинми?

С. Валиевич — Қани, Мирвали, эшитайлик.

Мирвали секин туради ва кўз қири билан Ботирга қараб қўяди.

Мирвали — Масалан, Солижон Валиевич, масалан...

С. Валиевич — Хўш, хўш, хўш.

Мирвали — Масалан, Солижон Валиевич. Бир одам гуноҳ қилди. Шунини яшириб кета оладими?

С. Валиевич — (шошиб.) Асло! Бу ҳақда ажойиб халқ мақоли ҳам бор. Қасални яширсанг, иситмаси ошкор қилур.

Мирвали — Ўша одам қилмишини дарров бўйнига олсинми, ё гуноҳини ювиб, сўнг узр сўрасинми?

Ботир — (Хуши учиб.) Вой, тентак, нима деяпти, нега ўша кунини тагимда ётганда тилини шартта узиб олмадим.

С. Валиевич — (ўйлаб.) Албатта кейингиси маъқул. Албатта гуноҳини ювиб, сўнг узр сўрагани яхши.

Мирвали гап бошлашдан олдин яна Ботирга қарайди. Ботир икки букилиб партанинг тагига кириб кетишга тайёр. Дам-бадам кўйнидаги хатни ушлаб-ушлаб қўяди.

Мирвали — Гуноҳи бор одам жазоланади, шундайми?

С. Валиевич — Албатта.

Мирвали — Борди-ю, гуноҳини ювган бўлса-чи?

С. Валиевич — Бу позик масала. Дунёдаги но-зик масалалардан бири шу. Гуноҳи унчалик оғир бўлмаса, вақтида тушуниб тузатса, узр сўраса, менимча кечса бўлади.

Мирвали Ботирга маънодор қараб жойига ўтиради.

Ботир — (секин.) Уф.

С. Валиевич — Қани, яна кимда савол бор?

Мунира — Мумкинми?

С. Валиевич — Марҳамат.

Мунира — Менда... икки савол бор.

С. Валиевич — Эшитайлик.

Мунира — (қизариб-бўзариб.) Кеча телевизорда

бир кино кўрдим. Шунда... тунда ёш бир қизча... нима десамикин... ўша ёш қизча севиб қолади. Умуман, сўрамоқчиманки, болаликда ҳам... шу нарса мумкинми?

Кимдир пиқ этиб кулади. Мирвали оғзини катта очиб хохолди деб турганда, ўқитувчи унга жиддий қараб қўяди, Мирвали дарров қўли билан оғзини ёпади.

С. В а л и е в и ч — Қани энди иккинчи саволингни эшитайлик.

М у н и р а — (ерга қараб.) Умуман шу ҳақда мен кўп ўйлайман, бахт нима?

С. В а л и е в и ч — Хўп, ўтир. (Жимликдан сўнг.) Биринчи саволингга ўйлаб келиб, келаси сафар жавоб қайтарсам. Иккинчи саволинг...

Қўнғироқ жарағлайди.

М и р в а л и — (хурсанд.) Ҳаҳ, овозингдан ўргилай!

С. В а л и е в и ч — (соатига қараб.) Аттанг, ҳай майли. Бундоқ қилсак. Мунира берган саволинг маъноси кенг, чуқур. Шунинг учун келаси сафаргача бахтни ким қандай тушунади, яхшилаб ўйлаб, қисқагина қилиб қоғозга ёзиб келишлар. (Ботир билан Мирвалига қараб.) Бу топшириқ ҳаммага тааллуқли, тушунарлими.

О в о з — Хўп.

О в о з — Тушунарли.

С. В а л и е в и ч — Бўлмаса сизларга жавоб.

Болалар бирин-кетин синфдан чиқа бошлайди. Уқитувчи уларга эътибор бермай жойига ўтиради ва йўқламага ниманидир ёза бошлайди.

М и р в а л и — (Ботирнинг олдидан ўта туриб.) Эшитдингми.

Б о т и р — Нимани?

М и р в а л и — Солижон Валиевичнинг гапини деяман?

Б о т и р — (энсаси қотиб.) Эшитдим!

М и р в а л и — Раҳмат дейиш ўрнига, мен билан гаплашмай қовоқ-тумшуқ қилиб юрибсан-а!

С. В а л и е в и ч — (йўқламани ёпиб ўрнидан тураркан. Ботирга кўзи тушади.) Ботир!

Б о т и р — Ҳа?

С. В а л и е в и ч — Хўш, хатни топширддингми?

Мирвали ташқарига чиқади-ю, шу заҳоти эшикдан қарайди.

Ботир — (аранг.) Йў-ўқ.

С. Валиевич — Нега?

Ботир — Дадам... ўша куни командировкага кетган эканлар (Хатни қўйнидан олади.) Шунинг учун...

С. Валиевич — Совхозгами?

Ботир — Ҳа.

С. Валиевич — Ҳа-я. Бир кўрганимда янги пахта териш машинасини синовдан ўтказмоқчимиз деган эди, ўшанга кетган бўлсалар керак-да, а?

Ботир — Ҳа, ҳа, ўшанга.

С. Валиевич — Яхши.

Ботир — (қалтираб хатни узатади.) Мана! (Чегга қараб.) Уф, қўйнимдаги типратикандан қутулдим.

Мирвали — (луқма ташлаб.) Хатни ойисига берса-чи, Солижон Валиевич!

С. Валиевич — (Мирвалига қараб олиб, хатни Ботирга қайтариб беради.) Йўқ... яхшиси, хат ўзингда турсин. Даданг келганда бериб қўярсан.

Ўқитувчи чиқиб кетади. Мирвали киради.

Ботир — Бекор луқма ташладинг. Шу гапни айтмаганимда, азоб тортгани етар деб, хатни йиртиб ташлармиди.

Мирвали — Уша одам-а! Хомхаёл бўлма. Нима деди? Гапнинг маъносига тушундингми?

Ботир — Хўш.

Мирвали — Демак гуноҳинг шу қадар оғир, шу қадар оғирки, ойнинг билан гаплашишнинг фойдаси йўқ дегани, билдингми.

Ботир — (бўшашиб партага ўтиради.) Рост, рост... айтасан.

Мирвали — Тавба, қачон сенга ёлғон гапирган эдим.

Ботир — (йўғламсираб.) Энди... энди...

Мирвали — (меҳрибонлик билан қўрқа-писа елкасини силайди.) Қўй, мана кўрасан. Даданг келгунча ҳамма гуноҳингни ювиб оппоққина бўласан-қўясан.

Ботир — Оҳ, қани эди!

Мирвали — Бу ўзингга боғлиқ, ошна.

Ботир — Майли. (Мирвалининг қўлларига ёпишади.) Майли, нима қилсанг қил. Ҳозирдан бошлаб сенинг ихтиёрингдаман.

Мирвали — Бўпти. (папкани у қўлтигидан бу қўлтигига олади.) Энг муҳими, ўқишни бўшаштирма.

Ботир — Хўп.

Мирвали — Мунира билан қалайсан?

Ботир — Биласан-ку...

Мирвали — (гапини бўлиб.) Алоқани яхшила!

Ботир — Хўп.

Мирвали — (деразадан қараб.) Ҳа, Мунираҳон, ҳали кетмаптилар. Кутубхонага кириб китоб танлаяптилар. (бирдан нимагадир қарор қилиб). Бўлди! (ҳовлиқиб папкани титади, китоб олиб очади-да, Ботирнинг олдига қўяди.) Нима бу?

Ботир — (ҳайрон.) Математика.

Мирвали — Э, математика эканлигини ўзим ҳам кўриб турибман. Манави нима, деб сўраяпман сендан.

Ботир — Уйга берилган масалалар.

Мирвали — (ҳовлиқиб.) Қоғоз ол.

Ботир — Нега?

Мирвали — Э, вақтни ўтказма.

Ботир — (папкадан дафтар олади.) Мана.

Мирвали — Ишла?

Ботир — А?!

Мирвали — Э, ошна, мисолларни кўчир-у, китобнинг охиридан жавобини тўғрилаб ёзиб қўявер.

Ботир — Нима?!

Мирвали — Уф!

Ботир — Хўп, хўп.

Ботир ёза бошлайди. Мирвали ҳам бир варақ қоғозга шошапиша ниманидир ёзганча шошиб чиқиб кетади.

Мирвали — Мен ҳозир келаман.

Ботир — Хўп. (Ўзи ёлғиз). Каллам бутунлай қовоқ бўлиб қолди. Бунга энди ишондим. Мирвали нима деса, кўзимни чирт юмиб шуни қиламан. Гап битта. Бўлмаса ўйлайвериш ваҳима касалига учрашим мумкин. Ахир Солижон Валиевич: «Бутун синф олдида гуноҳини ювса, кечиб юбориш мумкин», деди-ку! Оҳ, дўстим Мирвали, сен мен учун қайғуриб, азоб чекиб юрсанг-у, мен тентак димоғ-фироқ қилиб ўтирибман-а. Сенинг яхшиликларингни унутсам кўр бўлай!

Мирвали киради.

Мирвали — Хўш, нима бўлди?

Ботир — Тайёр!

Мирвали — Қойил! (дафтарни қўйнига солиб охирги партага боради-да, ўтирадиган жойига узала тушиб яширинади). Мен йўқман, мутлақо, хўпми.

Ботир — Хўп.

Эшикдан мулойим кулимсираб Мунира пайдо бўлади.

Мунира — (қизариб.) Келмайди... деб қўрққан-мидинг?

Ботир — (ҳайрон.) Нима?

Мунира — (ҳамон ердан бош кўтармай.) Сен... шеър ҳам ёзаркансан, билмас эканман.

Ботир — (довдираб.) Ҳа, унча-мунча. Ҳалиги, шеър китоблар ҳам ўқиб тураман.

Мунира — Биласанми... (Яна ерга қараб). Сен... қўй, қўй, бунақа нарса ёзма. Билдингми. Ҳали сен ҳам, мен ҳам бунақа нарсани ўйламаслигимиз керак, билдингми. Ке, яхшиен... шундай дўст бўла қолайлик-а. Айт-чи, нега қиз бола билан ўғил бола дўст бўлиши мумкин эмас-а?

Мирвали — (партанинг тагидан чиқиб.) Мумкин! (Мунира саросимага тушади. Мирвали яқинлашиб чўнтагидан олма чиқаради). Ма, ол! Дўст бўлиш учун аввал орани очиқ қилиб қўяйлик. Ма, ол (Зўрлаб Муниранинг чўнтагига солиб қўяди. Сўнг Ботирга қараб). Ушла!

Ботир — Нима?

Мирвали — Ҳой, мунча ағраясан.

Ботир — Ҳа?

Мирвали — Қўлимдан ушла.

Ботир унинг мақсадини тушуниб, дарров қўлларини орқага қайиради.

Ботир — (дафтарни Муниранинг олдига ташлаб.) Кўчир.

Мирвали — Мунира, яхшиликча арифметикадан уйга берилган вазифани кўчириб ол, бўлмаса...

Мунира — Э, боре, нима деб довдираяпсан.

Мирвали — (овозининг борича.) Кўчириб ол де-япман, кўчириб ол!

Мунира — (ажабланиб партага ўтиради ва қоғозга ёзи бошлайди.) Ие, ахир бу...

Мирвали — Э, чаласи бўлса... уйингда ишлаб оларсан. Бизга кўчириб олсанг бас!

Мунира ўзини тутолмай хохлаб кула бошлайди ва чўнтагидаги олмани қаламтарош билан учга бўлади. Бир бўлагини оғзига солади, қолган икки бўлагини Ботир билан Мирвалининг олдига қўяди. Чиқиб кета туриб чўнтагини ковлайди-да, ёғимланган қоғозни Ботирга қараб улоқтиради.

Ботир — *(Энгашиб қоғозни олмоқчи бўлади.)* Нима бу?

Мирвали — *(қоғозни қўлидан юлиб олади.)* Э, Э, кўп ўқима, сени номингдан унга бир нарса ёзган эдим. Қизиқ нарса. Бўлмаса келармиди. Уни-буни қўй, оғайни. Иккинчи катга гуноҳдан ҳам қутулдинг!

Бирдан эшик тарақлаб очилади, кўзлари ола-кула Умида киради.

Умида — *(чўнтагини ковлаб.)* Мана!

Мирвали — Нима?

Умида — Хат. Дадам берди.

Ботир — Қимга?

Умида — Салима опага.

Мирвали — Э, олиб бор ўша Салима опангга. Нега бизга кўрсатасан.

Умида — *(бош чайқаб.)* Йўқ... Уқинг, ичида ёмон гап бор.

Ботир — *(қўлидаги конвертга қараб.)* Қалай бўларкин. Ўзим бўғзимгача ҳалигидек бўлиб турганимда бировнинг хатини ўқиш гуноҳга кирмасмикин?

Мирвали — Буёққа ол. *(хатни очади, ўқий бошлайди.)* «Хурматли Салимахон, аввало салом ва эҳтиромимни қабул қилгайсиз», Ҳо, гапни қара. «Хурмат ва эҳтиромимни».

Ботир — Уқи.

Мирвали — Қани эди, ҳа, ҳа мана. «Олдингизга кириб, суюклик қизимиз Умидахоннинг ўқиши, хулқатворидан хабардор бўлолмаганимиз учун кечиргайсиз».

Ботир — *(керилиб.)* Биз хабар олиб турибмиз!

Мирвали — «Вақт тошиб яқин орада албатта кираман. Ҳозирча хат орқали мени ташвишга солган бир нарсани сўрамоқчиман. Ҳар куни Умидахоннинг дафтари кўриб таажжубланаман. Ичи тўла имло хато, чалкаш, сўзлар ногўғри ёзилган. Ҳисоб дафтарининг қалам билан тузатилмаган ери йўқ. Қизим, дарс тайёрла, машқ қил десам, ада, бундан ортиқ баҳо олиб бўлмайди, дейди».

Ботир — (Умидага.) Тентак, одам адасига ҳам шунақа дейдими?

Мирвали — (ҳовлиқиб.) Буёғини эшит. «Дарҳақиқат оладиган баҳоси нуқул аъло! Болага нисбатан бир оз талабчанлик лозим эмасмикин. Биз ўқиган пайтда (уруш йиллари эди) арзимаган битта хато учун ўқитувчи зўрга ўрта қўярди. Эҳтимол ҳозирги педагогика илғор назарияларга таянган ҳолда мен айтган масалага бошқача қарар...»

Ботир — Нима?

Мирвали — (бўшашиб.) Бу қанақаси бўлди.

Ботир — Сендан сўраш керак.

Мирвали — Ҳа.

Ботир — Ўша куни манавини синфга бошлаб кирмаганингда шу ғалва йўқ эди.

Мирвали — Э, бақирма. Бўлди. Қаллам шишиб, энди қайси гуноҳ сеники-ю, қайси бири меники, ажратолмай қолдим. Сенинг бутун қилмишинг бунинг олдида бир пул. Бу гуноҳларнинг гуноҳи, бу, биласанми, бу — жиноят!

Ботир — (ваҳима босиб.) Эртага дадаси келса-я.

Мирвали — Ваҳима қилмай, қутулишни ўйла.

Ботир — Хўш?

Мирвали — Битта йўл бор. Умидахонни тезда аълочилар сафига қўшиш керак. Унгача шундай қилиш керакки, дадаси мактабга келмай турсин.

Ботир — Ана холос.

Мирвали — Ҳа? —

Ботир — Бўлмаса, дадасига бориб айт.

Мирвали — Сен билан бирга бораман.

Ботир — Нима?!

Мирвали — Ҳозирча қоғоз-қалам ол. Дадасига хат ёзамиз. Бўл, нега ағрайиб турибсан.

Ботир — Ахир... бу...

Мирвали — Вақтни ўтказма. (Умидага.) Сен оппоқ қиз, қулоғингни бекитиб тур. Халитдан катталарнинг гапига қулоқ солиб ўрғанма.

Умида — Хўп.

Мирвали — Тайёرمىсан? Қани, ёз. «Ҳурматли Асқаржон ака!» «Ҳурматли»да «ҳ»ни думи бўладими, йўқми, билмайсанми, бўлмаса шундай ёзгинки, ҳам бўлсин, ҳам бўлмасин.

Ботир — Хўп.

Мирвали — Хўш, буёғига нима деймиз?

Ботир — Нима дердик..

Мирвали — Отасини эритиб юборадиган ширин-ширин гапларни аямайлик. Нима дейсан?

Ботир — Мен нима дердим. Сен нима десанг шу-да.

Мирвали — Бўпти, ёз. «Мен Умидахонни жуда яхши кўриб қолганим учун талабчанликни бўшаштириб юборган эканман!» Қалай?

Ботир — *(хаёл билан.)* «Қизингизнинг кўзлари шу қадар чиройли, шу қадар ёқимлики, у шубҳасиз келажакда аълочи бўлади!»

Мирвали — Қойил! Ёз! Буёғига бундай деймиз. «Мен олдингизга мактабимизнинг фахри, энг илғор икки ўқувчини жўнатдим». Яъни сен билан мен.

Ботир — Ие, ҳали борамиз ҳамми?

Мирвали — Ахир бориб дарс ўргатмаймизми, тентак.

Ботир — Майли. Сен нима десанг шу-да.

Мирвали — Ёз. «Уларни кўринг, суҳбатлашинг, Яхши, ахлоқли». Хўш, буёғига бир нарса де!

Ботир — Ҳозир. *(Ўйлаб.)* Шундай сўз бўлиш керакки, бўлди, топдим. «Илм-маърифат бобида тенги йўқ болалар!» Яхшими?

Мирвали — И-и-и, дарров ёз, эсингдан чиқиб қолмасин. Ёздингни, хўп, яхши, буёғини эшит. «Айниқса, биттаси жуда зўр, боши ғуж-ғуж ақл. Кўриб одам ҳайрон қолади». Қалай?

Ботир — Ие, қўй, бўлмайди. Сир очилиб қолади. Хатни шундай тугалласак. «Шуларга розилик берсангиз-у, ҳар куни Умидахонга ярим соат дарс ўргатишса».

Мирвали — Ҳа, майли, бунингам маъқул. *(Умидага.)* Умида!

Умида — *(қулоғидан қўлини олиб).* Ҳа?

Мирвали — *(қоғозни буклаб.)* Мана, Салима опанинг жавоби ҳам тайёр. Уйга югур, ма!

Умида хатни олиб чиқиб кетади.

П а р д а

II-ПАРДА

4-КУРИНИШ

Саҳна — ҳовли. Чап томонда кўча эшик. Девор оша ҳовлининг ярмига қуюқ соя ташлаб турган нокнинг бир шохига беланчак илинган. Ундан чалқанча чўзилиб ётган Умидахоннинг оёғи кўри-ниб турибди. Ҳовли гулзор. Четроқда каравот, устида оппоқ дас-турхон ёзилган хонтахта, хонтахта атрофига кўрпачалар тўшалган.

Парда очилганда эшикдан олдинма-кейин Мирвали билан Ботир киради.

Мирвали — (атрофга қараб.) Ҳеч ким йўқ.

Ботир — (унинг елкасидан қараб.) Эшикни тақиллатмай кирдик...

Мирвали — Ҳа, нима бўлибди.

Ботир — Гуноҳга кирмасмикин дейман-да.

Мирвали — (ҳовлига қараб.) Ҳой, ким бор?

Беланчак чайқалади.

Ботир — (Умидахоннинг оёғига кўзи тушиб.) И-и, ана!

Мирвали — Тентак қиз, бизни кутиш ўрнига маза қилиб беланчакда ётибди-я. (Умидага.) Бери кел!

Умида қўллари билан кўзини ишқалай-ишқалай яқинлашади.

Ботир — Ойинг қани?

Умида — Уйда.

Мирвали — Чақир!

Умида — Хўп. (Саҳна орқасига ўтиб кетади.)

Мирвали — Узингни тута бил, ошна.

Ботир — Хўп.

Мирвали — Уша хатдаги болалар «сен билан мен-а».

Ботир — Биламан.

Сочини бошига чамбарак қилиб, атлас қўйлак кийиб олган ўрта бўйли, лўппигина аёл кўринади.

Ойиси — Вой, ўргулай, сизларни кута-кута энди ошхонага кирган эдим-а. Қани, қани, буёққа юринглар.

Болалар каравотга чиқиб ўтиришади.

Ботир — Кўп ўтирамизми?

Мирвали — (пичирлаб.) Э, жим.

Ойиси — Хуш келибсизлар. Салимахоннинг хатини ўқиб бирам қувондим, бирам қувондим. Бир эмас, бирдан икки илғор ўқувчини Умидахонга бириктириб қўйганини эшитиб, дадаси ҳам ўзида йўқ хурсанд. Хуш келибсизлар, қани, дастурхонга қаранглар.

Ойиси дастурхонни очиб қўяди. Хонтахта устида қанд-курсе, ҳар хил печенье, яримта торт, қовун-тарвуз ва бошқа нарсалар. Ойиси мис чойнакни кўтариб чой қўйгани ошхонага чиқиб кетади.

Ботир — Меҳмондорчилик зўру!

Мирвали — *(енгини шимариб.)* Қани, вақтни ўтказма, ол! *(ўзи оғзини тўлатиб торт ея бошлайди.)* Менга қара, Ботир шу Умидахонни бугундан оталикка олдик, тез-тез шунақа келиб турсак.

Ботир — *(қовунга қўл қўзиб.)* Емон бўлмасди.

Кўча эшиги очилади. Умида ўша ёққа қараб югуради. Ошхонадан ойиси ҳам чиқиб кўча эшик томон юради. Ичкарига бир сетка қизил олма кўтарган Умидахоннинг дадаси киради. Ойиси нимадир дейди. Дадаси болаларга қараб жилмаяди. Ботир ҳам, Мирвали ҳам аллақачон пастга тушиб қўл қовуштириб турибди. Дадаси бўйнига маҳкам осилиб олган Умидахонни ерга қўйиб, болаларга йўналади.

Ботир — Ассалому алайкум.

Мирвали — Ҳорманг амаки!

Дадаси — *(болалар билан кўришади.)* Ваалайкум ассалом, баракалла, оббо азаматлар-ей. Сингилларингизга ёрдам бермоқчи эканлигингизни эшитиб беҳад хурсанд бўлдим. Раҳмат. *(Ботирга.)* Кўзимга иссиқ кўрняпсиз, укам, қаердадир кўрганман!

Ботир — *(бўшашиб.)* Мен ҳам.

Дадаси — Қани, қани, юқорига чиқинглар, мен ҳозир ювиниб олай. Кун шу қадар исиб кетдики, байбай-бай, исигани ҳам маъқул. Пахтага фойдаси бор дейишади.

Орқага ўтиб кетади.

Мирвали — *(Ботирнинг авзойига қараб ҳайрон.)* Ҳа?!

Ботир — *(йиғламсираб.)* Уша!

Мирвали — Ким «ўша»!

Ботир — *(бирдан эшикка чопмоқчи бўлади. Аммо Мирвали маҳкам ушлайди.)* Уша!

Мирвали — Э, сенга нима бўлган, Қим ўша!

Ботир — Шофёр, шофёр! Трамвайдан сакраганим-
да машинани симёғочга уриб олай деган шофёр!

Мирвали — Нима, нима?!

Ботир — Уша!

Мирвали — (маҳкам Ботирнинг ёқасидан уш-
лайди.) Бахтинг бор экан!

Ботир — (типирчилаб.) Ҳа?

Мирвали — Ҳозир гуноҳингни ювасан.

Ботир — (ёқасини бўшатишга тиришиб.) Қўй,
дўстим, қўй. Утиниб сўрайман. Уша одамнинг кўзига
кўринмай. Майли, гуноҳ бўйнимда кетсин. Ахир қизини
аълочи қилмоқчимиз-ку, шунча яхшилик етмасмикин?

Мирвали — Бекор айтибсан, у бошқа, бу бошқа.

Ботир — (жон аччиғида.) Қўй, бўлмаса ҳозир бир
туртиб қўлингдан чиқиб кетаман-у, сен ҳам шарманда
бўласан, мен ҳам.

Мирвали — (бўшашиб.) Бўлмаса, узр сўра.
Эсинг бўлса ҳозир шу ерда узр сўраб қол.

Ботир — (ялиниб.) Қўй, сўраганман, қўй.

Мирвали — Э, ҳозиргиси бошқа! (Саҳна орқаси-
га қараб). Асқаржон ака!

— Дадаси — (саҳна орқасидан.) Ҳов, лаббай?

Мирвали — Бўл!

Ботир — Мени...

Мирвали — (биқинига туртиб.) Бўл!

Ботир — Мени кечиринг!

Дадаси — (саҳна орқасидан.) Нима деяпсан, ҳа
майли, майли.

Ботир — Нега узр сўраганимни бари бир билма-
ди-ку. Узича ҳеч нарсага тушунмай «майли, майли» деб
қўя қолди-ку.

Мирвали — Унинг аҳамияти йўқ. Қутулдинг. Му-
ҳими, нега узр сўраганингни мен билдим. Энди гуво-
ҳинг бор, қўрқмасанг ҳам бўлади.

Ботир — (зорланиб.) Ке, кета қолайлик.

Мирвали — Жинни бўлма. Ҳозир дарсни бошлаб
юборамиз. Ойиси ҳам, дадаси ҳам бу ерга келмайди!
(Умидага.) Бор, папкангни олиб кел.

Ботир — Ке, бўлмаса тезроқ бошлайлик.

Шоша-пиша дастурхондагиларни четга сура бошлайди.

Мирвали — Ёнимда ўтирасан.

Ботир — Хўп.

Мирвали — Мен пақиллатиб дарс ўтавераман,
сен ундан кўз узма.

Ботир — Хўп.

Мирвали — Умидахонни кузат. Дарсни қандоқ
қабул қиляпти, кўзи китобда бўлгани билан хаёли
бошқа жойдами, сабр-тоқати, қунти, чидами қай дара-
жада, хуллас, Умидахоннинг бутун борлиғини ўрган.

Ботир — Хўп.

Умида папка кўтариб келади.

Мирвали — Синглим Умидахон, қани, математи-
ка китобининг ол. (*Умида китобини олиб узатади*).
Уйга берилган вазифани кўрсат. (*Умида кўли билан
кўрсатади*). Яхши. Иккини бешга қўшиш керак экан.
Тавба, оппа-осон-ку!

Ботир — (*сахна орқасига қараб.*) Ана, келишяпти.

Дадаси — (*хотинига.*) Бошлашибди.

Ойиси — Халақит бермай қўя қолайлик.

Дадаси — Майли.

Ойиси оёқ учида келиб чойнакни қўйиб кетади.

Мирвали — Қани, Умидахон, чойдан қуй! (*Умида
чой қуйиб узатади*). Ие, чойми бу, шўрвами, чой қуйиш-
ни биласанми? Қап-катта бўлиб шунга ҳам ақлинг ет-
майдимми, қойил-е! Чойни оз-оз қуядилар.

Ботир — Бошмалдоғининг оғзингга солма!

Мирвали — Қани қўлинг! (*қараб*). Эҳ-ҳе, тир-
нонинг қошиқ бўлиб кетибди-ку. Ичи тўла микроб!

Ботир — Ие, жуда одобсиз экансан-ку. Одам эсна-
ганда ҳам оғзини катта очиб эснайдими!

Мирвали — Шунча гапдан кейин Умидахон синг-
лим эртага ахлоқдан аъло ол!

Умида — (*кўзлари юмилиб.*) Хўп.

Папкани кўтариб, ўрнидан тура бошлайди.

Мирвали — Ҳа?

Ботир — Қаёққа.

Умида — (*икки кўзи беланчакда.*) Бошим оғриб
кетди.

Мирвали — Ие, дарс-чи? Утир. Қани, китобни оч.

Умида кўрқа-писа ўтиради. Мирвали қоғозга мисолни ёзиб
Умидани олдига қўяди.

Ботир — Ишла!

Мирвали — Хўш, 5 дан учни олса неча қолади?

Умида хайрон. Бир Мирвалига қарайди, бир Ботирга.

Ботир — Ҳа, нега ағраясан?

Мирвали — (дўқ қилиб.) Ҳой, қўлингни ол оғзингдан, тентак-қиз, ишла!

Ботир — (Мирвалига.) Секинроқ.

Мирвали — Нима.

Ботир — (пичирлаб.) Сен ўқитувчисан-а. Нега дўқ қиласан?

Мирвали — Ҳа?!

Ботир — Илжайиброқ гапир.

Мирвали — (зўрма-зўракай кулади.) Қани, оппоқ қиз, хўш, неча бўлади? Уф!

Ботир — (четга имлаб.) Бери кел.

Мирвали — Нима дейсан?

Ботир — Бу аҳволда бўлмайди.

Мирвали — Нега?

Ботир — Дарсни кўргазмали қурол асосида Солижон Валиевич айтгандай жонли мисоллар билан ўқиш керак. Айниқса математикани, математика назик фан-а!

Мирвали — Хўш?

Ботир — Менда фикр бор. (Умидага). Папкангни буёққа бер. Ичида нима бор? (Папкани олади, тита бошлайди). Эҳ-ҳе, қурт, олма, қовурилган данак, ёнғоқ, қоғозга ўралган пирожнийгача бор-а. (Умидага). Папканг буфет экан. (Ботир бешта ёнғоқни олиб Мирвалига узатади). Мана.

Мирвали — Ол буёққа!

Мирвали бешта ёнғоқни тизади.

Ботир — Умида кўзингни юмиб тур.

Мирвали учта ёнғоқни чўнтагига яширади.

Мирвали — Оч! Қани энди айт-чи, неча қолди.

Умида — (кулиб.) Билмайди дейсизми?

Ботир — Нимани.

Умида — Йўқолганини.

Мирвали — Хўш?

Умида — Чўнтагингизда. Топдимми?

Ботир — Топдинг, ошноқ қиз. Хўш, Мирвали аканг нечасини ўғирлаган экан?

Мирвали — (кўзлари ўйнаб Ботирга ташланади.)
Нима деяпсан?!

Ботир — Жим, тентак. Мисол учун айтяпман. Болаларга жонли тил билан гапириш керак.

Умида — (бирдан қичқириб.) Мирвали ака ўғри экан. Учта ёнғоқни ўғирлади.

Ботир — Яша! Демак нечта ёнғоқ қолди?

Умида — Иккита!

Мирвали — (ҳовлиқиб.) Аъло! Оппоқ қиз, мана бугун битта аъло олдинг. (Хурсанд.) Ойи!

Ойиси — (саҳна орқасида.) Ҳа, қизим.

Умида — Ойи, бугун ростакам аъло олдим!

Мирвали — (сапчиб туради.) Қоч, сир очилди!

Иккови олдинма-кейин қочиб чиқиб кетади. Умида эса баш-малдогини оғзига солганча нима гаплигига тушунмай уларнинг орқасидан ағрайиб қолади.

П а р д а

II-ПАРДА

5-КУРИНИШ

Саҳна — ҳовли. Юқори қўшнинг девори, ўртада оир туп ўрик. Чапда айвон. Айвонда бувиси нима биландир машгул. Эски диванда Ботир ётипти, кўлида қоғоз, қалам.

Ботир — (бирдан.) Уф!

Бувиси — (ажабланиб ишдан тўхтайдди.) Ҳа, дам-бадам, уф тортасан?

Ботир — Ҳзим. (Бошқа ёққа ёнбошлайди.) Хўш, бахт деганингиз нима, Солижон Валиевич! (Девор орқасидан қиз боланинг ашуласи эшитилади). Буви!

Бувиси — Ҳа, болам?

Ботир — (овозини баланд қилиб.) Радннинг овозини ўчиринг!

Бувиси — Вой, болам, ашулани Мунира айтяпти-ку, айтаверсин, қўй, ашулага не етсин.

Мунира — (девордан мўралаб.) Ҳа, ашула ёқма-яптими?

Ботир — Э, ашула айтсанг ичингда айт, даре қилдиргани қўясанми, йўқми?

Мунира — Хўп, Ботиржон, хўп.

Ботир — (*хаёл суриб.*) Хўш, Солижон Валиевич, бахт нима, ё кимни бахтли одам деса бўлади. Мисол учун айтайлик. Мана шу қиз бахтлими, ё анави кўм-кўк осмону фалакда рақс тушиб парвоз қилаётган оқ кабутарми, ё бувимнинг оёғи тагида ўриқка муғамбирона қараб ётган бароқ мушукми, қай бири бахтли? Мушук эмас, албатта. У ҳам ўзимга ўхшаш. Менга ҳар минут типратиканнинг игнаси санчилса, мушук бечора чумчуқ уяга чиқаман деб ўриқка тирмашди дегунча бошига бувимнинг таёғи тушади. Шу жиҳатдан мушук иккимиз бир хилмиз. Мунира билан анави кабутар эса, эҳ, тамоман бошқача. Беташвиш, беғам. Нимасидир бир-бирига ўхшайди, рост, жуда ўхшайди. (*Уғирлиб*).
Буви!

Бу в и с и — Ҳа, болам.

Ботир — (*настга тушади, бувисининг ёнига чўккалайди.*) Масалан, умуман, хўш, сизнингча нима?

Бу в и с и — (*ҳайрон.*) Нима, нима?

Ботир — Бахт.

Бу в и с и — Нима дединг, болам?

Ботир — Бахт.

Бу в и с и — Шундай демайсанми? (*хаёл суриб*). Бахт... Нима десам экан, мана, дадагинанг командиропдан эсон-омон келди, мен учун болам, шунини ўзи катта бахт.

Ботир — (*чўнтагини оҳиста ушлайди ва ўрнидан туради.*) Уф!

Бу в и с и — (*разм солиб.*) Тавба, дадаси келганига хафа бўлган болани энди кўришим.

М и р в а л и — (*эшикдан.*) Ботир!

Ботир — Ке.

М и р в а л и — (*кампирнинг олдидан тезроқ ўтиб кетишга ҳаракат қилиб.*) Ассалом...

Бу в и с и — (*кўзойнаги тагидан қараб.*) Ваалайкум... Тавба, қачон қарасанг қиз болага ўхшаб шивиршивир гаплашгани-гаплашган, гапи адо бўлмасмикин бу икковини! Ундан кўра ўтириб китоб ўқи, ҳусни хат ўрган, ҳазрат Навойнинг ҳикматли гапларини ёд ол.

М и р в а л и — (*пичирлаб.*) Бувинг нима деяпти?

Ботир — Қўявер, одати шунақа. Кўрпа қавиганда гапириб қавийди.

М и р в а л и — (*сирли товуш билан.*) Хўш?

Ботир — Келди!

Мирвали — А?! Қачон?

Ботир — Кеча кечаси.

Мирвали — Бердингми?

Ботир — Йўқ.

Мирвали — Яхши!

Ботир — Нима дейсан, ҳали ишдан қайтганда берсам.

Мирвали — Энди қўрқма!

Ботир — Хўп.

Мирвали — Ёнингда ўзим тураман!

Ботир — Майли, оғайни.

Мирвали — (Ботирнинг қўлидаги қоғозга кўзи тушиб.) Нима?

Ботир — (ташвишли қараб) Бахт.

Мирвали — (оқ қоғознинг уёқ-буёғига қараб ажабланади.) Нима?

Ботир — Э, Солижон Валиевичнинг бахт ҳақидаги топшириғини ўйлаб ётган эдим.

Мирвали — Бунақа фикр, ошна, одам беташвиш, бегам бўлганда келади.

Ботир — (энтиқиб.) Рост айтасан.

Мирвали — (ўз хаёлидан ўзи завқланиб.) Ҳеч бўлмаса дарё бўйида, қумда думалаб ётсанг ё қовун полизда тунасанг. Осмонга сон-саноксиз юлдузлар сочилган, ойдни кеча, ҳаммаёқ ананас, оҳ-оҳ-оҳ, босволди, шакарпалакларнинг исига тўла. Сен кириб катта ананасни юлиб чиқсанг. Мен пайкал кесагига уриб берсам-у, катта бўлагини...

Мунирнинг ашуласи эшитилади. Мирвали хаёли бўлиниб кўшини томонга қарайди.

Ботир — Яна бошлади.

Мирвали — Э, овозинг ўчсин, энди қовун емоқчи бўлиб турганидим, ким у?

Ботир — (жаҳл билан ердан кесак олиб қўшининикига улоқтиради. Ашула тинади.) Танимаяпсанми, анави Мунира-ку!

Мирвали — (иржайиб.) Тунов куни математикани кўчиргандан бери хурсанд, ўшанга ашула айтяпти, чакки кесак отдинг, маза қилиб эшитардик.

Ботир — Ке, қўй ўшани! Менга қара, сенингча бахт нима?

Мирвали — Нима?! Бахт, ҳм, бахт — бу бахт!

Ботир — Йўқ, сен шу нарсани қандай тушунасан деяпман?

Мирвали — Менми, ҳа, мана масалан, сенинг барча гуноҳларингдан қутқариш мен учун бахт.

Дада си — *(эшикдан.)* Ойи!

Ботир — *(бўшашиб.)* Ана.

Бувиси — *(ўрнидан туради.)* Вой, болам, келдингми?

Дада си — *(қўлидаги тугунини кампирга тутиб.)* Келдим, ойи, келдим.

Бувиси — Қорнинг ҳам очиб кетгандир, болам?

Дада си — Нимасини айтасиз. Пиёзни пўсти бўлиб кетди, овқатингиз тайёрми?

Бувиси — Ошни боя дамлаганман. Ланж бўлиб кетдим. *(Ошхонага ўтади.)*

Дада си — *(Мирвалига кўзи тушиб.)* Не, Мирвали?

Мирвали — Ассалому алайкум.

Дада си — Ваалайкум, қалай, ўқишлар яхшими, ҳа, баракалла, ўртоғингнинг олдига келибсан-да, яхши, яхши. *(Айвонга ўтиб кетади.)*

Мирвали — *(пичирлаб.)* Бер!

Ботир — А... Тўхта, овқатдан кейин.

Мирвали — Э, бекор айтибсан. Ҳозир мовриди, ҳозир бер, ютасан, дадангнинг тоза қорни оч, хатни ўқийди-ю, уришса уришади, бўлмаса овқат билан овора бўлиб унутиб юбориши ҳам ҳеч гап эмас. Қорни тўйгандан кейин берсанг-чи, эҳ-ҳе, тамом бўлдим деявер, қорни очгунча сўқади сени!

Дада си — *(қўлини сочиққа арта туриб.)* Ҳа, нимани тортишяпсизлар?

Мирвали — *(чўчиб.)* А... Э, ҳали Солижон Валиевич сизга салом айтган эдилар.

Ботир — *(четга қараб.)* Э, нима бўлса бўлди. *(Хатни дадасига узатиб.)* Сизга берган... эдилар.

Дада си — *(хатни олиб конвертни йирта бошлайди.)* Саломат бўлсинлар, кўпдан бери бир кўришишни орзу қиламан-у, ишдан ҳеч бўшамайман. *(Ботир билан Мирвали икки ёққа қариб олган. Дадаси эса ўртада, хат ўқиш билан овора. Анчадан сўнг Ботир ҳам, Мирвали ҳам олдинма-секин ўгирилиб қарайди.)* Хўп ажойиб ўқитувчиларинг бор-да.

Ботир — А?!

М и р в а л и — Нима?!

Иккови ҳайрон, бир-бири билан кўз уриштириб яна ваҳима билан дадасига қарайди.

Д а д а с и — (*кўзи хатда.*) Олтин одам!

Б о т и р — Нима?!

М и р в а л и — А?!

Д а д а с и — Заводингизга экскурсия уюштиромоқчимиз, янги пахта териш машинаси ҳақида болаларга гапириб берсангиз, қачон борсак, деб сўрабди. Бориб айтинглар, марҳамат, қачон истасангизлар бажонидил кутиб оламиз.

Б у в и с и — (*саҳна орқасидан.*) Ҳой, келмайсанми, овқат совиб қолди.

Д а д а с и — Ҳозир, ойи! (*Ўтиб кетади.*)

Ҳамон Ботир билан Мирвали ҳайкалдек қотиб қолган, бўлаётган воқеа ўнгими, тушимми, ажратолмайди ҳар иккови.

М и р в а л и — (*Ботирга қараб.*) Нима?!

Б о т и р — (*Мирвалига қараб.*) А?!

П а р д а

И-П А Р Д А

6-КЎРИНИШ

Саҳна — синф. Доска олдида Солижон Валиевич дарсни тугалаяпти.

С. В а л и е в и ч — Шундай қилиб, болалар, Ҳамид Олимжон деганимизда кўз олдимизда бахт ва шодлик куйчиси, ажойиб олим, оташин ватанпарвар сиймо пайдо бўлади. (*Синфга қараб.*) Дарс тушунарлими?

О в о з — Ҳа.

С. В а л и е в и ч — Саволлар борми?

О в о з — Йўқ.

С. В а л и е в и ч — Келгуси душанбагача шоирнинг ана шу «Россия» шеърини ёд олиб келинглар. (*Соати-га қараб.*) Қани, хўш, ўтган савол-жавоб куни топширилган вазифа тайёрми?

О в о з — Тайёр.

С. В а л и е в и ч — Қани менга беринглар. (*Парта-парта юриб болалар узатган қоғозларни йиғиштира*

бошлайди). Яхши, имзо қўймаганингиз ҳам бир жиҳатдан чакки эмас, дилдагини айтиш қулайроқ бўлади-а, дуруст-дуруст! Ие, Мирвали, сеники қани?

Мирвали — (дудуқланиб.) Аввал оғзаки айтсам, кейин ёзма топшираман.

С. В а л и е в и ч — Майли, майли. (Қўлидаги бир даста қоғозлари билан жойига бориб ўтиради). Қани, Мирвали?

Мирвали — (туради.) Менимча, Солижон Валиевич, менимча, дўст бошга ташвиш тушганда билинади, шундайми?

С. В а л и е в и ч — Балли, худди шундай.

Мирвали — Ана шундай вафодор дўст бўлиш мен учун бахт.

О в о з — (пичирлаб.) Мирвали!

Мирвали — Ҳа.

О в о з — Буни қайси китобдан ёдладинг?

Мирвали — (керилиб.) Ҳаёт китобидан. (Енидан қоғоз олиб Солижон Валиевичга узатади.) Мана.

С. В а л и е в и ч — Балли, Мирвали, балли! (Мирвали ўтиради). Қани, энди қоғозларни бир-бир кўрайлик-чи. Хўш, мана бир бола ёзади. «Қосмосга учиб — бахт! Яхши! (Бошқа қоғозни олади). «Ойимни севаман. У ишхонада ҳам, маҳаллада ҳам ҳурматли киши. Шундай одамнинг қизи бўлганим учун бахтлиман». Жуда соз! (Яна қоғоз олади). «Менинг дадам адвокат. Унинг ўртоғи ҳам, дўсти ҳам кўп. Ҳамма унинг олдига тез-тез маслаҳатга келади, ҳамма уни чин юракдан ҳурматлайди. Катта бўлсам мен ҳам дадамга ўхшаган бўлмоқчиман. Шу орзуимга етишсам ўзимни жуда бахтли киши ҳисоблайман». Бу ҳам яхши! (Яна қоғоз олади). «Кучугимизни оёғи синди. Юрагим бирам ачишиб кетяптики. Докторга оборсак, гипслаб қўйди. Унинг оёғи тузалса, мен ўзимни бахтли ҳисоблайман».

О в о з — Битта кучукка шунча ташвишми. Кеча кучугим ўнта тугди, керак бўлса ўша қайғураётган бола ҳаммасини олиб кетақолсин. (Кулги).

С. В а л и е в и ч — Қани, қани, эшитинглар. «Қўшиқ айтишни севаман. Қўшиқ айтсам булбуллар ҳам менга жўр бўлаётгандек туюлади. Фақат синфимизда бир бола менинг қўшиқларимни ёқтирмайди. Нега, билмадим. Бирор кун ўша болага манзур бўларли қўшиқ айта олсам ўша менга бахт!» Қалай?

Овозлар — Яхши, яхши!

С. В а л и е в и ч — Мана бу қоғоз... *(Уйлаб қолади)*. Мана бунга қулоқ солинглар. Бир ўқувчи жуда чиройли гап айтибди. Мана у. «Дунёда бегуноҳ яшаш, катта бахт экан». Яхши-я, нима дейсизлар, кимники бу? *(Қоғозни баланд кўтаради. Синф жим. Ҳеч кимдан садо чиқмайди)*. Мен шу боланинг ўрнидан туришини жуда хоҳлардим.

Б о т и р — *(қизариб-бўзариб секин туради)*. Мен... меники.

С. В а л и е в и ч — Яхши, ўғлим, яхши, дарҳақиқат, дунёда бегуноҳ яшаш жуда-жуда катта бахт!

П а р д а

ДАНГАСАНИНГ САРГУЗАШТИ

ҚАТНАШУВЧИЛАР:

1. ДАДАВОЙ — 4-синф ўқувчиси
2. ОЙША — опаси, 5—6 синф ўқувчиси
3. БУВИСИ
4. НУСРАТ БОБО — қўшниси
5. КАМПИР
6. АРАВАКАШ

Саҳна — уй. Ҳовлига қараган деразанинг иккала қаноти очиқ. Ундан кўшнанинг томи ва ўрикдаги каттакон қовоқ кўриниб турибди. Уй ичи жимжит. Фақат столдаги будильникнинг «чиқ-чиқ»и, каравотда кўлларини икки ёнига ташлаб ухлаб ётган Дадавойнинг пишиллаши эшитилади. Остонада саватча кўтарган Ойша пайдо бўлади, ёта юриб Дадавойнинг тепасига келади.

Ойша — Вой ановини, соат ўн икки бўлибди-ю, ҳалиям бўкиб ётибди-я! *(секин туртади)*. Тур-ей! *(Дадавой эринибгина ғингшийди ва жим бўлади)*. Вой, тур. *(Дадавой орқасини ўгириб олади)*. Нима қилдим? *(соатга кўзи тушади)*. Бир пружинадай сакраб тушсин.

Соатни бураб ўзи каравот суянчиғининг орқасига яширинади. Будильник жиринглайди.

Дадавой — *(чўчиб.)* Вой-вой... Уф-фф! *(Ёнбошлаб соатга қарайди)*. Э, жирингламай ўл!

Яна кўрпага бурканади, суянчиқнинг орқасидан Ойша чиқади.

Ойша — Тавба, буни қандоқ уйготса бўлади. *(Залдаги болаларга мурожат қилади)*. Ҳой, болалар, бир-галашиб уйғоғайлик, бир, икки, уч. «Дадавой, тур!»

Залдан овозлар — Дадавой, уйғон, тур!

Дадавой уйғонмайди, Ойша ерда ётган ботинкани олиб Дадавойнинг кўрпадан чиқиб турган оёғига кийгиза бошлайди.

Дадавой — *(тўлғаниб.)* Вой, бувижон, қўйинг, қитқламанг, қўйинг, қитигим келяпти!

Ойша — (масхара қилиб.) «Вой-вой, бувижон, Қитиқламанг..» Тур-е!

Яна соатни бураб кўрпанинг ичига — Дадавойнинг қўйнига солиб қўяди ва ўзи яширинади.

Дадавой — (Соат жиринглаши билан чўчиб туради). А... а? (Деразага қараб). Був... буви ж-о-н! (Бувиси шошиб киради).

Бувиси — Ҳа, болам, ҳа?

Дадавой — Кўрдим!

Бувиси — Нимани кўрдинг?

Дадавой — (қалтираб.) Туш!

Бувиси — Нима?

Дадавой — Туш... будильник ютган эмишман. Будильник жаранг-журунг қилиб қорнимда ўйин тушаётганмиш.

Бувиси — (столга қараб.) Вой ўлмасам!

Дадавой — (у ҳам столга қарайди-ю, будильник йўқлигини кўриб ҳайрон бўлади.) Вой-вой, туш эмас, рост экан! (Қорнини маҳкам ушлаб). Мана, мана буви, ушладим, вой-вой!

Бувиси — (кўрпани пайпаслаб.) Қани, болам қани?

Дадавой — Мана, буви, мана.

Бувиси кўрпанинг орасидан будильникни олиб столга қўяди ва ҳаммаёққа аланглаб қарай бошлайди.

Бувиси — Ойша! (Ойша сунячиқ орқасидан чиқади.)

Ойша — Нима?

Бувиси — Ўзим ҳам билувдим. Уят-э!

Дадавой — (йиғламсираб.) Сен... қилдингми?

Ойша — Ҳа.

Бувиси — А?!

Дадавой — Ҳа! Оёғимни ҳам қитиқлади, буви!

Ойша — Оёғингни қитиқлаб зарил кептими. Ботинка кийгиздим.

Дадавой — (оёғидаги бир пой ботинкага энди кўзи тушиб.) Мана буви, мана, кўрдингизми!

Бувиси — Нега кийгиздинг?!

Ойша — Турсин-да, ётаверадими, бадантарбия қилсин.

Дадавой — Мана, буви, мана, кўрдингизми, кеча-

чи, қоронғида уйғотиб ҳовлида дикир-дикир чопгин,
деди.

Бувиси — Вой тавба, бекордан-бекорга-я.

— Дадавой — Ҳа!

Бувиси — Ҳой қиз, сен нега бунга ўчакишиб қол-
динг-а?!

Ойша — Ким?

Дадавой — (ўдағайлаб.) Сен, сен! (Оёғини кў-
тариб.) Буни еч!

Ойша — (кўйлагу, шимларни Дадавойга узатиб.)
Кий, мактабга борасан.

Дадавой — Ана, буви, ана, кўрдингизми?

Бувиси — Ҳой, ҳой, мактабда нима қилади, бугун
оддих-ку!

Ойша — Узи биледи, сўранг!

Дадавой — Бормайман.

Ойша — Борасан.

Дадавой — Ана, буви, ана!

Ойша — (қўлидан тортиб.) Тур!

Бувиси — Қўйиб юбор, қўлини синдирасан-а, мун-
ча қийнамасанг бола бечорани. Оддих куни ҳам ўқиш
бўладими?

Ойша — Уқиш йўқ.

Бувиси — Бўлмаса нега судрайсан?

Ойша — Тажриба. участкасига эккан нарсаларни
йириштириб, мактабда кўргазма ташкил қилмоқчимиз.
Ўқитувчи ҳамма пионерлар келсин деган, бу ҳам бор-
син, қарашади.

Бувиси — Э, бор-бор-э! Ҳали тойчоғимни Нусрат
бобосиникига олиб чиқаман, ҳамма томоша ўша ерда!
Бир қовоғи борки. Ё пармони худо, маҳалла қозонидай
келади-я! Хўлми?

Дадавой — Хўп.

Ойша — (Дадавойга.) Бормайсанми?

Дадавой — Бормайман.

Ойша — Бўлмаса бўкиб ёт!

Дадавой — Ётаман.

Ойша — Овқатни ҳам ўринда е!

Дадавой — Алам қилсин.

Ойша — Пуфакка ўхшаб шишиб кет.

Дадавой — Майли. Пуфак яхши нарса, осмонга
учади.

Ойша — Кейин-чи?!

Да да в о й — Нима кейин?
О й ш а — Пақ эгиб ёрилади.

• Ойша саватчасини олиб югуриб чиқиб кетади.

Да да в о й — Ана, буви, ана, кўрдингизми?
Б у в и с и — Қўявер, тойчоғим, даданг, ойинг ко-
мандировкадан келганда бир чақайки, бир чақайки,
қўявер, оппоғим, сен ичгин деб серқийма мастава қил-
дим.

Да да в о й — Э, тураманми?
Б у в и с и — Вой, йўғ-е! Тоғарада сув келтириб
юзингни юваман. Овқатни ўзим ичириб қўяман.

Да да в о й — Майли.

Б у в и с и — Бўталоғим, оппоғим, тойчоғим, сен ён-
бошлаб ётатур, мен ҳозир келаман.

Кампир кетади. Дадавой нўрпага киради-ю, ёлғондан хуррак
ота бошлайди. Елкасида сочиқ, кўлида тоғора билан бувиси ки-
ради.

Б у в и с и — Вой, ухлаб қопти. *(Хайрон бўлиб кара-
вотнинг четига ўтиради. Дадавой ёлғондан алланарса
деб гўлдирайди)*. Вой, тойчоғим туш кўряпти!

Киргаймасин кўзларинг,
Пўрсилласин юзларинг.
Сендан кўзим узмай-ё,
Уйқунгни ҳеч бузмай-ё.
Турсанг тайёр сузма, ёғ,
Тайёр писта ҳам ёнғоқ.

Б у в и с и — Ҳой, тойчоғим, шафтолини тагнга жой
солай, тур. Уша ерга чиқиб ёта қол. Муздаккина.

Да да в о й — *(ёлғондан гиншиб.)* Хўп, ҳозир. *(Бу-
виси чиқиб кетади. Дадавой бувисининг йўқлигини кў-
риб ўрнидан туради. Деразадан ҳовлига туша бошлай-
ди)*. Ҳозир қовоқни оламан.

П а р д а

І-П А Р Д А

Ҳовли этаги. Ошхонанинг олдида бир туп ўрик. Унинг ярим
шохи томга эгилиб мўрини тўсиб қўйган. Мўрининг орқасида эса
Дадавой биқиниб ўтирибди. Дам-бадам ўрнидан туриб ҳовлидаги

шоҳда осилиб турган ойимқовоққа мўралайди. Қовоқ шу қадар каттаки, пастдан қараганда киши ўрикнинг танасидан бўлак ҳеч нарсани кўролмайдди. Ўрик тагида Нусрат бобо, қўли орқасида, қовоқдан кўз олмайди.

Нусрат — Бай-бай! *(Ошхонанинг деразасидан кампир бош чиқаради).*

Кампир — Ҳа, нимага ҳайрон бўляпсиз?

Нусрат — Қовоққа, кампир, қовоққа.

Кампир ташқари чиқиб, у ҳам ҳайрат билан қовоққа қарайди.

Кампир — Тавба!

Нусрат — Ёшим иккам саксонга кириб, бунақа қовоқ кўрган эмасман.

Кампир — Мен ҳам, чол.

Нусрат — Қиши билан маза қиладиган бўлдик, кампир.

Кампир — *(хурсанд.)* Қовоқдан минг турли овқат қилса бўлади.

Нусрат — Қовоқ сомса!

Кампир — Қовоқ манти.

Нусрат — ширқовоқ.

Кампир — Аччиққина қилиб қовурсангиз, ана овқат-у, мана овқат.

Нусрат — Э, ҳозир қовоқни узаман!

Кампир — Ҳой, ҳой, чол, қўйинг!

Нусрат — Қовоғимиз соат сайин катталашяпти-я, кампир, ўрикни қулатиб юбормаса гўргайди! Ҳамма сир уруғидамикин, дейман.

Кампир — Бо, нима деяпсиз, чол, ҳамма сир сизнинг қўлингизда.

Нусрат — *(мамнун.)* Йўғ-е, кампир!

Кампир — Ҳа, ўргилай чол, ҳа!

Нусрат — Йўғ-е, кампир!

Кампир — Уруғини топган сиз,
Тағларини чопган сиз!

Нусрат — Саҳар туриб қараган,
Унга сувлар тараган.
Кампиргинам ўзингиз,
Доим омон бўлингиз!

Кампир — Хуллас икков тиришдик,
Ишга аҳил киришдик.

Нусрат — Ширинликда бўлиб бол,
Қовоқжон, тез пиша қол!

К а м п и р — Тандирни мен ёқайин,
Сомсаларни ёпайин!

Н у с р а т ва К а м п и р — Ширинликда бўлиб бол,
Қовоқжон, тез пиша қол!

К а м п и р — Э, чол, гапга солмай кетинг! Овқатни
сузиб қўйганман-а! (*Кампир ошхонага югуради*).

Н у с р а т — (*икки кўзи қовоқда.*) Бу катга бўлиб
кетаверса, катга бўлиб кетаверса ё тавба, узилиб ошхо-
нанинг томини босиб қолса-я! (*Кампир коса кўтариб
ўтади*).

К а м п и р — Юринг-е, чол, юринг.

Н у с р а т — Хўп, кампир, хўп.

К а м п и р — Юринг, чолим юринг-е.
Маставани уринг-е!

Н у с р а т — Қўли ширин кампирим,
Давру даврон суринг-е!

Чол-кампир ичкарига ўтиб кетадилар. Мўрининг орқасидан ги-
миллаб секин Дадавой чиқади.

Д а д а в о й — Уф-фф... Кетишди. (*Оғзи очилиб қовоқ-
қа қарайди*). Вой-бў, мана бу қовоқни ҳақиқий кўргаз-
ма деса бўлади. Шунинг уруғи менда бўлса экардим-у,
кўз очиб-юмгулча каттакон қовоқ битарди, қўярди,
мактабга олиб борсам, ҳамманинг оғзи очилиб қолар-
ди. Анови Ойшанинг ҳам! Бу қовоқнинг сири уруғида-
миш! Уруғини қандай олсам экан? (*Дадавой пастга
тушади. Ўйлаб қолади. Хаёлига галати фикр келиб,
қувониб кетади*). Топдим! (*У лип этиб ошхонага кира-
ди-ю, ачпичоқ олиб, белига қистирганча ўрикка тир-
машади. Шохга мўниб ачпичоқ билан қовоқнинг учини
чопиб чақмоқлайди. Чақмоқланган бўлакни сугуриб ола-
ди. Тешикка бошини тиқиб мўралайди*). Эҳ-ҳе, ичи кат-
такон уй-ку! (*У секин қовоқнинг ичига қўл тиқиб, дар-
ров тортиб олади*). Вой, вой, ичи тўла арими, нима ба-
ло? (*У яна оҳиста қўл тиқиб, уч-ўртта уруғ олади*.
Ҳафсаласи пир бўлиб). Ие-ие, бу оддий уруғ-ку. (*У
уруғни томга улоқтиради. Пастга сакраб тушади ва чў-
чиб орқага қарайди*). Иккови косадан бош кўтармай,
овқат еяпти. (*У яна қовоққа алангайди*). Узаман!
Ҳа, ҳа, бўлди. Узиб мактабга олиб бораман. Қойил!
Замбилғалтак керак, йўғ-е, эшакарава! Э, аввал узай,
олиб кетиш бир гап бўлар. (*Ачпичоқни белига қисти-
риб, яна ўрикка тирмашади-ю, тўхтайди*). Ўрикка чи-

қиб бандини кессам, ерга гумбурлаб тушади-ю, пақ этиб ёрилиб кетади! (*Ён-атрофига алақлайди ва ўрик танасига тираб қўйилган кетмонга қўзи тушади-ю, кетмонни қўлга олади*). Қойил! Бандига бир ураман, кетмонни улоқтираману, қовоқни дарров ушлаб оламан. (*У чол-кампир томонга бир қараб олган, кетмон билан қовоқнинг бандига уради. То қовоқни икки қўллаб ушлаб олгунча қовоқ гумбурлаб узилиб тушади. Чақчоқланган ерига Дадавўйнинг боши кириб кетади. Дадавўй ўтириб қолиб турмоқчи бўлади-ю, туролмайди*).

Нусрат — (*олисдан*.) Э, нима бўлди, ҳаммаёқ гумбурлаб кетди. Ўрик қуладими? (*Нусрат ўрик шохи-га қараб ҳайрон қолади*). Ҳой, кампир!

Кампир — (*киради*.) Ҳа-ҳа, нима гап.

Нусрат — (*икки қўзи ҳамон ўриқда*.) Қани?!

Кампир — (*тушунмай*.) Вой, нима деяпсиз, чол, нима «қани?»

Нусрат — Қовоқ қани, деяпман, қовоқ қани?

Кампир — (*Ўриққа қарайди-ю, оғзи очилиб қолади*.) Вой-вой, ўлмасам, ҳай чол, қовоқ қани?

Нусрат — (*ёқа ушлаб*.) Ё тавба, бу қовоқда бир сир бор демадимми? Осмонга учдими, ё ерга? (*Чол ерга қарайди-ю, қовоққа қўзи тушиб қувониб кетади*). Ана, кампир, қовоқ узилиб тушибди-ку!

Кампир — (*хурсанд*.) Вой, рост.

Нусрат — Хайрият-ей.

Кампир — (*силаб-сыйлаб*.) Бир жойи ҳам заха бўлмабди, чол, худди биров авайлаб олиб қўйгандек турибди-я!

Нусрат — Қани, кампир, кўтар буни тезроқ. Ошхонага олиб кирайлик.

Чол бир томондан, иккинчи томондан кампир қовоқни кўтарман деб турганда қовоқ бирдан қимирлайди-ю, ҳушини йўқотиб қўйган чол билан кампир икки ёққа бўшашиб ўтиради.

Нусрат — (*ҳайрон*.) Кампир... қовоқни сен кўтардингми?

Кампир — (*қалтираб*.) Ҳой, чол, қовоқни сиз кўтардингизми?

Қовоқ яна бир туриб ўтиради. Чол-кампир ҳамон ўзларига келолмай бир-бирларига қараб қоладилар.

Нусрат — Кампир, қовоқ ўрнидан тургандай бўлдимми?

К а м п и р — Йўқ, чол, сакрагандай бўлдим?

Н у с р а т — (бошини ушлаб.) А-а?! Уф-фф!

К а м п и р — (кўкрагига туфлаб.) Туф-туф!

Н у с р а т — Тур, кампир, ҳеч жаҳонда қовоқ ҳам сакрайдим, тур, кўтар!

Чол-кампир ўринларидан турадилар. Икковлари қовоқни ушлайман деб қўл чўзишлари билан қовоқ аста эмаклаб юра бошлайди. Кампир-чол яна ваҳима билан орқаларига думалаб тушадилар-у, кампир қоча бошлайди.

К а м п и р — Дод, бу қовоқ эмас, алвасти экан, дод!

Юришга ҳам мадори қолмаган чол қовоқдан кўз узмай тураверади. Қовоқ эса анча жойга эмаклаб бориб тўхтайтиди. Чол кўзларини ишқалаб яна қовоққа тикилади. Қовоқ бирпас чўққайиб ўтиргач, рўй-рост ўридан туради. Унинг одамникига ўхшаш оёқларига, қўлларига қараб чол бақрайиб қолади.

Н у с р а т — Ё тавба! (Қовоқ қаёққа юришни билмай турган ерида гир-гир айлана бошлайди. Ошхонани кўрсатиб). Уннга, ўннга юр! (Қовоқ ўнг, чап томонни ажратолмай тўппа-тўғри овоз чиққан томонга қадам ташлайди. Утакаси ёрилган чол тўрт оёқлаб қоча бошлайди). Э-э-э, менга яқинлашма, палакат, орқангга қайт! (Қовоқ орқага тисарила-тисарила ошхонага киради. Чол дик этиб ўридан туради-да, ошхонанинг эшигини маҳкам бекитиб олади). Ҳой, кампир, қаёқдасан?

К а м п и р — (узоқдан.) Ҳа, ҳа, нима дейсиз?

Н у с р а т — Бери кел. (Кампир қўрқа-писа кўринади).

К а м п и р — (чолнинг бошидан оёғига қараб.) Эсон-омонмисиз, чол, қовоқ ўлгур сизни аллақачон икки ямлаб ютдим деб ўтакам ёрилган эди.

Н у с р а т — (қўрқа-писа ошхонанинг эшигига қараб.) Жим! Қовоғимизнинг одамникига ўхшаш оёқ-қўл бор экан, кампир!

К а м п и р — Вой, ўлмасам! Юринг, қўни-қўшнини чақирайлик, кўпчиликдан қуён қочиб қутулмас, деган гап бор, юринг.

Н у с р а т — (иккиланиб). Майли, юр!

Чол эшикни қулфлайди, деразани беркитиб ташқаридан тамба кўяди ва кампирнинг кетидан ташқарига чиқади. Бир оздан сўнг ошхонанинг мўриси тўнгарилиб, томга ағдарилади. Қовоқ, сўнг Дадавойнинг қўл, оёғи кўринади. Энди қовоқнинг кўриниши бошқача. Катта очилган оғзи, қақнаб турган кўзлари ҳам бор. У томга

чўққайиб, оловга ўхшаш кўзлари билан ҳаммаёққа бир-бир қарайди-да, гандираклаб ён ҳовлига тушиб кетади.

П а р д а

II-П А Р Д А

Дадевойларнинг ҳовлиси. Шафтолининг қуюқ соясида каравот, ундан берироқда, ариқ лабидаги супачада бувиси ўтирибди. Парда очилганда Нусрат бобо билан хотини ҳовлиқа-ҳовлиқа бўлган воқеани гапириб берган, бувиси эса, ҳуши учиб ғалати бўлиб ўтирибди.

Бувиси — Вой, тавба!

Кампир — Шунақа, овсин, шунақа!

Бувиси — Ҳой айланайлар, шу ростми-а?

Нусрат — Э, оппоқ соқолим билан ёлғон гапираманми, қўшни.

Бувиси — Ҳой, оёғи ҳам борми?

Кампир — Қўли ҳам бор, овсин, қўли ҳам!

Бувиси — Ё, алҳазар.

Кампир — Тирноқлари ўлгур денг, қошудай-қошудай. Юзимга чанг солишига сағал қолди-я.

Бувиси — Худо бир асрабди!

Кампир — Секинроқ айтасизми! Яхшики, палатим ариб, қочиб қолдим. Бўлмаса, кўзларимни ўйиб оларди. Эсласам этларим жимир-жимир қилди-я.

Бувиси — Косов билан қуриб кеткурнинг бошига бир туширмадингизми, айланай?

Кампир — О, о! Косов дейсиз-а, қочиб қолганимга ҳам минг-минг шукур.

Бувиси — (чолга.) Сизга ҳам чанг солдимми?

Нусрат — Бўлмаса-чи!

Кампир — Бир маҳал бундоқ қарасам, алвасти ўлгур қўлларини чолимнинг соқолларига чўзиб келяпти.

Нусрат — Вақтида ўзимни четга олдим.

Кампир — Бўлмаса шундоқ серкиллаган соқолларини битта қўймай юлиб оларди.

Бувиси — Тавба-е, тавба! Шу гаплар ростми-а? (Чегга қараб). Ҳеч жаҳонда қовоқ ҳам юрадими?!

Кампир — Қуриб кеткурни бир амаллаб, аранг ошхонага қамадигу қўни-қўшига хабар берайлик деб, югуриб чиқдик. Юринг.

Бувиси — (чўчиб.) Вой, мен нима қилиб берардим?

К а м п и р — Майли, айланай, ҳеч нарса қилиб бермасангиз ҳам бир чеккада туриб, алвасти ўлгурни қар-
фашиб турасиз, булар кўпчилик экан деб, зора чўчиса.

Н у с р а т — Ҳа, ҳа, қўшни, юринг.

Б у в и с и — Йўқ, айланай, мен чиқолмайман.

Н у с р а т — Нега?!

Б у в и с и — *(шафтолининг остига ишора қилади.)*
Неварам ухлаб ётибди.

Н у с р а т — Э, Дадавойми?

Б у в и с и — Ҳа, айланай.

Н у с р а т — Уйғотинг уни ҳам! Бизникига чиқсин.
Бир чеккада туриб қа-қалашиб туради. Юракка далда бўлади.

К а м п и р — Алвасти ўлгур. Дадавойни кўриб тир-
ракдек қотади, айланай овсин. Дадавой паҳлавондай
йигича бўлган.

Б у в и с и — *(иккилиниб.)* Ўзим ҳам Дадавойни
олиб чиқиб қовоғингизни кўрсатай деб ўтирган эдим...

Н у с р а т — Э, уйғотинг.

Б у в и с и — Шунақами?

Бувиси суладан туша бошлайди. Сабри чидамаган чол билан
кампир шафтолининг тагига бориб, адёлнинг бир чеккасидан тор-
тади.

Н у с р а т — Ҳо, Дадавой, тур болам, бало-қазодан
қутқар бизни!

К а м п и р — Айланай, Дадавой, турунг, сиз чиқма-
сангиз ҳолимиз вой.

Аммо Дадавой миқ этмайди. Кампир секин адёлни очади-ю,
қотиб қолади. Сўнг орқасига қарамай қочади.

К а м п и р — Войдод, алвасти ўлгур шу ерда экан!

Б у в и с и — Ҳой, ҳой бу нима деганингиз, нега ме-
нинг неварам алвасти бўларкан, ўйлаб гапираялсизми?
(У каравотга кела бошлайди.) Оппоғим, тойчоғим, қа-
ни бир...

Кампир анграйиб қолади. Қовоқ бош кўтаради. Каравотдан ту-
шади. Битта-битта юриб кўчага чиқа бошлайди.

Н у с р а т — *(пичирлаб.)* Менинг қовоғим.

Б у в и с и — Ие, озингизга қараб гапиринг. Нега
менинг неварам сизнинг қовоғингиз бўларкан?

Н у с р а т — Э, бекор айтибсиз.

Б у в и с и — Вой-вой, сизга бир нарса бўлганми-а?

Мен неварагинамнинг оқини оқ, қизилини қизил қилиб,
юзларини қовоғингизга ўхшатиб семиртиргунимча одо-
йи тамом бўлдим, ҳа!

Н у с р а т — Э, бўлди!

Б у в и с и — Ҳой! (*Бирдан ваҳима босиб.*) Войдод,
қовоқ ўлгур неварамни еб қўйибди, дод!

Дадавой лип этиб кўчага чиқиб кетади. Нусрат билан бузиси
жанжаллаша-жанжаллаша бундоқ қарашса, ҳеч ким йўқ.

Н у с р а т — (*эшикка қараб.*) Тўхта!

Б у в и с и — Тўхта, ҳой, Дадавой!

Н у с р а т — Э, нега Дадавой бўларкан? Меннинг қо-
воғим-ку, ҳой қовоқ, тўхта!

Иккови олдинма-кетин кўчага отилади.

Ш-П А Р Д А

Кўча, тошлоқ йўл, ариқ ёқасидаги мажнунтоллар эгилиб, йўлга
олачаллоқ соя ташлаган. Кўча бўм-бўш. Парда очилганда қовоқ
думалаб келиб ариқ бўйида тўхтади. Қовоқнинг чақмоқланган
еридан Дадавойнинг боши кўринади.

Д а д а в о й — Уф-фф! Зўрға қочдим-а! (*Ариққа эн-
гашади, сув ичади.*) Оҳ, оҳ сув эмас, сут-а. Хўш, қовоқ-
ни шунча жойга зўрға думалатиб келдим. Бирпас ку-
тай-чи, зора арава ўтса. (*Йўлга қараб.*) И... и... ана...
ана келянти, қойил!

У бошини қовоқнинг ичига олади, саҳнага сазавот ортган
эшакарава киради.

Қ о в о қ — Эй!

Бошини қийиқ билан боғлаган аравақаш қамчинни ҳавога
кўтарганича атрофга қарайди. Шошиб-пишиб кўкрагига туфлайди.

А р а в а к а ш — Тавба. (*У жон аччиғида эшакни
савалайди.*)

Қ о в о қ — Тўхта!

А р а в а к а ш — А?!

Арава тўхтади. Аравақаш эшакдан сакраб тушади. У аланглаб
қовунларнинг орасини, араванинг тагини қарайди.

Қ о в о қ — Ҳой, отинг нима?

А р а в а к а ш — (*довдираб.*) А-а!.. Отим йўқ, эша-
гим бор.

Аравакаш кўрқиб гир-гир айланади. Аммо ҳеч кимни кўрмайди. Ваҳима билан аравакининг тагига кириб яширинади.

Қовоқ — Нега жавоб бермайсан?

Аравакаш — Э, ўзингиз кимсиз, э, шунақа кўрқитасизми? Отимни ҳам унутиб қўйдим!

Қовоқ — Чиқ буёққа!

Аравакаш — Хўп, хўп, тақсир. *(Аравакаш аравакининг тагидан чиқади).*

Қовоқ — Эсладингми?

Аравакаш — Ҳа, ҳа, эсимга тушди. Мардонқул, отим Мардонқул.

Қовоқ — Отинг Мардон бўлсин, «қул»ини олиб ташла, ҳозирги замонда қул йўқ!

Аравакаш — Хўп, тақсир, хўп!

Қовоқ — Қани, берироқ кел. *(Аравакаш осмонга қараб олади).*

Аравакаш — Э, тақсир, қаёрдан гапиряпсиз, мен сизни кўролмаяман.

Қовоқ — Э, тентак, пастга қара, пастга.

Аравакаш пастга қараши билан қовоқ бир тўнтарилади. Бунни кўриб Мардонқул қотиб қолади. Сўнг кўрқиб қоча бошлайди.

Қовоқ — Қаёққа?

Аравакаш — А-а?! *(У тўхтади. Бироқ орқасига қарагани юраги дов бермай тураверади).*

Қовоқ — Буёққа қара, буёққа!

Аравакаш — *(ўгирилади.)* Хўп, хўп... гапиряётган сиз... мисиз?!

Қовоқ — Ҳа!

Аравакаш — Э-э-э!

Қовоқ — Хўш, қани айт-чи, мен кимман?

Аравакаш — Сиз, сиз, оймқовоққа ўхшайсиз, тақсир.

Қовоқ — Мардонбой.

Аравакаш — Лаббай, тақсир!

Қовоқ — Сен Дадавой деган болани биласанми?

Аравакаш — Йўқ, тақсир, йўқ?

Қовоқ — *(қичқириб.)* Шундоқ одамни-я!

Аравакаш — Э, ҳа-ҳа, биламан, тақсир, эшитганман.

Қовоқ — Хўш, эшитган бўлсанг, Дадавой қанақа одам?

Аравакаш — У киши оламга машҳур, меҳнат-

каш, илмга берилган, хўш, яна нима десамикин?.. хўш?..

Қовоқ — Балли! Мен ўша одамнинг қовоғиман.

Аравакаш — (ёқасини ушлаб.) Ростдан-а?

Қовоқ — Ё ишонмаяпсанми?

Аравакаш — Йўқ, тақсир нега ишонмас эканман.

У кишининг қўллари гул, у киши деҳқончиликни сув қилиб ичиб юборганлар, дейишади.

Қовоқ — Худди шундоқ. (Қовоқнинг катта қилиб тешилган оғзидан Дадавой қўлини чиқазиб имлайди).

Қани, яқинроқ кел.

Аравакаш — Э, э, э!

Қовоқ — Ҳа!

Аравакаш — Қўлингиз, тақсир, худди одамни-кига ўхшар экан.

Қовоқ — (хахолаб.) Шунақами?

Аравакаш — Ҳа, тақсир, ҳа.

Қовоқ — Ке, бўлмаса бир кўришиб қўяйлик..

Аравакаш — Э, э, э, тақсир, қўйинг-е, ҳазиллашманг, қўлларим...

Қовоқ — Ке!

Аравакаш юзини тескари буриб, аранг қўл чўзади. Дадавой унинг қўлини қаттиқ силтаб тортади-ю, хохолаб кула бошлайди.

Аравакаш — (йиғлаб.) Э, тақсир, э... раҳмингиз келсин, қўлимни қўйиб юборинг.

Қовоқ — Хўп, майли, аммо айтганимни қиласизми?

Аравакаш — Сувга десангиз сувга, ўтга десангиз ўтга кирай. Буюринг, тақсир, хизматингизга тайёрман. (Қўлини бўшатиб олади).

Дадавой — Аравадаги нима?

Аравакаш — Э, тақсир, мактаб болалари томорқага лавлаги, помидор, тарвуз экишган экан. Шуларни йиғиштириб беришди. Мактабга олиб кетяпман. Кўргазма қилишармиш.

Қовоқ — Ҳа, ҳа, кўргазмага олиб бораётган нарсаларинг шуми?

Аравакаш — Ҳа, тақсир.

Қовоқ — Аравадан тўк!

Аравакаш — Хўп, тақсир, хўп.

Аравакаш эшакнинг тагига кириб кўтаради-ю, аравани лайлак қилиб, ичидагиларни ағдариб юборади. Қовоқ бир думалаб аравага чиқади. Аравакаш эшакни ерга қўяди.

Қовоқ — Ановилар увол бўлмасин. Қайтишда эшакка бер.

Аравакаш — Хўп, тақсир, хўп.

Қовоқ — Бошингдаги қийиқчани ет. Ердаги помидорнинг суви билан «Дадавойнинг қовоғи» деб катта қилиб ёз-у, эшакнинг бошига танғиб қўй. Ҳамма кўрсин.

Аравакаш — Хўп, тақсир.

Аравакаш буюрилган нарсаларни қила бошлайди.

Қовоқ — Анави... болалар орасида Ойша деган қизни учратдингми?

Аравакаш — Ҳа, учратдим.

Қовоқ — Ёмон қиз!

Аравакаш — Худди шундоқ, тақсир.

Қовоқ — Бир кўрганингда яхшилаб қулоғини чўз! Акангга кўп ҳам хиралик қилаверма деб қўй.

Аравакаш — Хўп, тақсир. *(Аравага минади)*.

Қовоқ — Тўхта!

Аравакаш — Хўп, тақсир.

Қовоқ — Ашула айтганмисан?

Аравакаш — А-а? Ашула, ҳа-ҳа, унча-мунча хиргойи қилиб тураман.

Қовоқ — Бўпти! То мактабга боргунча ашула ай-тиб бор.

Аравакаш — Хўп, тақсир.

Қовоқ — Қани, айтиб кўр-чи, овозингни бир эши-тай.

Аравакаш — Хўп, тақсир.

Қовоқ — Бошла.

Аравакаш — Одамлару одамлар

Тоғда битган бодомлар.

Эшитинглар ҳамманглар,

Эшитмадим деманглар.

Қовоқ ортдим ажойиб

Ажойибу ғаройиб.

Пўшт, пўшт, пўшт!

Қовоқ — Дадавойнинг қовоғи деб, айт!

Аравакаш — Хўп, тақсир.

Қовоқ — Бошла!

Аравакаш — Дадавойнинг қовоғи бу,

Қаймоқ тўла товоғи бу.

Кўрмаганлар армонда

Кўрган эса дармонда.

Қовоқ — Яхши!.. Хўп десанг, мактабда ашула тў-
гарағи бор. Ушанга ёздириб қўяман.

Аравакаш — Раҳмат, раҳмат, тақсир.

Қовоқ — Энди, Мардонбой, овозинг бориचा чинқи-
риб ашулани бошла-ю, йўлга туш.

Аравакаш — Одамлару одамлар,
Тоғда битган бодомлар,
Эшптинглар ҳамманглар,
Эшитмадим деманглар.
Дадавойнинг қовоғи бу,
Қаймоқ тўла товоғи бу.

Арава оҳиста жилади.

Нусрат — (узоқдан.) Қовоқ қани?

Бувиси — Дадавой қани?

Қовоқ — (бошини чиқариб йўлга аланглайди ва
жонҳолатда орқасини ўгириб, ўтирган аравакашга
қичқиради.) Жим, ҳой!

Аравакаш — (қўрққанидан қаттиқроқ қичқира
бошлайди.) Ҳой, ҳой, Дадавойнинг қовоғи бу, ҳой!

Қовоқ — Э, овозингни ўчир!

Аравакаш — (чўчиб.) Нима дейсиз, тақсир!

Қовоқ — Эгнингдаги ятакни еч. Устимга ёп.

Аравакаш — А-а? Хўп-хўп, тақсир.

Аравакаш ятакни ечиб, қовоқни ўрай бошлаши билан саҳнага
Нусрат бобо билан бувиси кириб келади.

Нусрат — (энгикиб.) Қани қовоқ?

Бувиси — (энгикиб.) Қани Дадавой?

Иккови жонҳолатда аравакашни икки ёғидан торта бошлайди.

Нусрат — (қўлидан тортиб.) Қани, олдимга туш.

Бувиси — (қўлидан тортиб.) Йўқ, олдимга туш,
қани Дадавой?

Аравакаш — (довдираб.) Э, бас қилинглар, ўр-
тоқ Дадавой (аравага ишора қилиб) мана шундай қо-
воқ етказганларидан сўнг, у киши ҳориб-чарчаб ҳозир
шу тобда мириқиб дам оляптилар.

Нусрат — Э, э, мунча довдирайсан, қовоқ қани?

Бувиси — (йиглаб.) Вой, набирагинам!

Нусрат — (аравакашни бўғиб.) Айт!

Аравакаш — (аравани кўрсатиб.) Ана! Машхур
Дадавой эккан қовоқ ана!

Кампир билан Нусрат аравадаги қовоққа ташланади.

Нусрат — Менинг қовоғим!

Бувиси — Ҳой, нега сизники бўларкан? Войдод!
Қовоқ ўлгур болагинамни еб қўйган экан. Ота-онасига
нима деб жавоб бераман. Дод!

Дадавой — (қалтираб.) Э, буви мен шу ердаман!

Бувиси — Вой, набирагинам!

Нусрат қовоқни тортади. Бувиси неварасини қўлидан ушлайди
ва ўзига торта бошлади.

Нусрат — Вой, қовоғим!

Бувиси — Йўқ, бу менинг набирам!

Иккови икки ёққа торта бошлайди.

Парда

ЭПИЛОГ

Иккинчи пардадаги кўриниш. Дадавойларнинг ҳовлиси. Ҳозир-
гина мактабдан келган Ойша уйда ҳеч ким йўқлигидан ҳайрон.

Ойша — Бувим қани, Дадавой қани?

Шу пайт эшик очилиб, Дадавойнинг қўлидан судраб бувиси
киради.

Дадавой — (қичқириб.) Қовоғим! Ҳой, Мардон-
бой, қовоғим қани!

Бувиси — Болагинам, касал бўлиб қопти!

Ойша — Ҳа, бунингиз касал бўлганига анча бўлган.

Бувиси — Бор, бор-е, нафасингни совуқ қилма.

Ойша — Ялқовлик касалига учраган бунингиз.
(Дадавойга). Менга қара!

Дадавой — Қани?

Бувиси — Нима, болам?

Дадавой — Қовоқ?

Бувиси — Нималар деяпсан, болам?

Ойша — Э, жинни-пинни бўлганмисан, қанақа қо-
воқ?

Дадавой — Нусрат бобонинг қовоғи.

Бувиси — Вой, нега сеники бўларкан қовоқ!

Дадавой — Меники.

Ойша — Нима сеники?

Дадавой — Қовоқ!

Ойша — У Нусрат бобонинг қовоғи. Сеники бўлса,
(Дадавойнинг бошига ниқтаб) мана!

Дадавой — Ана, буви, ана кўрдингизми, бунингиз...

Бувиси — (афсус билан бош чайқаб.) Э, аттанг!

Ойша — Ҳой, Дадавой, Дадавой,
Елкангдаги қовоқми?
Ичи бўм-бўш, пўкакдай,
Тўнкарилган тўвоқми?

Дадавой — Ана, буви, ана!

Ойша — Ҳой, Дадавой, Дадавой,
Бу аҳволда ҳолинг вой!
Кўзларингни очгин сен,
Ялқовликдан қочгин сен,

Нусрат — (девордан қараб.)

Емон касал бу касал
Қилар одамни ўсал.

Бувиси — Вой ўлмасам, ўлмасам,
Қандай қилай бўлмасам?

Нусрат — (девордан яна қараб.)

Бу касалга даво бор.

Бувиси — Айтинг, не қилмоқ даркор?

Нусрат — Меҳрин қўйсин меҳнатга
Етар шунда ниятга.

Парда

МУНДАРИЖА

Ҳикоялар

Олтин қўллар	4
Нок	7
Бир пуд тош	10
Коптоқ	14
Зайнаб хола	20
Болалар шодлиги	28
Аниқлаш керак	32
Жамила	36
Тўғри гип яхши экан	44
Бочка	48
Дарё	53
Мен ва ўртоғим	59
Акронинг тоғаси	65
Дам олиш куни	71
Мусича	77
Олисдаги чироқлар	81
Пойга	86
Баҳона	93
Гилос	99
Походда	102
Йўлда	110
Жасур болалар	117
Мустафо	133
Бир чақмоқ қанд	140

Шингил ҳикоялар

Барно	145
Бувиси	147
Бир «қошиқ» шўрва	147
Меҳмон-меҳмон	148
Мушук	150
Тўқсон йилгача ўртоқ	151
Қизча ва зонтик	153
«Дарвозабон»	154
Уч опа-сингил	155
Бераҳм қиз	157
Қизғанчиқ	158
Айрилганни	160
Ёнғоқ билан терак	161
Ажиналар	163

Пьесалар

Муҳим топшириқ	164
«Сирли» хат	195
Дангасанинг саргузашти	231

Для среднего и старшего возраста

На узбекском языке

ЛАТИФ МАХМУДОВ

ТАИНСТВЕННОЕ ПИСЬМО

Рассказы и пьесы

Ташкент, издательство «Еш гвардия», 1981

Редактор С. Сайдалиева
Рассом А. Маҳкамов, муқовани
А. Сухарев ишлаган.
Расмлар редактори А. Гуломов
Техн. редактор Г. Аҳмаджонова
Корректор М. Ортиқова

ИБ № 913

Босмахонага берилди 4.06.1981 й. Босишга рух-
сат этилди 9.09.1981 й. P-09090. Формати 84×108¹/₃₂.
2 босма қоғозга «Литературная» гарнитурда
юқори босма усулида босилди. Босма листи
8,0. Шартли босма листи 13,44. Нашр листи 12,618.
Тиражи 60.000. Вуяртма 1248. Баҳоси 40 т.
Шартнома № 5—81.

Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети «Еш
гвардия» нашриёти. Тошкент, 700129. Навоий
кўчаси, 30.

Ўзбекистон КП Марказий Комитети нашриёти-
нинг Меҳнат Қизил Байроқ ордени босмахонаси.
Тошкент, «Правда Востока» кўчаси, 26.

70803—109
М 356 (04)—81 116—81 480300000